

SAVRULAN DÜNYADA AİLE SEMPOZYUMU

(SORUNLAR-İMKÂNLAR-ÇÖZÜMLER)

İSTANBUL, KASIM 2012

SAVRULAN DÜNYADA AİLE SEMPOZYUMU

(SORUNLAR - İMKÂNLAR –ÇÖZÜMLER)

SEKAM Yayınları: 3

Grafik Tasarım

PROJESANAT

Tanıtım ve Organizasyon

0 212 640 20 90

Baskı

Çalış Ofset

Davutpaşa Cad. No:8 Topkapı - İstanbul

Tel: 0 212 482 11 04

© SEKAM Yayınları, 2012

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü SEKAM (Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Tic. ve Paz. Ltd. Şti.)'nin izni olmaksızın, elektronik veya mekanik ortamda (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

İskenderpaşa Mah. Yeşil Tekke Sok. No:4 34091 Fatih - İSTANBUL

Tel: 0 212 635 42 52 Fax: 0 212 534 88 88

www.sekam.org.tr • iletisim@sekam.org.tr

TAKDİM

Başta Aile yapımız olmak üzere Kültür ve Medeniyetimizin tüm değerlerine saldırı dışarıdan, farklı bir yaşam tarzından, seküler dünyadan gelmektedir. Bu saldırılar niçin etkili olabilmektedir? Etkili olmasında bizim payımız var mıdır? Millet olarak, ülke olarak nerede hata yapılmaktadır? Bilim ve teknolojiye bulduğumuz durumdan memnun muyuz?

Millet olarak, ülke olarak genelde dert yanmakta, yaşadığımız meseleler için hep başkalarını suçlamaktayız. Oysa asıl yapmamız gereken iş, kültür ve medeniyetimizi; tepkisellikten ve antitez olmaktan çıkarmak, kendi tezlerini ve projelerini üretmesini sağlamak, insanlığın gündemine kendi tezlerini sokmak, insanlığı huzura kavuşturacak çözümler sunmak olmalıdır. Bunu için sağlam, güvenilir bilgi ve belgeye ve bunlara dayanarak üretilen projelere ihtiyaç vardır. Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM) böyle bir ihtiyaçtan doğmuştur. Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), saha araştırmaları, alan araştırmaları, vaka analizleri ve teorik derinlikli ilmi araştırmalar yaparak, bu görevi yerine getirmeye çalışmaktadır.

SEKAM, Ülkemizin, Medeniyet havzamızın ve insanlığın temel sorunlarını; bağımsız bir bakışla tespit edip fotoğrafını çekmeyi ilke edinmiştir. Bağımsız bir yaklaşımla tespit edilen sorunlara, kendi kültür ve medeniyetimizin temel değerleri, ana frekansları, esas alınarak çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Ancak bu, araştırmamızın dışında ve uzantısında mutlaka yapılması gereken ayrı bir çalışma olarak ele alınmaktadır. Çözümler, kendi kültür ve medeniyetimiz açısından elde edilmeye çalışılırken, tüm insanlığın birikiminden yararlanmak da esastır. Böylelikle, günü kurtaran anlık çözümler yerine, kalıcı, uzun vadeli çözümler üretilebilecek ve politikalar belirlenebilecektir.

Türkiye'nin günü birlik çözüm arayışlarından kurtulması gerektiğine inanmaktayız. Günü birlik çözüm arayışlarının, bu ülkeyi her seferinde getirdiği nokta bellidir. O nedenle zor, meşakkatli ve bedel isteyen çözümler için, halkın katkısı, fedakârlığı

istenmelidir. Halkın aktif desteği olmadan, siyasetin, tek başına sorunları çözüme kavuşturması mümkün değildir.

SEKAM, ele aldığı araştırma projelerini, hayata geçirirken, alışılmışın dışında ayrı bir politika izlemektedir. Araştırma projeleri ile ilgili çalışma, 9 aşamadan oluşmaktadır:

1. Aşama: Konunun ve Araştırma Grubunun Tespiti.
2. Aşama: Araştırma Grubu tarafından soruların hazırlanması.
3. Aşama: Soruların Genişletilmiş SEKAM istişare heyetince(Farklı yaş, cinsiyet, eğitim, meslek) tartışılıp son şeklinin verilmesi.
4. Aşama: Uygulamanın yapılması, Verilerin işlenmesi.
5. Aşama: Sonuçların, bulguların SEKAM ailesi dediğimiz İç kamuoyu (Genişletilmiş İstişare Heyeti) tarafından tartışılması.
6. Aşama: Araştırma sonuçlarının, bulgularının dış kamuoyu dediğimiz toplumla paylaşılması, Araştırmaya ilişkin kitapların ilgili kurum ve kuruluşlara, aydınlara, yazarlara, kanaat önderlerine, radyo ve TV'lara gönderilmesi.
7. Aşama: Araştırma konusu kapsamında meseleyi topluma mal etmek için Anadolu sathında konferans ve paneller düzenlenmesi.
8. Aşama: Araştırma konusu kapsamında, çalışma yapan bilim adamı ve aydınların iştirak edeceği bir sempozyum düzenleyerek farklı görüşlerin toplanması.
9. Aşama: Özeleştir ve değerlendirme yapılarak eksikliklerin giderilmesi, yeni projelerin, konferans ve panellerin, öz eleştiri ve değerlendirme sonuçlara göre yapılandırılması.

SEKAM tarafından düzenlenen "Savrulan Dünyada Aile" sempozyumu, SEKAM'ın proje yönetiminin sekizinci aşamasıdır. Bu Sempozyumda, hem yaptığımız çalışmanın sonuçları, hem de farklı bilim adamlarının, düşünürlerin ve araştırmacıların aileye ilişkin düşünce ve çözüm önerileri tartışılmıştır.

Sempozyumun muhtevası, başta SEKAM'ın yaptığı aile araştırması olmak üzere, Kadın ve Aileden sorumlu bakanlığın yaptığı aile araştırmaları da göz önüne alınarak belirlenmiştir. Araştırmaların kapsamı, büyük oranda örtüştüğünden, SEKAM'ın araştırması referans alınmıştır.

SEKAM'ın yaptığı aile araştırması ile toplumsal yapı, evlilik, nikâh, eşe ilişkin tutum ve tavırlar, namus, cinsellik, boşanma, şiddet, anne-baba çocuk ilişkisi, anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları, çocuklarla iletişim, medya ve boş zamanları değerlendirme alt alanlarında Türkiye'nin aile fotoğrafı çekilmiştir. Bu alt alanların her biri; bölge, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, aylık gelir düzeyi, ailenin kendisini hissettiği sosyo-ekonomik düzey, meslek, evlilik süresi, doğulan yerleşim merkezinin niteliği, en çok yaşanan yerleşim merkezinin niteliği, şu anda yaşanan

yerleşim merkezinin niteliği, çocuk sahibi olup olmama, evliliğin anlamı, yapılan evlilik sayısı, evlenme biçimi, evlilikten memnuniyet düzeyi, evlilik yaşı, eşten memnuniyet düzeyi, eşle iletişim düzeyi ve sıklığı, internet kullanma sıklığı, dini bilgi düzeyi, dini bilgiyi edinme biçimi, aileye yüklenen anlam, namusa yüklenen anlam, TV izleme sıklığı faktörlerine bağlı olarak incelenmiştir.

Bu çerçevede esas alınarak 'Savrulan Dünyada Aile' sempozyumu, beş oturum ve 2 gün olarak düzenlenmiştir:

1. Oturum: Aileye İlişkin Problemler Ve Tespitler
2. Oturum: Dinlerde Aile
3. Oturum: Birey Ve Aile
4. Oturum: Ailenin Geleceği
5. Oturum: Değerlendirme Ve Sonuç Bildirgesi

Her bir oturumda dört tebliğ sunulmuştur. Üç tebliğ, sahipleri tarafından yazılı olarak verilmediği için Sempozyum kitabında yer almamıştır.

Ailenin özelliklerinden biri, hem değişimin bir aracı olması, hem de değişime karşı en şiddetli direnen bir kurum olmasıdır. Osmanlı'nın son yüzyılı ile Cumhuriyet dönemi aileyi dönüşüm aracı olarak görmüş ve kullanmıştır. Bu Türkiye'deki aile ile ilgili yaşanan krizin temel nedenlerinden biridir. Sempozyumun en önemli tespitlerinden biri de, bu konu ile ilgilidir. Aile başlangıçta, roman ve hikâyeler üzerinden dönüştürülmeye çalışılmıştır. Sonra romanın yanı sıra, medya, film, dizi, internet, turizm, moda ve müzik birer dönüşüm aracı olarak kullanılmıştır.

Türkiye'nin, batılılaşma serüveni ile ülkeye, Batı kültür ve medeniyetinin değerlerini kabul ettirmede aileyi, toplumsal değişimin bir aracı olarak kullanmasının, bugün yaşanan krizde payı fazladır. Batı kültür ve medeniyet değerlerinin, eğitim aracılığıyla bu ülke insanına kabul ettirilmek istenmesi; aynı kalp ve ruhta iki farklı değer sisteminin var olmasına sebebiyet vermiştir. Bu da, ailenin sahip olup savunduğu kendi kültür ve medeniyetinin değerleri ile aileye dayatılan yabancı değerlerin çatışmasını ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu da toplumsal şizofreni dediğimiz bir durumdur. Özellikle yetişen genç nesiller, okulla aile arasında, değer çatışmasının kurbanları olmuşlardır. Bu durum daha sonra kurdukları aile yapılarında etkisini göstermiştir. Sempozyumda bu konuya dikkat çekilmiştir.

Medeniyet değiştirme çabaları doğrultusunda, sosyal boyut göz önüne alınmadan yapılan plansız ve programsız sanayileşme, kentleşme, göç, nüfusun belli yerlerde yoğunlaşması, aile açısından yığınla problemi beraberinde getirmiştir. Ekonomik krizler, işsizlik, yoksulluk, kent hayatında daha da korumasız vaziyette bulunan aileyi olumsuz yönde etkilemiştir. Evliliğe ilginin azalmasına, gayri meşru nikâhsız birlikteliklerin artmasına sebebiyet vermiştir. Kadının iş hayatında fitratına uygun

olmayan iş kolları ve ortamlarda çalışması, doğurganlık hızının düşmesi ve neslin yaşlanması sorununu ortaya çıkarmıştır. Türkiye şu an olayın bu boyutuyla ilgili ciddi bir tehlike ile karşı karşıya olmamakla beraber, tedbir alınmadığı takdirde, mevcut ivme geleceğin tehlikeli olabileceğini göstermektedir.

Sempozyumda dikkat çekilen konulardan birisi de, küreselleşmenin etkileri olmuştur. Küreselleşme adı altında estirilen rüzgârın, tüm yerli değerlere bir saldırı boyutunda olması, toplumsallaşma yerine bireyselleşmeyi teşvik etmesi, tüketim kültürünü savunması, sabit kalıcı hiçbir değer kabul etmeyip, her şeyi haz ve tüketim kültürü üzerine oturtması, ciddi bir tehlike olarak ülkemizdeki aile yapısını tehdit etmektedir. Her şeyi eşyalaştırma, alınır satılır meta durumuna indirgeme, toplumsal değerlerde çözülmeye sebep olmaktadır. Hayatın maddileştirilmesi, evliliğin sadece haz ve madde üzerine inşa edilmesi ile aile bireyleri arasında birbirine tahammül azalmaktadır. Birbirinin kahrını çekme duygusu zayıflamaktadır. Sabır olmayan bir yerde bir müddet sonra sevgi, saygı ve sadakat da olmamaktadır. Tek ebeveynli ailelerin artması ile psikolojik ruhsal dünyaları yıkılmış çocukların, geleceğin Türkiye'sinde çok ciddi bir sorun olacağı gözden ırak tutulmamalıdır.

Aile yapısına bizim kültür ve medeniyetimizin yüklediği kutsallık, batılılaşma serüveni ile maddileştirilince; nikâhın sağladığı kutsiyet anlamsızlaşmaya başlamış ve hazzı esas alan nikâhsız birliktelikler artmaya başlamıştır. Bu da gayri meşru çocuk sorununu beraberinde getirmektedir.

Anayasanın 41. Maddesi çerçevesinde Devlet, aileyi korumakla sorumlu tutulmuştur. Ancak devlet, uzun yıllar bu maddeyi nüfus planlaması, çocuk sayısını azaltma, için araç olarak kullanmıştır. Şimdi de, çocuk sayısını artırmak için uğraşmaktadır. Aile de kriz baş gösterince, aileyi korumak amacıyla Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı adı ile bir devlet bakanlığı ve onun bünyesinde de Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonrasında Kadın ve aile sosyal politikalar bakanlığı kurulmuştur. Aileyi korumakla ilgili yasal mevzuat yol boyu değiştirilerek 6284 sayılı yasa ile en son şeklini almıştır.

Sempozyumda yapılan önemli tespitlerden biri de, mevcut yasal mevzuatın aileyi korumaktan ziyade çözmeye katkı sağlayacağı şeklindedir. AB uyum yasaları çerçevesinde hazırlanan yasalar, toplumsal yapı ve dinamiklerle uyumsuzdur. Bu gerçek, kanun yapıcılar tarafından göz önüne alınmamıştır. Ayrıca aileyi tahrip eden ana faktörler, içerden ziyade dışarıdadır. Mevcut yasal mevzuat aileye dışarıdan yapılan saldırılara karşı aileyi korumamaktadır. Mevcut yasal mevzuat, aileyi sadece aile içi şiddete karşı, hukuk ekseninde korumayı hedeflemiştir. Ruhundan, özünden koparılmış böylesi bir yasal mevzuatın, aileyi koruyup korumadığı bu güne kadar yapılan uygulama sonuçları göz önüne alınarak araştırılmalıdır.

Sempozyumda Aile yapısı farklı dinler açısından ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı aile yapısı değerlendirilmiştir. Bu noktada yapılan önemli tespitlerden biri de Ailenin fitrat merkezli olarak yeniden inşa edilmesi olmuştur. Aile reisliğinin yeniden inşası, anne ve babaların eve dönmesi, öncelikli olarak iyi bir anne, baba olmayı hedeflemeleri yapılan önemli tespitler arasındadır.

Gerek Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı yayınlarda, gerek Aile Şuraları'nda yapılan tartışma ve alınan kararlarda ve gerekse akademisyenlerin yaptığı araştırmalarda ve SEKAM olarak yaptığımız araştırmada aile yapısının iyiye gitmediği ifade edilmektedir. Kötüye gidişin ana sebebi olarak bireysel, ailevi ve toplumsal değerlerde çözümlenme ve çürüme olması gösterilmektedir. Sempozyumda sunulan tebliğler üzerinde yapılan tartışmalarda, benzer bir mutabakat ortaya çıkmıştır.

Öyleyse ailede meydana gelen çözülmeyi durdurmanın yolu, hayatın ve eğitim sisteminin, kendi kültür ve medeniyetimizin değerlerine göre tanzim edilmesi, haz ve tüketim kültürüne karşı mücadele edilmesi, internetin olumsuz etkilerinin giderilmesi ve başta medya olmak üzere tüm kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin olumlu istikamette bileşke kuvvet oluşturacak tarzda desteğinin sağlanması ve halkın sürece seyirci olarak değil icracı olarak dahil edilmesi ile mümkün olabilecektir.

Davetimize icabet edip gelen kıymetli dostlara, tebliğ sunarak katkıda bulunan bilim insanı, araştırmacı, düşünürler ve bu güzel organizasyonu, canla başla çalışarak gerçekleştiren Gürsel Ulukır'ın şahsında organizasyon ekibine ve Sempozyumda sunulan tebliğlerin kitaplaşması için her türlü gayret ve fedakârlığı gösteren İlhan Gündoğdu, Aşkın Özcan ve Elif Yaman'a ve diğer emeği geçenlere teşekkürü bir borç biliriz.

Prof. Dr. Burhanettin CAN
SEKAM Yönetim Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	3
SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI	13
Prof. Dr. Burhanettin CAN	
PROTOKOL KONUŞMALARI	
Yasemin ÇOBAN.....	29
Şükrü ALKAN.....	31
Prof. Dr. Mustafa SAMASTI.....	33
Bülent YILDIRIM.....	35
Av. Necati CEYLAN.....	37
Av. Muharrem BALCI	39
Prof. Dr. Hüseyin YILDIRIM.....	41
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ	43
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN.....	45
1.OTURUM: PROBLEM VE TESPİTLER	
SEKAM ARAŞTIRMASI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE AİLE YAPISI VE PROBLEMLERİ	49
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ	
ASAGEM ARAŞTIRMALARI BAĞLAMINDA AİLENİN GİDİŞATI, SORUNLARI VE ÖNLEMLER	103
Doç. Dr. Ayşen GÜRÇAN	
SEKÜLERLEŞME BAĞLAMINDA AİLE VE KADIN	113
Doç. Dr. Mustafa TEKİN	

2.OTURUM: DİNLERDE AİLE

- MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA AİLE DEĞERLERİ VE ÇOCUK**.....129
Doç. Dr. Kadir CANATAN
- FİTRAT EKSENİNDE AİLENİN YENİDEN İNŞASI**.....147
Prof. Dr. Burhanettin CAN

3.OTURUM: BİREY VE AİLE

- MODERN ÇAĞDA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ**..... 171
Prof.Dr. Kemal SAYAR, Klinik psikolog Feyza BAĞLAN
- İSLAM'DA AİLE** 179
Prof. Dr. YaşarDÜZENLİ
- TÜRKİYE'DE AİLE YAŞAM DÖNEMLERİ VE ÖZELLİKLERİ**.....187
Doç. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR
Prof. Dr. Ömer TORLAK
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ
- BATILILAŞMA SÜRECİNDE OSMANLI AİLESİNİN DEĞİŞİMİ**
-Romanlar Üzerinden Bir İnceleme- 227
Seyhan YAMAN

4.OTURUM: AİLENİN GELECEĞİ

- YÜRÜRLÜKTEKİ AİLE HUKUKU VE AİLENİN GELECEĞİ**.....251
Av. Osman ÇITLAK
- SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU İÇİN TEMEL EĞİTİM MODELİ**
"HER ANNE BİR OKUL" 265
Necla KOYTAK
- AİLENİN GELECEĞİ**..... 279
Prof. Dr. Mustafa AYDIN
- YENİR BİR SOSYAL DÜNYA İÇİN; EVE DÖNÜŞ** 289
Abdurrahman ARSLAN
- SAVRULAN DÜNYADA AİLE (SONUÇ BİLDİRGESİ)** 305

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Burhanettin Can

Sayın milletvekilleri

Sayın rektörler ve dekanlar, belediye başkanları, müftüler

Saygıdeğer bilim insanları, kanaat önderleri, sivil toplum ve cemaat liderleri,

Kıymetli basın mensupları

Davetimize duyarlılık göstererek icabet eden saygı değer hanımefendi ve beyefendiler.

Hepinize katılımınızdan dolayı SEKAM(Sosyal, ekonomik araştırma merkezi) adına teşekkür eder saygılarımızı ve şükranlarımızı sunarım.

Fransız ihtilali öncesinde, Fransa'da yaygın bir açlık ve yoksulluk hüküm sürmektedir. Böyle bir dönemde ava çıkan kral, yolunun üzerinde köylülerin taşıdığı bir cenaze ile karşılaşır. Kral köylülere köylünün neden dolayı öldüğünü sorar. Köylüler, açlıktan öldü diye cevap verir. Kral aldırılmaz ve avına devam eder. Olayı duyan tarihçi, Halkının açlıktan öldüğüne aldırılmayıp avına devam eden bir krallığın varlığının sonuna geldiğini düşünerek yazdığı kitaba bir dip notu düşer: **“Gerçekte o tabutta açlıktan ölen bir köylü değil, Fransız krallığı taşınmaktaydı.”**

2005 yılında Almanya'da çok katlı bir apartmanın kapısı binanın kapıcısının polise başvurması sonucu polis kontrolünde çilingir tarafından açılır. Bir grup polis evin içerisine girdiklerinde 75 yaşlarındaki bir karı kocanın yerde ölü cesetleri ile yüz yüze gelirler. Etrafı araştıran polis, masanın üzerinde bir notu alır ve okur. İntihar eden çift, intihar etmeden önce geriye bir mektup bırakmışlardır. Mektuptaki ifadeler, insanın kanını donduracak mahiyettedir: **“Üç aydır kapıcıdan başka kimse kapımızı çalmadı, Üç aydır kapıcıdan başka hiç kimse ile konuşmadık. Böyle bir dünyada yaşanmaz.”** Mektup, seküler-laik dünyanın inşa ettiği bir hayat tarzına, bir kültür ve medeniyete isyanın ifadesi idi.

Gerçekte o dairede intihar eden, sadece iki yaşlı insan değildi; orada, intihar eden sekülerleşmiş insanlık, seküler kültür ve medeniyet ve seküler bir aile yapısı intihar etmişti.

Uzayın derinliklerinden milyonlarca ışık yılı uzaktan işaretleri alan seküler-laik batı insanı, Avrupa'nın göbeğindeki bu yaşlı ve yalnız insanların feryadını duymadı, duyamadı.

Mars'a robot indirip oradan sinyal ve fotoğraflar alan seküler-laik bir dünya, AB'nin göbeğindeki bu feryadı niçin duyamadı? Sekülerleşmiş insanlık bu çılgınlığı duyamazdı; Çünkü haz ve tüketime köle olmuş seküler insanın, "kazanmakta olduklarından dolayı, kalplerinin üzerini pas tutmuştur." (Kuran-ı Kerim, 83 Mutaffifin 14). 19. asrın materyalist ve seküler anlayışı, sanayileşme ile birlikte kadim kültürlerle ve yerleşik tüm değerlere savaş açmış, toplumsal bağları çözererek toplumu birey haline getirip yalnızlaştırmıştır:

"Fukuyama: "Bu tür (Bireyci) toplumlar için beliren tehlike, insanların kendilerini ansızın yalnız bulmalarıdır; herkesle iletişim kurmakta, ahbablık etmekte özgür olsalar da samimi topluluklar içindeki insanlarla bağ kurabilmeleri için gerekli olan ahlâksal taahhütlere girebilme yetenekleri yoktur..." (1).

İşte 75 yaşlarında ki karı kocayı, intihara götüren bu felsefi yaklaşımdır, bu zihniyettir. Bu yaklaşımla, İnsanın içindeki canavar uyandırılmış, tamahkârlık, aç gözlülük, doymazlık ve aymazlık sınır tanımaz bir şekil almıştır. Bireyselleşen ve yalnızlaşan insan, kurdu olan şeytana teslim edilmiştir:

"Rasûlullah aleyhissalâtu vesselâm:"...İnsanın kurdu şeytandır. Onu yalnız yakaladı mı yer."(2).

Bu savaşın sonucunda, tüm sanayileşmiş ülkelerin toplumsal sermayesinde, ciddi bir çürüme meydana gelmiştir:

"Fukuyama: Bireysel seçebilme özgürlüğünü artırmak için kendini, normları ve kuralları tepe taklak etmeye adanmış bir toplum, giderek daha fazla kargaşaya kapılacak, parçalanacak, izole olacak, ortak amaçlarını ve görevlerini gerçekleştiremez hale gelecektir.

Teknolojik gelişmesinde "sınır yok" ilkesini benimseyen bir toplum, kişisel davranışlara ve buna bağlı olarak suç artışına, dağılan ailelere, çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getiremeyen ana-babalara, birbirini umursamayan komşulara, toplumsal yaşamın dışına atılmış vatandaşlara da "sınır yok" demektedir. ...

Dürüstlük, vefakârlık, sözünü tutmak gibi erdemler artık etik değerler olarak itibar görmüyorlar; onların Dolar ölçütüyle somut değerleri var, ortak bir sona ulaşmak isteyen gruplar tarafından kullanılarak onlara yardımcı oluyorlar."(3)

Fukuyama'ya göre, bu zihniyetin sonucu, tüm sanayileşmiş ülkelerde aile çökmüş ve toplum tefessuh etmiştir:

" İki yüzyıldır sürüp giden toplumsal bir kurum olan akrabalığın çöküşü, yirminci yüzyılın ikinci yarısında hızlandı.

Evlilik ve doğumlar azaldı, boşanmalar hızla artıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde üç çocuktan biri, İskandinavya'da ise çocukların yarısı evlilik dışı doğuyor. Sonuç olarak kurumlara olan güven, 40 yıllık derin bir çöküş sürecine girdi...

Böylece yirminci yüzyıl ortalarında endüstri toplumuna egemen olan toplumsal değerlerde Büyük Çözülme'yi doğurdular..."(3)

Özet olarak Büyük çözülme, Büyük Savrulma olarak adlandırılan bu dönemde insanlık şu tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır:

- Güven kaybı: Kişilere, kurumlara, devlete
- Beşeri ilişkilerde kopma
- Akrabalık bağlarının kaybolması
- Kadının haz metaı haline indirgenmesi
- Ailede dağılma
- Evliliğe karşı çıkma
- Nikaha karşı çıkma
- Çocuğa karşı çıkma
- Gayrı meşru çocuk sayısında patlama
- Cinsel sapkınlıkların yaygınlaşması
- Suç oranlarında patlama
- İntiharlar
- Şiddetin yaygınlaşması
- Madde bağımlılığının yaygınlaşması
- Yaşlıların huzur evlerine terk edilmesi
- Mahalle ve komşu kültürünün kalkması
- Zengin fakir ayrışmasında uçurum

Gelinen nokta, Sekülerleşmiş-laikleşmiş insanlığın, kendi eliyle kazandıklarını tatmasından başka bir şey değildi:

"İnsanların kendi ellerinin kazandığı dolayısıyla, karada ve denizde fesad ortaya çıktı. Umulur ki, dönerler diye (Allah) onlara yapmakta olduklarının bir kısmını kendilerine taddırmaktadır."(30 Rum Süresi 41).

Bütün bunlar birçok doğulu ve batılı aydın, ilim insanı ve düşünürler tarafından görülmüş, teşhis edilmiş ve seslendirilmiştir. Baudrillard, süreci çok daha acı bir şekilde tasvir etmektedir:

"Baudrillard: "New York'ta kentin topaç gibi fırl fırl dönmesi öylesine şiddetli, merkezkaç gücü de öylesine büyük ki, iki kişi olarak birlikte yaşamayı, bir kişinin yaşamını paylaşmayı düşünmek insanüstü bir şey.

Burası, içine hayvanların cinslerini tufandan kurtarmak için ikişer ikişer bindikleri Nuh'un gemisi karşıtı bir gemi.

Burada şaşılması ikinci Nuh'un gemisine herkes, erkek ya da kadın tek başına binmiş; her akşam son "parti" için hayatta kalanları bulmak o erkek ya da kadına düşüyor.

Nuh tufanında cinslerini korumak için hayvanlar, gemiye eşleri ile binme basiretini, iradesini göstermişlerdir.

Bugünkü dünyada oluşturulmak istenen bireysel bir toplumda; "ikinci Nuh'un gemisine" nesillerini kurtarma fedakârlığını göstermeyecek tarzda, parçalanmış aileler olarak, birey olarak binme isteği, tehlikenin büyüklüğünü ortaya koymuyor mu?"(4).

Niçin bu feryatlar duyulmuyor ya da duyulamıyor? Belki de; "Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinin üzerine de perdeler çekmiştir" (2 Bakara 7) Dolayısıyla; "Kalpleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler. Bunlar gafil olanlardır." (7 Araf 179)

Medya, internet, müzik ve film sektörü, kozmetik sanayi, turizm sektörü, moda akımları ve seküler eğitim çürümeyi hızlandırıcı etki yapmaktadır. Zehir ya altın kase içerisinde ya da serumla insanlığa sunulmaktadır. Yapıp ettiklerinden dolayı, "Kalpleri katılmış ve şeytan onlara yapmakta olduklarını çekici (süslü) göstermiştir."(6 Enam 43). Allah da "İğrençliklerine iğrençlik (murdarlık) ekleyip-arttırmıştır." (9 Tevbe 125).

Teknolojide, bilişim, iletişim, ulaşım alanlarında meydana gelen baş döndürücü değişimler, adeta dünyayı bir köy haline getirmiştir. Eskiden sanayileşmiş ülkelerde meydana gelen fikri, toplumsal değişimler, hareketler, 20-30 yıllık bir faz farkı ile ülkemizde etkisini gösterirken; şimdi neredeyse anında etkisini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla, yukarıda ifade edilen tüm hastalıklar, anında ülkemizde etkisini göstermektedir.

Şeyh Sadi: "Kuş bakışı bakmak güzeldir, fakat kuş gibi bakmamak şartıyla." der. Bu gerçeği göz önüne alarak, beş olgu üzerinden Türkiye ile ilgili bir ufuk turu yapmakta fayda vardır:

Varan-1: Türkiye'de;

Fuğuş yaşı: 12,

Uyuşturucu Yaşı: 12

Alkol ve sigara kullanma yaşı: 12

2009 yılı: Evlenenler: 591 742, Boşananlar: 114 162

Boşananların %40 'ı ilk 5 yılda boşanıyor.

Boşananların %90 Kent merkezlerinde yaşıyor.

Varan-2:

"Anne: Melahat Semiz, Üvey baba: Murat Topal

Yer: Gemlik- Kayhan mahallesi

Tarih: Nisan 2005

Suçlu: 6 yaşında Emirhan

Suç: Sabah kahvaltısında bütün yumurtaları yemek

Ceza: Döverek ölüm

Üvey Baba: "Cesedi parçalayıp çöpe atarım ya da zeytinliklere gömerim, kayboldu deriz".

Anne ise: "Cesedi bavula koyup (183 km uzakta) Balıkesir'e götürür orada gömeriz." der

Bu olay, gazetelerde ciddi bir şekilde yer almadı. Yorumcular yorum yapmadı. Türkiye nereye gidiyor diye sorulmadı. İnsan hakları, hayvan hakları savunucuları ayağa kalkmadı.

"Diri diri toprağa gömülen kızın hesabının sorulacağına" (81 Tekvir 8-9) iman eden Müslümanlar, sesini çıkarmadı. Ne oluyor demedi?

Türkiye sağırlandı. Vakayı adiyeden kabul edildi ve unutuldu.

Varan-3

2011: Kayseri, Şırnak, İstanbul, Bursa da Parçalanmış çocuk cesetleri bulundu ve 2000 çocuk hala kayıp

Varan-4

Yer: Ankara

Zaman: 2010

Suçlu: Aileden Sorumlu Bakan: Aliye Kavaf

Suç: "Eşcinsellik hastalığıdır." demiş olması,

Ceza: Susturma ve siyaseten linç

Türkiye sağırlandı, olanları duymadı ve görmedi.

Varan-5

Yer: İstanbul Boğazı

Zaman: 2010

Olay: Denize uçan bir otomobil

Kurtarma Operasyonu: 10 dakika. Herkes seyrediyor. Kıyıda genç bir bayan, de-

nize düşen otomobilin kurtarılması için bağıyor. Olayı seyreden erkeklerden hiçbir tepki gelmeyince, Genç bayan denize atılıyor ve yan yatmış otomobile doğru yürüyor. Sonra erkekler denize atlayıp otomobildekileri kurtarıyorlar. Genç bayan denizden çıkıp oturma bankına bıraktığı çantasını aldığı anda cep telefonun çalındığını görüyor.

Soru: “Yalova’dan Balıkesir’e Giden Bavulda Emirhan’ın cansız bedeni mi vardı Yoksa Türkiye’ mi”? Bunlar; Tesadüf mü? Doğal mı? İhmal mi? İhanet mi? Tamahkârlık, egoizm mi? Yoksa Ne? Bunlar, bir hastalığın dışı vurumu; depremin öncül dalgalarıdır. *Kimlik Kaybına uğrayan bir ülkenin, kaderidir.*

Rauf Denktaş: “**Suç bizde gençlere dini ve milli değerleri öğretmedik**” derken; eski Genelkurmay Başkanı Org. Hilmi Özkök, ‘**Gençlik, düşmanın beşinci kol faaliyetinin boy hedefi haline gelmiştir**’ demektedir (5). İlginç ve garip değil mi? Çözüm makamında, olanlar sadece dert yanmaktadır. Buna karşılık Batı, bu ülkenin değerlerinin tarumar olması için bütün gücüyle saldırmaktadır:

“**Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac,2004: “ Türkiye’nin değerlerini, yaşam tarzını, kurallarını derinden değiştirmesi gerekmektedir. Bizim paylaştığımız tüm değerleri ve kuralları benimsemesi ve bunun için Türkiye’nin kayda değer çabalar göstermesi gerekmektedir.”**(6)

“**Bülent Güven, (Sosyal Demokrat Alman- Türk Forumu Başkanı, Hamburg Eyaleti Yönetim Kurulu Üyesi, Siyaset Bilimci): Kültür projeleri için ayrılan fonlar, Türkiye’de köklü bir değer değişimini amaçlıyor. Yerli dizi diye takdim edilen dizi filmlere bile fon ayırabiliyorlar. Kitaplar, dergiler yani yayınevleri ve STK’lar üzerinden yürütülen sosyal projeler ise herkesin malumu.**

Bütün bunlar batılı değerlerin meşrulaştırılması için...

(Yerli Diziler) Etkileme gücü çok yüksek yapımlar bunlar. Mesela en basitinden eş cinselliğin halkın nazarında normal sayılmasını sağlamak için daha iyi bir imkan aklınıza geliyor mu?

Dikkat ederseniz bu tür yapımlarda bir eşcinsel karaktere yer verilmişse o mutlaka iyilik abidesi bir kişilik olarak çıkar karşımıza.”(7)

20 Mart 2007’de, Bilgi Üniversitesinde İlk Eşcinsel Kulüp kurulmuş; 25 Mart 2007 ise ‘Dünya bankasından 5 bin dolarlık bir destek alarak eşcinselliğin yaygınlaştırılarak meşru gösterilmesi faaliyetlerine başlamıştır.’ **Demek ki her yıl ayrı bir konu ele alınarak diziler ve TV programlar aracılığıyla toplumsal değerler, örf-ler, adetler, gelenek ve görenekler yıpratılıp gözden düşürülmeye çalışılması bir tesadüf değildir, küresel bir projedir. Planlı, stratejili bir saldırı vardır.**

Tarih boyu, sömürgeci zihniyete sahip tüm güçler, gerek küresel gerekse bölgesel bazda aynı politikayı benimseyip uygulamışlardır. Çinlilere yenilmiş olan Türk Hakanı İşbara Han’ın Çin imparatoruna yazdığı Mektup, bu noktada milletçe çok daha duyarlı olmamızı gerektirmektedir:

“**Oğlumu sarayınıza gönderiyorum. Size, semavî menşe’den gelen atları her yıl takdim edecektir. Sabah akşam emrinizi bekleyeceğim.**

Fakat elbiselerimizin önlerini açmağa, dalgalanan saç örgülerimizi çözmeğe, dilimizi değiştirmeğe ve sizin kanunlarınızı kabul etmeğe gelince; örf ve adetlerimiz çok eski olduğu için, onları bozmağa cesaret edemedim. Bütün milletimiz de, aynı kalbe sahiptir” (8).

Bugün millete karşı yürütülen savaşın iki boyutu vardır:

- *Toplumsal dejenerasyon*
- *Toplumsal tetanos,yani duyarsızlaşma..*

Toplumun her kesimi ve her yaş grubu hedef tahtasındadır. Savaşın odağında da aile yapımız vardır. Seküler-laik batı, kendi aile yapısını muhafaza edemeyince, bizim aile yapımızı tahrip etmeye çalışmaktadır.

Aile Yapımızı Bekleyen Tehlikeler:

Aile yapımızı bekleyen tehlikeleri, ailenin içinden ve dışından gelenler şeklinde iki sınıfa ayırabiliriz:

- Ailenin Dışından gelen tehlikeler:
  - *Boşanmanın Övülmesi*
  - *Nikâhsız Birliktelik*
  - *Eşcinsel evlilik*
  - *Zinanın meşru kabul edilmesi*
  - *Evlilik Dışı Çocuk edinme*
  - *Evlilik öncesi cinsel beraberlik*
  - *Tek ebeveynli aile*
  - *Sperm bankası*
  - *Taşıyıcı annelik*
  - *Çocuğun külfet olarak görülmesi*
  - *Geç evlenme*
- Ailenin İçinden Gelen Tehlikeler
  - *Aile içi iletişim sıkıntısı,*
  - *Eşlerin sorunları birlikte konuşamaması*
  - *Çocuklarla iletişim sorunları*
  - *Ekonomik sebepler, Gelir-harcama dengesizliği*
  - *Eve, eşe ve çocuklara ilgisizlik*
  - *Sorumsuzluk*
  - *Cinsel sorunlar*
  - *Sevgi ve saygı kaybı*
  - *Sabır kaybı, tahammülsüzlük*
  - *Sadakat kaybı*

- Akraba çevresi ile ilişkiler
- Arkadaş çevresi ile ilişkiler
- Giyim tarzı
- Aile içi iktidar kavgası
- Sigara, alkol, kumar alışkanlıkları
- Dini ve siyasi farklılaşma.

Bugün Türkiye’de ailede yaşanan kriz, Batı düzeyinde bir kriz değildir, krizin başlangıç anıdır. Tedbir alınmaz, tedavi edilmezse, kulaklar tıkanır, gözler kapatılırsa, kalpler kararır ve taşlaşır, aile yapımızın geleceği nokta, batı dünyasındakinden farklı olmayacaktır.

Aileyi Olumsuz Etkileyen Temel Sebepler

Aile yapımızı olumsuz etkileyen faktörleri, aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz:

- Batılaşma, Modernleşme- Sekülerleşme (Farklı kültür ve medeniyete intisap etme, Ana tezat) ile gelen değer ve ahlak yozlaşması, Şizofreni
- Küreselleşmenin ön gördüğü hayat tarzının tahribatı
- Medyanın Yayın politikası
- Türkiye’nin Yanlış eğitim politikası
- İnternetin sınır tanımaması
- Feminist hareketlerin etkisi
- Sosyal boyutu göz önüne almayan plansız, programsız, Göç, Kentleşme ve Sanayileşme politikaları.

Aile ile ilgili Doğru Teşhis Yanlış Tedavi:

Lozan anlaşması ile birlikte yeni kurulan devlet, İslam Kültür medeniyetinden Batı Kültür ve Medeniyetine geçme kararını vermiştir. Sistem-Devlet, Batı kültür ve medeniyet değerlerine göre kanunen, cebren ve hile ile inşa edilmiştir. Bunun karşısında millet İslam kültür ve medeniyet değerlerine sahip olarak konumlanmıştır. Yol boyu ne batı kültür medeniyeti, İslam kültür medeniyetini tasfiye edebilmiş nede İslam kültür medeniyeti, eski gücünü ve etkinliğini koruyabilmiştir. Birbirini tasfiye edemeyen, iki kültür ve medeniyet, insanların kafasında iki farklı değer sisteminin var olmasına sebebiyet vermiştir. Aynı beyinde, kalpte, gönülde ve nefiste birbiri ile taban tabana zıt değerlerin varlığını koruması, insanımızın sosyal anlamda şizofren olmasına sebebiyet vermiştir. İki farklı kimlik, iki farklı eğitim sistemi, iki farklı ahlak ve iki farklı ağırlık merkezi, Türkiye’nin ana tezadı olup pek çok sorunun da kaynağıdır. Bu tezat milletin değerlerinin hakimiyeti ile sonuçlanmadığı sürece Tür-

kiye bunalımlar içerisinde sürekli bocalayacaktır. Bunun etkisini, aileyi korumak için çıkarılan yasal mevzuatta görebilmekteyiz.

Ailenin Korunması ile ilgili Yasal Boyut:

Türkiye’de Anayasanın 41. Maddesi çerçevesinde Devlet, aileyi korumakla Sorumlu tutulmuştur. Dün bu madde kapsamında çocuk sayısının azaltılması konusunda toplum yönlendirilmiştir. Bugün ise çok çocuk olması için aileler teşvik ediliyor. Bugün Türkiye’nin çocuk sayısı tercihi ortalama olarak 2’dir. Eğer böyle giderse Türkiye, 2025’lere doğru, AB gibi yaşlanacaktır.

Türkiye;

- Uluslararası çalışma örgütü (ILO)’nun 1952 yılında kabul edilen 102 sayılı ‘Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına ilişkin Sözleşme’,
- 1961 yılında imzalanan ve 1989 yılında sosyal bir boyut kazandırılan ‘Avrupa Sosyal şartını’ ve
- Ailenin güçlendirilmesi ve korunmasına ilişkin diğer uluslar arası taahhütleri kabul etmiştir.

Türkiye; 1989 yılında, ‘Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı’, 2004’de ‘Aile ve sosyal araştırmalar Genel Müdürlüğü’nü kurmuş ve 8049 sayılı Medeni Kanunda düzenleme yapmıştır. 1998’de 4320 sayılı Ailenin Korunmasına ilişkin kanun çıkarılmış; 2007’de 5636 sayılı yasa ile 4320 sayılı yasada değişiklik yapılmıştır. 657 sayılı yasaya tabi çalışanlara ‘aile yardımı ödeneği’ konmuştur. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğüne sosyal yardımlar, yeşil kart uygulaması ve 65 yaşın üstündekilere nakdi yardım uygulaması başlatılmıştır. Bu gün sorun daha üst düzeyde ele alınmak amacıyla, ‘Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’ kurulmuştur.

Bakanlık değişik araştırma projeleri yaptırmakta ve Aile şuraları gerçekleştirilmektedir. 1990-2008 arasında 5 aile şurası gerçekleştirilmiştir. Toplam 130 civarında yayın yapmıştır.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün yaptığı yayınlarda, Aile Şuralarında alınan kararlarda, Üniversitelerin ve diğer kuruluşların yaptığı araştırmalarda **aile yapısının Batı’dan daha iyi olduğu ve fakat iyiye gitmediği ifade edilmektedir. Batıdan daha iyi oluşumuz, aile değerlerinin daha iyi olması ile açıklanırken; Ailenin daha kötüye gitme eğilimi göstermesinde ana sebep olarak da, bireysel, ailevi ve toplumsal değerlerde çözümlenmesi gösterilmektedir. Bu doğru bir tespittir. Ancak aileyi korumak için ön görülen tedavi yanlıştır. Çünkü Aileyi korumak için, iki yardım şekli ön görülmektedir:**

- 1. ‘Aile yardımları’ ve Aile Ödenekleri’
- 2. Hukuki yardım.

Değerler bazında meydana gelen bir çözülme yada çürüme, bu iki yardım şekliyle düzeltilemez. Hz. İsa, ‘İnsan sadece ekmekle yaşayamaz’. der. Aile de, sadece ekonomik ve hukuki yardımla kurtarılamaz. Ailede yaşamaya başladığımız krizin özünde değer erozyonu vardır. Değer erozyonu, bir zihniyet sorunudur. Bu zihniyet sorununun temelinde de, seküler- laik Batı kültür ve medeniyet değerleri yatmaktadır.

Neden SEKAM Neden Aile Araştırması, Neden Aile Sempozyumu

Aile yapımıza saldırı dışarıdan, farklı bir yaşam tarzından, seküler-laik dünyadan gelmektedir. *Niçin etkili olabilmektedir? Bunda bizim payımız nedir? Nerede hata yapmaktayız?*

Kültür ve medeniyetimizi;

- tepkisellikten ve antitez olmaktan çıkarmak,
- kendi tezlerini ve projelerini üretmesini sağlamak,
- insanlığın gündemine kendi tezlerini sokabilmek,
- insanlığı huzura kavuşturacak çözümler sunmak, asıl yapmamız gerektir.

Bunu için;

- Sağlam, Güvenilir Bilgi ve Belgeye
- Bunlara dayanarak üretilen projelere ihtiyaç vardır.

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi (SEKAM) bu ihtiyaçtan doğmuştur.

SEKAM Ülkemizin, Medeniyet havzamızın ve insanlığın temel sorunlarını;

- *bağımsız bir bakışla tespit edip fotoğrafını çekerek,*
- *Tespit edinilen sorunlara, kendi kültür ve medeniyetimizin temel değerleri, ana frekansları esas alınarak çözüm önerilerinde bulunarak,*
- *Tüm insanlığın birikiminden yararlanarak,*
- *Günü kurtaran anlık çözümler yerine kalıcı, uzun vadeli çözümler üreterek, politikalar belirleyerek ve*
- *Platformlar oluşturarak* ele almak kararındadır.

SEKAM, Her yıl bir saha araştırması ve birkaç teorik araştırma yapmayı planlamıştır.

SEKAM, Türkiye’de Aile saha araştırmasını Mayıs 2010’ tamamlayıp kamuoyu ile paylaşmıştır.

SEKAM, şu an iki saha araştırmasını yürütmektedir: Türkiye’de Gençlik, 2012 yılında; Türkiye’de Kadın ise, 2013 yılında tamamlanacak şekilde projelendirilmiştir.

Araştırmalar konusunda, siz kıymetli bilim insanları, üniversiteler, araştırma merkezleri, sivil toplum örgütleri ve cemaatler ile işbirliği yapmak istemekteyiz. SEKAM olarak üzerimize düşen tüm sorumlulukları, milletimiz, ülkemiz, coğrafyamız

ve insanlık için yerine getirmeye hazırız. Bu anlayış ve yaklaşımla, SEKAM tarafından “Savrulan Dünyada Aile” sempozyumu düzenlenmiştir.

Çok kıymetli bilim insanları, araştırmacılar, düşünürler bizlerle fikir ve düşüncelerini paylaşacaktır. *Bu noktada emeği geçen herkese teşekkürü bir borç biliriz.*

Birinci oturumun konusu Aileye ilişkin sorunların tespit edilip kamuoyuna sunulmasına ilişkindir.

Genel olarak aile, tarihin en eski örgütlü ilk yapısıdır. İlk insan Hz. Adem’le birlikte aile kurumu ve ilk toplum meydana gelmiştir. Aile Allah’ın insanlara bahsettiği çok önemli bir nimettir ve Allah’ın ayetlerindedir:

“Onda ‘sükün bulup-durulmanız’ için, size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da, O’nun ayetlerindedir. Hiç şüphe yok bunda, düşünabilmekte olan bir kavim için gerçekten ayetler vardır.” (30 Rum 21)

Bu sempozyum süresince böyle bir tefekkürün gerçekleşeceğine inanıyoruz.

İkinci oturumun konusu, bu sebeple **dinlerde Aile** olarak belirlenmiştir. Aile, değer bağı ile akrabalık bağının birleşip güç kazandığı bir mekan, atmosferdir. Sağlam aile yapıları, kendisi ile çevresi ile toplumla, hayatla ve doğayla barışık, sağlıklı, dengeli, istikrarlı ve sorumluluk sahibi, kimlikli, kişilikli nesiller inşa ederler. Bu noktada Hz. Muhammed(sas) şöyle buyurmaktadır:

“Allah bir ev halkı hakkında hayır dilerse onları dinde bilgi sahibi kılar. Küçüklerini büyüklere saygılı yapar. Hayatlarında yumuşaklık, harcamalarında iktisat nasib eder. Tevbe etmek için kusurlarını kendilerine gösterir. Hayır dilemezse onları kendi haline terkeder.”(9).

Bu nedenle 3. oturumun konusu ‘**Birey ve aileye**’ tahsis edilmiştir.

Ailede meydana gelen çözülme durdurmanın yolu,

- *Hayatın kendi kültür ve medeniyetimizin değerlerine göre tanzim edilmesi,*
- *Eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi,*
- *Haz ve tüketim kültürüne karşı mücadele edilmesi,*
- *İnternetin olumsuz etkilerinin giderilmesi ve*
- *Başta medya olmak üzere tüm kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin olumlu istikamette bileşke kuvvet oluşturacak tarzda desteğinin sağlanması gerekmektedir.*

Bütün bunlar, 4. ‘Ailenin geleceği’ ile 5. ‘sempozyumun değerlendirilmesi’ oturumlarında tartışılacaktır.

Sonuç: Yeni Bir Dünyanın Kurulması: 'Allah ile İlişkileri Düzeltmek'

2000 Yıl Önce, Romalı Filozof Senecan, “Nereye gittiğini bilmeyen bir kaptan için ideal rüzgâr yoktur.” der. Türkiye, yaklaşık 200 yıldır istikametini kaybetmiş, nereye gideceğini bilememektedir. Hz. Muhammed(sav); *İstikâmet üzere olunuz ki, Allah da işlerinizi istikamet üzere devam ettirsin*” (10). *derken istikametle işlerin gidişatı arasında ki ilişkiye dikkat çekmiştir.* O nedenle Türkiye kendisi olmalıdır, başkası değil. Kaybettiği mücevheri, kendi kalbinde, ruhunda, tarihinde ve medeniyet havzasında aramalıdır:

“İman etmekte olanların, Allah'ın ve haktan inmiş olanın zikri için kalplerinin 'saygı dolu bir korku ile yumuşaması zamanı gelmedi mi?

Onlar, bundan önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun bir süre geçmiş, böylece kalpleri de katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar.” (57 Hadid 16)

Bunun için Türkiye, öncelikle kendini arındırmalıdır:

“Nedeni şu: Bir kavim (toplum), kendinde olanı değiştirinceye kadar Allah, ona nimet olarak bağışladığını değiştirici değildir.” (8 Enfal 53)

“Gerçekten Allah, kendi nefis (öz)lerinde olanı değiştirip bozuncaya kadar, bir toplulukta olanı değiştirip-bozamaz.” (13 Rad 11).

Türkiye'nin, günü birlik çözüm arayışlarından kurtulması gerekmektedir. *Zor, meşakkatli ve bedel isteyen çözümler için, halkın katkısı, fedakârlığı istenmelidir. Halkın aktif desteği olmadan parlamento içi siyasetin tek başına sorunları çözüme kavuşturması çok zordur. Halkın sürece seyirci olarak değil icracı olarak dahil edilmesi gerekmektedir. Bu da örgütlü toplum demektir. Zor olan bunu başarmaktır. Çözüm zorluğun içindedir ve orada aranmalıdır:*

“Hz. Muhammed: “Allah'ı korusun ki, O'nu önünde bulasın. Allah'a karşı iyi ol ki, sıkıntılı zamanlarında da Allah sana iyilik yapsın. Yine şunu bil ki, muhakkak (Allah'ın) yardım ve zafer sabır ile birlikte ve muhakkak kurtuluş, keder ve sıkıntı ile beraberdir ve şüphesiz zorlukla birlikte bir kolaylık vardır.” (11)

Ahmet Yesevi'nin Hocası Yusuf Hemedani(1100), *“İnsanın bütün ilişkilerini belirleyen Allah ile arasındaki ilişkidir.”* Der. Bu gün, hem Türkiye'nin, hem de Dünyanın yaşadığı bunalımın ana nedeni, bu ilişkinin bozulmuş olmasıdır. Bu ilişkinin düzeltilmesi gerekmektedir. Seküler- laik insanın ana sorunu, Allah'la ve Ahretle ilişkisini kesmiş olmasıdır. Bu ilişki düzeltilip mecrasına sokulduğu an Allah'ın yardımı, rahmeti gelecektir:

“Hz. Muhammed(sav): Allah bir kulu hakkında hayır dilerse, Kalbinin kilitlerini açar ve Ona kuvvetli imanla doğruluk kor. Gittiği yolu kalbine iyice kavratır. Kalbini temiz, dilini doğru, huyunu istikametli! kılar” (12).

Şeyh Edebali derki; “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” Devlet ve sistem, insan içindir, millet içindir; İnsan ve millet, devlet için var değildir.

Hamit el Gazzalî Selçuklu sultanı Majuriddin'e yazdığı mektupta der ki; *“Ülkemizin halkı ülkemizin şerefi, ülkemizin halkı ülkemizin gerçek zenginliğidir.”*

Kıymetli dostlar, duyarlı insanlar, gelin, hep birlikte bu zenginliği koruyalım. Gelin, Hz. İbrahim'in ateşini söndürmek isteyen serçe gibi bu ateşi söndürmek için seferber olalım. Dostluğumuzu halkımızın yanında yer alarak belli edelim. Savrulan bir dünyayı düzeltmek için, aileyi fitrat ekseninde yeniden yapılandıralım.

Davetimize icabet edip gelen siz kıymetli dostlara, tebliğ sunarak katkıda bulunan bilim insanı, araştırmacı ve düşünürlere ve bu güzel organizasyonu, canla başla çalışarak gerçekleştiren Gürsel Kardeşimin şahsında organizasyon ekibine, SEKAM adına teşekkür eder, saygılar sunarız.

Prof Dr. Burhanettin Can
SEKAM Yönetim Kurulu Başkanı

Kaynaklar

- 1- Fukuyama, F., Büyük Çözülme, Sabah Yayınları, İstanbul, (1999), s: 59
- 2- Ebu Davud, Salat 47, (547); Nesai, İmamet 48, (2, 106). Rezin.
- 3- Fukuyama, F., Age. S: 14-21.
- 4- Baudrillard, J., Amerika, Ayrıntı Yayınları, 1996.s. 29.
- 5- Özkök, H., Harp Akademilerindeki Yıllık Değerlendirme Toplantısı, İstanbul, 20/04/2005.
- 6- Zaman, 17.12.2004.
- 7- Kökce, H., Söyleşi, Gerçek Hayat, 15-21Ekim 2004, Sayı 2004-42(208) s: 16-17.
- 8 - Turan, O., Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 1969, c. 1, s. 89.
- 9- 223. [1:260, Hadis No: 388]
- 10- Taberânî- Kebir, 797. 2:77, Hadis No: 1373
- 11- Riyâzu'sSâlihîn, el-Elbânî'nin tahkiki ile, 63. ,Tirmizi.
- 12- Ebu's-Şeyh'in Serabı, 222. 1:259, Hadis No: 387.

PROTOKOL KONUŞMALARI

YASEMİN ÇOBAN

Akoder Genel Başkanı

Bugün bizlere çok değerli bilgilerini paylaşacak hocalarıma ve sizlere saygı ve hürmetlerimi sunarak sözlerime başlamak istiyorum.

AKODER (Aileyi Koruma ve destekleme derneği) özellikle görsel medyanın; aile kurumunu yıpratması, aile değerlerini önemsizleştirilmesi ve sorumsuz medya yayınları karşısında duracak, sivil inisiyatif geliştirmek için çalışan bir oluşum.

Medyanın ailemize ne tür etkiler yaptığı ve medyanın dilini iyi anlamak konusunda yaptığımız çalışmalarla mümkün olduğunca fazla aileye ulaşmak en büyük hedefimiz.

Binbir gece masallarındaki yedi başlı dev misali, medya adeta bir canavar gibi ağızdan ateş saçmakta. Ve bu ateş hepimize farklı şekilde dokunmakta.

AKODER, Hz.İbrahim'in ateşini söndürmek için elindeki kovayla su taşıyan karnınca misali, bu ateşe elimizdeki kova ile su dökmekteyiz. Bu kovaların çoğalmasını diliyoruz.

Ülkemiz ciddi bir değişim sürecinden geçiyor. Sosyolojik, ekonomik, psikolojik, siyasal değişimlerden geçen ülkemizde sancılı bir süreç yaşanıyor. Biz farkında olsak ya da olmasak, çözüm üretsek ya da üretmesek de Aile kurumu ve değerlerimiz bu süreçte ciddi yaralar alıyor.

Bu süreçte Ailenin en önemli iki kurucusu, koruyucusu olan anne ve baba aynı oranda etkilenmekte. Yükümlüklerin bir kesime verilmesi ve cezaların da bir kesime kesilmesi hak ve adaletten sapmaya yol açıyor.

Özellikle iletişim teknolojisinin baş döndüren gelişmesi ülkemizin içinde olduğu özel şartlardan dolayı aile kurumuna pahalıya mal oluyor.

“Medya okur yazarlığı” eğitiminden önce medyanın getirdiği her türlü olumsuzlukla hemhal olan insanımız bu konuda acilen bilinçlendirilmeli ve ilgili kurumlar da özellikle gelecek yılların ailelerini kuracak olan çocuk ve gençleri koruyucu tedbirlere ivedilikle el atmalı. Yazılı basın, görsel basın ve internet ortamının doğru kullanılması ve yetişen yeni neslin süreçten olumsuz etkilenmemesi için çalışmalar yapılmalı.

Çünkü medya direkt ve indirekt etkileri yoluyla toplumda ciddi bir yozlaşmaya sebep oluyor.

Medyanın cinsellik, şiddet ve ayrımcılıkla ilgili tutumları insanlığın geleceğine yöneltilmiş en etkili silahlardan.

Medyanın insanımız, ailemiz ve ülkemiz için tehdit oluşturmadığı, iyiliği üretmenin aracı olduğu bir ortam oluşturmaya hep beraber odaklanarak bu sorunu çözebiliriz. Defi mazarrat ve celbi menafi ilkesi beraber işletilerek bunun mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Her insanın en çok huzur bulduğu yer baba ocağı ve anne kucağıdır. Öyleyse insanlığın huzurlu ve sağlıklı yaşaması, yarına güzel nesiller bırakması, medeniyet tarihinde müstesna bir yere sahip olması için, yıpratılmamış, örselenmemiş bir ailenin ferdi olması gerekir.

Bu manda Sekam’ın “AİLE” ilgili yaptığı çalışmaları takdirle takip ediyoruz.

Sekam’ın hazırladığı bu sempozyumun ve bundan sonra yapacağı çalışmaların ülkemize ve insanlığa hayırlar getirmesini diliyoruz. Teşekkür ederim.

ŞÜKRÜ ALKAN
İGİAD Genel Başkanı

Değerli hazirûn, hepinize hayırlı sabahlar diliyorum. SEKAM’ın çok kıymetli Başkanı ve yöneticileri, kıymetli hocalarım, değerli katılımcılar; “*Savrunan Dünya-da Aile*” konulu bu sempozyuma iştirak etmenin mutluluğu içerisindeyim.

Prof. Dr. Burhanettin Can hocamızın biraz önceki sunumunda takdim ettiği birçok konu; damarlarımıza kadar, iliklerimize kadar hissettiğimiz ve çoğu zaman da yakındığımız özel bir konudur. Önceki konuşmacımızın da ifade ettiği gibi bu konuda eyleme dönüştürme noktasında yaşadığımız sıkıntıların varlığından haberdarız.

Umarım bu sempozyum, aile ile ilgili yaşamakta olduğumuz mevcut sorunların çözüme kavuşturulması noktasında bizlere ufuk açacaktır. Aynı zamanda hayata geçirilmesi noktasında önemli bir katkı sağlayacağına ben inanıyorum.

Tabi ki dünya çok hızlı bir şekilde değişim içerisinde ve bu değişen dünyada insanların hayatlarını kontrol etmede, özellikle de Müslümanların kendi hayat merkezlerini seçmede, hayatlarına bazen gri tonlamalarla yön verdiklerini görmemizin verdiği üzüntüyle düşüncelere daldığımız oluyor.

Az önce özellikle medyadan dem vuruldu. Görüyoruz ki “televole” kültürüyle yetişen bir nesil var. Çok hızlı para kazanmanın ve çok hızlı para harcamanın getirmiş olduğu bir nesil ve bu nesil insanlardaki birçok duyguyu törpüledi. Özellikle ahlaki yozlaşma toplumumuzda hiç istenmeyen seviyelerde. Gençlerimizi yozlaşmaya sevk eden ve onları ahlaki erozyona uğratan peç çok sebep var dışarıda.

Özellikle söylemek istiyorum. Burada çuvaldızı kendimize batırmalıyız. Değiştirmeye önce kendimizden başlamalıyız. Sorgulamaya da... Türkiye’de son 10 yıldır gelinen süreç içerisinde ekonomik seviyeleri belirli bir refah düzeyine ulaşmış biz Müslüman kesimde özellikle “aile, ahlak ve yozlaşma” kavramlarına vurgu yapalım.

Çünkü sempozyumda sunulan tebliğlerde buna değinilecektir. “*Modern Dünyada Müslüman Toplum*” diye bir konu var yanılmıyorsam, ama özellikle dikkatinizi çekmek istiyorum. Çünkü refah düzeyinin artmış olması bizleri maalesef toplumdan soyutlayan, kendi başına yeni yeni siteler inşa eden, bu sitelerde toplumdan uzak bir hayat tarzına kendini yönlendiren, sorunlardan uzak, çocukların sorunlarıyla okulların ilgilenmesine karar veren insanlar yaptı. İş ve ticaret hayatında meşru yollardan para kazanmanın yerine, gayri meşru yollardan para kazanmanın temel ve meşru olabileceğini düşünen topluma doğru bir gidişat var maalesef.

Bahsi geçen konuların getirmiş olduğu sorunla ilgili ailenin buradaki etkisinin şiddetli bir şekilde ele alınması gerektiğini özellikle düşünüyorum. Çünkü bizler de İGİAD olarak, İktisadi Girişim İş Ahlâkı Derneği olarak; iş dünyasında ailenin en temel gelir kaynakları olan geçimini sağlayan bireylerin başında olan aile babalarının, iş hayatlarındaki ahlâki ilkelere riayet etmeleri noktasında hassas davranmalarını artıracak çalışmalar yapıyoruz. Yaptığımız çalışmanın konu ile ilgili kısmını sizinle paylaşmak istiyorum.

2008 yılında biz bir araştırma yapmıştık. “iş ahlâkı” araştırmasıydı bu, iki büyük ilimizde gerçekleşti, 1 150’ye yakın bir anketör üzerinden bu araştırma yapıldı ve araştırmada çok çeşitli sorular soruldu. Aslında en çok dikkat çeken, o sorularda belki cevabıyla da bizim ilgilendiğimiz soru şuydu: “*Türkiye’de ahlâki yozlaşmaya etki eden, ahlâki yozlaşmayı engelleyebilecek en önemli etken nedir*” Bu soruya verilen cevap birinci sırada aile, ikinci sırada patron, üçüncü sırada yönetici olduğunu,, medyanın ve basının ve hatta ahlâki değerlerdeki dini inançların bile alt sıralarda yerini aldığını gördük.

Araştırmada bir diğer soru ise şöyleydi: “*Peki, size göre bu ahlâki değerlerdeki tutarsızlıkların genel gerekçesi nedir?*” Cevap: bilgisizlik. Bir de “*en önemli ilke ne*” diye sorduk. “*Sizin için bu kadar yozlaşmanın yaşandığı bir toplumda önem verdiğiniz en önemli ilke nedir?*” diye sorulduğunda “dürüstlük” ilkesinin birinci sırada yer aldığını gördük. Tabi ki bütün bunlar toplumda bir yozlaşmanın varlığını gözler önüne seriyor. Bununla beraber bizlere büyük sorumluluklar yüklüyor. Özellikle sivil toplum örgütlerine büyük ödevler düşüyor. Ama en büyük sorumluluk ebeveynler olarak bizlere düşüyor. Ailemize sahip çıkmalı, kol kanat germeliyiz. Önce kendimizden başlamalıyız. Sorunlar bizim sorunlarımız, çözümler de gene bizlerden çıkacaktır.

Ben özellikle bu sempozyumun bu sorunlara temas edeceğine, çözüm noktasında da çok ciddi bir mesafe alacağına inanıyorum. Çalışmalarından dolayı SEKAM’a başarılar diliyorum, sempozyumun da hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. MUSTAFA SAMASTI

Istanbul Medeniyet Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı

S elamun aleykum. İnsanlık ailesinin değerli üyeleri, Hz. Adem’in çocukları... diye başlamak istiyorum. Ailemizin bu ilk toplantısına hoş geldiniz. Gerçekten bu ailenin nesep bakımından ferdi olduğumuzdan öte Kur’an’da (Ali İmran 110) ‘Siz insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülüğü engellersiniz...’ ile başlayan ayeti kerimede bu aileye temel bir sorumluluk bağımızla bağlı olmamız da çok önemli. Evet, yeryüzünün en değerli varlığı ailemizin üyeleri, yeryüzünün en zararlı, en vahşi kişileri de yine ailemizin bireyleri. Dolayısıyla bir tohumun toprağıyla buluşup kendi varlık potansiyelini geliştirmesi gibi insan da yeryüzüyle, dünyayla buluşturulur, ama tohumdan farklı olarak insanın yeryüzündeki gelişim süreci iki zıt yönde gerçekleşir: Bunlardan biri nde insan kendi fitratındaki Ahsen-i Takvime, yani kamil noktaya doğru giderken, diğerinde ise nefsanî ve şeytani özelliklerinin gelişmesiyle en vahşi hayvanlardan daha alt seviyelere düşer.

Gerçekte insanoğlu diğer tüm canlılardan daha uzun süre ilgiye, bakıma, daha fazla emeğe, insani gelişim sürecinde de ayrıca bilgiye, rehberliğe, hidayete ve vahye ihtiyaç gösterir. Dolayısıyla yeryüzündeki insani aktiviteler arasında en mukaddes, en değerli olanı insana yönelik faaliyetlerdir. İnsanın gelişmesi çeşitli aşamalarda ve farklı merhalelerde olur. Önce insan kendi bedeniyile buluşur; annesini, babasını, ailesini ve sevenlerini tanır. Daha sonra dostları, düşmanları ve çevresiyle karşı karşıya gelir. Bütün bunlarda aslında kendi fitratının zıt potansiyelleriyle yüzleşir. İşte bu yüzleşmelerin en temel noktası, insani gelişimin, kemale ermenin en önemli yuvası, bu fırtınalı yolculuğun en güvenli limanı aile ortamıdır. Dolayısıyla Şeyh Edebali’nin deyişiyle “insanı yaşat ki, devlet yaşasın” anlayışı ile insanı yaşatmanın bu güvenli

ortamını geliştirebilmek için aile sorunlarını ele almak gerçekten özellikle günümüzün en önemli faaliyetlerindedir.

Bu açıdan SEKAM'ı böyle bir önemli sorumluluk altına girmesi, bu konuda emek vermesi noktasında camı gönülden kutluyorum. Faaliyetlerinin, ülkemiz ve tüm insanlık adına istenilen seviyelere, hedeflere ulaşabilmesi için Allah'tan hepimize hayırdan yarınları ve her türlü fedakârlığı, gayreti gösterebilme başarısını nasip etmesini dileyerek tekrar SEKAM'ı ve Sayın Genel Başkanını başarılı çalışmalarından dolayı kutluyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

BÜLENT YILDIRIM
İHH Genel Başkanı

Böyle bir toplantıda olmaktan dolayı mutluyum. Yeryüzünün birçok noktasına ulaşma imkânına kavuşmuş bir kuruluşun Başkanı olarak öncelikle toplumların neden çöküntüye uğradığını, hatta neden emperyalistlerin sömürgeci altına girdiğini araştırdığımız zaman birçok sebepler sıralanabiliyor. Bizler de kendimize göre buralarda özgürlük adına, direniş adına bu sorunları nasıl çözebiliriz, bunun asıl ilacı nedir diye düşündüğümüzde sonuçta iki meseleye, iki tane çözüme kadar indirebiliyoruz: Bir tanesi sağlıklı bir aile yapısı, yani kiblegâh olması lazım ailelerin, çok sıkıntı anında dahi aileye gideceksiniz, ailenin içerisinde yaşayacaksınız, aile içinde çocuklarınızla beraber olacaksınız. Bu merhameti doğurur, merhametin oluşturduğu topluluklar başkasına zulmedemez. Aile yapısı bozulmuş olan her topluluk ya sömürülür, ya sömürür, başka şansı yok. Üçüncü bir şey bulamazsınız, iyilik adına bir şey de bulamazsınız.

Diğer önemli olan ikinci konu, mutlaka bugünkü tabirle empati yapmaktır. Bizim kaynaklarımızda başkasına hizmet etmek, insanlığa hizmet etmektir. Şimdi düşünün, siz aile sahibisiniz ve bencilsiniz, sadece ailenizi düşünüyorsunuz. Yine ya sömürürsünüz ya da sömürülürsünüz, ailenizi de sömürürsünüz, toplumu da sömürürsünüz. Ama çocuklarınızı severseniz başkasının da çocukları sevilsin diye uğraşsınız. Ailenize değer verirsiniz başkasının ailesi de yıpranmasın diye gayret edersiniz. Ben bir şey yapıyorum, eğer bu yaptığım şey bana yapılıyorsa ben bundan ne kadar zarar görürdüm, çocuklarım ne kadar zarar görürdü diye düşünebiliyorsanız, başkası için de aynı şeyi düşünebilirsiniz. O zaman kendiniz için yapılmasını istemediğiniz şeyleri başkası için de yapmazsınız. Aile ve empati mutlaka bu toplumun ve toplulukların düzelmesi için en önemli iki ayak olarak karşımıza

çıkıyor. Bunun sonucunda iyi kurgulanmış bir aileden oluşan toplum yeryüzüne özgürlüğü de, barışı da, adaleti de, iyiliği de, merhameti de yayar. Bu açıdan bu konularda çalışan SEKAM araştırma kurumumuzu tebrik ediyorum. İnşallah çok daha güzel hizmetlere, çok daha derin çalışmalara vesile olacaktır.

Tek bir tavsiyem olacak ki, ben bu kurumun başında olan ve çalışan arkadaşlarıma güvendiğim için bunu söylüyorum: Mutlaka istikrarlı ve ısrarlı olmak gerekiyor bu tip çalışmalarda, hiç yorulmadan devam etmek gerekiyor, yorulmadan devam edildiği zaman mutlaka sonuçlar alınır ve gene cennet bahçeleri kurulur.

Hepinizi Allah'a emanet ediyorum. Esselamu aleyküm.

Av. NECATİ CEYLAN

TGTV Genel Başkanı

Bismillahirrahmanirrahim.

Değerli Hazirun,

Türkiye Gönüllü Teşekküllüler Vakfı Yönetim Kurulu adına ve şahsım adına hepinizi saygı ve muhabbetle selamlıyorum. Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun.

Değerli dostlar, insan Allah'ın halifesidir. İnsan unsuru önemli, madde atomdan, canlı hücreden, toplum da aileden oluşuyor. Sağlıklı bir aile olursa sağlıklı bir toplum olur. Bu yönden ailenin bu yüzyılda özellikle Yahudi Siyon protokollerinin dünyaya uygulanışında, toplumları dejenere etme, bozma anlamında aile başta geliyor. Bu da ülkemizde maalesef medya kanalıyla yürütülmekte, diğer kanallar, diğer başka unsurlar da var, o ayrı bir konu, ancak dikkat ederseniz hürriyetten, eşitlikten, haktan, hukuktan, ayrımcılıktan bahsederken özellikle son yıllarda eşcinselliğin toplumda normal bir hak, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü adı altında savunulması bu toplumun bu aile yapısının özellikle Müslümanlar olarak Kur'an ve sünnet doğrultusunda değerlendirdiğimizde yanlış olduğunu hepimiz görüyoruz, teşhis ediyoruz. Bu yönden özellikle SEKAM'a, yani Araştırma Kültür Vakfı, Türkiye Gönüllü Teşekküllüler Vakfı kurucu üyelerinden SEKAM da aile yapısıyla ilgili önemseddiği için, ahlâki anlamda değer verdiği için medyanın bir takip edilecek bir komisyon veya diğer görevli kuruluşlarla beraber hareket ederek takip edilmesinde faydalı olduğunu düşünüyorum. Şu anlamda: Muhteşem Süleyman tepki gösterilince senaryo değişti deniliyor. Demek ki, senaryoları değiştirebiliriz, bugün internet hem olumlu olduğu kadar olumsuzluğu da var. Bu yönden değerlendirdiğimizde medyanın özellikle takip edilmesi ahlâki olmayan, dinimize, değerlerimize, kültürümüze, medeniyeti-

mize aykırı olan yayınların yazılı ve görsel basın, yazılı basını yakın takibe almamız gerekiyor, değerlendirmemizde fayda var. Çünkü bunu ancak bizler gönüllü kuruluşlar, bunu dert edinenler gündeme getirir, programlarını bozabiliriz. Yoksa birilerine havale etmekle veya yapıyor, yapılmıyor eleştirilerden ziyade biz ne yapmamız gerekiyorsa -çünkü sorumluluğumuz Allah'a karşı- onu yerine getirmemizde fayda var. Ayrıca her kurum özellikle vakıf, dernek, sendika olsun amaçları doğrultusunda faaliyet gösteriyor. Bu faaliyetlerin amaçları içerisinde aileyle ilgili görüşleri veya projeleri varsa önemli, ancak her kuruluş kendi penceresinden olaya bakabilir, bu da normaldir. Onun için bir de kendi açımızdan değerlendirmemiz gerekir anlamındaki bizi sıkıntıya sokabilir. Bu yönden İHH mesela, kendi amaçları doğrultusunda aile yapısına katkısı olabilir. Hukukçular Derneği olabilir, Araştırma Kültür Vakfı işte böyle bir toplantıyla, programla, projeyle bizlere sundu. Milletimize, insanlığa hayırlı olmasını diliyorum, bu çalışmaların ileride verimli sonuçlar getireceğini, Allah'ın yardımı olacağını düşünüyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Av. MUHARREM BALCI
Yeşilay Genel Başkanı

Değerli hazirun, böyle önemli bir konuya duyarlılığımız için hepinize teşekkür ediyorum, hoş geldiniz. Tabii ki aile denilince öncelikle çocuk, gelir. Biz de Yeşilay olarak, önleyici bir kurum olarak “*felaketten önce*” sloganıyla çalışan bir kurumuz. Yönetim Kurulu adına da hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Küçükken babamı örnek alırdım, kuvvetliydi, vurduğunda oturtuyordu. Bir de tabii annemi de örnek alıyordum. Hafızdı, öğretmendi, Kur'an öğreticisiydi. Sonra okula gittik, öğretmenlerimi örnek almıştım ve gerçekten öğretmenliğin kutsal bir meslek olduğuna ilkokulda inanmıştım ve hep öğretmen olmak istemiştim. Sonra üniversiteye geldik, hukukçu olduk. Hukukçu olduğum aşamada da savunma mesleğinin, insanlara kendini ifade etme imkânı tanımanın kutsal olduğunu da üniversitede öğrenmiştim. 30'lu yaşlarda üstatlarımı örnek almıştım, bunlar hep rol model insanlardı bizim için. 40'lı yaşlarda, hatta şimdi de savunma mesleğinin ve dahi öğretim mesleğinin savunucularını işlevselliğini ortaya koyanları örnek almaya devam ediyorum. Yani genç öğrencileri ve genç savunma mesleği erbabı avukatlarımızı ve öğrenci üyelerimizi örnek alıyoruz. Yani örnek almanın, rol model benimsemenin yaşı yok. İşte ailede çocuk yaşta bu verilen rol model anlayışı bizi ölene kadar herhalde böyle götürüyor. Ben şu an birlikte ders yaptığım genç hukukçuların bazılarını dahi rol model almaya çalışan bir insanım. Dolayısıyla ailenin yapısı çocukların geleceği açısından gerçekten çok önemlidir.

Bir şey daha bu aşamada öğreniyoruz: Kendi çocuklarımızın geleceği ötekinin çocuklarının geleceğinden bağımsız değildir. Kendi ailemizin geleceği de komşumuzun, akrabamızın, çevremizin, hatta insanlığın ailesinin geleceğinden bağımsız değil. Bir yanlışı hep mütemadiyen sürdürdük: Kendi çocuklarımızın geleceğini düşün-

dük, kendi ailemizin geleceğini düşündük, öteki aileleri ihmal ettik. Biraz önce Bülent Yıldırım arkadaşımız bu konuya dikkat çekmiştir. Biz insan hakları savunucusu anlamında da olsa -ki, bunu çok önemsiyoruz- ötekinin hakkını aradığımızda kendi hakkımıza kavuştuğumuzu gördük hep. Ben Yeşilay'daki mücadelemi de bu şekilde değerlendiriyorum. Eğer 350 genç çocuk, 11-14 yaşındaki çocuklar Facebook'ta bir blok açıp, çakmak gazı soruyorlar ve bunların içlerinden bir tanesi 11 yaşlarındaki 3 çocuk çakmak gazı soluyarak ölüyorsa, bunda elbette ki başta devletin sorumluluğu olmak kaydıyla hepimizin bir payı vardır, hepimiz o çocuğun ölümünden sorumluyuz.

Adana'da bir kaymakamlık ziyaretimde bir kadın getirdiler protokol içerisinde. Bu kim diye sordum. Bana eroınman bir çocuğun annesi dediler. Eğer imkân olsa o kadını burada sizlere dinletebilseydim herhalde bu andan itibaren hep öteki ailenin selameti için çalışacaksınız ve tabii ki buradaki hazirunun bu duyarlılığı gerçekten çok önemli. O anne oğlunu iki ölümden koruduğunu söyledi. Bir ölüm eroından, ikinci ölüm para bulamadığı için çaldığı eroınlerin sahiplerinden. Hepimizin ailesi bir diğerimizin ailesinden bağımsız değil. Ben bu duyarlılıklarından dolayı başta Sayın Burhanettin Can Hocam olmak tüm emeği geçenleri tebrik ediyorum. Burada yapılan iş hepimizin geleceği olan çocuklarımızın içinde bulunduğu ailelerimizin yapısallığını irdelemek, araştırmak, sorunlara çözüm önerileri ortaya koymak. Bilirsiniz projelerde sorunlar ortaya konduktan sonra bir de imkânlarımız, avantajlarımız diye bir başlık açılır. Ben buradaki hazirundan yola çıkarak ülkemizdeki duyarlılığı imkânlarımız olarak değerlendiriyorum. Dolayısıyla hepinizin gerçekten duyarlılığından dolayı tebrik ediyorum, teşekkür ediyorum. Beni değil, kendinizi alkışlayabilirsiniz, saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. HÜSEYİN YILDIRIM

Yalova Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Sayın SEKAM'ın değerli başkanı, Sayın Rektörüm, sevgili hocalarım, sivil toplum kuruluşlarının değerli başkanları, muhterem davetliler, hanımefendiler, beyefendiler; hepinizi en kalbi duygularıyla selamlıyorum, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerinize olsun diyorum.

Ben bu toplantıya Yalova Üniversitesi Rektör vekili olarak gelmedim, hattı zatında Sayın Rektörümüz de gelecekti, muhtemelen bir işi çıktı, özellikle o da gelecekti, ama acil işi çıktı ve gelemedi. Sözü de bize verdiler Sayın Başkanım, kendilerine teşekkür ediyorum. Gerçekte bugün Kayseri'de bir programım vardı, Başkanıma da söyledim, bugün gelemeyeceğim dedim, ama buna rağmen aile konusu, aile sempozyumu olduğu için buraya katılmayı uygun gördüm, daha evvel planladığım programı da iptal ettim. Sırf bu toplantıya katılmak üzere, değerli başkanımın özellikle daveti üzerine bugün huzurlarınızda bulunuyorum.

Şimdi ben fazla vaktinizi almak istemiyorum, ama ben bir çekirdek aileden geliyorum. İki noktayı vurgulamak istiyorum: Çekirdek ailede beni yönlendiren babam değildi dedemdi. Çekirdek ailede anne babadan önce dede var, babaanne var. Ekonomiyi babaannemden öğrendim, hayata bakış açısını da. Bir mürebbi olarak ümmiydi, ama onun yaşantısından nasıl bir yaşantı içerisinde olmam gerektiğini ondan öğrendim. Hayatıma yön veren de Dedem oldu. İlk mektebin son sınıfındayım. İlk yarı sonunda 5 tane zayıfım var. Babam bir gün bana dedi ki: "Oğlum, bu 5 tane zayıfı sen nasıl taşıdın, çok ağır gelmedi mi?" ve ekledi bundan da bir şey olmaz dedi Babamın bu davranışı psikolojik olarak beni çok etkiledi. Kendi kendime dedim ki bir karar ver ve bir yerden başla ama bu başlangıcı nasıl yapacaktım diye düşünmeye başladığım anda bir yol buldum ve ondan sonra hayatım değişti. İkinci yarıda sını-

fin en çalışkanı ben oldum. Benim bu azmimden sonra babamın kafasında bir karar oluştu ve bana dedi ki seni sanat *mektebine göndereceğim* . Dedem: *“Hayır, sanat mektebine gitmeyecek, başka bir mektebe gidecek”* dedi. Hemen çevrede bir vakıf insanı vardı, o günün vakıf insanları var. Rahmetle, minnetle anıyorum, İsmail Niyazi Kurtulmuş benim hayatıma yön verenlerden birisidir. Şimdi o gün bakıyorum, fertler birey olarak birer vakıf insanıydı. Şimdi toplum bugün biraz daha hareketli ve daha kurumsal. O gün toplumda var olan vakıf insanlarını vakıf kurumları üstlendi. Şimdi SEKAM'ın oluşturduğu gibi SEKAM bu toplumun bir yere varması için mücadele ediyor, bir görevi üstlenmiş. Sayın Başkanım 2000 yıl evvelki bir Romalı filozofun sözünden söz etti. Ben de 2500 yıl evvel yaşamış Uzakdoğu'nun bilge kişinin bir sözüyle cevap vermek istiyorum. Konfüçyüs ifadesinde: *“Geleceğini planlamayanlar önünü göremezler”* Geleceğin planlanması da aileden geçer. Aileyi planlamayanlar geleceğini planlayamazlar. Dolayısıyla bu önemli bir olguydu.

İkincisi tabii çekirdek ailelerden bugün bölünmüş aileye yada bir başka adıyla modern aileye geldik. Bu ailelerde aileyi yönlendiren temel olgu çevreye karşı gösteriş içerisinde olması modern ailenin en büyük özelliği. Modern aile teknolojik imkânları kullanan aile midir, modern aile tüketim toplumunun özelliklerini ortaya koyan aile midir? Bunu da sorgulamak lazım. İkincisi, tabii bu sempozyumda toplumda gerçekleşiyor, en önemlisi de bugünkü toplumda ailenin, kadının öneminin vurgulanması lazım. Aile basit bir olay değil, farklı dünyadaki görüşlerin bir araya gelerek oluşturdukları bir aile. Bir tarafta farklı bir dünyada yaşamış biri, öte yandan daha farklı ve beklentileri de farklı bir dünyada dolaşan biri. O iki kişiyi ortak noktada buluşturmanız lazım, temel değerler üzerinde buluşturmanız lazım. Buluşturamazsanız o aile dağılır. O zaman ailede kadının önemli bir yeri var. Hem önemli yeri var, hem de sabır noktasında, imtihan noktasında en fazla görev onlara düşüyor. Ben bir hikaye ile konuşmama son vermek istiyorum. 95 yaşına kadar yaşayan bir kadının 3 çocuğu var, üçüncü çocuk da rahmetli olduktan sonra kadın kocasından boşanmak üzere mahkemeye başvurmuş. Hâkim 95 yaşındaki nineye sormuş: *“Peki Nine bugüne kadar niye bekledin”* ? Nine derki *“çocuklarım etkilenmesin diye” böyle bir harekette bulunmadım. Bu kıssada* bugünkü aileye önemli bir mesaj var. Sabırlı olun ve sabretmesini öğrenin. Gelin burada, Allah'ın kitabındaki Asr suresine bir kez daha bakalım. Oradaki ifadesi, Asra yemin olsun ki insanlığın hüsrân içerisinde olduğu ifade ediliyor. İnsanlık hüsrân içerisinde, salih amel işleyenler, iman edenler ve sabredenler hariç. O halde bugün hanımefendilerin en büyük görevi sabırlı olmaları, bu sabrı iyi değerlendirmeli ve aileyi ayakta tutacak olan da yine de onlardır, onların sabırlıdır diyorum. Hepinize en derin saygılarımı ve hürmetlerimi sunuyorum, teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. MUSTAFA AYKAÇ
Kırklareli Üniversitesi Rektörü

Çok kıymetli hocalarımız, öğretim üyesi meslektaşlarım, çok değerli sivil toplum kuruluşlarının değerli yöneticileri, kıymetli davetliler, hanımefendiler, beyefendiler; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Gerçekte çok derinlere giderek bu işin köklerinin nereden başladığını ciddi olarak ele almak lazım. Ancak bir protokol konuşmasında bu mümkün değildir. O nedenle ben burada çok kısa birkaç hususu ifade edeceğim.

Birinci nokta, bu günkü sorunların çok derinlerinde batı medeniyetinin kutsaldan kopuşu vardır. Kutsalı dikkate almadan dünyayı düzenlemek, bu fikirle yola çıkmak dünyayı bugün bu hale getirdi. Eğer kutsalı dikkate almadan yaşamaya çalışırsak, kutsalı dışlarsak biz kendi aklımızla kutsala ihtiyaç duymadan bir şeyler yapabileceğimizi vehmedersek vardığımız sonuç budur. Dolayısıyla modernizmin bu ezici derdini yaşıyoruz. Ezip geçen, kutsal değerleri yok eden, kutsalla ilgili, kutsalın önemini yok eden, onu hayatımızdan, dünyadan kovan, kendi başına kutsalı dikkate almadan dünya kurmaya kalkan bir batı medeniyetinin ezip geçen, yok eden, yozlaştıran etkilerini yaşıyoruz. Onun için yiğit düştüğü yerden kalkar; kalkacağımız yer kutsalı yeniden ihya etmektir, hayatımıza sokmaktır, her alanına sokmaktır, kutsala önem vermektir, değer vermektir, titizlenmektir, bir gül gibi kutsal değerleri hayatımızda muhafaza etmek ve hayatımızı buna göre yeniden inşa etmektir. Özü budur, böyle olmazsa aile de zarar görecektir, iş dünyası da zarar görecektir, eğitim de zarar görecektir, sağlık da zarar görecektir, tabiat da zarar görecektir ve her şey zarar görecektir. Sadece kendisinin yaşaması için her şeyi yok edebilen insan anlayışı, orada ortaya çıkmıştır. Medeniyetteki algı bozukluğu budur, medeniyetin çarpık yönü budur.

İkinci nokta da şudur: Biz de sanıyorum kendi aramızda bazı olayları yaşaya ya-

şaya bazı kanaatlerimizi veya yerimizi yeniden tespit ediyoruz. Şimdi bütün dünyada aile diye bir mesele var. Aile deyince Hüseyin Yıldırım Hocam da bundan bahsetti. Ailenin hangi ferdi alsanız önemsiz değil, ama herhalde şimdi biraz daha fazla kadın öne çıkmaya ve konuşulmaya başlandı. Kadınlarımızın hayatın içinde kendilerine uygun şekilde nasıl yer alabilecekleri, nerelerde yer alabileceklerini de biz bugün konuşuyoruz ve bir kısmını da çözüyoruz gibi geliyor bana. Ancak tabii bununla beraber acaba nerelerde hata yapıyoruz sorusunu da sormamız lazımdır. Millet geleceği bakımından, geleceğimiz bakımından bu konu çok önemlidir. Hani bir söz var ya, geleceğimizi konuşmazsak asla bir geleceğimiz olmaz. Dolayısıyla bugünkü şartları, Perşembenin gelişi Çarşambadan belli, bugünkü şartları dikkate alarak gelecekte neyle karşılaşabileceğimizi de önemseyerek böyle bir konuyu kendi konusu, kendi meselesi haline getirmiş, bizim gündemimize getirmiş, bizi de buraya davet etmiştir SEKAM. Daha önemlisi de, bu konuyla ne kadar ilgili olabilecek sivil toplum kuruluşu varsa, onları da buraya davet etmiştir SEKAM. Eksik yaptığı, yanlış yaptığı yerler konuşulur, ancak mesele bizim meselemizdir. Şu mahallede oturan insanlar, benim mahallede oturan insanlar dertlenmiyorsa, eğer derdiniz yoksa bir şeyi çözemeyiz, derdimiz varsa, önemsiyorsak çözüme yolunda da gayret göstermemiz lazımdır. O bakımdan Burhanettin Hocamızı gerçekten tebrik ediyorum. Ancak çerçeve daha da genişletilmeli, konu daha farklı boyutlarıyla ele alınmalı, geliştirilmeli, daha çok tartışılmalı, değişik görüşler sürece katılmalıdır.

Burada memnuniyet verici bir husus daha var: Biz aile meselesini hep birlikte kadın-erkek ayrımı yapmadan, bugün burada tartışıyoruz. Ayrımcılığa karşı artık Türkiye’de de çok iyi bir duyarlılık gelişti. Bu görülmelidir. Ayrımcılık zaten yanlış, bizim kültür ve medeniyetimize ters olan bir durumdu. Bu konuda kimin gayreti olursa, kimin bir emeği geçerse, kimin katkısı olursa bunun çok faydalı olacağını düşünüyorum. Bu yolda çok daha güzel işler yapılması gerekmektedir. Bunu hep birlikte ortak aklı kullanarak gerçekleştirebiliriz.

Hepinize saygılar sunuyorum, teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. İHSAN GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Bu sempozyuma katkısı olan herkese teşekkür ve tebriklerimi bildirmek istiyorum. Kabul etmek gerekiyor ki, sonuç raporunun özetlendiği, söylenecek her şeyin söylendiği bir durumda konuşmak oldukça zor. Ama buna rağmen bazı düşüncelerimi kısaca sizinle paylaşmak istiyorum. Tebliğ sunan arkadaşlar ayrıntılı bir şekilde ortaya koydular; aile tarih boyunca bütün toplumların temelini oluşturmuştur. Anayasalarımıza baktığımız zaman aile toplumun temel müessesesidir. Dolayısıyla ailenin topluma karşı olduğu gibi, bireylere karşı da sorumlulukları var. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi halinde hem bireylerin hem de toplumun huzur ve saadeti yakalayacağını düşünüyorum. Eşlerin sürekli birbirleriyle tartıştığı, çekiştiği bir ailede yetişen bir çocuğa baktığınız zaman bunda suç işleme oranının çok daha yüksek olduğunu görüyoruz. Nitekim araştırmalar da bunu ortaya koyuyor. Huzursuz aile ortamında yetişen her 100 çocukta 78’nin suç işlediği ancak huzurlu aile ortamında yetişen her 100 çocuğun 4’nün suç işlediğini görüyoruz. Yine yapılan araştırmalarda çocuklarda suç işleme nedeninin ailelerden ve çevreden kaynaklandığı ve bunların tedavisi için de %89’a varan çözümünde yine aile ve çevreden ya da bunların yardımıyla olabileceğini görmekteyiz.

Aile toplumun özüdür. Aileyi tahribe yönelmiş her şey topluma tahribe yönelmiş demektir. Bu nedenle toplum ve devlet olarak aileye tam destek vermek zorunludur. Eğer aileyi problemleriyle baş başa bırakırsak her şey şer güçlerinin eline geçecektir ve gerek bireysel, gerekse toplumsal düzeyde önemli tahribatlar ortaya çıkacaktır. Ama ne var ki padişahların bile giremediği ailemize kitle iletişim araçları ile girmekte kendi örf ve adetlerimize aykırı tavırlar gelişmekte ve önemli zararlar ortaya çıkmaktadır. Burada yapılması gereken çok şeyler vardır. Hepimizin en temel görevi ailenin huzurunu, mutluluğunu sağlamaktır diyor, hepinize saygılar sunuyorum..

1.OTURUM: PROBLEM VE TESPİTLER

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr.Yusuf Şevki Hakyemez

Prof. Dr. Celalettin Vatandaş

SEKAM Araştırması Bağlamında
Türkiye’de Aile yapısı ve Problemleri

Doç. Dr. Ayşen Gürcan

ASAGEM Araştırmaları Bağlamında
Ailenin Gidişatı, Sorunları ve Önlemler

Ali Bulaç

Modern Dünyada Aile

Doç. Dr. Mustafa Tekin

Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın

SEKAM ARAŞTIRMASI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE AİLE YAPISI VE PROBLEMLERİ

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ

Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez:

1970 yılında Trabzon'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü 1994 yılında bitirdi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında 1996 yılında yüksek lisansını, 1999 yılında doktorasını bitirdi. 2005 yılında hukuk alanında doçent, 2010 yılında ise hukuk profesörü oldu. Halen KTÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir. Yayınlanmış kitapları: *Militan Demokrasi Anlayışı* ve *1982 Anayasası* (2000), *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı* (2004), *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı* (2009). Anayasa hukuku, insan hakları ve siyaset bilimi alanında çeşitli bilimsel makaleleri ve ulusal ve uluslararası kongrelerde sunulmuş tebliğleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Celalettin Vatandaş

İlk ve orta öğrenimini Kırşehir'de tamamladı. Lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde tamamladı. Yüksek Lisans ve Doktora tezlerini "Türk Modernleşmesi" üzerine yaptı. Yüksek Lisans tezinde "Türk Modernleşmesinin Osmanlı Dönemi"ni, Doktora tezinde ise "Türk Modernleşmesinin Cumhuriyet Dönemi"ni araştırdı. Kanada'da "**Bir Toplumsal Uyum Politikası Olarak Çokkültürlülük**" üzerine, Almanya'da

da "**Türklerin Aile Yapıları**" üzerine araştırmalar yürüttü. Prof. Dr. Celalettin Vatandaş'ın yayınlanmış çok sayıda makalesinin yanı sıra **Aile ve Şiddet, Çokkültürlülük, Ulusal Kimlik, Türkiye'de Aile Yapısı ve Problemleri, Trabzon'da Aile Yapısı ve Problemleri, Trabzon'da Kentleşme-Kentlileşme Süreci ve Problemleri** isimli sosyolojik, **Vahiyden Kültüre, Tevhid ve Değişim, Kur'an ve Hayat, Esenlik Yurdunun Çağrısı, Tevhid ve Toplum, Hz Peygamberin Hayatı** isimli dini, **Cumhuriyetin Tarihi** ve **Çankaya Nöbeti** isimli de tarihi nitelikte kitapları bulunmaktadır. "Trabzon'da aile içi şiddet", "Türkiye'de Aile Yaşam Döngüsü ve Ailelerin Tüketim Eğilimleri", "Emniyet Teşkilatı Çalışanlarının Mesleki Sorunları", "Türkiye'de Aile Yapısı ve Problemleri" konulu araştırmaları yürütmüştür. Karadeniz Teknik Üniversite'sinde çalışmaktadır. Halen Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanlığını yürütmektedir.

TOPLUMSAL YAPI VE AİLE

Toplumun yapışmasını aile oluşturur¹. Aile, bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında, bireylerin toplumsallaşıp topluma uygun üyeler haline gelmelerinde alternatif olmayan en önemli kurumdur². Bireyin toplumla teması, doğumla katıldığı ailesi aracılığıyla başlar. Çocuk ile ailesi arasında başlayan etkileşim çocuğun o topluma uygun bir üye oluşuna imkân sağlamasının yanı sıra, bireyin ailesi tarafından eğitip-öğretilmesi toplumun sürekliliğini de katkı sağlar³. Dolayısıyla aile topluma uygun hale getirdiği bireylerle toplumun devamını sağlayan temel kurumlardan birisidir.

Toplumsal yapının çekirdeği olan aile, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olagelmış bir kurumdur⁴. *İlkel* olarak tanımlanan ve toplumsal organizasyonu son derece basit toplumlardan, karmaşık yapıları modern toplumlara kadar ailenin olmadığı bir topluma rastlamak mümkün olmamıştır⁵. Aile kurumu bu özelliğiyle zaman ve mekân üstü niteliğe sahiptir. Yoğun ve şiddetli olumsuz etkiler karşısında

- 1 Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Beta Yayınları, İstanbul, 1990, s. 95; Edwards, John (ed), *The Family and Change*, New York, 1969, s. 3; Türkoğan, Orhan, "Günümüz Türk Aile Sistemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 152, s. 12.
- 2 Vatandaş, Celalettin, *Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2008, s. 18-24; Akgündüz, Hasan, "Tarihi Gelişim İçinde Türk Aile Düzeni", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 81, sy: 83.
- 3 Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir*, (Trc: Nilgün Çelebi), Attila Kitabevi, Ankara, 1996, s.23, 27
- 4 Eröz, Mehmet, *İktisat Sosyolojisine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 56
- 5 Freyer, Hans, *Sosyolojiye Giriş*, (Trc: Nermin Abadan), Ankara, 1963, s.223

bazen kısmen değişmiş, bazen bir oranda da olsa dönüşmüş; ama hep var olmuştur¹. Tarihsel süreçte karşılaştığı en köklü toplumsal değişimler karşısında bile iç direncinden bir şey kaybetmemiş; şekil ve işlev farklılaşmalarına rağmen var olmaya devam etmiştir. Böylece, aile, toplum hayatında vazgeçilemeyen ve muadili bulunmayan bir toplumsal sistemi/birimi olarak anlama ve işleve sahip olmuştur.

Toplumun temelini oluşturan aile, her zaman ve her toplumda bir erkek ve bir kadının evlenme anlaşmalarıyla/kararlarıyla başlamıştır. Bu beraberlik öncelikle ailenin fizyolojik işlevini yerine getirmesine imkân sağlamaktadır. Ailenin yerine getirdiği fizyolojik işleve ilaveten, *psikolojik tatmin, kültür aktarımı, koruyuculuk, toplumsallaştırma, ekonomik dayanışma ve eğitim* işlevleri, herhangi bir öncelik sırası olmaksızın, aile ortamında ve aile tarafından yerine getirilir². Bu oldukça önemli ve karmaşık karakterli işlevleri nedeniyle, aile kurumunda gerçekleştirilecek olumsuz durumlar doğrudan ve kolaylıkla bireylere ve toplumsal yapıya yansır. Dolayısıyla, eğer bir toplumda aile kurumu kendisinden beklenen işlevleri yerine getirmekte zorlanmaya başlamışsa, o toplumda problemlili bireylerin ve ciddi toplumsal problemlerin görülmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak açığa çıkacaktır.

Aile kurumu hem yapısal ve hem de işlevsel olarak tarihin bazı dönemlerinde önemli etkilere maruz kalmış ve köklü sayılabilecek değişikliklerin nesnesi olmuştur. Modern zamanlar, aile kurumunda önemli ve kapsamlı değişimin yaşandığı bir dönemi teşkil etmektedir. Başta hızlı kentleşme, iç göç ve sanayileşmenin dayattığı yeni yaşama biçimleri ve değerleri aile kurumunu bir parçalanma ve dağılma sürecine itmiş, yukarıda kısaca bahsedilen temel işlevlerinden bazılarını yerine getirmekte zorlanmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak aile bölünüp parçalanmış; tek ebeveynli aileler çoğalmış; boşanma oranları yükselmiş; evlilik dışı beraberlikler ve nesebi gayri sahih çocuklar artmış; kültürel ve ahlaki değerlerde yozlaşma, toplumsal anomali, uyuşturucu kullanımı, bireysel ve toplumsal şiddet yaygınlık kazanmış; kimlik bunalımı, psikolojik rahatsızlık, tatminsizlik vb. gibi insanı ve dolayısıyla toplumu tehdit eden problemler yaygın bir şekilde yaşanır olmuştur. Buna karşılık birçok ülkede ve özellikle de Türkiye’de aile politikaları ve bu politikaların uygulamaları zayıf, dağınık ve bütünlükten yoksun bir görünüm arz etmektedir. Bu durum problemi daha da büyütülmektedir. Söz konusu dağınıklığın sebebi, ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik bir temel ünite olarak devlet politikasının dışında tutulmasıdır. Hâlbuki devlet, vatandaşlarının ve toplumun huzurlu, müreffeh ve güvenli bir hayat sür-

melerini mümkün kılmak için vardır¹. Bunları gerçekleştirmenin yolu ise toplumsal politikalar ile mümkündür. Devlet *sosyal devlet* niteliğini de bu politikaların gücü ve yaygınlığı ölçüsünde kazanmaktadır². Aile kurumu ise *sosyal devletin* öncelikle ve hassasiyetle üzerinde durması gereken bir konuyu teşkil etmektedir. Fakat ne var ki küresel düzeydeki etkilerin yanı sıra, Türkiye’nin kendi özel şartları nedeniyle aile yapısı sahip olduğu geleneksel gücünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olmasına rağmen, konu bir türlü devletin öncelikli konusu haline dönüşmemiştir. İhmal ve ilgisizliğin doğal sonucu olarak da aile kurumu bazı alanlarda bir miktarda da olsa geleneksel gücünü kaybetmiştir. Bu itibarla, aile araştırmaları iki açıdan ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Öncelikle, hâlihazırda mevcut aile yapısının özelliklerini belirlemek, bu özelliklerin ailenin işlevlerini olması gereken biçim ve içeriğiyle yerine getirip-getiremeyeceğini anlamak için aile araştırmaları yapılması gerekmektedir. İkinci olarak da eğer aile kurumunda bazı yapısal problemler varsa, bu problemlerin çözülmesi için mevcut problemlerin kaynağını, mahiyetini, şiddetini tespit etmek gerekmektedir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, en genel anlamıyla, Türkiye’deki aile kurumudur. Türkiye’deki aile kurumunun yapısal özellikleri ve bu özelliklerde gerçekleşen değişiklikler, değişimi etkileyen temel faktörler ele alınan konu başlıklarını oluşturmaktadır.

1 *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1990, C.1, s. 18.

2 Bozkurt, Veyse, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Aktüel yayınları, İstanbul, 2005, s. 261; Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Trc: O. Akinhay, D. Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.7; Erkal, Mustafa, *Sosyoloji*, Der yayınları, İstanbul, 1996, s.5; Ailenin yerine getirdiği görevlerle ilgili olarak Aydoğan, Ferhamuz. *Ailenin Fonksiyonu ve Bu Fonksiyonlardaki Değişmeler*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1992 isimli çalışması önemli bir kaynak niteliğindedir.

1 Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. (TC Anayasası, 41. madde)

2 TC Anayasasının Başlangıç hükmünde şu hükümler yer alır: Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu; Topluca Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarında, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve kullfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu; fikir, inanç ve kararlarıyla anlaşılacak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere, türk milleti tarafından, demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.

“Devletin temel amaç ve görevleri” başlığı altındaki 5. madde ise şöyledir: Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

Araştırmanın Amacı

Araştırma, Türkiye'deki aile kurumunun oluşum özellikleri, büyüklüğü gibi yapısal özelliklerin yanı sıra, farklı faktörlerin etkisiyle ailenin yapısal özelliklerinde gerçekleşen değişimler, değişmelerin yönü, bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşumunda en önemli kurumlardan birisi olan ailenin bu bazı temel özelliklerini yerine getirirken zorlanmasına ve hatta işlevlerini yerine getirememesine neden olan problemlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın temel kavramı ailedir. Aile, en genel anlamıyla, evlilik ve kan bağına, bir başka deyişle karı-koca, ana-baba-çocuk(lar), kardeşler vb. arasındaki ilişkilere dayalı en küçük toplum birimi olarak tanımlanmaktadır¹. Akrabalık ilişkileri de, daha genel çerçevede olmak üzere, aile bağlamında değerlendirilmesi gereken durumları dile getirmektedir. Araştırmada *ailenin oluşumu, aileye yüklenen anlam ve değer, nikâh, nikâha yüklenen anlam ve değer, evliliğin sürdürülmesi, aile içi şiddet, eşler arasında görülen evlilik problemleri, eşler arası ilişkilerde açığa çıkan problemlerin bireysel veya ailevi kökenleri, boşanma, boşanmanın sebepleri, ailede değişim, geleneksel aile değerleri ve bu değerlerin değişimi* diğer bazı önemli alt konuları oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, nicel bir alan araştırması olup, *İlişkisel Tarama Modeline* göre yürütülmüştür. *İlişkisel Tarama Modeli* iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir modeldir². Ancak bu modelde bulunan ilişkiler gerçek bir neden-sonuç ilişkisi olarak yorumlanamaz; zira gerçek neden-sonuç ilişkisinin bilinebilmesi için etkileşim yönünün bilinmesi zorunluluğu vardır. Hâlbuki *İlişkisel Tarama Modeli*'nde değişkenler arasındaki ilişki ortaya konulabilmekte ama ilişkinin yönünü gerçek mahiyetiyle ortaya koymak mümkün olmamaktadır.

Araştırmanın evrenini 18 ve üzeri yaşa sahip olan ve Türkiye'de yaşayanlar oluşturmaktadır. Evreni temsil özelliğine sahip örneklem tespiti için tabakalı tesadüfi örneklem tekniği tercih edilmiştir. Katılımcıların cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, eğitim düzeyleri, gelir düzeyleri, yaşadıkları coğrafi bölge, çocuk sahibi olup-olmamaları dikkate alınan başlıca tabaka ölçütlerini oluşturmuştur.

1 Fındıkoğlu, Z. Fahri, *Türk Aile Sosyolojisi*, İstanbul, 1970, s. 252; Ülken, H. Ziya, *Aile Sosyolojisi*, İstanbul, 1943, s. 268.

2 Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar, İlkeleri Teknikler*, Nobel Yayınevi, Ankara, 1998, s.76-86

Tablo-1: Araştırmanın Yürütüldüğü Bölgeler ve İller

BÖLGE	İL						
İstanbul	İstanbul						
Ege	İzmir	Aydın	Denizli	Uşak	Muğla	Afyon	Kütahya
Akdeniz	Antalya	Mersin	K. Maraş	Isparta	Adana	Osmaniye	Hatay
Güneydoğu	Batman	Kilis	Diyarbakır	Şanlıurfa	Gaziantep	Mardin	Siirt
Batı Anadolu	Ankara	Karaman	Konya				
Doğu Marmara	Bursa	Bilecik	Eskişehir	Düzce	Kocaeli	Yalova	Sakarya
Batı Karadeniz	Çorum	Sinop	Karabük	Samsun	Zonguldak	Kastamonu	Tokat
Orta Anadolu	Aksaray	Kırşehir	Kayseri	Sivas	Kırıkkale	Nevşehir	
Ortadoğu Anadolu	Malatya	Bingöl	Muş	Elazığ	Van	Bitlis	
Doğu Karadeniz	Ordu	Trabzon	Giresun	Rize	Gümüşhane	Artvin	
Batı Marmara	Tekirdağ	Edirne	Balıkesir	Çanakkale			
Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum	Ağrı	Iğdır	Kars	Erzincan	Ardahan	

Tablo-2: Örneklemin Bölgelere Göre Dağılımı

BÖLGE	SAYI	%
İSTANBUL	731	10,8
EGE	967	14,3
AKDENİZ	498	7,4
GÜNEYDOĞU	669	9,9
BATI ANADOLU	481	7,1
DOĞU MARMARA	898	13,3
BATI KARADENİZ	586	8,7
ORTA ANADOLU	487	7,2
ORTADOĞU ANADOLU	467	6,9
DOĞU KARADENİZ	351	5,2
BATI MARMARA	312	4,6
KUZEYDOĞU ANADOLU	301	4,5
TOPLAM	6748	100,0

Türkiye evrenini temsil kabiliyetine sahip örnekleme belirlemek için Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) belirlediği ve araştırmalarında kullandığı gölge tasnifi esas alınmıştır. Veriler elde edilmesini sağlayan anketin uygulanması Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümünde ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin İİBF-Eğitim Fakültelerinin farklı bölümlerinde okuyan ve anket tekniği konusunda öğretilip-egitilen 139 öğrenci tarafından gerçekleştirilmiştir. Veriler 2008 yılı

Temmuz-Eylül aylarında elde edilmiştir. Araştırma için anketörlere verilen soru kağıdı sayısı 7500, araştırmacıya dönen soru kağıdı sayısı 6886'dır. Ancak bazı soru kağıtları tespit edilen olgusal/mantıksal yanlışlıklar nedeniyle değerlendirmeye dâhil edilmemiştir. Bu şekilde değerlendirmeye dâhil edilmeyen soru kağıdı 138'dir. Bazı soru kağıtlarındaki olgusal sorularda işaretlenmeyenler bulunmakla birlikte, bu durum bir kusur olarak görülmemiş ve ilgili soru kağıtları araştırma dışı bırakılmamıştır. Bu tür soru kağıtlarıyla ilgili olarak kendileriyle görüşülen anketörlerden birçoğu, söz konusu durumun nedeninin kendi dikkatsizlikleri olmadığını, katımcılardan bazılarının bazı olgusal sorulara cevap vermekten kaçınmaları nedeniyle böylesi bir durum açığa çıktığını ifade etmişlerdir. Eğer bazı olgusal soruları cevaplanmayan soru kağıtları araştırma dışında bırakılsa idi, katılımcı sayısında %10'a varan bir azalma olacaktı. Hâlbuki cevaplanmayan soruların sadece o sorudaki genel sonucu etkileme oranı en fazla %2 civarındadır. Dolayısıyla olgusal sorularından bazıları cevaplanmayan soru kağıtlarının sahip olduğu diğer verilerden yararlanmak daha uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMANIN BAZI BULGULARI VE DEĞERLENDİRMELER

Araştırmanın Türkiye'deki aile yapısı ve işlevi ile ilgili bulguları birçok bakımdan önemlidir. Bu bulgular aracılığıyla Türkiye'deki aile yapısının ve aile kurumunun işlevinin mevcut durumunu, nerelerden ve nelerden ne oranda etkilendiğini, etkilencesinin aile yapısında ve işlevinde yol açtığı bozulma, gelişme veya dönüşümleri tespit etmek mümkün olabilmıştır. Araştırmanın önemli bazı bulguları şunlardır:

Ailenin Yapısal Büyüklüğü

Yaygın şekilde bilindiği üzere aile kurumu tarih içerisinde yapısal olarak bazı değişikliklere uğramıştır. Bunların önemlilerinden birisini ailenin büyüklüğünde meydana gelen değişim oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinin büyük çoğunluğunda egemen olan büyük/geleneksel aile yapısı zaman içerisinde küçülerek çekirdek aileye dönüşmüş ve hatta çekirdek aile de günümüzde çocuksuz aileye dönüşmeye başlamıştır¹. Sanayileşme, geleneksel ailenin hem yapısal ve hem de işlevsel açıdan çözülme sürecinin önemli değişkenlerinden birisidir². Bu nedenle çekirdek aile örneğin ünlü

sosyolog Parsons tarafından sanayi toplumunun ürünü olarak nitelendirilmiştir¹. Ancak sanayileşme ailedeki yapısal değişimin tek değişkeni değildir. Sanayileşmeden tamamen ayrı tutulamayacak olan kırsaldan kente göç de değişimi tetikleyen veya devam ettiren önemli faktörlerden bir diğeridir. Sanayileşme ve kentleşme süreci ve bu sürecin yol açtığı değişimler Türkiye açısından daha bir önem kazanmaktadır². Çünkü 1950'lerden bu yana artan bir tempo ile Türkiye her iki alanda da önemli bir değişim sürecinin odağında yer almaktadır. Kırsaldan kente göç son 15–20 yılda neredeyse kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla sanayileşme ve kentleşme sürecini yoğun şekilde yaşayan bir ülke olarak Türkiye'deki çekirdek aile oranı hızla artmaktadır. Bu araştırmanın bulgusu da bunu teyit etmektedir. Araştırmanın katılımcılarının %75'i üyesi olduğu aileyi *çekirdek aile* olarak tanımlamıştır. Bu durum Türkiye açısından oldukça kısa sayılabilecek bir sürede gerçekleşmiş önemli bir değişimi ifade etmektedir. Çünkü Türkiye'de 1968 yılındaki çekirdek aile oranı %59,7, 1988 yılında ise %67,1 idi³. Araştırmada yer alan *Aileniz kaç kişiden oluşuyor?* sorusuna verilen cevaplardan hareketle Türkiye'deki mevcut hane halkı büyüklüğünün 4,29 olduğu tespit edilmiştir. Bunun bir başka anlamı aile yapımızda çocuk sayısının 2,29 olduğudur. 1980'li yıllarda yapılan farklı araştırmalar, bölgelere göre değişmekle birlikte aile büyüklüğünün 6 civarında olduğunu gösteriyordu. Bunlardan Tuğaç ve arkadaşlarının 1970'de gerçekleştirdikleri araştırma dikkate alınacak olursa Ege ve Marmara gibi *gelişmiş bölgelerdeki* hane halkı sayısı 5,7; Orta-kuzey, Akdeniz, Karadeniz ve Orta Güney bölgeleri gibi *orta derecede gelişmiş bölgelerde* 6,6; Doğu-Kuzey, Doğu-Güney, Orta-Doğu gibi *az gelişmiş bölgelerde* 6,6 idi⁴. Timur'un 1972 tarihli araştırmasında hane halkı sayısı aile yapısına göre tasnif edilmiştir. Buna göre çekirdek ailelerde ortalama hane üyesi 4,9 iken, geçici geniş ailelerde bu oran 6,4'e, ataerkil geniş ailelerde ise 8,3'e yükselmekte, parçalanmış eksik ailelerde ise 2,6'ya düşmekteydi⁵. DPT'nin 1992 tarihli araştırmasında ise Türkiye genelinde hane halkı büyüklüğü 4,75'dir⁶. Araştırmamızın bulgularıyla bir kez daha anlaşılmıştır ki, son elli yıl içinde hane halkı sayısında önemli bir düşüş yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir.

Aile büyüklüğüyle ilgili mevcut olgusal özelliğin yanı sıra, ailenin yapısal büyüklüğünü ilgilendiren bir istek de oldukça önemlidir. Katılımcıların %35'i başta anne

s. 36.

1 Ergün, Mustafa, "Sanayileşme ve Ailenin Görevlerinde Meydana Gelen Değişmeler", *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.3, Ankara, 1994, s. 893, 894; Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi, İzmir, 1990, s.10,11; Kapız, Serap, *Sosyal Değişim Sürecinde İş-Aile Yaşamı Etkileşimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 52, 72-76.

2 Atalay, Beşir, *Sanayileşme ve Geleneksel Yapı (Japon Modeli)*, Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi, Ankara, 1984, s. 1; Sevinç, "Sosyal Hareketlilikte Aile ve Eğitim İlişkileri", *Aile Yazıları-II*, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990, s. 321; Akyüz, Hüseyin, "Ailenin Yapısı ve Fonksiyonları", *Türk Yurdu*, C.X, S.40, Ankara, 1990,

1 Bilton, Tony ve diğerleri, *Sosyoloji*, (çev: Kemal İnal), Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2008, s.229

2 Aksu, Levent, "Atatürk Dönemi (1923-1938) Nüfus ve Aile Yapıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 154, sy: 163-178.

3 Erel, S. Sevim, "Türk Ailesinin Durumu", *I. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara, 1990, s. 182.

4 Tuğaç, Ahmet; İbrahim Yurt, Gül Ergil, Hüseyin Sevil, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1*, Ankara, 1970, s. 111

5 Timur, Serim, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972, s. 37

6 Devlet Planlama Teşkilatı, *Türk Aile Yapısı Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara, 1992, s. 48

ve baba olmak üzere *aile büyükleriyle birlikte yaşama isteğini* dile getirmiştir. Aile büyükleriyle birlikte yaşamak istemeyenlerin oranı %40,4'tür.

Aile büyükleriyle birlikte yaşama isteğini ile diğer bazı değişkenler karşılaştırılacak olursa; bunlardan cinsiyet¹ ve ailenin sosyo-ekonomik durumu² ile aile büyükleriyle birlikte yaşama isteği arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Aile büyükleriyle birlikte yaşama isteğini ile yaş³, ailenin aylık gelir düzeyi⁴, öğrenim düzeyi⁵, doğulan yerleşim merkezinin niteliği⁶, en çok yaşanan yerleşim merkezinin niteliği⁷ ve, medeni durum⁸ arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır ama bu ilişki kayda değer bir farklılaşmaya yol açmamaktadır; bir başka deyişle, anlamlı olan ilişki gücü oldukça düşüktür.

Aile büyükleriyle birlikte yaşama isteğini ile bölge değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve diğer bazı değişkenlere göre daha güçlü bir ilişki vardır⁹. İki değişkenle ilgili verilerin yer aldığı tablo incelendiğinde aile büyükleriyle birlikte yaşama isteğini en yüksek oranda dile getirenlerin yer aldığı üç bölgenin Akdeniz (%43,5), Orta Anadolu (%38,2) ve Batı Anadolu (%36,9) olduğu, buna karşılık aile büyükleriyle birlikte yaşamayı istemeyenlerin en yüksek oranda yer aldığı üç bölgenin de Batı Marmara (%53,3), Batı Karadeniz (%50,6) ve İstanbul (%40,8) olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın önemli bir bulgusu olarak *istenen aile yapısı* daha çok iki-üç çocuktan oluşan aile yapısıdır (%73,2). Bir (%15,2) veya dört (%8,6) çocuklu aile yapısını tercih oranı düşüktür. İstenen aile yapısı ile cinsiyet¹⁰, yaş¹¹, öğrenim düzeyi¹², ailenin sosyo-ekonomik durumu¹³, ailenin aylık gelir düzeyi¹⁴, doğulan yerleşim merkezinin niteliği¹⁵, en çok yaşanan yerleşim merkezinin niteliği¹⁶, medeni durum¹⁷ değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Tek çocuk isteğini dile getiren kadınların oranı (%17,7) erkeklere göre (%12,3) yüksektir. Buna karşılık dört ve daha fazla sayıda çocuk isteyen erkekler (%12,2) kadınlara (%5,5) göre daha yüksek orana sahiptirler.

- 1 P>0,05
- 2 P>0,05
- 3 X_2^2 : 47,962, P<0,05, C:0,085, df:10
- 4 X_2^2 : 64,387, P<0,05, C:0,099, df: 10
- 5 X_2^2 : 23,741, P<0,05, C:0,060, df:12
- 6 X_2^2 : 56,609, P<0,05, C:0,093 df: 4
- 7 X_2^2 : 16,935, P<0,05, C:0,051 df: 4
- 8 X_2^2 : 26,036, P<0,05, C:0,063, df: 4
- 9 X_2^2 : 135,887, P<0,05, C:0,143 df: 22
- 10 X_2^2 : 127,502, P<0,05, C:0,141, df:3
- 11 X_2^2 : 268,308, P<0,05, C:0,202, df:15
- 12 X_2^2 : 365,318, P<0,05, C:0,234, df:18
- 13 X_2^2 : 129,051, P<0,05, C:0,142, df:12
- 14 X_2^2 : 160,059, P<0,05, C:0,158, df: 15
- 15 X_2^2 : 110,158, P<0,05, C:0,131, df: 6
- 16 X_2^2 : 159,99, P<0,05, C:0,141, df: 6
- 17 X_2^2 : 157,242, P<0,05, C:0,141, df: 3

Öğrenim düzeyi yükseldikçe bir veya iki-üç çocuk isteği artış kaydederken, dört ve üstü çocuk isteği azalma kaydetmektedir.

İlginç durum yaşta gözlenmektedir. İki-üç çocuk isteği yaşlara göre önemli bir değişiklik göstermezken (ortalama %73,1), tek çocuk isteği yaşın yükselmesine bağlı olarak azalma kaydederken, dört ve üstü sayıda çocuk isteği artış kaydetmektedir. Buna göre *insanlar yaşlandıkça çevrelerinde daha fazla çocuk görmek istiyorlar* denilebilir.

Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi dikkate alındığında sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe bir çocuk isteği azalmakta, iki-üç çocuk isteği artış kaydetmektedir. Dört ve daha fazla çocuk isteği düşük sosyo-ekonomik düzeylerde daha yüksektir. Bu durumun çocuğun ekonomik değeriyle açıklanabileceği kanaatindeyiz. Benzer durum ailenin aylık gelir düzeyi değişkeninde de gözlenmektedir. En çok yaşanan veya doğulan yerleşim merkezinin niteliği istenen aile yapısında benzer özellikli bir değişken olarak anlam kazanmaktadır. Kırsal doğumlular veya en çok kırsalda yaşamış olanlar dört ve daha fazla sayıda çocuğu, kentte doğmuş veya en çok kentte yaşamış olanlara oranla daha fazla isterlerken, tek çocuğu daha az istemektedirler. İki-üç çocuk isteği kırsal veya kent değişkenleri açısından kayda değer bir farklılaşmaya yol açmamaktadır.

Evli olanlar bekâr olanlara oranla çocuk sayısının daha fazla olmasını istemektedirler. Evli olanların %12,3'i tek çocuklu aileyi tercih ederken, bekârların %21,8'i tek çocuklu aileyi tercih etmektedir. Buna karşılık evli olanların %75'i iki-üç, %10,2'si dört ve üstü sayıda çocuklu aileyi tercih ederken, bekârların %69'u iki-üç, %4,6'sı dört ve üstü sayıda çocuklu aileyi tercih etmektedir.

İstenen çocuk sayısı ile bölge değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır¹. İki değişkenle ilgili verilerin yer aldığı tablo incelendiğinde istenen çocuk sayısı ile ilgili olarak *tek çocuk* cevabını verenlerin en yüksek oranda yer aldıkları üç bölgenin Batı Marmara (%22,6), Batı Karadeniz (%21) ve İstanbul (%21,4) olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık istenen çocuk sayısı ile ilgili olarak *iki-üç* cevabını verenlerin en yüksek oranda yer aldıkları üç bölgenin Doğu Marmara (%81,1), Orta Doğu Anadolu (%76,7) ve Doğu Karadeniz (%76,6) olduğu anlaşılmaktadır. Dört ve daha fazla çocuklu aileyi tercih edenlerin en yüksek oranda yer aldıkları üç bölgenin ise Akdeniz (%12), Orta Anadolu (%11,9) ve Orta Doğu Anadolu (%10,6) olduğu anlaşılmaktadır.

Evliliğin Anlamı ve Önemi

Evlilik, yazısız toplumsal kuralların veya yasaların öngördüğü şekilde karşı cinsten en az iki kişinin yaşantılarını birleştirmeleridir. Evlilik, sosyoloji sözlüğünde şu

- 1 X_2^2 : 143,268, P<0,05, C:0,149, df: 33

şekilde tanımlanmaktadır: *Geleneksel olarak evlilik, yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın arasındaki yasal geçerliliği olan, belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki*. İstisnaları bir yana, daha çok iki kişi arasında gerçekleşen ancak sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, cinsel açılarıyla çok daha geniş bir düzlemde anlam kazanan evlilik esas itibarıyla bir sözleşmedir². Nikâh töreni gerçekleşen toplumsal/yasal sözleşmenin biçimsel kısmını oluşturmaktadır. Nikâh ile birlikte toplumun ve/veya yasanın kabul ettiği evlilik hayatı başlamış olmaktadır. Uygulanış biçimi, gereği ve kapsamı toplumlara göre değişikliklere sahip olsa bile, evliliği düzenlememiş bir toplum mevcut değildir. Bütün toplumlarda, evliliğin geçerli sayılmasını sağlayan, eşlerin hak ve sorumluluklarını belirleyen yasalar, kurallar, gelenekler ve inançlar vardır³.

Evliliğin sağlıklı başlaması ve amacına uygun şekilde devamı için duygu ve akıl dengesinin iyi kurulmasının gerektiği tecrübelerle sabittir. Evlilikte duygu boyutunu evlenecek bireyler temsil etmektedir. Çünkü evlilik öncesi aşamada evlenecek bireyler daha çok duygularıyla hareket ederler; tatlı bir söz, güzel bir görüntü, hoş giden jest veya mimikler duygusal bağlılığın gerçekleşmesini sağlamaya yetebilmektedir. Ancak bireylerin kişilikleriyle, zihniyetleriyle, yaşam tarzlarıyla, hayatı değerlendiriş biçimleriyle, evliliğe ve aileye bakışlarıyla, toplumsal cinsiyetteki konumlarıyla, kültürel durumlarıyla ve diğer birçok özellikleriyle evlilik için önemli ve gerekli olan uyumun, dengenin, anlayışın, aile içi ilişkiler ve özellikle de eşler için gerekli olan bazı temel özelliklerin bulunup bulunmadığı sadece duygusallığın egemen olduğu bu aşamada evlenecek bireyler tarafından ya hiç fark edilmez ya da çok zor veya çok az fark edilir. Eğer evlilik bu şekilde sadece *duygusal uyum* ile başlarsa, duygusallığın azaldığı veya doğal sınırlarına çekildiği evliliğin takip eden dönemlerinde hayatın gerçekleri, kişilerin asıl konum ve durumları bir gerçek olarak süreçte ortaya çıktığında ciddi sorunlar yaşanmaya başlar. Baştaki *duygusal uyum* ise bu sorunları çözmede çoğu zaman yetersiz kalır. Bu aşama gerekli olanlar kişilerin zihin dünyalarına, yaşam kabullerine, toplumsal cinsiyetlere ilişkin özellikleri ve kabulleridir. İşte bu nedenle evlenme aşamasında *duygusal uyum* önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Ayrıca aklın/tecrübenin/mantığın da devrede olması gerekmektedir. Bu ise evlilik süreciyle ilgili değerlendirmelerde bulunabilecek ve duruma duygusal pencereden bakmayacak birilerini gerektirmektedir. Doğaldır ki bunlar daha çok aile büyükleridir. Aile büyüklerinin evlilik kararında devrede olması genellikle sürecin akıl boyutunu tamamlamaya katkı sağlamaktadır. Tecrübe sahibi, durumu rasyonel

olarak değerlendirme gücüne sahip aile büyükleri evlenmeyi düşünen bireylerin durumlarını değerlendirip düşünülen evliliğin sağlıklı bir beraberlik getirip getirmeyeceğini evlenecek bireylere göre daha kolay fark ederler. Böylelikle hem duygunun ve hem de aklın etkili olduğu bir evliliğin gerçekleşmesi sağlanır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki sadece aklın devrede olduğu ve duygusal boyutun bulunmadığı evlilikler için de olumlu şeyler söylemek zordur. Çünkü duygusal uyumun, beraberliğin olmadığı yerde yaşanan veya yaşanacak muhtemel sorunlar karşısında akıl çok kolaylıkla teslim olabilir; direnç göstermeyebilir; direnç göstermeyi anlamlı bulmayabilir. Ancak bireyler arasındaki duygusal uyum ve beraberliğin ürünü olan sevgi, zorlukları aşmaya imkân sağlayacak olan dayanışmayı, fedakârlığı oluşturur. Duygu boyutu olmayan bir evliliğin *evi, yuvaya* dönüştürmesi zordur. Bu bağlamda evlenecek bireylerin kendi aralarında görüşüp-konuşup evlilik beraberliğine karar vermeleri ve aile büyüklerinin de devreye girip görüş ve kanaatlerini bildirerek evlilik kararının alınması duygu-akıl dengesinin yer aldığı evlilik tarzı olarak anlam kazanırken; evlenecek bireylerin görüş ve kanaatlerinin hiç işe karıştırılmadığı, evlenecek kişiye ve evliliğe ilişkin kararı sadece aile bireylerinin/büyüklerinin verdiği evlilik tarzı ise duygusal uyum ve beraberliğin olmadığı evlilik türü olarak anlam kazanmaktadır. Konu dâhilinde araştırmanın evlilikle ilgili bulguları incelendiğinde, genel anlamda evliliklerin yaklaşık yarısının farklı açılardan olumsuz olarak nitelenebilecek, eleştirilebilecek tarzlarda gerçekleştiği, duygu-akıl dengesinin söz konusu olduğu evliliğin ise tüm evlilikler içerisinde yarıdan biraz az bir oranı (%42) teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 1993 ve 1998 Türkiye nüfus ve sağlık araştırmaları sonuçlarına göre¹, evliliğe kendisi karar veren 1993'de %25,9, 1998'de %36,1 (araştırmamızda bu tarz evlilik oranı %50,4); ailesi karar veren 1993'de %67,8, 1998'de %58,1'dir (araştırmamızda bu tarz evlilik oranı %45,6). Evliliğe kendisi karar verenlerden 1993'de %95,4'ü, 1998'de 90,1'i aile onayını almıştır. Evliliğine ailesi tarafından karar verilenlerden 1993'de %78,9'unun, 1998'de 81,9'unun kendi onayı alınmıştır. Araştırmamızın bulgusu ve önceki yıllara ait istatistikler karşılaştırıldığında evliliklerde evlenecek bireylerin karar verme oranı önemli bir artış kaydederken, aile büyüklerinin sürece dâhil edilme oranları önemli bir azalma göstermektedir.

Evlilik aşamasında kıydırılan nikâh türü dikkate alınacak olursa, Devlet İstatistik Kurumunun *Evlenme İstatistikleri*'ne göre Türkiye'de 1993 yılında resmi nikâhlı oranı %3,2 iken 1998'de %3,8'dir. Resmi ve dini nikâhı olanların oranı 1993'de %89,0, 1998'de %88,5'dir. Sadece dini nikâhı olanlar 1993'de %7,5, 1998'de %7,4'tür. Tarafımızdan yürütülen araştırmanın bulgularına göre ise 2008 yılının

1 Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 223

2 Fişek, Hicret, *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Yasal Açıdan İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1984, s. 6

3 Yıldırım, Neşide, *Türk Aile Sistemi içinde Edirne Ailesinin Sosyal Yapı Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992, s. 40-46.

1 Kabaklı, Latife Çimen, *Türk Ailesinde Karar Mekanizmaları ve Kadının Rolü*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, 2003, s.84

Türkiye'sinde sadece resmi nikâhla evlenenlerin oranı %10,4, sadece dini nikâhla evlenenlerin oranı %4,2 olmasına karşılık resmi ve dini nikâhın iki ile birlikte evlenenlerin oranı ise %85,1'dir. Anlaşıldığı üzere toplumun evlenirken kıydırılan nikâh biçimine ilişkin tercihinde sadece resmi nikâhla evlenmenin lehine, sadece dini nikâhla evlenmenin aleyhine bir değişim yaşanıyor olmakla birlikte tüm evlilikler dikkate alındığında nikâh tarzında kayda değer bir değişme gerçekleşmemiştir.

Araştırmanın bulgularına göre başarılı bir evlilik için üç özellik ön plana çıkarılmaktadır. Bunlar eşler arasında *anlayış ve hoşgörünün* (%25,9), *saygının* (%23,9) ve *din birliğinin* (%14,8) bulunmasıdır. Kuşku yok ki her çağda ve toplumda evliliğin amacına ulaşması, toplumun yapıtaşının sağlam olması, ailenin temelini oluşturan eşlerin birbirlerine saygı, sevgi ve anlayışla bağlanmalarını gerektirmektedir. *Din birliği* ise benzer yaşam tarzına, kültüre, dünya görüşüne aidiyet sağlaması ve dolayısıyla evliliğin sağlıklı yürütülmesinin bazı şartlarını gerçekleştirme açısından önemlidir. Bu açıdan katılımcıların %79,8'inin *dini nikâh olmadan olmaz* görüşünü dile getirmiş olması manidardır.

Mevcut aile yapıları dikkate alındığında evlilerin genelinin yürüttükleri evlilikten *memnun olmaları* aile yapısı adına sevindirici bir durumdur. Zira katılımcıların %38,7 yürütmekte olduğu evliliğinden *çok memnun* olduğunu ifade ederken %48,5'lik kesim ise *memnun* olduğunu ifade etmiştir. Bu durum doğal olarak aile ortamına da yansımaktadır. Katılımcıların %62,6'sı mensubu olduğu aile ortamını *huzurlu* olarak nitelerken, %20,9'u ise *çok huzurlu* olarak nitelemiştir. Bu da yine doğal olarak evliliği değerlendirme tarzına yansımaktadır. Katılımcıların %63,8'i için evlilik *mutluluk*, %16,9'u için ise *ihtiyaçtır*. Evlilik hakkında olumsuz değerlendirmede bulunup *esarettir* diyenler görece azdır (%5,1).

Evlenme tarzı ile yürütülen evlilikten memnuniyet durumları karşılaştırılacak olursa, iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir¹. Yürütmekte olduğu evliliğinden en yüksek oranda memnun olmayanların *aile büyüklerinin kararıyla-görüşü alınmadan* (%8,8) ve *kendileri tanışarak/aile büyükleri istememesine rağmen evlenenler* (%9,3) olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla evliliğinden memnun olanlar *kendileri tanışarak/aile büyüklerinin onayıyla* (%92,4) ve *aile büyüklerinin kararıyla/görüşü alınarak* (%87) evlenenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu da evlenme tarzının evliliğin niteliğini belirleyen değişkenlerden birisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Evlenme yaşı ile yürütülen evlilikten memnuniyet durumları arasında da istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir². Görece küçük yaşlarda veya geç yaşlarda evlenenlerin daha yüksek oranda olmak üzere

evliliğinden memnun olmadığı tespit edilmiştir. 16 ve daha düşük yaşlarda evlenenlerin %10,1'i, 17-18 yaşlarında evlenenlerin %10,3'ü, 31-35 yaşlarında evlenenlerin %9,1'i ile 36 ve üstü yaşlarda evlenenlerin %20'si evliliğinden memnun olmadığını ifade etmiştir. Buna karşılık 19-20 yaşlarında evlenenlerin %5,9'u, 21-22 yaşlarında evlenenlerin %4,1'i, 23-26 yaşlarında evlenenlerin %4,5'i, 27-30 yaşlarında evlenenlerin %2,3'ü evliliğinden memnun olmadığını ifade etmiştir.

İlginc ve önemli bir bulgu olarak ifade etmek gerekirse, evlenirken kıydırılan nikâh türü ile yürütülmekte olan evlilikten memnuniyet durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir³. Evliliğinden en yüksek oranda memnun olmayanlar evlenirken sadece dini (%16,9) veya sadece resmi (%16,2) nikâh kıydıranlardır. Evlenirken dini ve resmi nikâhın ikisini birden kıydıranlar yürütmekte olduğu evliliğinden en yüksek oranda *memnun* olanlardır (%89,3). Memnuniyeti en az olanlar ise evlenirken sadece dini nikâh kıydıranlardır (%74,3).

Evliliği değerlendirme tarzı ile katılımcıların cinsiyetleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır⁴. Erkek katılımcılara göre evlilik daha çok *ihtiyaç* (erkek: %23,6, kadın: %11) olmasına karşılık, kadın katılımcılar için ise daha çok *mutluluktur* (erkek: %58,6, kadın: %68,2). Evliliği değerlendirmede en çok *kararsızlık* yaşayanlar da kadınlardır (erkek: %11,5, kadın: %16,5).

Evlenme tarzı ile evliliğin değerlendirilme tarzı karşılaştırılacak olursa, iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir⁵. Evliliği en yüksek oranda esaret olarak niteleyenlerin (%8,4) *aile büyüklerinin kararıyla-görüşü alınmadan evlenenler* olduğu anlaşılmıştır. Evliliği en yüksek oranda ihtiyaç olarak niteleyenlerin ise *aile büyüklerinin kararıyla-görüşü alınmadan* (%20,5) ile *aile büyüklerinin kararıyla/görüşü alınarak* (%29) olduğu tespit edilmiştir. Yine, eşle tanışma biçimi ile evliliği değerlendirme tarzı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir⁶. Evliliği en yüksek oranda *esaret* olarak niteleyenlerin *ailem buldu ve tanıştık* (%13,2) ve *nişan/nikâh sırasında tanıştık* (%9,3) diyenler olması son derece manidardır. Evliliği değerlendirmede en yüksek oranda kararsızlık yaşayanlar da bu iki kesimdir.

Nikâhın Önemi ve Anlamı

Bütün toplumlarda aile birliği toplumsal bir ilanla/törenle başlar⁷. Bu aileye en azından toplumsal bir meşruiyet kazandırır. Böylelikle inşa olan aile birimi toplum-

1 X^2 : 222,289, $P<0,05$, $C:0,216$, $df: 12$

2 X^2 : 219,151, $P<0,05$, $C:0,215$, $df: 21$

1 X^2 : 280,031, $P<0,05$, $C:0,240$, $df: 6$

2 X^2 : 226,122, $P<0,05$, $C:0,181$, $df: 3$

3 X^2 : 217,988, $P<0,05$, $C:0,214$, $df: 12$

4 X^2 : 331,213, $P<0,05$, $C:0,260$, $df: 12$

5 Demir, Ömer, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993, s. 126

sal işlevini yerine getirmeye başlar. Söz konusu ilan/tören nikâhtır. Nikâhın biçimi toplumdan topluma değişebilir ancak aileyi toplumsal bir ilanla/nikâhla başlatmayan toplum yoktur. Fakat ne var ki günümüzün modern dünyasında, sekülerleşmenin ve bireyselleşmenin baskın etkisiyle *nikâhsız birliktelik* olarak isimlendirilen bir duruma rastlanır olmuştur¹. Elbette ki nikâhsız birliktelik toplumsal diğer tüm sapmalar gibi *olabilir* ve oluyor da. Ancak önemli olan salt *beraberlik* değil, *niçin ve nasıl beraberlik* olduğudur. İnsanlar, toplumsal normlara rağmen sadece cinsel ihtiyaçlarını karşılamak veya sadece yalnızlık duygusundan kurtulmak veya sadece çocuk edinmek veya sadece evin zorunlu giderlerini/sorumluluklarını paylaşmak veya daha çok boş zamanlarını birlikte geçireceği bir arkadaş edinmek için diğer cinsten birisiyle *nikâhsız beraberlik* gerçekleştirebilir. Ancak bu *beraberlik* hiçbir zaman söz konusu ihtiyaçların hepsini birden karşılamaz. Eğer hepsinin karşılanması istiyorsa bu aile kurumunun gerektirdiği sorumluluk, fedakârlık, güven, bağlılık, anlayış, işbirliği, dayanışma gibi özelliklerin bir arada olmasını gerektirir. Bunlar olunca da *nikâhsız beraberlik* değil çok daha kapsamlı ve derinlikli olan *aile beraberliği* oluşur. Bu beraberlik ise toplumsal meşruiyetini ve dolayısıyla sosyal, ekonomik, bireysel güvencesini nikâh ile kazanır. Ayrıca nikâh bireylerin haklarını yasal veya toplumsal açıdan güvence altına alır.

Yürütülen araştırma ile tespit edilmiştir ki nikâhın toplumsal/yasal açıdan sağladığı güvenceler açısından önemi hala güçlü bir şekilde biliniyor. Ailenin sadece kişisel tutku ve istekleri karşılamak için inşa edilen bir beraberlik olmadığı farkında olanlar çoğunlukta. Bu toplumumuz adına sevindirici bir durumdur. Ancak görece az da olsa *nikâhsız beraberliği normal* veya *olabilir* bulanların bulunması geleceğe ilişkin toplumsal bir problemin de işareti olarak anlam kazanmaktadır. Zira katılımcılara yöneltilen *nikâhsız beraber yaşayan bir komşuya tepkilerinin ne olacağı* sorusuna katılımcıların %50'si *rahatsız olurum* demiştir. *Rahatsız olmam* diyenlerin oranı sadece %10'dur. Ancak %31,5'lik bir kesim ise *ilgilenmem* demiştir. Bu ilgilenmem cevabı açıktır ki *herkes istediği gibi yaşar; bu benim değil, onun bileceği bir iştir* gibi modern paradigmanın gerektirdiği bir cevaptır. Çünkü geleneksel kültürde bu tür işler bireysel değil, toplumsal olarak görülür ve sapma gösterenler mutlaka uyarılır ve hatta cezalandırılırdı. Beni ilgilendirmez diyen %31,5'lik oran modern türden bir hoşgörünün gelişme trendi hakkında ipuçları vermektedir. Bu trendin ise ailenin yapısal ve işlevsel özelliklerini tehdit ettiği açıktır.

Katılımcıların evlilik yaşları ile nikâhsız beraber yaşayan komşuya tepkinin niteliği arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir². 31–35 yaşlarında evlenenlerin diğer yaşlarda evlenenlere göre

en yüksek oranda (%20,6) *nikâhsız beraber yaşayan bir komşuya tepkilerinin ne olacağı* sorusuna *rahatsız olmam* demiş olmaları dikkat çekicidir. Nikâhsız beraber yaşayan komşudan en yüksek oranda rahatsız olacağını ifade edenler ise görece en küçük yaşlarda evlenenlerdir (%72,7). Buna karşılık 21–22 yaşlarında evlenenlerin %51,8'i, 23–26 yaşlarında evlenenlerin %52,4'ü, 27–30 yaşlarında evlenenlerin %50,6'sı, 31–35 yaşlarında evlenenlerin %20'si, 36 ve üstü yaşlarda evlenenlerin %45,6'sı nikâhsız beraber yaşayan komşudan rahatsız olacağını ifade etmişlerdir. Nikâhsız beraber yaşayan komşu konusunda nasıl bir tepkide bulunacağıyla ilgili olarak en yüksek oranda kararsızlık yaşayanlar 31 ve üstü yaşlarda evlenenlerdir. 31–35 yaşlarında evlenenlerin %34,2'si, 36 ve üstü yaşlarda evlenenlerin %26,3'ü nikâhsız beraber yaşayan komşuya yönelik tutumuyla ilgili olarak *kararsızlık* yaşadığını ifade etmiştir.

Eşle ilk tanışma biçimi ile nikâhsız beraber yaşayan komşuya yönelik tutumun şekli arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir³. Nikâhsız beraber yaşayan komşudan en yüksek oranda (%70,6) rahatsız olacağını ifade edenler eşini komşusu olduğu için evlenmeden önce de tanıyanlardır. Bu durum mahalle mahremiyetinin etkisini göstermesi açısından önemli ve anlamlıdır. Buna karşılık nikâhsız beraber yaşayan komşudan en yüksek oranda rahatsız olmayacağını ifade edenler ise eşiyile okul/iş arkadaşı olduğu için tanışanlar (%14,8) ve bir arkadaş aracılığıyla tanışanlar (%12,1) olması manidardır.

Katılımcıların öğrenim düzeyleri ile nikâhsız beraber yaşayan komşuya yönelik tutumun şekli arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır³. Öğrenim düzeyi yükseldikçe nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olmama* veya bu komşu ile *ilgilenmeme* oranında artış gözlenmektedir. Örneğin ilkokul düzeyi öğrenime sahip olanların %5,4'ü nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olmayacağını* ifade ederken lise düzeyi öğrenime sahip olanların %10,5'i, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %16,5'i nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olmayacağını* ifade etmiştir. Yine ilkokul düzeyi öğrenime sahip olanların %24'ü nikâhsız beraber yaşayan komşuyla *ilgilenmeyeceğini* ifade ederken lise düzeyi öğrenime sahip olanların %29'u, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %36,4'ü nikâhsız beraber yaşayan komşuyla *ilgilenmeyeceğini* ifade etmiştir.

Katılımcıların medeni durumları ile nikâhsız beraber yaşayan komşuya yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır³. Evli olanların %56,6'sı nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olacağını* ifade ederken, dul/boşanmış olanların %39,5'i, bekârların ise %38,1'i nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olacağını* ifade etmiştir. Evli olanların %8,5'i

1 Bilton, *Sosyoloji*, s.252; Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, (Trc: H. Özel, C. Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 175,176.

2 X^2 : 413,781, P<0,05, C:0,290, df: 21

1 X^2 : 285,132, P<0,05, C:0,243, df: 15

2 X^2 : 308,562, P<0,05, C:0,211, df: 18

3 X^2 : 233,863, P<0,05, C:0,185, df: 6

nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olmayacağını* ifade ederken, dul/boşanmış olanların %21,7'si, bekârların ise %13,8'i nikâhsız beraber yaşayan komşudan *rahatsız olmayacağını* ifade etmiştir. Yine evli olanların %27,9'u nikâhsız beraber yaşayan komşuyla *ilgilenmeyeceğini* ifade ederken, dul/boşanmış olanların %33,6'sı, bekârların ise %38,9'u nikâhsız beraber yaşayan komşuyla *ilgilenmeyeceğini* ifade etmiştir.

Eş Seçimi

Şüphesiz evlilikle ilgili önemli konulardan birisi eşle ilk kez nasıl tanışıldığıdır. *Eşinizle nasıl tanıştınız?* sorusuna *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla* cevabı %37,7 ile ilk sırada yer almaktadır. Burada dikkat çeken noktalardan birisi, akraba evliliklerinin yüksek düzeyde olduğu kabul edilen ülkemizde *akraba olduğum için tanyordum* cevabının %17,7 gibi görece düşük orana sahip olmasıdır. *Komşum olduğu için, arkadaşım olduğu için ve ailem buldu tanıştık* şıkları birbirine yakın olmak üzere %14 civarlarında seyretmektedir. Bu durum akraba evliliklerindeki düşüşe işaret ettiği gibi son üç şıklı bir araya getirdiğimizde adayların bizzat tanışarak evlenmesi durumunun bir hayli yüksek olduğunu, yaklaşık iki evlilikten birisinde adayların bizzat tanışarak gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Gerçi bunların bir kısmının yakın akrabalık çerçevesinde gerçekleşmiş olabileceği gibi en yüksek oran olan *bir tanıdık aracılığıyla* şıklı da yerine göre tanışarak evlenme olarak değerlendirilebilir. Yani sonuç olarak evlilikler genelde belirgin bir tanışmanın sonunda gerçekleşmektedir. Burada dikkat çeken noktalardan bir diğeri de *bir arkadaş aracılığıyla tanıştık* oranının kadınlarda genel ortalama olan %37,7'nin üzerinde (%42,3) iken erkeklerde *ailem buldu* cevabının, genel ortalamanın (%13,8) üzerinde ve aynı kategorideki kadınların iki katını geçmesidir. Genç evlilerde *bir tanıdık aracılığıyla tanıştık* oranı yüksek iken, yaşlı evlilerde bu oran bir hayli düşüktür. Akraba tanışıklığı ise fakirlerde zenginlerden daha yüksek görünüyor ki, akrabalığın düğün külfetlerini azaltmış olması gerekçe olabilir. Yine okuryazarlık tanışarak evlenmeyi artırırken, yaşanan yer değişkeninde köyde ailenin bulmuş olması genel ortalamanın bir hayli üzerindedir. Bu sonuçlarda modern gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir. Bu tespitlerin dayanakları olan veriler dikkate alınacak olursa; öğrenim düzeyinin eşle tanışma biçiminde istatistiksel açıdan önemli ve anlamlı bir değişken olduğu anlaşılmıştır¹. Öğrenim düzeyi düşüğe *akrabam olduğu için tanyordum* ve *ailem buldu tanıştık* cevapları artış kaydederken, *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabında artış gözlenmektedir. Örneğin ilkökul düzeyi öğrenime sahip olanların %21,6'sı *akrabam olduğu için tanyordum*, %15,2'si *ailem buldu tanıştık*, %31,4'ü *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını verirken, lise düzeyi öğrenime sahip

olanların %12,1'i *akrabam olduğu için tanyordum*, %13,6'sı *ailem buldu tanıştık*, %45,1'i *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını vermiştir. Bunun yanı sıra lisans ve üstü öğrenime sahip olan evli katılımcıların ise %9,7'si *akrabam olduğu için tanyordum*, %4,2'si *ailem buldu tanıştık*, %43,5'i *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını vermiştir.

Kırsalda akraba çevresinden evlenmenin ve *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanışarak* evlenmenin kente oranla daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Bununla ilgili olarak istatistiksel bulgular şöyledir: kırsalda doğan katılımcıların %19,5'i *Eşinizle ilk kez nasıl tanışıp, evlendiniz?* sorusuna *akrabam olduğu için tanyordum*, %30,5'i ise *tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını verirken, kent doğumlu katılımcıların ise %9,7'si *Eşinizle ilk kez nasıl tanışıp, evlendiniz?* sorusuna *akrabam olduğu için tanyordum*, %45'i de *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını vermiştir².

Evli katılımcıların eşleriyle ilk tanışmaları yaşları açısından incelendiğinde değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece güçlü sayılabilecek bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Yaş küçüldükçe *akrabam olduğu için tanyordum* cevabında azalma gözlenirken, *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabında artış gözlenmektedir. Örneğin 18–24 arası yaşa sahip katılımcıların %8,9'u *akrabam olduğu için tanyordum* cevabını verirken, 25–30 arası yaşa sahip katılımcıların %10,7'si, 45–54 arası yaşa sahip katılımcıların %22,7'si, 65 ve üstü yaşa sahip olan katılımcıların ise %17,2'si *akrabam olduğu için tanyordum* cevabını vermiştir. Buna karşılık 18–24 arası yaşa sahip katılımcıların %42,5'i *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını verirken, 25–30 arası yaşa sahip katılımcıların %46,3'ü, 45–54 arası yaşa sahip katılımcıların %24,7'si, 65 ve üstü yaşa sahip olan katılımcıların ise %16,2'si *bir tanıdık/arkadaş aracılığıyla tanıştık* cevabını vermiştir. *Ailem buldu ve tanıştık* cevabında en yüksek oran (%26,3) 65 ve üstü yaşa sahip olan katılımcılara, nişan/nikâh sırasında tanıdım cevabında ise yine en yüksek oran 55–64 (%13,7) ve 65 ve üstü yaşa sahip olan katılımcılara (%9,1) aittir.

Evli Yaşı

Aile yapısıyla ilgili sorunlardan bir diğeri *evlenme yaşıdır*. Araştırmanın bulgularına göre, Türkiye genelinde evlenme yaşının aritmetik ortalaması konuyla ilgili sorunun cevap seçenekleri bağlamında 4,03'tür. Bu ise 21–22 yaş grubu bölümünün sonlarına yakın bir kısmı, yani daha çok 22 yaşı işaretlemektedir. Bu konuda diğer bazı araştırmaların bulguları da birer karşılaştırma değeri olarak önemlidir. Vatandaş'ın *Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri (Trabzon-Türkiye Karşılaştır-*

1 X_1 : 705,152, $P<0,05$, $C:0,365$, $df: 30$

2 X_2 : 402,258, $P<0,05$, $C:0,285$, $df: 25$

ması) araştırmasının bulgularına göre¹ Türkiye genelinde evlenme yaşının aritmetik ortalaması 3,95'tir. Bunlar ise bu araştırmanın bulgularıyla tam uyumlu olacak şekilde 21–22 yaş grubu bölümünün sonlarına yakın bir kısmı, yani 22 yaş işaretlemektedir. Timur'un *Türkiye'de Aile Yapısı* isimli araştırmasına göre kadınların evlilik yaş ortalaması 17, erkeklerin evlilik yaşı ortalaması 22'dir². Timur'un araştırma bulgularına göre bölgeler ölçeğinde kadınların evlilik yaşının en düşük olduğu bölge 16,3 ile Doğu Anadolu, en yüksek olduğu bölge ise 17,8 ile Batı Anadolu'dur. Erkekler için evlilik yaşı ortalamasının en düşük olduğu bölge 20,9 ile Karadeniz, en yüksek olduğu bölge ise 21,8 ile Akdeniz'dir³. Başol'un araştırmasına göre⁴ Türkiye'de erkeklerin evlenme yaş ortalaması 21, kadınların ise 18'dir. Kırsaldaki evlenme yaşı kentlere göre daha düşüktür. Kağıtçıbaşı'nın tespitlerine göre ise⁵ Türkiye'de kadınların %52'sinin evlenme yaşı 15–17, geriye kalan kadınların %29'unun ki 18–20, %16'sının ki 15'den küçük olmasına karşılık, %2'sinin evlilik yaşı 24–26, %1'nin evlilik yaşı ise 26'nın üzeridir. *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri*⁶ isimli çalışmada evlilik yaşı ortalaması kadınlarda 16,9, erkeklerde 20,6 olarak tespit edilmiştir. Özen'in Soma köylerinde gerçekleştirdiği çalışmaya göre, katılımcıların %59'unun evlilik yaşı 22–24, %24'nün evlilik yaşı 25–27'dir. %9'u ise 19–21 yaşlarında evlenmiştir⁷.

Bekleneceği üzere evlilik yaşı kadın ve erkek olmaya göre önemli düzeyde farklılığa sahiptir. Evlilik yaşı cinsiyetlere göre incelendiğinde değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece oldukça güçlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir⁸. Araştırmanın bulgularına göre ve beklendiği üzere kadınların evlilik yaşı erkeklerle oranla daha düşüktür. Örneğin 16 ve altı yaşlarda evlenen erkeklerin oranı %3,9 olmasına karşılık, kadınların oranı 7,4'tür. Yine 17–18 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı %6,8, kadınların oranı 18,9'dur. 19–20 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı %12,8, kadınların oranı 23,6, 21–22 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı %15,1, kadınların oranı 14,8'dir. Buna karşılık takip eden yaşlarda erkeklerin oranları kadınlara göre artış kaydetmektedir. 23–26 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı %39,4, kadınların oranı 27,2'dir. 27–30 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı %14,9, kadınların oranı 5,3'tür. 31–35 yaşlarında evlenen erkeklerin oranı %5,2, kadınların oranı 1,9'dur. Bu da gösteriyor ki geleneksel etki evlilik yaşında hala varlığını sürdürmekte bu nedenle kadınlar daha düşük yaşlarda evlenirken, erkekler daha yüksek yaşlarda

evlenmektedirler. Bunda ise erkeklerin geleneksel olarak aileyi geçindirme sorumluluğunun gereği olarak bir iş sahibi olma ve askerlik görevlerini yerine getirilmeden kaynaklanan gecikmenin etkisi olduğu açıktır.

Katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik durumunun evlilik yaşında belirleyici bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Her iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece güçlü bir ilişki vardır¹. Araştırmanın bulgularına göre sosyo-ekonomik düzeyi düşük aileye mensup olanlar daha erken yaşlarda evlenirken, ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi görece iyi olanlar daha ileri yaşlarda evlenmişlerdir. Örneğin ailesinin sosyo-ekonomik durumunu *çok yoksul* olarak tanımlayanların %13,6'sı 16 ve daha düşük yaşlarda, %11,6'sı 17–18 yaşlarında, %13,2'si 19–20 yaşlarında evlenmiş, ailesinin sosyo-ekonomik durumunu *yoksul* olarak tanımlayanların %4,9'u 16 ve daha düşük yaşlarda, %18'i 17–18 yaşlarında, %18,9'u 19–20 yaşlarında evlenmiş, ailesinin sosyo-ekonomik durumunu *zengin* olarak tanımlayanların %2,4'ü 16 ve daha düşük yaşlarda, %0,8'i 17–18 yaşlarında, %28,5'i 19–20 yaşlarında evlenmiştir. Ailenin aylık gelir düzeyi ile evlilik yaşı arasındaki ilişki² de ailenin sosyo-ekonomik durumu ile paralel özellik göstermektedir; değişen sadece oranlardaki oldukça küçük farklılaşmalardır.

Yine, bekleneceği üzere, evlilik yaşı öğrenim düzeyine göre önemli oranlarda değişime uğramaktadır. Evlilik yaşı öğrenim düzeyine göre incelendiğinde değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece çok güçlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir³. Araştırmanın bulgularına göre düşük eğitim düzeylerinde evlilik yaşı düşüş kaydederken, yüksek öğrenim düzeylerinde ise evlilik yaşı ileri yaşlara kaymaktadır. Örneğin ilköğretim düzeyi öğrenime sahip olanların %12,6'sı 16 ve daha düşük yaşlarda, %23'ü 17–18 yaşlarında, %20'si 19–20 yaşlarında, %12,9'u 21–22 yaşlarında, %21,2'si 23–26 yaşlarında evlenmesine karşılık, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %2,9'u 16 ve daha düşük yaşlarda, %9,3'ü 17–18 yaşlarında, %22,5'i 19–20 yaşlarında, %18,6'sı 21–22 yaşlarında, %36,4'ü 23–26 yaşlarında evlenmiştir. Bunun yanı sıra lisans ve üstü öğrenime sahip olanlardan 16 ve daha düşük yaşlarda evlenen hiç kimse yoktur. Lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %2,7'si 17–18 yaşlarında, %8,5'i 19–20 yaşlarında, %11,9'u 21–22 yaşlarında, %49,2'si 23–26 yaşlarında evlenmiştir.

Evli katılımcıların evlilik yaşları doğdukları ve en çok yaşadıkları yerleşim merkezinin niteliğine göre incelendiğinde doğulan⁴ ve en çok yaşanan⁵ yerleşim merkezlerinin evlilik yaşında belirleyici bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Genel bir

1 Vatandaş, *Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri (Trabzon-Türkiye Karşılaştırması)*s. 111

2 Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, s. 94

3 Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, s.97

4 Başol, Koray, *Demografi- Beşeri Kaynaklar ve Gelir Dağılımı*, İzmir, 1988, s. 140

5 Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Türkiye'de Çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı", (Editör) Abadan Unat, N., *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara, 1980, s. 92

6 Tuğaç, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Rapor-1*, s.112

7 Özen, Sevinç, Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler-Soma Örneği, İzmir, 1991, s. 134

8 X^2 : 421,993, $P<0,05$, $C:0,291$, $df: 7$

1 X^2 : 216,269, $P<0,05$, $C:0,213$, $df: 28$

2 X^2 : 294,674, $P<0,05$, $C:0,247$, $df: 35$

3 X^2 : 806,232, $P<0,05$, $C:0,388$, $df: 42$

4 X^2 : 145,312, $P<0,05$, $C:0,176$, $df: 14$

5 X^2 : 118,467, $P<0,05$, $C:0,160$, $df: 14$

değerlendirme yapmak gerekirse kırsal doğumlu veya en çok kırsalda yaşamış olanlar daha küçük yaşlarda evlenmelerine karşılık, kent doğumlu veya daha çok kentte yaşamış olanlar ise görece daha ileri yaşlarda evlenmişlerdir. Örneğin kırsal doğumlu olanların %5,7'si 16 ve daha düşük yaşlarda, %17,2'si 17-18 yaşlarında, %19,4'ü 19-20 yaşlarında, %17,4'ü 21-22 yaşlarında, %28,3'ü 23-26 yaşlarında evlenmesine karşılık, kent merkezi doğumluların %7'si 16 ve daha düşük yaşlarda, %9,7'si 17-18 yaşlarında, %16,8'i 19-20 yaşlarında, %14,3'ü 21-22 yaşlarında, %34,4'ü 23-26 yaşlarında evlenmiştir. Daha çok kırsalda yaşamış olanların %7'si 16 ve daha düşük yaşlarda, %18'i 17-18 yaşlarında, %19,7'si 19-20 yaşlarında, %19'u 21-22 yaşlarında, %25'i 23-26 yaşlarında evlenmesine karşılık, daha çok kent merkezinde yaşamış olanların %6,1'i 16 ve daha düşük yaşlarda, %10,5'i 17-18 yaşlarında, %18,9'u 19-20 yaşlarında, %15,9'u 21-22 yaşlarında, %32,4'ü 23-26 yaşlarında evlenmiştir. Başka araştırmalar ve bunları yürüten araştırmacıların tespitleri, bulgularımızı destekler mahiyettedir. Türkdöğün'a göre¹ evlilik yaşları bakımından köy toplumu şehir topluluklarına göre farklılık göstermektedir. Çünkü köylüler evlenmeye daha fazla eğilim göstermektedir ve kadınlar erken yaşta evlenmektedir. Bunda evliliğin evlenecek kişilerin kararıyla değil, ailelerin kararlarıyla gerçekleşmesinin de etkisi vardır². Evlenme yaşı sosyo-ekonomik yönden gelişmiş bölgelerde, gelişmemiş bölgelere göre daha yüksektir³.

Zaman içerisinde evlilik yaşının büyüdüğü bilinen bir durumdur. Bu durum araştırmamızın da bir bulgusu olarak anlam kazanmıştır. Evli katılımcıların evlilik yaşları evlilik sürelerine göre incelendiğinde⁴ yakın zamanlarda evlenenlerin daha büyük yaşlarda, daha eskilerde evlenenlerin de daha küçük yaşlarda evlendikleri tespit edilmiştir. Bu da evlilik yaşının son otuz yıl içinde 3,5 yaş ileri kaydığını göstermektedir. Son bir yıl içinde evlenenlerin evlilik yaşı ortalaması 24,2 olmasına karşılık, otuz yıl ve öncesinde evlenenlerin evlilik yaşı ortalaması 20,7'dir. Konu bağlamında önemli bir referans olarak *Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün* verileri dikkate alınacak olursa⁵; 2006 yılında ilk kez evlenen erkeklerin yaş ortalaması 26,1, kadınların yaş ortalaması 22,8'dir. Dört yıl içinde gerçekleşen değişim oranını tespit etmek için 2002 yılı istatistikleri dikkate alınacak olursa 2002 yılında ilk kez evlenen erkeklerin yaş ortalaması 25,9, kadınların yaş ortalaması 22,7'dir. Araştırmamızın bulgusuna göre son bir yıl içinde evlenen erkeklerin yaş ortalaması 26,2, kadınların evlilik yaşı ortalaması ise 22,7'dir. Yine araştırmamızın bulgularına göre otuz yıl ve

öncesinde evlenen erkeklerin evlilik yaşı ortalaması 22,7, kadınların evlilik yaşı ortalaması ise 19,9'dur.

Ailenin Reisi

Şüphesiz aile yapısıyla ilgili önemli faktörlerden birisi de otorite yani öncelikle ailede kimin sözünün geçtiğidir. Otorite birliktelikten doğan grup gücünü temsil eden, onu kullanan kişidir. Otorite doğal olarak diğer üyelerden daha etkin bir konuma sahiptir. Esasen otorite bir başkasının davranışı üzerinde etkili olup değiştirebilme yeteneğidir. Literatürde her ne kadar bir ayırım yapılmıyorsa da biz bu etkinliğin maddi ve manevi iki boyutunun olduğunu belirtip, manevi olanını otorite, madde olanını ise iktidar olarak niteleyebiliriz. İşin gerçeği ikisi arasında bir ayrışma sıkça yaşanmakta ve mesela yerine göre iktidar erkekte, otorite kadın/annede olabilmektedir. Ne var ki sorun çoğu kere erke indirgenmekte ve öyle tartışılmaktadır.

Her sosyal grup gibi ailede de bir yönetici, son sözü söyleyen bir yetkili bulunmaktadır. Bu söz konusu yetkili, aile lideri, hane veya aile reisi, aile başkanı gibi sözcüklerle anlatılmaktadır. Esasen ailenin de sonuç itibarıyla farklı statü ve rollere sahip bireylerin oluşturdukları bir küçük grup olduğu düşünülürse bu rol ve statülerin en önemlilerinden birisinin aile reisliği olduğunda şüphe yoktur. Aile reisi genel olarak, ataerkil aile yapılarında erkek, anaerkil ailelerde kadındır. Aile reisi ikametgâh seçme, aile mülkünü temsil etme, soyu kendine nispet etme haklarına sahiptir. Ancak günümüz araştırmalarında ailede otorite kavramı basitleştirilmekte ve daha çok da güncel hayatla ilgili kararlarda etkinlik olarak alınmaktadır.

Genel bir kanaate göre geleneksel aile yapımızda kadına fazla iş düşmemektedir. Ancak bu yargı eksiktir, çünkü bugün modernleşmiş kabul edilen ailemizde de genelde otorite erkeğe aittir, yani nihai sözü o söylemektedir. Bununla birlikte geleneksel aile yapımızda şöyle bir otorite sıralamasının izlendiğini söyleyebiliriz: En yaşlı erkek üye, büyük oğul, en yaşlı kadın¹. Günümüzde eşitlikçi otorite söylem ve davranışlarının ön plana çıkmasına da bağlı olarak çekirdek niteliği taşıdığı kabul edilen ailemizde kadının kararlara katılımı artmaktadır. Şüphesiz biçimsel aile reisliği, kır-kent ve bölgelere göre farklılık arz etmekte ve belli şartlar gereğince de değişip dönüşmektedir. Yani farklı şartlarda aile üzerine nihai sözü söyleyecek üye değişebilmektedir. Mesela erkek ve kadının çalışmadığı bir ailede çalışarak ailenin geçimini sağlayan çocuk fiili veya potansiyel reis durumundadır.

Araştırma ile tespit edilmiştir ki reislik ile cinsiyet arasındaki bağlantı büyük oranda kaybolmakta ve ailenin sorumluluğunu üstlenme, karar verme durumları

1 Türkdöğün, Orhan, "Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 96, s. 27

2 Koray, Meryem, *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*, Aile Araştırma Kurumu, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara, 1999, s. 13.

3 Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, s. 97.

4 X_2 : 859,116, $P < 0,05$, $C: 0,401$, $df: 49$

5 www.nvi.gov.tr/Hizmetler/Istatistikler/Evlenme_Bosanma_statistikleri.html (Erişim tarihi: 9 Ocak 2008)

1 Eröz, Mehmet, "Türk Ailesi", *Aile Yazıları-1*, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990, s. 229; Türkdöğün, Orhan, "Eski Türkler'de Aile Tipolojisi", *Türk Yurdu*, C.X, S.40, Ankara, 1990, s.6; Bilgiseven, A. Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 392-394

hem erkeğe ve hem de kadına ait kabul edilmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası (%57,5) ailenin reisi olarak *kadın-erkek* birlikteliğini ifade etmiştir. *Erkeğin* ailenin reisi olduğunu ifade edenlerin oranı da görece yüksektir (%38,8). Tutuma ilişkin bu tespitin yanı sıra, mevcut duruma ilişkin veriler dikkate alındığında katılımcıların %37,9'unun ailede sözü geçen kişi olara babayı ifade ettikleri anlaşılmaktadır. *Genel olarak düşündüğünüzde ailenizde daha çok kimin söz geçer?* sorusuna *anne* (%8,1) diyenlerin oranı görece düşük olmasına karşılık, *anne-baba* (%23,9) ve *ailede herkesin fikri alınır* (%28,8) diyenlerin oranı görece yüksektir. Hem tutum ve hem de mevcut durum açısından özellikle söz konusu *demokratik* tutumun görece yüksekliği modern değerlerin ve anlayışın yaygın kabul görmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hiç kuşku yok ki bu durum başta rol ayrışması olmak üzere birçok yeni durumun açığa çıkmasına ve yaşanmasına yol açmaktadır ve açacaktır. Çünkü toplumsal cinsiyet düzleminde önemli bir değişiklik gerçekleşmektedir. Kadının ev dışı çalışma hayatına girmesi ve ekonomik güvenceye kavuşması değişimin önemli faktörlerindedir. Söz konusu reislik dönüşümünün en önemli sebepleri şöyle sıralanabilir: Gençlerin bilgilerinin gittikçe artması (çünkü modern teamülde bilgi güçtür), yaşlı konumundaki babaların bilgilerinin önemsizleşmesi, dış dünya ile etkileşimin fazla olması, babanın gelir düzeyinin düşmesi ve başka aile üyelerinin de gelir sahibi olmaları. Bütün bunlar daha çok geleneksel erkek/baba otoritesini erozyona uğratmakta, böylece de bir otorite bölüşümü ortaya çıkmaktadır. Tartışılabilir olmakla birlikte Parsons'ın tezine göre çekirdek ailelerde karı-koca arasında iç bağımlılık artmakta, bu sürece bağlı olarak da otorite de ister istemez eşitlikçi hale gelmektedir ki mutlak olmasa da bu kural bizim ailemiz için de geçerlidir.

Ailede kimin reis olması gerektiğiyle ilgili görüşler dâhilinde önemli bir bulgu olarak ifade etmek gerekirse, katılımcıların cinsiyetleri¹, öğrenim durumları², medeni durumları³ ve evlilik süreleri⁴ ile ailede kimin reis olması gerektiğiyle ilgili görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır.

Erkek katılımcıların önemli bir kısmı (%53,3) ailede reis olması gerekenle ilgili olarak *erkek* cevabını verirken, kadın katılımcıların ise %26,7'si ailede reis olması gerekenle ilgili olarak *erkek* cevabını vermiştir. Kadınların reislik konusundaki ağırlıklı tercihleri (%68,4) *kadın-erkek birlikteliği* yönündedir. Ailenin reisliğini *kadın-erkek birlikteliğine* ait kılan erkek katılımcıların oranı %44,6'dır.

Katılımcıların mensup oldukları yaş grubu büyüdükçe ailede erkeğin reis olması gerektiği görüşüne verilen destekte artış gözlenmektedir. Örneğin 18–24 yaş grubundaki katılımcıların %32,7'si ailenin reisinin *erkek* olması gerektiği görüşünü dile

getirirken, 35–44 yaş grubundaki katılımcıların %44,7'si, 55–64 yaş grubundaki katılımcıların %48,8'i, 65 ve üstü yaş grubuna mensup katılımcıların ise %56,3'ü aynı görüşü dile getirmiştir. Yine 18–24 yaş grubundaki katılımcıların %61,5'i ailenin reisini bir cinse ait kılmayıp *erkek-kadın birlikteliğinin* reisliğin gereklerini yerine getirmesi gerektiği görüşünü dile getirirken, 35–44 yaş grubundaki katılımcıların %53'ü, 55–64 yaş grubundaki katılımcıların %50,8'i, 65 ve üstü yaş grubuna mensup katılımcıların ise %43,8'i aynı görüşü dile getirmiştir.

Katılımcıların öğrenim düzeyleri ile ailede reisin kim olacağı görüşleri arasında kayda değer bir ilişki vardır. Genel manada ifade etmek gerekirse öğrenim düzeyi düştükçe ailenin reisinin *erkek* olması gerektiği görüşü artış göstermekte, buna karşılık ailenin reisini bir cinse ait kılmayıp erkek-kadın birlikteliğinin reisliğin gereklerini yerine getirmesi gerektiği görüşü artış kaydetmektedir. Örneğin ilkökul düzeyi öğrenime sahip katılımcıların %49,2'si ailenin reisinin *erkek* olması gerektiğini ifade ederken, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %37,6'sı, lisans ve üstü düzey öğrenime sahip olanların %24,1'i aynı görüşü dile getirmiştir. Bunun yanı sıra ilkökul düzeyi öğrenime sahip katılımcıların %46,6'sı ailenin reisini bir cinse ait kılmayıp *erkek-kadın birlikteliğinin* reisliğin gereklerini yerine getirmesi gerektiği görüşünü ifade ederken, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %57,7'si, lisans ve üstü düzey öğrenime sahip olanların %72,9'u aynı görüşü dile getirmiştir.

Katılımcıların medeni durumları ile ailede reisin kim olacağı görüşleri arasında ilişki bulunduğu ve ilişkinin güçlü sayılabilecek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Evli katılımcıların %44,1'i ailenin reisinin *erkek* olması gerektiğini ifade ederken, bekâr katılımcıların %27,9'u ailenin reisinin *erkek* olması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra evli katılımcıların %53,7'si ailenin reisini bir cinse ait kılmayıp *erkek-kadın birlikteliğinin* reisliğin gereklerini yerine getirmesi gerektiği görüşünü ifade ederken, bekâr olanların %65,9'u aynı görüşü dile getirmiştir.

Evli katılımcıların evlilik süreleri ailede reisin kim olacağı görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir değişken olarak anlam kazanmaktadır. Örneğin 1 yıldır evli olan katılımcıların %33,9'u ailenin reisinin *erkek* olması gerektiği görüşünü dile getirirken, 4–6 yıldır evli olan katılımcıların %45,7'si, 11–15 yıldır evli olan katılımcıların %47,2'si, 21–30 yıldır evli olan katılımcıların %47,5'i ailenin reisinin *erkek* olması gerektiği görüşünü dile getirmiştir.

Evlilik Dışı Çocuk Edinme

Evliliğin ve aile kurumunun önemsenme düzeyini açığa çıkaracağı için katılımcıların evlilik dışı/nikâhsız beraberlik sonucu çocuk edinmeye ilişkin tutumları öğrenilmek istenmiştir. Araştırmanın bir bulgusu olarak ifade etmek gerekirse evlilik dışı çocuk edinme genel manada olmak üzere reddedilmektedir. Katılımcıların %75'i

1 X^2 : 191,209, $P < 0,05$, $C: 0,168$, $df: 15$

2 X^2 : 314,698, $P < 0,05$, $C: 0,214$, $df: 18$

3 X^2 : 232,524, $P < 0,05$, $C: 0,185$, $df: 6$

4 X^2 : 177,933, $P < 0,05$, $C: 0,198$, $df: 21$

evlilik dışı çocuk edinmeyi *ahlaksızlık* olarak nitelemiştir. Bu, toplumun yapıtaşını oluşturan aile kurumunun korunmasına katkı sağlayacak bir anlayış olması açısından önemli ve anlamlıdır. Ancak %16,5'lik bir kesimin *kararsızlık* içerisinde olması da üzerinde durmayı gerektirecek bir özellik olarak anlam kazanmaktadır. Evlilik dışı çocuk edinmeyi *olabilir/normal* bulanların oranı %8,6'dır.

Evlilik dışı çocuk edinmeye ilişkin tutumlar katılımcıların medeni durumları açısından incelendiğinde iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir¹. Evlilik dışı çocuk edinmeyi en üst düzeyde ahlaksızlık olarak niteleyenler evlilerdir (%79,5)). Buna karşılık dul/boşanmış (%67,2) ve bekârlar (%66,5) birbirlerine eşit sayılabilecek oranda ve görece düşük olarak evlilik dışı çocuk edinmeyi ahlaksızlık olarak nitelemişlerdir. Evlilik dışı çocuk edinme konusunda tutum belirleme açısından en yüksek oranda *kararsızlık* yaşayanlar veya evlilik dışı çocuk edinmeyi en yüksek oranda *normal/olabilir* bulanlar da dul/boşanmış ve bekârlardır. Dul/boşanmış (%20,9) ve bekârlar (%21) birbirlerine eşit sayılabilecek oranda evlilik dışı çocuk edinme konusunda tutum belirleme açısından *kararsızlık* yaşarlarken, dul/boşanmış olanlar (%11) ve bekârlar (%12,5) yine birbirlerine eşit sayılabilecek oranda evlilik dışı çocuk edinme konusunda olabilir/normal görüşünü dile getirmişlerdir. Tüm bunlara karşılık evlilerin %14'ü evlilik dışı çocuk edinme konusunda *kararsızlık* yaşarken, %6,4'ü ise olabilir/normal görüşünü dile getirmiştir.

Katılımcıların öğrenim düzeyleri ile evlilik dışı çocuk edinmeye ilişkin tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir². Öğrenim düzeyi yükseldikçe evlilik dışı çocuk edinmeyi *olumlu/normal* bulmada artış, evlilik dışı çocuk edinmeyi *ahlaksızlık* olarak değerlendirmede de azalma gözlenmektedir. Örneğin ilkökul düzeyi öğrenime sahip olanların %6,5'i evlilik dışı çocuk edinmeyi *normal/olabilir* olarak değerlendirirken, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %8,6'sı, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %11,5'i evlilik dışı çocuk edinmeyi *normal/olabilir* olarak değerlendirmiştir. Yine ilkökul düzeyi öğrenime sahip olanların %10,7'si evlilik dışı çocuk edinme konusunda değerlendirme *kararsızlığı* yaşadığını ifade ederken, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %14,6'sı, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %21,7'si evlilik dışı çocuk edinme konusunda değerlendirme *kararsızlığı* yaşadığını ifade etmiştir. Tüm bunlara karşılık ilkökul düzeyi öğrenime sahip olanların %82,8'i evlilik dışı çocuk edinmeyi *ahlaksızlık* olarak değerlendirirken, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %76,8'i, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %66,8'i evlilik dışı çocuk edinmeyi *ahlaksızlık* olarak değerlendirmiştir. Bu durum öğrenimin geleneksel değerlerde önemli bir yıpranmaya/erozyona yol açtığını göstermesi açısından önemli ve anlamlıdır.

1 X^2 : 142,640, $P<0,05$, $C:0,145$, $df: 4$

2 X^2 : 174,989, $P<0,05$, $C:0,161$, $df: 12$

Katılımcıların doğdukları yerleşim merkezinin ve en çok yaşadıkları yerleşim merkezinin niteliği ile evlilik dışı çocuk edinmeye ilişkin tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Kırsal doğumlular (%82,5) veya en çok kırsalda yaşamış olanlar (%83,9) evlilik dışı çocuk edinmeyi kentte doğmuş (%69,2) veya en çok kentte yaşamışlara (%68,5) oranla daha yüksek düzeyde *ahlaksızlık* olarak nitelemektedirler. Kırsalda evlilik dışı çocuk edinmeyi olumsuz değerlendiren geleneksel değerlerin daha güçlü olması bu değerlendirmedeki farklılığın nedeni olarak görülmektedir.

Evlenirken kıydırılan nikâh türü ile evlilik dışı çocuk edinmeye ilişkin tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir³. Evlenirken sadece resmi nikâh kıydıranlar, evlilik dışı çocuk edinmeyi diğerlerine göre en düşük oranda (%63,9) *ahlaksızlık* olarak değerlendirmektedirler. Evlenirken sadece dini nikâh kıydıranlar ise diğerlerine göre en yüksek oranda (%94,7) *ahlaksızlık* olarak değerlendirmektedirler. Evlenirken dini ve resmi nikâhın ikisini birden kıydıranlar ise diğerlerine göre ortalama bir düzeyde (%79,5) evlilik dışı çocuk edinmeyi *ahlaksızlık* olarak değerlendirmektedirler.

Dini nikâhı değerlendirme tarzı ile evlilik dışı çocuk edinmeye ilişkin tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve son derece güçlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir⁴. Dini nikâh konusunda *dini nikâh olmadan olmaz* görüşünde olanlar evlilik dışı çocuk edinmeyi diğerlerine göre en yüksek oranda (%81,3) *ahlaksızlık* olarak değerlendirmektedirler. Buna karşılık dini nikâh konusunda *dini nikâh olmasa da olur* görüşünde olanlar %51,2 gibi görece düşük düzeyde evlilik dışı çocuk edinmeyi *ahlaksızlık* olarak değerlendirirken, dini nikâh konusunda *dini nikâh gereksiz* görüşünde olanlar evlilik dışı çocuk edinmeyi diğerlerine göre en düşük oranda (%49) *ahlaksızlık* olarak değerlendirmektedirler. İlginç ve önemli bir bulgu olarak ifade edilecek olursa dini nikâh konusunda *dini nikâh gereksiz* görüşünde olanlar evlilik dışı çocuk edinmeyi diğerlerine göre en yüksek oranda (%22,9) *normal/olabilir* bulduklarını ifade etmişlerdir.

Sanal Evlilik

İnternet ortamında tanışıp evlenen kişilerle ilgili haberler özellikle medya başta olmak üzere gün geçtikçe değişik kaynaklardan sıklıkla iştirilirdi. Hatta internet ortamında evlenecek kişileri birbirlerinden haberdar eden ve tanışmalarını sağlayan siteler de faaliyet yürütüyor; bu tür sitelerin sayısı her yeni günle daha da artıyor. Sanal ortamda ilişki kuranlar, genellikle bir birlerine karşı dürüst davranmamakta,

1 X^2 : 179,299, $P<0,05$, $C:0,162$, $df: 4$

2 X^2 : 170,130, $P<0,05$, $C:0,158$, $df: 4$

3 X^2 : 92,533, $P<0,05$, $C:0,142$, $df: 4$

4 X^2 : 548,561, $P<0,05$, $C:0,278$, $df: 4$

kurmaca kimliklerle gerçekte olduklarından çok farklı görünmeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde başlayan bir dizi olumsuzluğun zamanla kişileri birtakım psikolojik ve kişilik problemleriyle karşı karşıya bırakması kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü sanal ilişkilerde kişiler muhatapları ve onların samimiyeti hakkında hiçbir şey bilmiyor ve başka bir kimlikle konuşup yazışırken aynı şeyin kendisine de yapılabileceğini düşünüyor. Bu kısır döngü bir süre sonra internet kullanıcılarının sistematik olarak güven duygularını örselemeye ve güvensiz insanların sayısını arttırmaya başlıyor. Yani insanlar güvenmemeyi öğrenmektedirler. Bilinçaltında bu şekilde oluşan güvensizlik duygusu insanların tüm yaşamlarına yansımakta ve onları kendilerine yabancılaştırılmaktadır.

Araştırma kapsamında katılımcılara sanal evlilik konusunda görüşlerinin ne olduğu soruldu. Alınan cevapların genel dağılımından internet ortamında gerçekleşen sanal tanışmayı takiben evlenmede, evliliğin beklenen amaçlarını gerçekleştirme konusunda kuşku duyulduğu anlaşılmaktadır. %50,2'lik bir kesim internet üzerinden tanışıp evlenmeye *doğru değil* yargısında bulunurken, %31,5'lik kesim ise *olabilir* kanaatini dile getirmiştir. Sanal evliliğe ilişkin değerlendirmelerde cinsiyet farklılığının önemli bir değişken olmadığı tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların yaşları tutum belirleyici bir değişken olarak anlam kazanmaktadır¹. Yaşı görece daha küçük katılımcılar sanal evliliği görece büyük yaşlılara göre daha fazla *güzel* ve *olabilir* bulmaktadırlar. Örneğin 18–24 yaş grubuna dâhil katılımcıların %11,2'si sanal evliliği *güzel* bulurken %37'si ise *olabilir* bulduğunu ifade etmiştir. 25–34 yaş grubuna dâhil katılımcıların ise %11,3'ü sanal evliliği *güzel* bulurken %32,3'ü *olabilir* bulduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık 45–54 yaş grubundaki katılımcıların %11,2'si sanal evliliği *güzel* bulurken %24'ü *olabilir* bulduğunu ifade etmiştir. 55–64 yaş grubundaki katılımcıların ise %5,2'si sanal evliliği *güzel* bulurken %31'i *olabilir* bulduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların öğrenim düzeyleri ile sanal evlilik konusundaki tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır². Öğrenim düzeyi yükseldikçe sanal evliliği *güzel* bulma oranında artış gözlenmektedir. Örneğin ilkökul düzeyi öğrenime sahip olanların %5,4'ü sanal evliliği *güzel* bulduğunu ifade ederken, lise düzeyi öğrenime sahip olanların %10,5'i, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %16,5'i sanal evliliği *güzel* bulduğunu ifade etmiştir. Yine ilkökul düzeyi öğrenime sahip olanların %24'ü sanal evliliği *güzel* bulduğunu ifade ederken lise düzeyi öğrenime sahip olanların %29'u, lisans ve üstü öğrenime sahip olanların %36,4'ü sanal evliliği *güzel* bulduğunu ifade etmiştir.

1 X^2 : 135,347, $P<0,05$, $C:0,141$, $df: 15$

2 X^2 : 308,562, $P<0,05$, $C:0,211$, $df: 18$

Katılımcıların doğdukları yerleşim merkezinin niteliği ile sanal evlilik konusundaki tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır³. Kırsal doğumluların %61,8'i sanal evliliği *yanlış* bulduğunu ifade ederken, kent doğumluların %42'si sanal evliliği *yanlış* bulduğunu ifade etmiştir. Yine kırsal doğumluların %10,5'i sanal evliliği *güzel* bulduğunu ifade ederken, kent doğumluların %13'ü sanal evliliği *güzel* bulduğunu ifade etmiştir. Kırsal doğumluların %21,2'si sanal evliliği *olabilir* bulduğunu ifade ederken, kent doğumluların %35,3'ü sanal evliliği *olabilir* bulduğunu ifade etmiştir.

Araştırmanın önemli bir bulgusu olarak ifade etmek gerekirse, evli katılımcıların evliliklerinden memnuniyet durumlarıyla sanal evliliği değerlendirme tarzları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü bir ilişki vardır⁴. Evliliğinden *çok memnun olanların* %58'i, *memnun olanların* %55,1'i sanal evlilik konusunda *yanlış* değerlendirmesinde bulunurken, evliliğinden memnun olmayanların %37,8'i sanal evlilik konusunda *yanlış* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Buna karşılık evliliğinden *çok memnun olanların* %9,5'i, *memnun olanların* %7,9'u sanal evlilik konusunda *güzel* değerlendirmesinde bulunurken, evliliğinden memnun olmayanların %17,8'i sanal evlilik konusunda *güzel* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.

Yine araştırmanın önemli bir bulgusu olarak ifade etmek gerekirse evli katılımcıların evlilik süreleri ile sanal evliliği değerlendirme tarzları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir³. Evlilik süresi arttıkça sanal evliliği *yanlış* bulma oranı artış kaydederken, *olabilir* değerlendirmesinde bulunanların oranında azalma gerçekleşmektedir. Örneğin 1 yıldır evli olanların %43,9'u sanal evlilik ile ilgili olarak *yanlış* değerlendirmesinde bulunurken, 7–10 yıldır evli olanların %52,6'sı, 21–30 yıldır evli olanların %61,2'si sanal evlilik ile ilgili olarak *yanlış* değerlendirmesinde bulunmuştur. Yine 1 yıldır evli olanların %48,9'u sanal evlilik ile ilgili olarak *olabilir* değerlendirmesinde bulunurken, 7–10 yıldır evli olanların %22,7'si, 21–30 yıldır evli olanların %26,5'i sanal evlilik ile ilgili olarak *olabilir* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Evlenirken kıydırılan nikâh türü ile sanal evliliğe ilişkin tutumlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir⁴. Evlenirken sadece resmi nikâh kıydıranlar, sanal evliliği diğerlerine göre en düşük oranda (%28,1) *yanlış* olarak değerlendirmektedirler. Evlenirken hem dini ve hem de resmi nikâhın ikisini birden kıydıranlar ise diğerlerine göre en yüksek oranda (%58,5) sanal evliliği *yanlış* olarak değerlendirmişlerdir. Evlenirken sadece dini nikâh kıydıranların ise %56,3'ü *yanlış* olarak değerlendirmiştir. Evlenirken sadece resmi nikâh kıydıranların %50,3

1 X^2 : 206,209, $P<0,05$, $C:0,174$, $df: 6$

2 X^2 : 120,523, $P<0,05$, $C:0,161$, $df: 9$

3 X^2 : 277,747, $P<0,05$, $C:0,243$, $df: 21$

4 X^2 : 198,332, $P<0,05$, $C:0,205$, $df: 6$

sanal evlilik konusunda *olabilir* değerlendirmesi yaparken, %16,8'i ise *güzel* değerlendirmesinde bulunmuştur. Buna karşılık evlenirken sadece dini nikâh kıydıranların %23,6'sı sanal evlilik konusunda *olabilir* değerlendirmesi yaparken, %10,6'sı ise *güzel* değerlendirmesinde bulunmuştur. Evlenirken hem dini ve hem de resmi nikâhın ikisini birden kıydıranların ise %25,9'u sanal evlilik konusunda *olabilir* değerlendirmesi yaparken, %8,3'ü ise *güzel* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yakın Akraba Evliliği

Yakın akraba evliliği, gen uyumsuzluğu nedeniyle doğacak çocukların sakat olma ihtimalini artırdığı için son yıllarda gündemde yer bulan önemli konulardan birisidir. Yakın akraba evliliğinin çocuklar açısından çok riskli olduğuna dair yaygın bir anlayış vardır. Araştırmada katılımcılara yakın akraba evliliği konusunda ne düşündükleri sorulmuştur. Araştırmanın genel bulgularına göre *kesinlikle yanlış-olmamalı* diyenler çoğunluğu teşkil etmektedirler (%45,2). Buna karşılık *olabilir ama olmasa iyi olur* diyenlerin oranı da görece yüksektir (%37). Yakın akraba evliliği konusunda *normal/ olabilir* diyenlerin oranı %12,7'dir.

Araştırmanın verilerinden hareketle *yakın akraba evliliği konusunda ne düşünüyorsunuz?* sorusuna verilen cevapları farklı değişkenler açısından inceleyecek olursak: Katılımcıların yaşlarının *yakın akraba evliliği konusunda ne düşünüyorsunuz?* sorusuna verilen cevabın niteliğini belirleyen bir değişken olduğu tespit edilmiştir¹. Özellikle 55 ve üstü yaşa sahip olanlar diğer yaş gruplarındakilere oranla oldukça önemli düzeyde olmak üzere farklı bir tutum ve değerlendirmeye sahiptirler. 18–54 yaş grubundaki katılımcılar yaklaşık %44'lük bir oranla *yakın akraba evliliği konusunda ne düşünüyorsunuz?* sorusuna *kesinlikle yanlış-olmamalı* cevabını vermesine karşılık 55 ve üstü yaşa sahip olanlar yaklaşık %60'lık bir oranla *kesinlikle yanlış-olmamalı* cevabını vermiştir. Bu farklılık *olabilir ama olmasa iyi olur* cevabında da kendisini açığa vurmaktadır. 18–54 yaş grubundaki katılımcılar yaklaşık %38-40'lık bir oranla *yakın akraba evliliği konusunda ne düşünüyorsunuz?* sorusuna *olabilir ama olmasa iyi olur* cevabını vermesine karşılık 55 ve üstü yaşa sahip olanlar yaklaşık %26-28'lik bir oranla *olabilir ama olmasa iyi olur* cevabını verdikleri gözlenmektedir.

Evlenecek Çocukların Eş Adaylarıyla Görüşme Şartları

Anne-babalar için çocuklarının evlilikleri birçok bakımdan önemlidir. Her şeyden önce birçok farklı tutum ve tavrın sergilenmesine neden olacak karmaşık bir süreçtir. Evliliğin söz-nişan-nikâh aşamaları, evliliği takip eden ilk aylar, evlilik öncesi gelin ve damadın aile yakınlarıyla ilişkiler, evlenmesi düşünülen veya kararlaştırılmış gelin-damat adayının nikâh öncesi birbirlerine yakınlıkları, davranışları vs... tüm bunlar

kurallı karmaşık ilişkiler sisteminin birer unsuru olarak anlam kazanırlar. Söz konusu ilişkiler ağının şekillenmesini sağlayan tutum ve tavırların önemli ayrım noktalarından birisi, evlenecek çocuğun cinsiyetiyle ilgilidir. Geleneksel normlar veya ailenin özel yaklaşımı gelin adayına veya damat adayına cinsiyetlerinin farklılığından kaynaklanan farklı roller yükleyebilmekte, birisi için normal kabul edilen davranış, bir diğer için yadırganabilmektedir. Kuşku yok ki gelin ve damat adaylarının evlilik öncesi birbirleriyle ilişkileri, ilişkilerinin niteliği her zaman aile büyüklerinin üzerinde hassasiyetle durdukları birer konu olmuştur. Bu nedenle araştırma dâhilinde gelin ve damat adaylarının evlilik öncesindeki ilişkilerinin niteliğine ilişkin iki ayrı soru sorulmuştur. Bu sorulardan birisi ile anne-babalara ve anne-baba adaylarına oğullarının evleneceği kişi ile olan ilişkilerinde hangilerini onayladıkları sorulurken, diğerinde ise anne-babalara ve anne-baba adaylarına kızlarının evleneceği kişi ile olan ilişkilerinde hangilerini onayladıkları sorulmuştur.

Araştırmanın önemli bir bulgusu olarak ifade etmek gerekirse anne-babalar veya anne-baba adaylarının gerek oğulları ve gerekse kızları için evlenmeyi düşündüğü kişi ile görüşme biçimi ve mekânı açısından onayladıkları davranışların sıralaması değişmemektedir. Bu, onaylanan davranışlarda kız veya erkek çocuk arasında fark gözlemlenmediğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak onaylanan davranışların onaylanma oranlarının da farklılık vardır. Anne-babalar veya anne-baba adaylarının gerek oğulları ve gerekse kızları için evlenmeyi düşündüğü kişi ile görüşme biçimi ve mekânı açısından en yüksek oranla onayladıkları davranış *birlikte halka açık yerlerde gezmeleridir*. Bu ilişki biçiminin erkek çocuklar için onaylanma oranı %52,5, kız çocuğu için onaylanma oranı %47,4'dür. Anlaşıyor ki, anne-babalar veya anne-baba adayları toplumsal kontrolü kendileri için önemli bir yardımcı mekanizma olarak değerlendirmekte ve evlilik öncesinde birbirlerinin tanımları gerektiğini düşündükleri çocuklarının kamuya açık ortamlarda bir arada olmalarında bir sakınca görmedikleri gibi, diğerlerine göre kontrollü davranışlara neden olacağını için tercih de etmektedirler.

Anne-babalar veya anne-baba adaylarının gerek oğulları ve gerekse kızları için evlenmeyi düşündüğü kişi ile görüşme biçimi ve mekânı açısından ikinci aşamada en yüksek oranla onayladıkları davranış *yanlarında üçüncü bir şahısla birlikte halka açık yerlerde (park vs) gezmeleridir*. Bu ilişki biçiminin erkek çocuklar için onaylanma oranı %10,8, kız çocuğu için onaylanma oranı %13,4'dür. Davranışın onaylanma sırası değişmemekle birlikte onaylanma oranı cinsiyet ayrımının etkisi olarak yorumlanabilir. İlgili veriden anlaşıldığına göre kız çocuğunun anne veya babaları, istemedikleri yaklaşımlara engel olacağı için çocuklarının yanında üçüncü bir kişi olmasını daha çok istemektedirler.

1 χ^2 : 66,422, $P < 0,05$, $C: 0,100$, $df: 15$

Anne-babalar veya anne-baba adaylarının evlenmeyi düşündüğü kişi ile görüşme biçimi ve mekânı açısından üçüncü aşamada en yüksek oranla onayladıkları davranışlar oğulları ve kızları için değişmektedir. Anne-babalar veya anne-baba adaylarının oğullarının, evlenmeyi düşündüğü kişi ile görüşme biçimi ve mekânı açısından üçüncü aşamada en yüksek oranla onayladıkları davranış %9,6'lık oranla *evde yalnız kalmaları*, kızları için onayladıkları davranış ise %10,1 ile *yanlarında üçüncü bir şahısla birlikte evde görüşüp/konuşmalarıdır*.

Evlenecek Çocuğun Evlilik Kararı

Aile yaşam döngüsünün önemli aşamalarından birisini çocukların büyüüp evlilik çağına gelmeleri ve evlenerek evden ayrılmaya başlamalarının yer aldığı dönem oluşturmaktadır. Bu aşamada önemli konulardan birisi, çocuğun evleneceği kişiye kimin veya kimlerin karar vereceğiyle ilgilidir. Çocuğun cinsiyetinin evliliğe kimin karar vereceğini belirleyen önemli bir değişken olduğu varsayımıyla erkek ve kız çocukla ilgili iki ayrı soruya yer verilmiştir. Araştırmanın genel bulgularına göre, anne ve babalar veya anne-baba adayları çocuğun cinsiyetini dikkate almaksızın aynı görüşü sergilemektedirler. Anne-babaların veya anne-baba adaylarının evlilik çağındaki çocuğun evleneceği kişiye kimin karar vereceği konusunda genel eğilimleri kararın anne-baba ve çocuk arasında verilmesi yönündedir. Erkek çocuk için kararı verecek olanları *ben-eşim ve oğlum* biçiminde ifade edenlerin oranı %54,9 iken, kız çocuğu için kararı verecek kimseler olarak *ben-eşim ve kızım* diyenlerin oranı %60'tır. Oğlunun tek başına karar verebileceğini ifade edenlerin oranı %38,5 olmasına karşılık, kızının tek başına karar verebileceğini ifade edenlerin oranı %32,5'tir.

Katılımcıların yaşları ile erkek çocuğun¹ veya kız çocuğun² evlilik kararını kimin vereceğine ilişkin görüşler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve güçlü sayılabilecek bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak ilişkinin gücünü gösteren (C) değerinden anlaşılacağı üzere katılımcıların yaşları ile erkek çocuğun evliliğine kimin karar vereceğiyle ilgili görüşler arasındaki ilişki, kız çocuğun evliliğine kimin karar vereceğiyle ilgili görüşlerle arasındaki ilişkiden daha güçlüdür. İlginçtir 65 ve üstü yaşa sahip katılımcıların önemli bir kısmı (%17,6) *sizce erkek çocuk evlenirken, evlilik kararını kim vermelidir?* sorusuna *ben*, %18,6'lık kısmı ise *ben ve eşim* cevabını vererek diğer yaş gruplarındaki katılımcılardan çok farklı bir görüş dile getirmişlerdir. Hâlbuki diğer yaş gruplarındaki katılımcıların söz konusu soruya *ben* veya *ben ve eşim* tarzında cevaplama oranları ortalama %2 civarındadır. Ayrıca, yine ilginç bir özellik olarak 65 ve üstü yaşa sahip katılımcılar kız çocuklarının evlilik kararına erkek çocuklarına oranla daha az müdahil olma eğilimindedir. Bunu *sizce kız çocuk*

evlenirken, evlilik kararını kim vermelidir? sorusuna verdikleri cevaplardan anlamak mümkün oluyor. 65 ve üstü yaşa sahip katılımcıların %8'i *sizce kız çocuk evlenirken, evlilik kararını kim vermelidir?* sorusuna *ben* cevabını verirken %16,1'i ise *ben ve eşim* cevabını vererek hem diğer her yaş grubundaki katılımcılardan çok farklı bir görüş dile getirmişler ve hem de erkek çocukla ilgili eğilimlerinden farklı bir eğilim içerisinde olmuşlardır.

İstenen Damat ve Gelinin Temel Özelliği

Araştırma verileri genel olarak incelendiğinde anne-babaların veya anne-baba adaylarının damatlarında bulunmasını istedikleri en önemli özellik (%33,8) *saygın bir aileye mensup olmasıdır*. Damatta bulunması gereken ikinci önemli özellik ise (%31,9) *kariyer sahibi/iyi bir iş sahibi olmasıdır*. Damatla ilgili olmak üzere üçüncü aşamada olmak üzere en çok istenilen özellik *dindar* (%20,4) olmasıdır. Buna karşılık anne-babaların veya anne-baba adaylarının gelinlerinde olmasını istedikleri en önemli özellik de aile çevresiyle ilgilidir. Gelinlerinin *saygın bir aileye mensup olmasını* her şeyden daha çok istemektedirler (%32,7). *Kariyer sahibi/iyi bir iş sahibi olmak* gelinlerden de ikinci aşamada en çok istenen özelliği teşkil etmektedir (%20,5). Gelinle ilgili olmak üzere üçüncü aşamada en çok istenilen özellik de aynen damatlarda olduğu üzere *dindar* (%18,9) olmasıdır. Gelinde olması istenen ve istek oranı itibarıyla her ne kadar dördüncü sırada yer alsın bile oran itibarıyla ilk üç istek oranına yakınlığı nedeniyle önemli olan bir diğer özellik ise gelinin *ev işlerinden anlayan birisi olmasıdır* (%15,6)

Araştırmanın ilginç ve önemli olduğunu düşündüğümüz bir bulgusu, çoğu zaman ifade edildiğinin aksine damat veya gelin ile ilgili olarak *yakışıklı/güzel olması* isteğinin ağırlıklı/baskın bir istek olmamasıdır. Hatta damadın yakışıklı olmasını isteyenlerin oranı son derece düşüktür (%4,7). Gelin için istenen güzel olması isteği damadın yakışıklı olmasını istemeye göre kısmen yüksek olmakla birlikte (%7,9) diğer istekler sıralamasında en sonlarda yer alması açısından da dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde bilhassa damadın zengin olması isteğinin istekler sıralamasında en sonlarda yer aldığı dikkat çekmektedir.

Eşin Anlamı ve Önemi

Evlilik, herhangi bir beraberlik değil, kapsamlı, derinlikli ve ömür boyu sürecek özel bir beraberliktir. En azından insanlar bu amaçla evlenirler. Dolayısıyla evliliğin gerçekleşmesi, ömür boyu sürecek kapsamlı ve derinlikli bir beraberliğin inşa edilebilmesi, aralarında beraberlik kararı veren iki kişinin birbirlerini nasıl algıladıkları, değerlendirdikleri ile doğrudan ilgilidir. Bir başka söyleyişle eş'e ilişkin tutum ve görüşler, evliliğin amacına ulaşım ulaşmamasında, beklenen işlevi yerine getirip ge-

1 X^2 : 290,420, $P < 0,05$, $C: 0,260$, $df: 20$

2 X^2 : 202,698, $P < 0,05$, $C: 0,172$, $df: 20$

tirmemesinde belirleyici bir unsurdur. Bu nedenle araştırma kapsamında eşe ilişkin tutum ve görüşleri tespite özel bir önem verilmiştir. Araştırma ile tespit edilmiştir ki eşe ilişkin tutum ve görüşler sığ ve tek boyutlu değil; tamamen karmaşık ve çok boyutlu bir durumdan ibarettir.

Araştırmanın önemli bir tespiti olarak ifade etmek gerekirse eş daha çok bir iş ortağı, fizyolojik veya psikolojik bazı ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan bir araç, aynı mekânın paylaşıldığı bir arkadaş, evin ihtiyaçlarını veya işlerini yapan bir işçi gibi sığ, dar, basit bir bakış açısının gereklerine göre değil; aile kurumunun gerektirdiği kapsamlı, derinlikli ve sürekli bir beraberliğin gereğine uygun şekilde hayat arkadaşı (%75,2) olarak görülmektedir. Bunun gereğine uygun olarak da iyi bir eş saygı (%24,3), sadakat (%24,2), sorumluluk (%18,1) üçlüsüne sahip birey olarak tanımlanmaktadır.

Katılımcılara sorulan sorulardan birisi, kadının çalışarak ekonomik gelir elde etmesini nasıl değerlendirdiklerine ilişkindi. Katılımcıların çok yüksek oranda bunu olumlu buldukları tespit edilmiştir (çok olumlu: %47,9, olumlu: %38,5). Bu durum, Türkiye’de kadının geleneksel rollerine ilişkin zihniyet değişiminin önemli düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. İster bir takım zorluklardan kaynaklansın, isterse yaklaşımlardan farklılıklar meydana gelmiş olsun, netice itibarıyla kadının gelir getirmesi olumlu karşılanmaktadır. Aynı soruya verilen cevapların cinsiyet açısından dağılımlarına baktığımızda, bilhassa kadınların erkeklere nazaran kadının çalışarak gelir getirmesini çok olumlu buldukları anlaşılmaktadır. Erkekler buna %33,2, kadınlar ise %30,3 oranında çok olumlu bakmaktadırlar. Olumlu ve çok olumlu cevaplarını topladığımızda da kadınlar yine önde çıkmaktadırlar. İlginç olan; bu konuda kararsız olanlar ile olumsuz düşünenlerin erkeklerde yüksek oranda çıkmasıdır. Dolayısıyla erkekler açısından kimi tereddütlerin devam ettiğini söyleyebiliriz.

Elbette ki hemen her evlilik güzel duygu ve düşüncelerle başlar. Ama zamanla bir şeyler değişir, değişebilir. Süreç içerisinde eğer varsa temelsiz, asılsız duygu ve düşünceler silinip gider. Cicim aylarının toz pembe atmosferinden her rengin yer bulduğu hayatın gerçeklerinin bulunduğu bir ortama geçilir. İşte bu aşamada eşler birbirleri hakkında başlangıçtaki düşünce ve kanaatlerini değiştirebilirler; olumlu düşünce ve kanaatlerin yerini olumsuz düşünce ve kanaatler alabilir. Araştırma kapsamında bunun ne oranda gerçekleştiği tespit edilmek istenmiştir. Sonuç aile yapısı açısından sevindiricidir. Eşlerin baskın çoğunluğunun eşinden memnun olduğu, eşiyile ilgili hayal kırıklığı yaşamadığı tespit edilmiştir (%76,1). Bu ise eşle ilgili başlangıçtaki kararın isabetli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenledir ki katılımcıların önemli bir kısmı evliliğinden memnun olduğunu ifade etmiştir. Evliliğinden memnun olmayanlar %5,9, az memnun olanlar ise %7 gibi görece düşük oranlara sahiptirler. Yine bu durumlar bağlantılı olarak katılımcıların %20,9’u aile ortamını

çok huzurlu, %62,6’sı huzurlu olarak tanımlamıştır. Aile ortamı hakkında huzursuz (%3,1) ve çok huzursuz (%1,3) tanımlaması yapanların oranı son derece düşüktür.

Katılımcılara erkekseñiz kadın, kadınsanız erkek nedir? sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya büyük oranda (%75,2) hayat arkadaşıdır cevabı verilmiştir. Bunu %7,6 ile hayatta tadılacak zevklerden birisi, %5,8 ile çocuklarımın annesidir/babasıdır cevabı takip etmiştir. Dolayısıyla kadın ve erkek birbirlerini büyük oranda bir eş ve arkadaş olarak kabul etmektedirler. Bu cevapların farklı değişkenlere göre dağılımlarına baktığımız zaman, genel olarak kategoriler arası farklı sonuçların çıkmadığını görmekteyiz. Zaten cevaplar içinde hayat arkadaşıdır şikkı çok büyük oranı oluşturduğu için, diğer şıklar arasındaki yüzde farklılıkları da çok fazla anlamlılık ifade etmemektedir. Bununla birlikte birkaç noktaya da dikkat çekmek istiyoruz. Meselâ, 18–24 yaş grubu arasında eşini hayat arkadaşı olarak görenlerin oranı %80,9 iken, bu oran üst yaş gruplarında %65’lere kadar düşmektedir.

Araştırmada yer alan eşe ilişkin diğer bazı sorular genellikle eşler arasındaki denklik unsuru üzerine dayanmaktadır. Bunlar eşler arasındaki gelir farklılıkları, yaş, güzellik/yakışıklılık, eğitim, ailelerin eğitim durumu ile ilgili sorulardır. Belki aile içi uyumun önemli etkenlerinden olan ekonomik gelire ilgili soru önemlidir. Katılımcılara eşlerinin kendilerinden daha yüksek bir gelire sahip olmalarına nasıl baktıkları yönünde bir soru sorulmuştur. Cevapların dağılımlarına baktığımız zaman %63,0 oranında eşlerin kendilerinden daha yüksek gelire sahip olmalarını istediklerini görmekteyiz. Bunu %26,8 ile istemem cevabı takip etmektedir. Fakat bu konudaki esas anlamlı farklılık cinsiyetlere göre dağılımda görülmektedir. Kadınların %81,3’ü kocalarının kendilerinden yüksek gelire sahip olmalarını isterken, bunu isteyen erkeklerin oranı %41,2’dir. İstemeyenlerin oranı ise erkeklerde %45,8 iken, kadınlarda %10,9’dur. Dolayısıyla toplumumuzun genel yapısına uygun olarak kadınların kocalarının kendilerinden yüksek gelire sahip olmalarını problem yapmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü ailelerin gelirleri zaten büyük oranda erkekler tarafından sağlanmaktadır. Ancak erkekler arasında bunu hem isteyen hem de istemeyen kişilerin oranlarının birbirine yakın olması oldukça dikkat çekicidir. Buna göre erkeklerin önemli oranda hanımlarının kendilerinden yüksek gelire sahip olmalarını problem yapmadıkları anlaşılmaktadır. Diğer değişkenlere göre çok fazla anlamlı farklılıkların bulunmadığını söyleyebiliriz.

Eş bağlamında sorulan bir diğer soru da, eşlerin birbirlerinden yaşlarının küçük olmasını değerlendirmeleriyle ilgilidir. Verilen cevaplara göre, katılımcıların %41,2’si buna olumlu bulurken, %51,6’sı olumsuz bulmaktadır. %7,3 gibi bir oran bu konuda kararsız olduklarını bildirmişlerdir. Cevapların cinsiyete göre dağılımlarına baktığımız zaman, erkeklerin hanımlarının kendilerinden birkaç yaş küçük olmasını %72,6 oranında istemelerine karşın, kadınlarda bu oranın %13,6’ya gerilediğini görmek-

teyiz. Benzer şekilde *istemem* cevabını verenler ise erkeklerde %19,6, kadınlarda %79,6 civarındadır. Bu sonuçların da genel anlamda sosyal hayat ve aile yapısıyla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü erkeklerin kendilerinden yaşça küçük hanımla evlenmeleri normal karşılanmakta, hatta daha da ötede arzulanmaktadır. Bu konuda da diğer bağımsız değişkenlere göre anlamlı ve birbirinden farklı sonuçlar bulamamaktayız.

Eşle İletişim ve Duygusal Uyum

Evlilik *paylaşmayı, dayanışmayı*, birçok bakımdan *uyumu, güveni* gerektiren ve hayat boyu sürmesi hedeflenen bir birliktektir. Tüm bunların ve diğer başka amaçların ve özelliklerin gerçekleşebilmesi eşler arası iletişimin güçlü ve sağlıklı olmasıyla doğrudan ilgilidir. Aralarındaki iletişim problemleri ve zayıf olan eşler arasında *paylaşımdan dayanışmadan, uyumdan, güvenden* bahsetmek zor ve hatta imkânsızdır. Eşler arası sağlıklı iletişimin en temel şartlarından birisi ise niteliği her ne olursa olsun problemleri görüşüp, konuşmak ve birlikte çözüm çabasına girmekten geçmektedir. Küçük problemlerde iletişimi gerçekleştiremeyen, gerekli yardımlaşmayı sağlayamayan eşler, büyük problemler karşısından kolaylıkla pes ederler. Bu açıdan eşler arası iletişim kanalları sürekli açık olmak zorundadır. Araştırmanın bir bulgusu olarak ifade etmek gerekirse, söz konusu özellikler bağlamında eşler arasında problem bulunduğundan bahsetmek mümkündür. *Eşinizle, yakın arkadaşlarınızla konuştuğunuz problemlerinizi konuşur musunuz?* sorusuna *her zaman* (%24,4) ve *genellikle* (%30,7) cevabını verenlerin görece yüksekliğine karşılık, *çok seyrek* (%27,8) ve *hiçbir zaman* (%17,1) cevaplarının yüksekliği de dikkat çekici düzeylerde. Elbette ki bunun birçok nedeni vardır. Önemli olan bu nedenlerin tespiti ve çözümüdür.

Evlilikte aile bireyleri ve özellikle de eşler arasında bazı uyumsuzlukların açığa çıkması beklenebilir. Zaten evlilik uyumsuzlukların sağlıklı çözümü, problemlerin doğru çözümüyle sağlam temellere sahip olacak ve işlevini gerektiği biçim ve muhtevasıyla yerine getirebilecektir. Eşler arasındaki uyumsuzluklar, problemler çok farklı şeylerden kaynaklanabilir. Araştırma bağlamında eşler arasında *kumardan* (%5), *alkolden* (%15,1), *işi/iş konularını eve taşımaktan* (%22,3), *bencillikten* (%29,9), *giyim tarzından* (%33,6), *arkadaş çevresinden* (%29,1), *akrabalarla ilişkilerden* (%34,6) *dini* (%11) ve *siyasi* (%13) *görüş farklılığından*, *sigaradan* (%44,6), *ev ve çocukla ilgili sorumluluklardan* (%51), *gelirin yetersizliğinden* (%49,7), *harcamalarından* (%56,1), *kıskançlıktan* (%51,2) kaynaklanan problemlerin farklı sıklık derecelerinde de olsa yaşandığı tespit edilmiştir. Elbette ki bu problemlerin olmaması istenir, ancak önemli olan problemlerin varlığı değil, problemlerin çözülüp çözülmediği, çözümü için gerekli çabanın harcanıp harcanmadığı, çözümü için doğru yöntemin takip edilip edilmediğidir. Bu açıdan katılımcıların yaklaşık 1/4'ünün eşiyile ilgili te-

mel probleminin eşi tarafından kendisine gereken değerin verilmediğini ifade etmiş olması anlamlıdır. Araştırma kapsamında, eşler arası ilişkilerin şekillenmesine etkide bulunduğu için, katılımcılara *eşinizin en çok hangi özelliğinden rahatsız oluyorsunuz?* sorusu yöneltilerek, evliliklerde baskın/etkili/önemli olumsuzluğun/eksikliğin ne olduğu tespit edilmek istenmiştir. Söz konusu soru bağlamında elde edilen verilerin genel sonucuna göre bir eş için en önemli olumsuzluk/eksiklik olarak *eşe değer vermeme* özelliği ifade edilmiştir. Katılımcıların %23,4'ü eşinin en çok rahatsız olduğu özelliği olarak *bana değer vermemesi* değerlendirmesinde bulunmuştur. İkinci düzeyde önemli olumsuz özellik ise %21,6'lık oranla *beni sevmemesi/saymaması* biçiminde ifade edilmiştir. *Evi/bir eş-baba-anne olarak sorumlulukları ihmal etme* ise %13,8'lik oranla üçüncü olumsuz özellik olarak ifade edilmiştir. Eşler arasında yaşanan problemleri de dikkate alarak ifade etmek gerekirse değer verilmeyen eşin problemiyle ilgilenilmeyeceği, ilgilenilse bile gerekli çaba harcanmayacağı veya problemin çözümü için doğru yöntemi takip edip gereklerine tahammül etme çabasında bulunulmayacağı açıktır. Bu açıdan değerli hissedilmeme problemi çok daha önemli problemdir. Problemlerden kurtuluşun, uygun çözüm çabalarının öncelikle buraya yönlendirilmesi ve eşlerin birbirlerinin değerini fark edecekleri ve hissettirecekleri bir konuma ve duruma kavuşmaları gerekmektedir.

Eşe ilişkin tutum ve tavırlar başlığı altında katılımcılara *iki gönül bir olunca samanlık seyran olur* sözünün doğruluk durumu sorulmuştur. Cevapların dağılımında bu sözü *doğru* ve *tamamen doğru* bulanlar toplam %36 civarında iken; *yanlış* ve *tamamen yanlış* bulanlar %42 oranındadır. Oranlar birbirine yakın olmakla birlikte daha çok yanlış bulunduğu görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların bağımsız değişkenlere göre dağılımında da bazı ilginç bulgulara rastlamaktayız. Cinsiyete göre bu soruya verilen cevapların dağılımına baktığımız zaman, kadınların erkeklere göre bu sözü daha fazla yanlış buldukları, erkeklerin ise kabule daha meyilli oldukları anlaşılmaktadır. Bu bulgular, kadınların evlilik ve aile içinde erkeklere göre daha reel olduklarını ve rasyonel düşündüklerini göstermektedirler. Yaşlara göre dağılımda ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Verilen cevapların ailelerin sosyo-ekonomik durumlarına göre dağılımlarında da nispeten anlamlı ilişkilerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Buna göre çok zengin olanlar içinde %55,9'luk bir kesim bu sözü *tamamen doğru* bulmaktadır; *doğru* bulanların oranı ise %35,3'tür. Buna paralel olarak çok zengin olanlar içinde bu sözü *yanlış* bulanların oranı çok azdır. Fakat bu sözü doğru ya da yanlış bulanlar arasında çok yoksuldan zengine doğru kategoriler arası anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır. Bu da doğrusu ekonomik düzeyin *iki gönül bir olunca samanlık seyran olur* gibi reel gerçeklerden daha çok duygusal boyuta ağırlık veren bu söze toleranslı yaklaşma konusundaki etkisini göstermektedir. Çünkü maddi düzey reel sorunların üstesinden gelme konusunda önemli bir sermayedir.

Eşler Arası Fiziksel Şiddet

Şiddet, son derece kapsamlı anlamlar içeren bir kavramdır. İnsan ilişkilerinde veya genel olarak tüm doğada var olan ve çok farklı nedenlerle açığa çıkabilen birçok şiddet türünden bahsedilebilir¹. Şiddetin sadece insanla ilgili kısmı ele alınırsa, insanın olduğu her yerde ve her zamanda şiddet görüldüğünü söylemek pek yanlış olmaz. Tarihin değişmeyen malzemesi olan savaşlar, toplumların baş belası olan terör olayları, kavgalar, çekişmeler, modern hayatın getirdiği gerilimler... ve daha niceleri, insan merkezli şiddetin yaygınlığını gösteren önemli örnekler olarak anlam kazanmaktadır.

Çok değişik vesilelerle ve hemen her zaman şiddetin acısını, yıkıcılığını yaşayan insan, sürekli şiddetten yakınmış; fakat yakındığı şeyin faili olmaktan da vazgeç(e) memiştir. Böylece insan, şiddetin hem mağduru ve hem de faili olmak gibi çelişik duruma düşmüştür. Bazen savunma, bazen intikam, bazen ceza, bazen terbiye... adıyla *meşrulaşan* şiddet, insanın ayrılmaz parçası olarak neredeyse hep var olmuştur.

Faili insan olan şiddet, maalesef hemen her ortamda açığa çıkabilmektedir. *Kutsal bir kurum, sıcak bir yuva, sığınak...* olan aile ise, şiddetin görüldüğü, hatta yuvalandığı yerlerden birisidir. Araştırmanın konuya ilişkin bulguları dikkate alındığından şiddetin büyük oranda toplumsallaşma sürecinde model alma yoluyla öğrenildiği tespit edilmiştir. Toplumsallaşma sürecinde erkek şiddetin faili, kadın ise şiddete boyun eğen; *gerektiğinde* kendisine yönelen şiddete razı olan kişiliğe sahip birisine dönüşmektedir. Şiddet salt bireysel bir olgu değildir. Bu nedenlerden dolayı aile içi şiddet olgusu ve bu çerçevede olmak üzere eşler arası şiddet incelenirken bireyin yetişme şartları, çevresi, çevresiyle olan ilişkilerinin dikkate alınması gerekmektedir².

Katılımcıların önemli bir kısmı yaşamının farklı dönemlerinde şiddete maruz kaldıklarını ifade etmiştir (%62). Kuşku yok ki bu son derece yüksek bir orandır. Bunun nedeninin şiddetin toplumumuzda kültürel bir meşruiyet temeline sahip olmasında aranması gerektiği kanaatindeyiz. Zira şiddet terbiyenin, eğitimin *olmazsa olmaz şartı* gibi algılanmaktadır. *Dayağın cennetten çıktığı, Öğretmenin/ babanın/ annenin/ büyüğün vurduğu yerde gül bittiği, bir belanın bin musibet önlediği, kızını dövmeyenin dizini döveceği, tekdir ile uslanmayanın hakkının kötek olduğu...* türünden kabuller/sözler/değer yargıları bu durumun kültürel *meşruluk* temellerini oluşturmaktadır. Bunlar şiddetin açığa çıkışını ve yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Şiddetin bu *meşruiyet* temelini yok edebilmek için şiddet karşıtı politikalar geliştirmek gerekmektedir. Bu süreçte öğretmenlere ve din adamlarına büyük görevler düştüğü açıktır. Ancak ne yazık ki öğretmenler şiddetin önemli failerinden birisidirlere. Araştırmanın bulgusuna göre fiziksel şiddetin ilk dört faili *baba* (%35,6), *anne* (%14), *öğretmen* (%13,2) ve *eş*'tir (%11,6).

1 Michaud, Y., *Şiddet*, (çev: Cem Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11

2 Vatandaş, Celalettin, *Aile ve Şiddet*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2002, s. 34-40

Araştırmanın bir bulgusu olarak ifade etmek gerekirse toplumun büyük çoğunluğu için bir erkek karısını hiçbir gerekçeyle *dövemez* (%76,6). Ancak bazı gerekçelerle bir erkeğin karısını *dövebileceğini* ifade edenlerin oranı da dikkate almayı gerektirecek düzeydedir (%13,1). Eşler arası fiziksel şiddetin önemli bir kısmı *evliliğin ilk aylarında* (%44,4) başlamaktadır; bunu *evliliğin birinci yılından sonra* (%21,5) ve *evliliğin ilk günleri* (%20,1) takip etmektedir. %14'lük bir oranla da eşler arası fiziksel şiddet *evlilik öncesinde* başlamaktadır.

Eşler arası şiddetin varlığında ve devamında toplumsal cinsiyetin ve cinsiyet rollerinin algılanma biçimi önemlidir. Bireyler cinsiyet rollerine ilişkin kabul ve düşünceleri toplum içinde iken veya konunun uzmanlarınca kontrol edilmeyen eğitim/öğretim sürecinde ve kitaplardan öğrenmektedirler. Toplumsallaşma sürecinde erkeği şiddetin faili, kadını ise şiddetin gönüllü mağduru olmaya dolaylı biçimde teşvik eden tanımlamalardan, hikâye kahramanı modellerinden uzak kitapların yazımının sağlanması ve bu bağlamda özellikle ilköğretimdeki ders kitaplarının ve ilköğretim çağı çocuklarına hitap eden kitapların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bir Aile Değeri Olarak Namus

Namus, bireyler için önemlidir; onurun önemli referanslarından birisidir. Derinlikli ve kapsamlı bir kavramdır. Ancak toplumumuzda geleneksel bir anlayış olarak çoğunlukla ve özellikle cinsiyetle bağlantılı düşünülmektedir. Bu ise cinsiyet düzleminde namusu temsil eden kim olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Yine çoğu zaman namus kadınıla ilişkilendirilmiş ve kadının bedeni namusun nesnesi olarak algılanmıştır. Namusun fiilen ihlal edilmesi cinsel boyutta ancak iki kişiyle gerçekleşecek bir durum olmasına rağmen böylesi tek boyutlu/cinsiyetli algılanması önemli bir problemdir. Çünkü namus anlayışının sorumlulukları sadece bir cinsle yüklemektir. Ancak araştırmanın bulgularına göre bu durumun büyük oranda değiştiğini görüyoruz. Yürütülen araştırma ile namusun büyük oranda cinsler üstü algılandığı (%78,8), bir cinse ait durum olmaktan öte, bireye ait bir durum olarak algılandığı ve sadece bedenle değil, hem bedenle ve hem de düşünceyle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Bu durum *namusun* kapsamı ve davranışlar üzerindeki etkileri açısından daha *doğru* bir yaklaşımı ifade etmesi açısından önemlidir.

Evliliğin devamını sağlayan ve eşler arasında bulunması gereken en temel özelliklerden birisinin sadakat olduğunda kuşku yoktur. Bu açıdan sadakatsizlik evlilik ve dolayısıyla aile için çok önemli bir problemdir. Katılımcılara *Eşinizin sizi bir başkasıyla aldattığına emin olsanız ne yaparsınız?* sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplarda çeşitlilik bulunmakla birlikte, %57,6 gibi önemli bir oranın *boşanırım* şikâyatında yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunu %14,2 ile *konusur/tartışır/vazgeçirmeye çalışırım* cevabı izlemektedir. Daha sonra %7,5 ile *öldürürüm*, %4,9 ile *çocukları*

mın hatırına kabullenirim, %4,8 ile *evi terk ederim*, %3,3 ile *boşanmam durumunda yaşayacağım zorlukları düşünür kabullenirim*, %2,3 ile *döverim*, %1,1 ile *küser, bir süre konuşmam*, %1,0 ile *aldırmam/kabullenirim* görüşleri sırasıyla gelmektedir. Buna göre, aldatma durumunda katılımcıların yarısından fazlasının boşanma yoluna gidecekleri anlaşılmaktadır. Fakat farklı tepkiler koymakla birlikte aldatmayı kabullenenlerin de %26'lara ulaştığını görmekteyiz ki, bu da azımsanacak bir rakam değildir. Eşin sadakatsizliğine verilen tepkilerin cinsiyete göre dağılımlarına baktığımız zaman, bazı anlamlı ve ilginç sonuçlarla karşılaşmaktayız. Öncelikle bir aldatma durumunda *konusur/tartışır/ vazgeçirmeye çalışırım* seçeneğini tercih edenler erkeklerde %5,4 iken, bu oran kadınlarda %21,5'e çıkmaktadır. Yine çocuklarının hatırına ya da boşanmanın zorluklarından dolayı buna katlananların oranı kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir. Bu da kadının ekonomik ve sosyal bakımdan sosyal hayatta mahrumiyet içinde olması ve kendini güvende olmamasından kaynaklanan bir durum olsa gerektir. *Boşanırım* cevabını verenler içinde erkeklerin %67,2, kadınların ise %49,6 olması da kadınların içinde buldukları şartlar açısından boşanmaya daha mesafeli yaklaştıklarını göstermektedir. Aslında aldatma durumunda *öldürürüm* cevabını verenler arasında da erkeklerin oran olarak kadınlardan yüksek olması, toplumda kadın namusunun üzerinde daha hassasiyetle durulmasından kaynaklanmaktadır.

Cinsellik ve Cinsel Hayat

Cinsellik insanın temel nitelikteki fizyolojik güdülerden birisidir. Ergenlikle birlikte hayatın doğal bir parçası haline gelmektedir. Ancak hayatın bir parçası, fizyolojik yapının bir gereği olan bu güdünün özelliklerinin ve karşılanma tarzının yanlış veya eksik bilinmesi bireyin hayatında ciddi problemlere yol açabilmektedir. Bireyler cinselliklerine ve cinsel hayatlarına ilişkin bilgiler edinerek varlıklarının ve hayatlarının bu doğal yönünü *olması gereken şekliyle* yürütmeye çalışırlar. Bu açıdan da elde edilen bilgilerin doğru olup-olmaması veya bilgi sahibi olup-olmamak çok önemlidir. Dolayısıyla, kanaatimizce çocukları cinsellikleri ve cinsel hayatları konusunda bilgilendirme sorumluluğu öncelikle anne ve babalara aittir. Araştırmamızda, cinselliğe ait ilk bilgilerin kaynağının anne ve babadan, okuldan, konu hakkında yazılmış bilimsel makale ve kitaplardan çok *arkadaş* olduğu tespit edilmiştir. Çünkü katılımcılara *cinselliğe ve cinsel hayatınıza ait ilk bilgileri kimden aldınız?* şeklinde soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar kendi içerisinde bir çeşitlilik taşımaktadır. Katılımcıların %29,8'i *arkadaş*, %23,2'si *kitap/dergi*, %14,2'si *anne*, %7,4'ü *film*, %6,6'sı *abla*, %4,4'ü *baba*, %2,0'si ise *ağabey* cevabını vermiştir. Fakat görüldüğü üzere cevap büyük oranda *arkadaş*, *kitap/dergi* ve *anne* üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doğrusu, genel gözlemlere göre *arkadaş*, bu konudaki en önemli bilgi kaynağını

oluşturmaktadır. Cinsellik konusunda yeterli bilgiye ve tecrübeye sahip olmayan akranların bilgi kaynağı olması kabul etmek gerekir ki birçok bakımdan olumsuz bir durumdur. Anneler çocuklarına cinsellik konusunda daha çok destek olmakla birlikte babaların konunun büyük oranda dışında kalmalarını anlamak zordur.

Cinsellik insanın doğal bir özelliğidir; açlık, susuzluk, uyku gibi fizyolojik güdülerinden birisidir. Ancak cinsel hayat evlilikle meşruluk kazanan hayatın önemli bir kesitidir. Dolayısıyla cinsellik ve cinsel hayat eşler arası ilişkilerin önemli unsurlarından birisidir. Eşlerin cinselliklerindeki uyumları evlilik hayatlarının mutlu, uyumlu, başarılı gitmesine yol açtığı gibi, cinsellikteki uyumsuzluklar ve problemler evlilik hayatının mutlu, uyumlu, başarılı gitmesine engel olabilmektedir. Bu nedenle araştırma bağlamında evli katılımcıların cinsellik eksenli problemleri olup olmadığı sorulduğunda azımsanamayacak bir kesimin (%24,4) problem sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bunda, zamanında cinsellikle ilgili olarak doğru bilgilenebilmenin, *akran bilgisi* ile cinselliği tanımanın etkili olduğunu düşünüyoruz.

Ailenin biyolojik işlevi, sadece fertlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılama ve cinsel davranışlarını bir düzene koyma gibi görevleri yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda ailenin ve toplumun devamını sağlar. Aile, neslin biyolojik devamının gerektirdiği cinsiyet ilişkilerinin odağı olan, nesli devam ettiren evrensel bir kurumdur. Ancak ne var ki tüm bunlara rağmen evlilik öncesi cinsel ilişki veya daha yaygın ismiyle evlilik dışı cinsel ilişki aile kurumunun yapısını ve işlevini tehdit eden bir *sapma* olarak hep var olagelmıştır. Gerek dinlerin ve gerekse hukuk sistemlerinin ve geleneksel değerlerin önemli amaçlarından birisi hemen her zaman aile kurumunu korumaya bağlı olarak evlilik dışı cinsel beraberliği önlemeye veya kontrol etmeye yönelik olmuştur. Genel anlamda evlilik dışı, özel anlamda da evlilik öncesi cinsel ilişki İslam'ın en şiddetli yasaklarından birisi olarak anlam kazanmakta, İslamî etkiyle oluşmuş geleneksel değerlerimizde de evlilik öncesi cinsel ilişki kabul edilmeyen, reddedilen bir *sapma* olarak değerlendirilmektedir. Modern/seküler değerlerin her geçen gün daha da yaygınlaştığı dünyamızda evlilik öncesi cinsel ilişki şiddetle yasaklanan bir *sapma* olarak algılanmamakta ve hatta evlik öncesi cinsel ilişkilerin bir *tecrübe* unsuru olarak kabul edilmesine ilişkin konuşmalara veya yazılara sıklıkla rastlanabilmektedir. Bu nedenle araştırma bağlamında katılımcılara *evlilik öncesi cinsel beraberliği nasıl değerlendiriyorsunuz?* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (%67,1) evlilik öncesi cinsel beraberliği *ahlaksızlık* olarak değerlendirmiştir. Evlilik öncesi cinsel beraberliği *ahlaksızlık* olarak değerlendirenlerin söz konusu soruya cevap verenler içerisinde en yüksek oranı temsil etmeleri aile kurumu adına sevindirici bir sonuç olarak anlam kazanıyorsa da %12,1 gibi bir oranla katılımcıların bir kısmının evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında *olabilir/normal* değerlendirmesi yapmaları seküler kültürün etkisi bağlamında değerlendirilebilecek bir özellik olarak

anlam kazanmaktadır. Daha da önemlisi %20,8'lik bir oranla hiçte azımsanamayacak bir kesimin konu hakkında *kararsızlık* yaşıyor olmalarıdır.

Boşanma

Aile, içinde insan türünün belli bir şekilde devamının sağlandığı, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili şekilde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin düzenlendiği, eşler, çocuklar diğer yakınlar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak ve güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin yer aldığı toplumsal bir kurumdur¹. Bu anlamda toplumun en temel yapı taşı olan aile birliğinin korunması ve evlilik yoluyla sürdürülmesinin sağlanması elzemdir. Evliliğin dolayısıyla ailenin, meşrulaştırma biçimlerini üretimin biçimi, gelenekler, dini kurallar ve son olarak ta hukuk sistemi belirlemiştir. Toplum kendi mevcut düzenini korumak ve idare ettirmek eğilimindedir. Bu nedenle de bu düzenin sürdürülmesini sağlayan kurumları korumaya çalışır ve dolayısıyla toplum, evliliği bir kurum olarak zorlar. Aynı olgunun bir sonucu olarak ta yalnız yaşamaya karşı toplumsal bir tepki oluşur. Bekârlara ev verilirken güçlük çıkarılması, bekâr kadının aileler tarafından dışlanması, evine giriş çıkış saatlerinin kısıtlanması, hem erkek hem de kadın bekârların istedikleri yere gidememeleri bu meşrulaştırmaya örnek olarak verilebilir. Her ne kadar gelenek, din ve yasalar evliliği ve dolayısıyla aile kurumunu koruma altına almış olsalar da ailenin kopması, parçalanması anlamını taşıyan boşanma olgusu günümüzde hızla devam eden toplumsal bir durumdur.

Boşanma olayı; ailenin bölünmesine, dağılmasına yol açan, ailedeki bireyleri de derinden sarsan ve hiçbir zaman istenmeyen yıpratıcı bir olaydır². Boşanma, toplumsal ve/veya hukuki kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı koca olarak hiçbir bağı kalmaksızın; fakat varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki/toplumsal bir işlemdir³.

Boşanma, evlilik kadar eskidir. Ailenin olduğu her yerde boşanma, mevcut ihtimallerden biri olarak hep karşımıza çıkmaktadır. Tarihin ilk dönemlerindeki ilk toplumalarda da günümüzün farklı coğrafyalarında da boşanma, arzu edilmeyen bir evlilik ve aile gerçeği olarak görülmektedir. Günümüzde boşanma, dünya çapında gittikçe artan bir sosyal realite haline gelmektedir. Denilebilir ki her toplumda, geçmişe oranla boşanma bugün çok daha yaygın ve çok daha büyük orandadır⁴. Boşanmanın hızla

artmasının birçok nedeni vardır. Toplumsal ve kültürel tüm değişimler ve bunların aileye yansımaları, boşanmaların artısından sorumlu tutulabilir. Kentleşme hızına bağlı olarak boşanmalar artmıştır. Kırsal kesimde boşanmalar daha azdır. Çünkü aile birlikteliğini koruyan ve devam ettiren toplumsal kontrol kente göre çok güçlüdür. Kentleşme ve kadının iş hayatına atılmasıyla birlikte ailenin yaşam düzeyi yükselmiş ama aileye rol çatışması girmiştir. Bunun sonucu olarak ta boşanma kentlerde daha da artmıştır. Boşanmaların artması, evlenme çağına gelen gençler için de kötü örnek olmaktadır. İstatistikler, boşanmış eşlerin çocuklarının kurdukları evliliklerin de boşanma ile sonuçlanma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Böyle gençler evliliklerinde de en ufak bir anlaşmazlık olduğu zaman en kolay çözümü, ana babalarının yolundan giderek ayrılmada bulmaktadırlar. Toplum yaşamında hızlanma, çok yer değiştirme, çok insan tanıma olanakları, rastgele evlilikleri ve değişik din ırk ve toplumsal sınıflar arası evlilikleri artırmıştır. Sevgiden başka ortak yanları olmayan bu tür evlilikler uzun ömürlü olmamaktadır. Özellikle kısa tanışmaların ardından aile, akraba ve genellikle yakın çevrenin onayı olmadan başlatılan evliliklerin büyük engellerle karşılaşması sonucu evliliğin başarı şansı azalmakta ve bu da boşanmalara neden olmaktadır¹.

Aile yapısındaki ve evlenme anlayışındaki değişiklikler, toplum bilimcilerce kabul edilse de aile hala toplumun temel kurumu olarak önemini korumaktadır. Aile yapısındaki değişiklikler, aile yapısını da etkilemiştir. Çocuk bakımı ve yetiştirmesi, ailede karar mekanizmalarına katılım, kadının çalışma yaşamına aktif katılımı, eşler arası iletişim gibi boyutlarda ortaya çıkan değişiklikler, ister istemez evliliğe ve boşanmaya ilişkin tutumları da farklılaştırmaya başlamıştır. Ailede güç ve otorite modeli olan erkek, bu değişime paralel olarak yeni aile ve evlilik rollerine uyum sağlamaya yönelmiştir. Eskiden olduğu gibi güç ve otorite modeli olmak, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede, kentsel kesimlerde giderek daha *sembolik anlam* taşımaya başlamıştır. Özellikle eğitim düzeyinin yükselmesiyle pek çok erkek artık evlilik ilişkilerinde *karşılıklı bağımlılık* gibi kavramlardan daha az ürkemektedir. Cinsiyet rollerinde daha eşitlikçi bir dağılım kendini göstermeye başlamıştır. Kadının kendini ekonomik anlamda erkeğe bağımlı görmemesi, başka bir deyişle *bağımlılık* yerine *bağlılık* kavramının ön plana çıkması, evliliğin niteliğinin (dayanışma, dostluk, sevgi, paylaşım vb.) vurgulanması, evliliğe bakışı olduğu kadar boşanmayla ilgili değerlendirmeleri de eskiye kıyasla farklılaştırmaktadır. Farklılaşan değerlendirmelerin başında tüm çabalara karşın yolunda gitmeyen evlilikleri *her ne pahasına olursa olsun* sürdürmenin aile üyelerine çoğu zaman daha fazla zarar vereceği düşüncesi gelmektedir. Çocukları varlığının da bir evliliği sürdürebilmek için yeterli olmayacağı düşü-

1 Ozankaya, Özer, *Toplumbilim*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1988, s.283

2 Çelikoğlu, Ceyhan, *Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 1997, s.4.

3 Arıkan, Çiğdem, *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1996, s. 25.

4 Sezal, İhsan, *Aile Nedir*, Ankara, 1992, 76

1 Keskin, Işık, *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde, 2007, s. 25

nülmektedir¹. Daha önce de vurgulandığı gibi yüksek boşanma oranları, kişilerin evlenme fikrinden uzaklaşmasıyla sonuçlanmamıştır. Aksine kadınların üçte ikisi ve erkeklerin dörtte üçü yeniden evlenmektedirler. Ancak ilk evlilik ve boşanma sürecindeki çatışmaların çözülmemesi durumlarında boşanma oranları %60 gibi yüksek oranlara çıkabilmektedir². Evliliğin bitmesine yol açan sebepler çok çeşitli olabilmesine karşın, en çok görülen sebepler şunlardır: Ekonomik problemler, eşlerin sosyo-kültürel yapı farklılıkları, cinsel problemler, eşler arası iletişim bozukluğu, eşlerden birinin ihaneti, aile içi şiddet, zevk ayrılıkları, eşlerin birbirlerini ihmal edışı, ailelerin aşırı müdahalesi, eşlerden biri ya da her ikisinin ailelerine bağımlı ya da zayıf kişilikte olmaları, çocuk olmaması, ciddi ekonomik ve sınıfsal farklılıklar, yaş farkının fazla olması, erken yaş evlilikleri, aile baskısı ile evlendirmeler, taraflardan birinin ani kişilik ve yaşam pratiğinin değişmesi, psikiyatrik sorunlar, uyuşturucu, alkol ve kumar bağımlılığı

Evliliğin sona ermesinin nedenleri görüldüğü üzere çok farklı olmasına rağmen çoğunlukla *şiddetli geçimsizlik* olarak davalarda ve istatistiklerde karşımıza çıkmaktadır. Başlıca boşanma nedeni olarak % 75 oranında geçimsizlik gelmektedir. Sonra evi terk etme ve aldatma diğer nedenler arasındadır. Yıllara göre anlamlı bir gelişme de boşanmak için mahkemeye başvuran kadın oranındaki artıştır. Örneğin 1960 yılında boşanma isteği çoğunlukla erkekten gelirken, 1976 yılında boşanmak isteyen kadınların sayısı erkek sayısını aşmıştır³. Ancak, sürekli geçimsizlik ya da daha ağır nedenler her zaman evliliği yıkmaz. Ağır ruhsal dengesizliklere, çok kötü davranışlara, evlilik dışı ilişkilere karşın sürüp giden nice evlilik gösterilebilir. Eşlerden birinin ya da ikisinin mutsuzluğu pahasına sürdürülen evlilikler hiç de az değildir. Birçok mutlu görünen evliliklerde vardır ki; sudan ve yüzeysel nedenlerden dolayı, kısa sürede boşanmayla biter. Evlilikte karşılıklı beklentiler vardır. Sürekli olarak boşa çıkan beklentiler başarısız kalan yaklaşıma çabaları, duygusal bağı sarsar. Böylece evlilik, duygusal alışverişin dengesiz olduğu bir ortama dönüşür ve boşanma kaçınılmaz bir hal alır. Eslerden birinin umudunu kesmemesinden yalnız başına yaşamını sürdürmek istememesinden ve çocukların sorumluluğundan dolayı evlilik sürebilir ama eşler duygusal olarak birbirlerinden ayrılmışlardır.

Türkiye İstatistik Kurumunun tespitlerine göre⁴ Türkiye’de evliliğin sonlanması anlamına gelen boşanma oranında dikkat çekici bir artış yaşanmıştır ve yaşamaya da devam etmektedir. Türkiye geneline göre 1998 yılında 32.167 kişi boşanırken, 1999 yılında 31.540, 2000 yılında 34.862, 2001 yılında 50.402, 2002 yılında ise

51.096 kişi boşanmıştır. Boşanma sürecinde önemli kırılma noktasını 2000–2001 yılı oluşturmaktadır. Boşanma, uzun zaman önce Batı ülkelerinde toplumsal bir sorun olarak algılanan düzeylere erişmiş olmasına karşılık Türkiye’de yakın zamanlara kadar hep Batı ülkelerine göre çok daha düşük oranlarda gerçekleşen bir durumdu ve bu oranlarıyla da toplumsal bir sorun olarak görülüyor ve algılanmıyordu. Ancak son 5–7 yılda çok şey değişti. Bir anda toplumun gündeminde ön sıralara oturan bir toplumsal sorun haline geliverdi. Boşanma oranı katlanarak büyümeye başladı. Elbette ki boşanma toplumsal ve bireysel yönleriyle incelenmesi gereken çok kompleks bir durumdur. Ancak burada bazı yönleriyle araştırmanın konusu edilmiştir.

Aile kurumu için bir sorun olabileceği gibi mevcut sorunların bir çözüm aracı da olabilecek olan boşanma öncelikle düşüncede şekillenir. Eşler arası sorunlar, aile içi diğer başka sorunlar boşanma düşüncesini mevcut sorunlardan kurtuluşun bir aracı olarak düşündürebilir. Ancak her düşünce uygulamaya dönüşmez; hatta boşanma gibi evliliği bitiren, aileyi dağıtan bir düşüncenin uygulamaya dönüşmesi çok daha zordur. Araştırma ile evli katılımcılara boşanma düşüncesine sahip olup-olmadıkları, eğer sahiplerse bunun hangi sıklıkta olduğunu tespit etmek için *tüm evlilik sürenizi dikkate aldığımızda eşinizden boşanmayı hiç düşündünüz mü?* sorusu yöneltildi. Söz konusu soru bağlamında elde edilen verilerin genel sonucuna göre katılımcıların yarısından fazlası (%66,6) evlilik hayatı boyunca eşinden boşanmayı *hiçbir zaman* düşünmemiş. Buna karşılık %16,8’lik bir kesim evlilik hayatı boyunca bir-iki kez de olsa eşinden boşanmayı düşünmüş. %12,4’lük bir kesim seyrek de olsa bazen eşinden boşanmayı düşünüyor. %4,2’lik bir kesim ise eşinden boşanmayı sürekli denecek kadar sıklıkla düşünüyor.

Çiğdem Arıkan’ın 1996 yılında yayınlanan *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*’na göre katılımcıların %0,7’si *sık sık* olmak üzere eşinden boşanmayı düşünürken, %7,1’i *ara sıra* eşinden boşanmayı düşünmektedir. Eşinden hiçbir zaman boşanmayı düşünmeyenlerin oranı ise %89’dur. %3,2’lik bir kesim ise eşten boşanmayı düşünme durumuyla ilgili soruyu cevapsız bırakmıştır. Araştırmamızın genel sonuçları Çiğdem’in araştırma bulgularıyla karşılaştırdığımızda 1996 yılından 2007 yılına kadar boşanma düşüncesinde gerçekleşen değişimin ne kadar büyük oranlara eriştiğini tespit etmek mümkün oluyor.

Araştırmanın *Eşinizden boşanmayı hiç düşündünüz mü?* sorusuyla ilgili verileri, farklı değişkenler açısından incelenecek olursa; katılımcıların cinsiyetlerinin *eşinizden boşanmayı hiç düşündünüz mü?* sorusuna veriler cevaplarda kısmen belirleyici bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın erkek katılımcılarının %71,1’i *eşinizden boşanmayı hiç düşündünüz mü?* sorusuna *hiçbir zaman* cevabını verirken, %15,7’si *bir-iki kez*, %10,2’si *ara sıra*, %3’ü ise *her zaman* cevabını vermiştir. Buna karşılık araştırmanın kadın katılımcılarının % 62,9’u *eşinizden boşanmayı hiç düşün-*

1 Arıkan, *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, s. 10.

2 Akar, Hülya, *Psikiyatrik Yardım Talebi Olanlar İle Yardım Talebi Olmayan ve Boşanma Aşamasında Olan Çiftlerde Çift Uyumu ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması*, Sağlık Bakanlığı, Uzmanlık tezi, İstanbul, 2005, s. 16.

3 Yörükoğlu, Atalay, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 103.

4 TÜİK, *Türkiye İstatistik Yılı*, s.68

dünüz mü? sorusuna *hiçbir zaman* cevabını verirken, %15,6'sı *bir-iki kez*, %14,2'si *ara sıra*, %5,3'ü ise *her zaman* cevabını vermiştir. Buna göre kadınlar evliliklerinden yana daha fazla problemliler ve bu nedenle erkeklere oranla boşanmayı daha çok ve daha sık düşünüyorlar.

Evlilikten memnuniyet biçimiyle *eşinizden boşanmayı hiç düşündünüz mü?* sorusunun cevaplanış tarzı arasında önemli ve ilginç bir ilişki vardır. Evliliğinden *çok memnun* olanların %91'i eşinden boşanmayı *hiçbir zaman* düşünmediğini ifade ederken, evliliğinden *memnun* olanların %63'ü, *az memnun* olanların %10,1'i eşinden boşanmayı *hiçbir zaman* düşünmemektedir. Buna karşılık evliliğinden *hiç memnun olmayanlar* arasında eşinden boşanmayı hiçbir zaman düşünmeyenlerin oranı %3,7'dir. Bir başka söyleyişle *evliliğinden hiç memnun olmayanların* tamamına yakını değişik sıklıklarda olmak üzere eşinden boşanmayı düşünmektedir. Evliliğinden *hiç memnun olmayanların* %5,2'si *bir iki kez*, %34,1'i *ara sıra* eşinden boşanmayı düşünürken, %57'si *her zaman* düşünmüştür ve düşünmektedir.

Eşten boşanmayı düşünme durumu ile eşle sorunları paylaşma sıklığı arasında ilişki bulunmaktadır. *Eşinizle, yakın arkadaşlarınızla konuştuğunuz problemlerinizi konuşur musunuz?* sorusuna *her zaman* cevabını verenlerin %80,6'sı eşinden boşanmayı *hiçbir zaman* düşünmediğini ifade ederken, *eşinizle, yakın arkadaşlarınızla konuştuğunuz problemlerinizi konuşur musunuz?* sorusuna *genellikle* cevabını verenlerin %68,7'si, *çok seyrek* cevabını verenlerin %56,8'i eşinden boşanmayı *hiçbir zaman* düşünmediğini ifade etmiştir. Eşiyle sorunlarını *hiçbir zaman* konuşmayanların ise %59,9'u eşinden boşanmayı *hiçbir zaman* düşünmezken, yaklaşık bir bu kadarı ise değişik sıklıklarda olmak üzere eşinden boşanmayı düşünmüş ve düşünmektedir.

Boşanma toplumsal bir olgu olduğu, toplumsal şartlardan etkilendiği gibi aynı zamanda da bireysel yönü bulunan bir durumdur. Bireylerin beklentileri, düşünce sistemleri, inançları, kültürleri, bireysel istek ve arzuları boşanmaya neden olabilecek şartları oluşturabilir veya mevcut şartlar söz konusu ölçütler dâhilinde boşanmanın gerekçesi haline gelebilir. Araştırma dâhilinde katılımcılara *sizce boşanmayı gerektirecek en önemli sebep nedir?* sorusunu yönelttik ve bu soru bağlamında önem sırasına göre üç sebebi belirtmelerini istedik. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğunun, önem sırası belirtmeksizin kendisince boşanmayı meşrulaştıracak veya boşanmaya sebep olabilecek üç durum işaretlediği görüldü. Bu durumda boşanmanın en önemli sebebi, ikinci düzeyde önemli sebebi, üçüncü düzeyde önemli sebebi ayrımları yapmamız gerekirken, önem sırasının belirtilmemiş olması nedeniyle tüm işaretleri birleştirerek tek tabloluk bir veri grubu oluşturma durumu açığa çıktı. Söz konusu birleştirme sonucunda katılımcılar tarafından *sizce boşanmayı gerektirecek en önemli sebep nedir?* sorusunun cevabı olarak en çok işaretlenen sebebin %24,5'lik oranla *sadakatsizlik/evliliğe ihanet* olduğu anlaşılmıştır. İkinci düzeyde ise üç farklı

özellik eşit sayılabilecek oranlarda olmak üzere boşanmayı gerektirecek sebep olarak ifade edildiği tespit edilmiştir. Bunlar *eşin fiziksel şiddeti/dayağı* (%17,6), *eşler arası sevgisizlik* (%17,4) ve *aşırı alkol/kumar gibi kötü alışkanlıklardır* (%17,3)

Türkiye'de son zamanlarda boşanma oranlarında hızlı bir artış olduğu biliniyor. Boşanmadaki bu artışın sebepleri konusundaki görüşlerin neler olduğunu tespit etmek için katılımcılara *sizce, Türkiye'de özellikle son yıllarda boşananların sayısındaki artışın en önemli sebebi nedir?* sorusunu yönelttik. Bu soru aracılığıyla elde edilen verilerin genel sonuçlarına göre katılımcıların önemli bir kesimine göre (%17,8) boşanmadaki artışın en önemli sebebi *eşe sadakat duygusunun zayıflaması/namus anlayışının yıpranmasıdır*. Bu sebebi %16,9'luk oranla *yeni hayat şartlarının eşler arasında saygı ve sevgiyi azaltması* takip etmektedir. Katılımcılara göre *ekonomik sıkıntılarının ve kadınların geçmişe oranla daha özgür/ekonomik açıdan daha bağımsız olmaları* da (%14,2) boşanmayı artıran sebeplerden diğerleridir.

Araştırmanın *sizce, Türkiye'de özellikle son yıllarda boşananların sayısındaki artışın en önemli sebebi nedir?* sorusuyla ilgili verileri, farklı değişkenler açısından incelenecek olursa; katılımcıların cinsiyetlerinin *sizce, Türkiye'de özellikle son yıllarda boşananların sayısındaki artışın en önemli sebebi nedir?* sorusuna veriler cevaplarda belirleyici bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın erkek katılımcılarının %18,3'ü *sizce, Türkiye'de özellikle son yıllarda boşananların sayısındaki artışın en önemli sebebi nedir?* sorusuna *eşe sadakat duygusunun zayıflaması/namus anlayışının yıpranması* cevabını verirken, %15,5'i *TV ve gazetelerin boşanmayı kışkırtıcı/aileyi yıpratıcı yayınları*, %14,8'i ise *yeni hayat şartlarının eşler arasında saygı ve sevgiyi azaltması* cevabını vermiştir. Buna karşılık araştırmanın kadın katılımcılarının %18,6'sı *sizce, Türkiye'de özellikle son yıllarda boşananların sayısındaki artışın en önemli sebebi nedir?* sorusuna *yeni hayat şartlarının eşler arasında saygı ve sevgiyi azaltması* cevabını verirken, %17,3'ü *eşe sadakat duygusunun zayıflaması/namus anlayışının yıpranması* cevabını vermiştir. Bunun yanı sıra kadın katılımcıların %15,4'lük kesimi ise boşanmalardaki artışın sebepleri arasında *kadınların geçmişe oranla daha özgür/ekonomik açıdan daha bağımsız olmaları* cevabını vermişlerdir.

TV ve Aile

İnsanlık tarihinin her döneminde ve toplumsal örgütlenmenin her aşamasında medya, diğer bir tabirle kitle iletişim araçları hep var olmuştur. Ancak, içinde bulunduğumuz yüzyılda medyaya toplumsal bir olgu olarak çok daha fazla önemli hale gelmiştir. Çünkü modern toplumlarda karmaşık ilişkiler ağı mesaj alışverişi ile bir birine bağlanmaktadır. Bu nedenle medya toplumların, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetlerinin en temel özelliği olarak kabul görmektedir¹. Kültürel haya-

1 Yumlu, Konca, *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları*, Ege Üniversitesi basımevi, İzmir, 1990, s.2.

tın değişimi üzerinde en fazla etki yaratan kitle iletişim aracının yaygınlığı, etkinliği, formatı dikkate alındığında televizyon olduğunu söylemek yanlış değildir. Başka hiçbir kitle iletişim aracı televizyon ölçüsünde yaygınlığa sahip olmamıştır. Televizyonun önceki sanat ve iletişim araçlarındaki format ve türlerden farklı format ve türler üretebilmesi ve bunları kendine özgü bir biçimde yeniden formüle edebilmesi onun en önemli özelliklerinden birisidir¹. Medya toplum ilişkileri çerçevesinde yapılan araştırmalarda televizyonun özel bir yerinin olduğu tüm araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Bunun nedenlerinin bir bölümü aracın niteliklerinden kaynaklanırken bir bölümü de, televizyonun topluma nüfuz etme düzeyinin yüksekliği ve günlük yaşamda kullanılma yoğunluğuna bağlıdır. Televizyonun yaygınlığı, ancak bütün dünyayı zahmetsizce izleyicinin ayağına getirebilmesi ile açıklanabilir. Öte yandan teknoloji olarak televizyon, kendinden önceki tüm kitle iletişim araçlarını içerdiği gibi kendinden sonra gelişen formlarla da eklenilebilmiştir. Televizyon yayıncılığının ağırlıklı olarak görüntüye dayanması, programlarının akışı içinde her kesimden insana hitap edebilecek tarzda düzenlemelerin yapılabilmesi, kolay izlenebilmesi, eğitim ve sınıf farklılıkları engeline takılmaksızın etkisini her yere ulaştırmasına imkân tanımaktadır².

Serbest zamanı değerlendirmede kullanılan en etkin araçlardan birisi olan televizyon gündelik yaşantının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve insanlar onu evlerinde başköşeye koymuşlardır. İzleyici ve televizyon arasında zihinsel bir ilişki vardır. Bu araç gündelik yaşamın bir parçası olmakla kalmamakta, hayatın anlamlandırılmasında, duygular ve düşüncelerin biçimlendirilmesinde insanlara yol gösterici mesajlar da göndermektedir. İnsanların önceliklerinin ve yaşam tarzının şekillenmesinde yönlendirici olan televizyon güzel-çirkin, iyi-kötü, doğru-yanlış, vs. kavramları sınamakta ve kullanılacak ölçütleri insanlara sunmaktadır³. Televizyon karşısındaki birey yeni doğmuş bir çocuk gibidir. Yeni doğmuş bir çocuk nasıl ancak başkaları tarafından beslenebiliyorsa; televizyon izleyicisi de kültürel beslenmesinde aynı bu şekilde edilgendir⁴.

Genel anlamda medyanın özelde ise TV'nin aile yapısı üzerindeki etkisinin nasıl değerlendirildiğini tespit etmek amacıyla katılımcılara *Sizce, TV dizi ve filmlerindeki aile bireylerinin birbirleriyle ve başkalarıyla olan ilişki biçimleri ve ahlaki değerleri aile yapımızı ve değerlerimizi etkiliyor mu?* sorusu yöneltildi. Alınan cevaplardan TV dizi ve filmleri hakkında olumsuz kanaatin oldukça güçlü olduğu, katılımcıların yarısından fazlasının (%61) *olumsuz etkiliyor* görüşüne sahip oldukları anlaşılmıştır.

Üstelik bunların %11'i *çok olumsuz etkiliyor* görüşünü dile getirmiştir. Buna rağmen TV'nin çok izleniyor olması son derece ilginç ve manidar bir durumdur. Çünkü araştırmada yer alan sorulardan birisi *boş zamanlarda en çok yapılan şey ile ilgilidir*. Söz konusu sorunun seçenekleri on maddede belirlenmişti. Boş zamanı doldurma tercihlerinde ilk sırayı %20,4 ile *gezmek* almıştır. İkinci sırada %19,9 ile *TV seyretmek*, üçüncü sırada %14,5 ile *uyumak* gelmektedir. Bundan sonra %11,4 ile *gazete okumak*, %11,1 ile *müzik dinlemek*, %9,1 ile *kitap okumak*, %5,4 ile *spor yapmak*, %4,6 ile *kahveye gitmek*, %2,9 ile *sinemaya/teyatroya gitmek* ve %0,7 ile *bar/gazino gibi eğlence yerlerine gitmek* yer almaktadır. İlaveten katılımcılara günde ne kadar TV seyrettikleri sorusu yöneltilmiştir. Günde ortalama televizyon seyretme miktarları içinde hemen hemen hiç TV seyretmeyen ile 6 saat ve daha fazla seyredenlerin miktarı birbirine yakın olduğu anlaşılmıştır (%4,4-%7,2). Günlük 3–5 saat televizyon seyredenlerin oranı düşündürücü düzeyde yüksektir: %33,7. Bir saatten az seyredenler %10,8 iken 1–2 saat seyredenler ortalama bir durum sergilemektedir.

TV'de yayınlanan dizi ve filmlerin aile yapısı üzerindeki etkisi dâhilinde önemli bir bulgu olarak ifade etmek gerekirse, katılımcıların cinsiyetleri¹ ile konuyu değerlendirmeleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmakla birlikte bu ilişki kayda değer bir farklılaşmaya yol açmamaktadır; ilişki gücü oldukça düşüktür. Ancak buna karşılık katılımcıların yaşları², medeni durumları³, doğdukları yerleşim merkezinin niteliği⁴, aile aylık gelir düzeyleri⁵ evlilik süreleri⁶, öğrenim düzeyleri⁷ ile TV dizi ve filmlerindeki aile bireylerinin birbirleriyle ve başkalarıyla olan ilişki biçimlerinin ve ahlaki değerlerinin aile yapımızı ve değerlerimizi etkileyip-etkilemediği, eğer etkiliyorsa bu etkilemenin niteliği ile ilgili değerlendirmeleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır.

Katılımcıların mensup oldukları yaş grubu büyüdükçe TV dizi ve filmlerinin aile yapısını olumsuz etkilediğiyle ilgili görüşte artış gözlenmektedir. Örneğin 18–24 yaş grubundaki katılımcıların %55'i olumsuz etkiliyor görüşünü dile getirirken, 35–44 yaş grubundaki katılımcıların %64,2'si, 45–54 yaş grubundaki katılımcıların %72,6'sı benzer görüşü dile getirmiştir.

Katılımcıların medeni durumları TV dizi ve filmlerinin aile yapısını etkileyip-etkilemediği eğer etkiliyorsa bu etkilemenin niteliği konusundaki görüşlerinde önemli bir değişken olarak anlam kazanmaktadır. Evli katılımcıların %65,1'i *olumsuz etkiliyor* görüşünü dile getirirken, bekâr katılımcıların %51,9'u *olumsuz etkili-*

1 Mutlu, Erol, *Televizyonu Anlamak*, Gündoğan yayınları, Ankara, 1991, s. 52.

2 Konu dahilinde önemli bir araştırma olarak bkz: Çakır, Vedat, *Bir Sosyal Etkinlik Olarak Eğlence ve Televizyon (Konya Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Konya, 2005.

3 Öz, Özkan, "Yabancılaşma ve Televizyon", *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi*, S.7, İstanbul, 1998, s. 392.

4 Özkök, Ertuğrul, *Kitlelerin Çözülüşü (İletişim Kuramları Açısından)*, Tan yayınları, Ankara, 1985, s.119.

1 X^2 : 18,131, $P<0,05$, $C:0,052$, $df: 3$

2 X^2 : 135,347, $P<0,05$, $C:0,141$, $df: 15$

3 X^2 : 233,863, $P<0,05$, $C:0,185$, $df: 6$

4 X^2 : 206,290, $P<0,05$, $C:0,174$, $df: 6$

5 X^2 : 238,003, $P<0,05$, $C:0,187$, $df: 15$

6 X^2 : 277,747, $P<0,05$, $C:0,243$, $df: 21$

7 X^2 : 308,562, $P<0,05$, $C:0,211$, $df: 18$

yor görüşünü dile getirmiştir.

Kırsal doğumlu katılımcıların %72,3'ü TV dizi ve filmlerinin aile yapısını *olumsuz etkilediği* görüşünü dile getirirken, kent doğumlu katılımcıların %55,9'u aynı görüşü dile getirmiştir. Burada geleneksel değerlerin kırsalda daha güçlü olmasının söz konusu değerlendirmedeki payı kolaylıkla gözlenebilmektedir.

Katılımcıların aylık gelir düzeyleri arttıkça TV dizi ve filmlerinin aile yapısını *çok olumsuz* etkilediğiyle ilgili görüşte önemli bir artış gözlenmektedir. Örneğin aylık geliri 0–500 TL olan katılımcıların %3,5'i TV dizi ve filmlerinin aile yapısını *çok olumsuz* etkilediği görüşünü dile getirirken, aylık geliri 1001–1500 TL olan katılımcıların %13,2'si, aylık geliri 2001 TL ve üstü olanların ise %18,4'ü TV dizi ve filmlerinin aile yapısını *çok olumsuz* etkilediği görüşünü dile getirmiştir.

Evli katılımcıların evlilik süreleri TV dizi ve filmlerinin aile yapısını etkileyip-etkilemediği eğer etkiliyorsa bu etkilemenin niteliği konusundaki görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir değişken olarak anlam kazanmaktadır. Örneğin 1 yıldır evli olan katılımcıların %50,9'u TV dizi ve filmlerinin aile yapısını *olumsuz* etkilediği görüşünü dile getirirken, 4–6 yıldır evli olan katılımcıların %60,4'ü, 11–15 yıldır evli olan katılımcıların %73,6'sı, 21–30 yıldır evli olan katılımcıların %70,1'i TV dizi ve filmlerinin aile yapısını *olumsuz* etkilediği görüşünü dile getirmiştir.

Ailenin Gidişatı

Çekirdek ailenin büyük/geleneksel aile yapısına göre olumsuz olarak nitelenebilecek bazı özellikleri vardır¹. Bu bağlamda en önemli olumsuzluk olarak, çocukların toplumsallaşmalarına yeterli ortam ve imkânı sağlamasında zorlanması nedeniyle başka kurumların desteğine ihtiyaç hissetmesi söylenebilir. Eğitim ve diğer bazı hizmet kurumları aileye destek olan kurumların başında yer almaktadır. Bireyler, bilgilenme, hayata hazırlanma, hayata ve bireysel gelişimlerine ilişkin sorularının cevabını bulma, mesleğe hazırlanma gibi ihtiyaçlarını eğitim kurumlarıyla karşılamaya çalışırken; dostluk, eğlence, arkadaşlık gibi ihtiyaçlarını boş zamanı değerlendirmeyi sağlayacak eğlence sektörlerinin sunduğu imkânlarla; ekonomik dayanışma gibi ihtiyaçlarını ise hizmet sektörünün değişik unsurları aracılığıyla karşılamaktadırlar. Hâlbuki bunların çoğu büyük/geleneksel ailelerde aile ortamında ve ailenin üyeleri arasında sağlanırdı. Ancak ne var ki büyük/geleneksel ailenin kuşatıcılığı, bireylere farklı açılardan sağladığı destekler çekirdek ailede bütün boyutlarıyla gerçekleşmemektedir. Bu sebeple olacak ki katılımcıların önemli bir kısmı aile yapısının *kötüye* doğru gittiğini düşünmektedir. Türkiye'deki aile yapısının *kötüye* gittiğini düşünenlerin oranı %41,5, *iyiye* gittiğini düşünenlerin oranı ise %27,2'dir. Elbette ki

1 Çekirdek aile ile büyük/geleneksel aile yapısının işlevleri ile ilgili olarak bkz: Şahinkaya, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, s. 23.

bu kanaatte boşanmalardaki artışın, geleneksel değerlerin zayıflamasının aile bireylerinin tutum ve davranışları üzerindeki olumsuz etkilerinin de payı vardır.

Türkiye'deki aile yapısının gidişatıyla ilgili değerlendirme tarzıyla cinsiyet¹, yaş², öğrenim düzeyi³, ailenin sosyo-ekonomik durumu⁴, ailenin aylık gelir düzeyi⁵, bölge⁶ değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve görece güçlü sayılabilecek bir ilişki vardır.

Türkiye'deki aile yapısının gidişatıyla ilgili olarak erkekler daha kötümser bir tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Erkeklerin %48,1'i Türkiye'deki aile yapısının kötüye gittiğini ifade ederken, kadınlara %36'sı aynı görüşü dile getirmiştir. Konu hakkında *iyiye gidiyor* (Erkek:%25,1 Kadın:%29), *fikrim yok* (Erkek:%7,1 Kadın:%10,6) ve *değişmiyor* (Erkek:%19,8, Kadın:%24,4) görüşünü dile getiren kadınların oranı daha yüksektir.

Katılımcıların yaşlarına göre Türkiye'deki aile yapısının gidişatıyla ilgili değerlendirmeleri dikkate alındığında, ilginçtir, aile yapısının gidişatını olumsuz değerlendirenler yaşı görece küçük olanlardır. Örneğin 18–24 yaşındaki katılımcıların %41,8'i Türkiye'deki aile yapısının kötüye gittiğini ifade ederken, 35–44 yaş grubundaki katılımcıların %44,2'si, 65 ve üstü yaşa sahip olanların ise %22,3'ü aynı şekilde görüş bildirmiştir. Buna karşılık konu hakkında en yüksek oranda *fikrim yok* cevabını vererek kararsızlığını ifade edenler (%19,6) 65 ve üstü yaşa sahip olanlardır.

Türkiye'deki aile yapısının gidişatını değerlendirmede katılımcıların öğrenim düzeyleri önemli bir değişken olarak anlam kazanmaktadır. Öğrenim düzeyi düşük olanlar modern değerlerle daha az karşılaştıkları için ailedeki değişimi daha yüksek oranlarda olumsuz değerlendirmeleri beklenebilir. Ancak araştırmanın bulgusu bu kanaatin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların öğrenim düzeyleri yükseldikçe ailenin gidişatını olumsuz bulma oranı da artış kaydetmektedir. Örneğin ilkökul düzeyinde öğrenime sahip olanların %36,8'i ailenin gidişatı konusunda olumsuz değerlendirmede bulunurken, ortaokul düzeyinde öğrenime sahip olanların %35,7'si, lise düzeyinde öğrenime sahip olanların %40,9'u, lisans ve üstü düzeyde öğrenime sahip olanların %46,7'si benzer değerlendirmede bulunmuştur.

Katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyleri ile aylık gelir düzeyleri, Türkiye'deki ailenin gidişatını değerlendirmede belirleyici bir değişken olarak anlam kazanmaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin veya gelir düzeyinin yüksek olduğu durumlarda ailenin gidişatını olumlu değerlendirme oranı görece yükselirken, olumsuz değerlendirme oranı da görece azalmaktadır.

1 X_2^2 : 105,128, $P<0,05$, C:0,125, df:3

2 X_2^2 : 114,866, $P<0,05$, C:0,131, df:15

3 X_2^2 : 131,308, $P<0,05$, C:0,140, df:18

4 X_2^2 : 100,015, $P<0,05$, C:0,122, df:12

5 X_2^2 : 79,441, $P<0,05$, C:0,109, df: 15

6 X_2^2 : 95,890, $P<0,05$, C:0,11, df: 33

Katılımcıların buldukları coğrafi bölge ile ailenin gidişatını değerlendirme tarzları arasından dikkat çeken bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ailenin gidişatını en yüksek düzeyde olumsuz değerlendirenlerin yaşadıkları üç bölge şunlardır: Kuzey Doğu Anadolu (%50,5), İstanbul (%45,3), Batı Marmara (%44,7). Ailenin gidişatını en yüksek düzeyde olumlu değerlendirenlerin yaşadıkları üç bölge ise şunlardır: Doğu Marmara (%32,3), Batı Anadolu (%31,1), Güneydoğu Anadolu (%29).

Türkiye'deki aile yapısının gidişatıyla ilgili değerlendirme tarzıyla katılımcıların medeni durumları¹ doğdukları yerleşim merkezinin niteliği², en çok yaşadıkları yerleşim merkezinin niteliği³ değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır ama bu ilişki kayda değer bir farklılaşmaya yol açmamaktadır; ilişki gücü oldukça düşüktür.

Fakat tüm bunlara karşılık Türkiye'deki aile yapısının gidişatını değerlendirme tarzıyla katılımcıların özellikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve en yüksek düzeyde ilişkili değişkenin evli katılımcıların evlilik süreleri olduğu tespit edilmiştir⁴. Ailenin gidişatını değerlendirme ile evlilik süresi arasındaki ilişkide en dikkat çeken ilişki ise yeni evliler ile 31 yıl ve üstü süre evliler arasında gözlenmektedir. Henüz bir yıldır evli olanların %39,5'i ailenin gidişatını olumlu bulurken, %11,8'i *değişmediğini*, %47,6'sı *kötüye* gittiğini dile getirmiştir. Buna karşılık otuz bir yıl ve üstü süre evli olanların %25,8'i ailenin gidişatını *olumlu* bulurken, %30,7'si *değişmediğini*, %37,6'sı ise *kötüye* gittiğini dile getirmiştir.

AB Üyeliği ve Aile Yapısı

Katılımcılara *Sizce, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği gerçekleşirse aile yapımız bundan nasıl etkilenir?* sorusu yöneltilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda bundan aile yapımızın olumsuz etkileneceğini (%32,4) düşünenlerin oranı görece yüksektir. Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda, aile yapımızın *olumlu* (%16,3) etkileneceğini, bir *değişme yaşanmayacağını* (%28,9) düşünenlerin yanı sıra *karar bildiremeyen*, sürece ilişkin bir görüş ifade edemeyenlerin oranı da (%22,4) görece yüksektir.

Konu dâhilinde önemli özelliklerden birisi katılımcıların cinsiyetlerine göre konuyu değerlendirişlerinde gözlenmektedir⁵; özellikle de konu hakkında yaşanan kararsızlıkta Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda aile yapımızın bundan nasıl etkileneceği konusunda kadınlar içinde görüş bildiremeyen, *fikrim yok* cevabını verenlerin oranı erkeklere oranla yüksektir (Erkek: %17,3, Kadın: %26,7).

1 X^2 : 58,774, $P<0,05$, $C:0,094$, $df: 6$

2 X^2 : 27,552, $P<0,05$, $C:0,054$, $df: 6$

3 X^2 : 47,139, $P<0,05$, $C:0,084$, $df: 6$

4 X^2 : 160,671, $P<0,05$, $C:0,187$, $df: 21$

5 X^2 : 114,908, $P<0,05$, $C:0,130$, $df: 3$

Benzer durum konu bağlamında yapılan değerlendirmeler katılımcıların yaşlarına göre incelenmesinde de gözleniyor¹. Katılımcılardan 18–44 yaş grubunda olanlar ortalama %20 civarında fikrim yok cevabı ile konu ile ilgili kararsız/tereddütlü tutumunu ifade ederken, 45–54 yaş grubundaki katılımcıların %12,8'i, 55–64 yaş grubundaki katılımcıların %33,5'i, 65 ve üstü yaşta olanların ise %50,5'i *fikrim yok* cevabını vermiştir.

Katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyleri² veya aylık gelir düzeyleri³ yükseldikçe kararsızlık durumunda önemli bir düşüş gözleniyor. Örneğin ailesinin sosyo-ekonomik durumunu *yoksul* olarak tanımlayanların %30,9'u, *zengin* olarak tanımlayanların ise %12,1'i *fikrim yok* cevabını vermiştir. Buna karşılık söz konusu üyeliğin gerçekleşmesi durumunda aile yapımızın bundan olumlu etkileneceği görüşünde sosyo-ekonomik durumun yükselmesine bağlı olarak artış gözlenmektedir. Örneğin ailesinin sosyo-ekonomik durumunu *yoksul* olarak tanımlayanların %18,8'i, *zengin* olarak tanımlayanların ise %21,8'i *olumlu etkilendir* cevabını vermiştir. Aile aylık gelir düzeyi 0–500 TL olanların %31'i, 2001 TL ve üstü olanların ise %6,7'si *fikrim yok* cevabını vermiştir. Buna karşılık söz konusu üyeliğin gerçekleşmesi durumunda aile yapımızın bundan olumlu etkileneceği görüşünde aile aylık gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olarak artış gözlenmektedir. Aile aylık gelir düzeyi 0–500 TL olanların %12,2'si, 2001 TL ve üstü olanların ise %19,6'sı *olumlu etkilendir* cevabını vermiştir.

SONUÇ

Sonuçlandırılan araştırma ile Türkiye'deki aile kurumunun oluşum şartları, büyüklüğü, aile içi ilişkilerin niteliği gibi yapısal özelliklerin yanı sıra, farklı faktörlerin etkisiyle ailenin yapısal ve işlevsel özelliklerinde gerçekleşen değişimler, değişmelerin yönü, bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşumuna katkı sağlayan en önemli kurumlardan birisi olan ailenin bu bazı temel özelliklerini yerine getirirken zorlanmasına veya işlevlerini yerine getirememesine neden olan problemlerin neler olduğu belirlenmiş bulunuyor. Araştırmanın bulgularının hem aile yapımızın mevcut özelliklerini ve problemlerini tespit etmek ve hem de söz konusu problemlerin çözümü için önemli ipuçları elde edildiği kanaatindeyiz.

Yürütülen araştırmanın bulguları kapsamında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Türkiye'deki aile yapısının bazı önemli problemlerle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye'deki aile yapısının kontrolsüz bir şekilde hızla değiştiği, geleneksel işlevlerini yerine getirmekte her geçen gün biraz daha zorlandığı, aile

1 X^2 : 145,913, $P<0,05$, $C:0,147$, $df: 15$

2 X^2 : 61,388, $P<0,05$, $C:0,096$, $df: 12$

3 X^2 : 213,220, $P<0,05$, $C:0,177$, $df: 15$

bireyleri arasında ciddi problemler olduğu ve aile içi şiddetin ailenin problemleri arasında önemli bir düzeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Elbette ki aile canlı ve dinamik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla aile kurumu değişir, her değişim öncesinde ve sonrasında bazı problemler yaşasa bile tüm bunları dinamik ve güçlü özellikleriyle çözer ve kendisini yeni şartlara uyumlu hale getirir. Ancak yürütülen araştırma ile tespit edilmiştir ki, aile yapımız son derece güçlü, hızlı ve radikal sayılabilecek değişim faktörleri ile karşı karşıyadır. Bu ise ailenin yapısal ve işlevsel değişimini sarsıcı hale getirmekte, aile kurumundaki dengenin oluşumunu zorlaştırmaktadır. Boşanmalardaki artış bunun görünen sonuçlarından sadece bir tanesidir.

KAYNAKLAR

- Abay, A. Rıza, "Türkiye'de Kız Kaçırma Usulü İle Evlenmenin Sosyo-Kültürel Sebeleri ve Sonuçları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 143, sy: 41-52.
- Akar, Hülya, *Psikiyatrik Yardım Talebi Olanlar İle Yardım Talebi Olmayan ve Boşanma Aşamasında Olan Çiftlerde Çift Uyumu ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması*, Sağlık Bakanlığı, Uzmanlık tezi, İstanbul, 2005
- Akgündüz, Hasan, "Tarihi Gelişim İçinde Türk Aile Düzeni", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 81, sy: 83-96.
- Aksu, Levent, "Atatürk Dönemi (1923-1938) Nüfus ve Aile Yapıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 154, sy: 163-178.
- Akyüz, Hüseyin, "Ailenin Yapısı ve Fonksiyonları", *Türk Yurdu*, C.X, S.40, Ankara, 1990.
- Atalay, Beşir, *Sanayileşme ve Geleneksel Yapı (Japon Modeli)*, Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi, Ankara, 1984.
- Aydoğan, Ferhamuz, *Ailenin Fonksiyonu ve Bu Fonksiyonlardaki Değişmeler*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1992.
- Başol, Koray, *Demografi- Beşeri Kaynaklar ve Gelir Dağılımı*, İzmir, 1988.
- Bilgiseven, A. Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Bilton, Tony ve diğerleri, *Sosyoloji*, (çev: Kemal İnal), Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2008.
- Binler, M. Ziya, "Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'nde Evlenme Gelenekleri ve Göreneklere", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 114, sy: 105-122.
- Binler, M. Ziya, "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde Evlenme Gelenekleri ve Göreneklere", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 127, sy: 213-237.
- Bozkurt, Veysel, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Aktüel yayınları, İstanbul, 2005.
- Çakır, Vedat, *Bir Sosyal Etkinlik Olarak Eğlence ve Televizyon (Konya Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Konya, 2005.
- Çelikoglu, Ceyhan, *Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 1997.
- Demir, Ömer, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Türk Aile Yapısı Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara, 1992.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Beta Yayınları, İstanbul, 1990
- Edwards, John (ed), *The Family and Change*, New York, 1969.
- Erel, S. Sevim, "Türk Ailesinin Durumu", *I. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara, 1990.
- Ergün, Mustafa, "Sanayileşme ve Ailenin Görevlerinde Meydana Gelen Değişmeler", *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.3, Ankara, 1994.
- Erkal, Mustafa, *Sosyoloji*, Der yayınları, İstanbul, 1996.
- Eröz, Mehmet, "Türk Ailesi", *Aile Yazıları-1*, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990.
- Eröz, Mehmet, *İktisat Sosyolojisine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1973.
- Eröz, Mehmet, *Türk Ailesi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türk Aile Sosyolojisi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *Türk Aile Sosyolojisi*, İstanbul, 1970.
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir*, (Trc: Nilgün Çelebi), Attila Kitabevi, Ankara, 1996.
- Fişek, Hicret, *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Yasal Açardan İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1984.
- Freyer, Hans, *Sosyolojiye Giriş*, (Trc: Nermin Abadan), Ankara, 1963.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, (Trc: H. Özel, C. Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.
- Good, W., *The Family*, Prentice-Hall, New Jersey, 1964.
- Kabaklı, Latife Çimen, *Türk Ailesinde Karar Mekanizmaları ve Kadının Rolü*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, 2003.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Türkiye'de Çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı", (Editör) Abadan Unat, N., *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1980
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Çocuğun Değeri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981.
- Kapız, Serap, *Sosyal Değişim Sürecinde İş-Aile Yaşamı Etkileşimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar, İlkeleri Teknikler*, Nobel Yayınevi, Ankara, 1998.
- Keskin, Işık, *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde, 2007.
- Koray, Meryem, *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*, Aile Araştırma Kurumu, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara, 1999.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Trc: O. Akinhay, D. Kömürücü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Michaud, Y., *Şiddet*, (çev: Cem Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Mutlu, Erol, *Televizyonu Anlamak*, Gündoğan yayınları, Ankara, 1991
- Ozankaya, Özer, *Toplumbilim*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1988.
- Öz, Özkan, "Yabancılaşma ve Televizyon", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.7, İstanbul, 1998.
- Özen, Sevinç, *Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler-Soma Örneği*, İzmir, 1991.
- Özkök, Ertuğrul, *Kitlelerin Çözülüşü (İletişim Kuramları Açısından)*, Tan yayınları, Ankara, 1985.
- Refik Şükrü Suvla'ya Armağan, *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul, 1971.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi, İzmir, 1990.
- Sevinç, "Sosyal Hareketlilikte Aile ve Eğitim İlişkileri", *Aile Yazıları-II*, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990.
- Sezal, İhsan, *Aile Nedir*, Ankara, 1992.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1990.
- ss:34-36,
- Şahinboy, Ayşe, "Dünya Parmağının Ucunda", *Eğitim Bilim Dergisi*, Nisan 2002,
- Şahinkaya, Rezzan, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, Kardeş Basımevi, Ankara, 1979.
- Timur, Serim, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972.
- Tuğaç, Ahmet; İbrahim Yurt, Gül Ergil, Hüseyin Sevil, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1*, Ankara, 1970.
- Türkdogan, Orhan, "Eski Türkler'de Aile Tipolojisi", *Türk Yurdu*, C.X, S.40, Ankara, 1990.
- Türkdogan, Orhan, "Günümüz Türk Aile Sistemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 152, sy: 11-52.
- Türkdogan, Orhan, "Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 96, sy: 1-47
- Ülken, Hilmi Ziya, *Aile Sosyolojisi*, İstanbul, 1943.
- Vatandaş, Celalettin, *Aile ve Şiddet*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2002.
- Vatandaş, Celalettin, *Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2008.
- Yıldırım, Neşide, *Türk Aile Sistemi içinde Edirne Ailesinin Sosyal Yapı Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992.
- Yörükoğlu, Atalay, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Yumlu, Konca, *Kitle İletişim Kuramı ve Araştırmaları*, Ege Üniversitesi basımevi, İzmir, 1990.

ASAGEM ARAŞTIRMALARI BAĞLAMINDA AİLENİN GİDİŞATI, SORUNLARI VE ÖNLEMLER

Doç. Dr. Ayşen GÜRCAN

Doç. Dr. Ayşen Gürçan:

1963 Burdur doğumludur. İlk orta ve lise öğretimini Burdur'da tamamlamış, üniversite eğitimini Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Eğitim İletişimi ve Planlaması bölümünde yapmıştır. Doktora çalışmasını 1997 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Eğitim Bilimleri Anabilim dalında tamamlamıştır. 2006 yılında Doçentliğini Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri anabilim dalından alan Gürçan; 2005-2011 yıllarında Başbakanlık

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdür yardımcılığı ve Genel Müdürlük görevlerinde bulunmuştur. Halen Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bakan Müşavirliği yapmaktadır. Eğitim bilimleri ve tekno-psikoloji alanlarında ulusal ve uluslararası yayınları bulunan Gürçan 3 çocuk annesidir.

Günümüz toplumlarının en belirgin özelliği değişim olgusudur. Özellikle kırsal nüfusun ve tarımsal üretimin belirleyici olduğu sanayi öncesi tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci insanlık tarihindeki en köklü dönüşümlerden birini oluşturmuştur.

Ülkemizde kırsal alanlardan kentlere göç süreci özellikle son yarım yüzyıllık dönemde hızlı bir şekilde yaşanmıştır. 1950 yılında nüfusumuzun yaklaşık yüzde 75'i kırsal kesimde, yüzde 25'i şehirlerde yaşarken, bugün kentli nüfus yüzde 75'e ulaşmıştır.

Öte yandan son otuz yıllık dönemde bilgi ekonomisinin gelişmesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması yeni bir değişim sürecini de başlatmıştır. Bu süreçle birlikte aile yapısında ve fonksiyonlarında bazı değişimler yaşanmaktadır.

Ülkemizde yaptığımız araştırmalar ve çalışmalarda aile kurumunun; neslin devamından aile üyelerine sağladığı manevi desteğe, nesiller arası değer aktarımından aile üyeleri arasındaki ekonomik desteğe kadar birçok temel fonksiyonunu halen sürdürdüğünü görüyoruz. Toplumumuzun yüzde 94'ünün ailesiyle birlikte yaşadığı görülmektedir. Geriye kalan yüzde 6'lık kesimin önemli bir bölümünü de iş veya eğitim sebebiyle geçici bir süre için ailesinden uzakta ya da tek başına yaşayanlar oluşturmaktadır.

2006 tarihli “Aile Yapısı Araştırması”nın sonuçlarına göreyse toplumumuzun yüzde 80'den fazlası kuvvetli iletişimi olan, düzenli olarak bir arada zaman geçiren, sosyal ilişkileri birlikte kuran çekirdek aile yapısı göstermektedir. Ayrıca anne-baba

ve çocukların dışında kalan akrabalık ilişkileri de, çekirdek ailedeki kadar yakın sürdürülmektedir. Yani toplumumuz geniş aile ağına sahip çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Yine aynı araştırma kapsamında **bireylerin aileleriyle ilgili mutluluk algısı ölçülmüş** ve yüzde 78'lik bir kesimin kendi ailesini mutlu olarak değerlendirdiği görülmüştür. **Aile bağları**, Türk toplumunda huzur ve barışın korunmasında, sevgi ve kardeşlik duygularının ve “Biz” bilincinin gelişmesinde oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır.

“**Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması**”na göre toplumumuzda ailenin hala çok önemli bir yeri olduğunu, **temel bir referans ve güven merkezi** olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. Bu araştırmaya baktığımızda; **maddi ve manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken ilk yerin aile olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 84’tür**. Ailesinin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabileceğini belirtenlerin oranı ise yüzde 90’dır. Bu sonuçlar toplumumuzun aileye verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Bizim manevi zenginliklerimiz içinde AİLE taşıdığı değerle hep özel bir yere sahip olmuştur. Aynı zamanda toplumumuz tarih boyunca **aile eksenli bir medeniyet anlayışını** benimsemiştir. Bizim için aile, **her zaman üstün insani değerlerin kaynağı ve taşıyıcısıdır**. Bu bağlamda aile geçmişten geleceğe uzanan bir köprüdür, geçmişin kültürel mirasını bugüne ve geleceğe aktararak evrensel fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bu anlamda elimizdeki en güçlü araç **dinimizdir**. Aile Yapısı 2006 araştırmasında elde ettiğimiz en önemli bulgu **dini yaşam biçimlerinde belirleyici olarak kullanan ve uygulayan ailelerin diğerlerine göre aile sorunlarını en az yaşayan grup olması** bu açıdan manidardır. Özellikle aile içindeki ilişkilerin biçimlenmesi ve bu ilişkilerin sağlıklı gelişimi için din eğitiminin önemi tartışılmaz bir gerçektir.

Aile, formları tarihi seyir içinde değişse ve her dönemde topluluklar arasında kimi farklar bulunsa bile, her zaman toplumsal hayatın en temel birimlerinden birisi olmuştur. Ama belki de ilk kez bu çağda aile kendi yok oluşunun ipuçlarının yaşanabileceği bir dönemin sinyallerini hep birlikte görmekteyiz. Bu nedenle ülke olarak önceliğimizi **aile merkezli sosyal politikalar** oluşturmaktadır. Bu anlayışla pek çok yasal düzenleme gerçekleştirdik: **Anayasamız AİLE’yi toplumumuzun temel kurumu olarak tanımlamaktadır**. Anayasamızda yer alan **41’inci maddede** “**Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirleri alır**” denilmektedir.

Çok önemli bir yasal düzenleme olan **4320 sayılı Ailenin Korunması Kanunu** ile **aile içi şiddet; takibi şikâyete bağlı olan suç kapsamından çıkarılmıştır**. Bu yasa, aile içinde şiddet uygulanması halinde doğrudan müdahale imkânını sağlamaktadır. Ayrıca, şiddet uygulayan eşin belli bir süre evden uzaklaştırılabileceğini de öngörmektedir.

Yeni Türk Medeni Kanunuyla da eşler arasında yapılmış başka bir sözleşme olmadıkça evlilik süresince edinilen malların kadın ve erkek arasında eşit olarak paylaşımı esas olarak kabul edilmiştir.

Gerçekleştirdiğimiz yasal düzenlemelerin gündelik hayat pratiğine uygulanabilmesi için de çalışmalar yapmaktayız. Bu çerçevede geçtiğimiz yıl içinde ülkemizin tüm şehirlerinde çalışmalar yaparak ailelerimizin yerel ve ülke genelindeki ihtiyaçlarını tespit ettik.

Bu yıl ise sosyal hizmetlere duyulan ihtiyaçlar çerçevesinde tüm illerimizde sosyal hizmet haritaları hazırlıyoruz. **Bu çalışmalar bizim geleceğe dönük olarak planlamalarımız ve sosyal politikalarımız için zemin oluşturmaktadır**.

Bu çerçevede Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü olarak **Aile Eğitimi Müfredat Geliştirme Projesi’ni** hazırladık. Bu program ile ailelerimize kapsamlı eğitimler vermeyi hedefliyoruz. **Aile Eğitimi Programı**; internet üzerinden herkesin kullanımına açıktır ve **tüm eğitici eğitimleri de bu yıl içinde** tamamlanacaktır.

Ülkemizde ve dünyada son 30 yıllık dönemde yaşanan değişim sürecinde **ülkemizde sosyal politikalar özel bir önem taşımaktadır**. Türkiye’de bu çerçevede hizmet veren tüm kamu kurum ve kuruluşları ile yapmaya çalıştığımız şey **sosyal katmanların hepsine ihtiyaç duyulan hizmetleri, ihtiyacı olan herkese ulaştırmaktır**.

Sosyal güvenlik sistemleri, eğitim kurumları, kreşler, yetiştirme yurtları ve yaşlı bakım evleri gibi kurumlar; aile kurumunun bazı görevlerini giderek daha fazla üstlenmektedir. **Bu kurumların tek başlarına aile kurumunun fonksiyonlarını üstlenmeleri veya üstlendikleri bazı fonksiyonları aile kurumu kadar etkin bir şekilde yerine getirmeleri ya da onun yerini almaları mümkün değildir. Bu nedenle ülkemizde sosyal hizmet politikalarımızı öncelikli olarak ailelere destek sağlayan bir yapı içinde sürdürmekteyiz**. Çünkü toplumsal sorunlar ancak aile merkezli olarak ele alındığında kalıcı ve etkin çözümler bulunabilmektedir. **Aile destek mekanizmaları günümüzde her zamankinden daha büyük bir önem taşımaktadır**.

Bu çerçevede, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun hizmet önceliği **AİLE merkezli koruyucu ve önleyici çalışmalara** verilmiştir.

Kurum bakımına ihtiyacı olan çocuk, özürü ve yaşlılarımız için sunduğumuz hizmetleri her kesimin farklı ihtiyaçlarına göre alternatifler oluşturacak biçimde yeniden düzenledik. **Yeni hizmet modellerimizi**; ihtiyaç sahiplerine buldukları yerde ulaşmak ve en yüksek kalitede, profesyonel hizmet sunmak anlayışıyla oluşturduk.

Bu çerçevede çocukların ailelerinin yanında bakımı ve desteklenmesi amacıyla “Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Uygulaması”nı başlattık. Bu uygulama ile ekonomik sebeplerle korunma kararı alınarak kurum hizmetlerinden yararlan-

mak isteyen çocukların korunması, bakımı ve yetiştirilmelerine yönelik hizmetlerin mümkün olduğu ölçüde kendi yaşam ortamlarında, ailelerinin yanında verilmesini sağlıyoruz.

Kuruluş bakımında kalan çocuklarımızın da EV ve AİLE ortamının güvenliğini, sıcaklığını, toplumsal yaşamı, komşuluk ilişkilerini, örf ve adetleri yaşayarak öğrendikleri, **5-6 çocuğun** bir arada kaldığı “**Çocuk Evleri**” ve “**Sevgi Evleri**” uygulamalarımızı yaygınlaştırıyoruz. Kuruluşlarımızda kalan yaklaşık **14 bin** çocuğumuzun **8 bin 500**'ü sevgi evlerimizde ve çocuk evlerimizde bir aile ortamında yaşamaktadırlar. Diğer çocuklarımız için de kuruluşlarımızın yüzde 85'ini yenileyerek koğuş sisteminden 2-3 kişilik oda sistemine geçtik. 2014 yılına kadar koğuş sistemini de tamamen sonlandırmış olacağız.

Toplumun sağlam temeller üzerinde sürekliliğinin sağlanması, onu oluşturan çocukların gelişimi, eğitimi ve korunması ile doğrudan ilgilidir. Bir toplumun çocuklara yaklaşımı, o toplumun yalnızca koruyucu değerlerini değil aynı zamanda toplumdaki adalet anlayışını, o toplumun geleceğe bakış açısını ve gelecekte beklenmesini de yansıtmaktadır. Bu nedenle çocuklarımız için sunduğumuz hizmetlerimiz, toplum olarak geleceğe yaptığımız en büyük yatırımlardır.

Ülkemiz nüfusunun büyük bir çoğunluğunun çocuk ve gençlerden oluşması sebebiyle bu alanda gerçekleştirdiğimiz her gelişme ve yeniliğin, toplumsal refahın sağlanması açısından hayati bir önemi vardır. Ülkemizde son dönemde, **çocuk haklarının** yaşama geçirilmesine ilişkin olarak **ulusal çocuk politikamızda** önemli atılımlar gerçekleştirdik.

Çocuklarımız için yapılan önemli atılımların başında, **18 yaşın altında olan her bireyin, Genel Sağlık Sigortası Kanunu uyarınca, sosyal güvenlik kapsamına alınması gelmektedir.** İl Sağlık Müdürlüğü, Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri tarafından belli bir gelir düzeyinin altında bulunan annelerin ve bebeklerinin sağlık takipleri de ücretsiz olarak yapılmaktadır.

Koruyucu-önleyici sosyal hizmet uygulamaları içinde, önemli bir yer tutan **çocuk hakları alanında çocuk ve yetişkinlerin bilinçlendirilmesi** de hassasiyetle üzerinde durduğumuz bir konudur. **Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi**'nin hazırlık çalışmaları 2010 yılı içinde tamamlanmıştır. Bu belge ile amacımız; bu alanda atılması gereken tüm adımları ve çocuğu etkileyen tüm alanları kapsayan bir **Çocuk Hakları Stratejisi** geliştirmektir. Böylece çocuk politikasını çocuktan ve toplumdan kopuk, tepeden inme düzenlemeler olmaktan çıkarak, çocuğa dayalı, canlı ve kendini sürekli yenileyen bir yapıya kavuşturmak istiyoruz. Yine strateji belgesi içinde çok önemli bir yer tutan stratejik eylemlerden biri de, “**Türkiye Çocuk Konseyi**”nin kurularak, çocuk hakları ve ihlalleri ile ilgili sürekli izleme, değerlendirme, görüş ve öneri işlevini yerine getirecek kurumsal yapıların oluşturulması vardır.

Ailesi veya akrabaları tarafından bakılan yardıma muhtaç vatandaşlarımıza devlet olarak verdiğimiz destekler de sosyal politika anlayışımızı yansımasıdır. Bizim kültürümüz, geleneğimiz ve dinimiz özürliye bir ceza olarak değil, emanet olarak bakar. Tarihimizde bunun pek çok örneği vardır. Bizim bugünkü uygulamalarımızdaki hedefimiz de tarihimizdeki ve dünyadaki güzel ve doğru örnekleri meczederek özürlerimizimizin toplumsal görünürlüğüne artırmak, onların iş hayatına ve kamusal alana özgürce katılan bireyler olmasını sağlamaktır.

Uygulamalarımız, yardım ve bakıma muhtaç vatandaşlarımızın yaşadıkları ortamlarda sağlıklı bir şekilde bakımının sağlanması ve ailelerinin desteklenmesi çerçevesinde geliştirilmiştir. Halen, **300 bin** özürümüzün bakımını evde yapan ailesine destek oluyor, **her ay net bir asgari ücret tutarında yardımda bulunuyoruz.** Bu yardım özürlü maaşından tamamen ayrı bir uygulamadır ve bakıma muhtaç özürlerimizimizin bakımını yapan kişiye verilmektedir. Böylece özürlerimiz ailelerimize yük olmaktan çıkmıştır. Ayrıca halen 500 binden fazla özürümüz özürülü maaşı almaktadır.

Ayrıca özel eğitim desteği kapsamında yaklaşık **216 bin** özürülü öğrenciye eğitim desteği veriyoruz. Ücretsiz taşıma projesi ile de yaklaşık **30 bin** özürülü öğrenciyi eğitim kurumlarına ücretsiz taşıyoruz. Bu uygulama ile özürülü öğrencilerimizin okula devamlarında yüzde 85 oranında artış sağladık.

Geçen yıl başlattığımız yeni bir uygulama ile bir merkezde bakılması ihtiyacı olan özürlerimiz için “**Engelsiz Yaşam Merkezleri**”ni kurduk. Bu merkezlerimiz bakıma muhtaç özürlerimiz için özürlerinin niteliğine ve ihtiyaçlarına göre özel olarak inşa edilmiş ve düzenlenmiş bahçe içinde müstakil binalardan oluşmaktadır. **Zaman içinde bu merkezlerimizin her birini farklı engel gruplarına göre profesyonel hizmet sunan, belli alanlarda uzmanlaşmış merkezler haline getirmeyi amaçlıyoruz.** Şu an böyle hazırlanmış 93 evimiz hizmet veriyor, yıl sonuna kadar bu rakam 200'e çıkacak ve çok kısa bir süre içinde de tüm Türkiye'ye yayılmış olacaktır.

Ailenin Türk toplumundaki geleneksel yeri içinde kadının rolü ve önemi büyüktür. **Güçlü kadın profili güçlü ail eve dolayısıyla güçlü toplumun temellerinden biridir. Kadın haklarının güçlendirilmesi, geliştirilmesi hem aile yapımızın devamı hem de kadınların toplum yaşamına aktif katılımı için önemlidir.** Bu nedenlerle aile yaşamıyla iş yaşamını uzlaştırıcı projelerle kadınlarımıza daha emin bir gelecek hazırlamaya çalışıyoruz.

Ekonomide kadınların güçlü biçimde var olması, özellikle de girişimci kadınların ekonomik faaliyetlerinin toplumsal yansıması çok yönlü olmaktadır. Kadın girişimciliği yeni istihdam olanaklarıyla ekonominin güçlenmesini sağlamanın yanı sıra kadının toplum içinde sahip olduğu rol ve statünün güçlenmesini de sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kadın girişimci, istihdam sorununa çözüm üretmekte, toplumun ve

ailenin refah düzeyinin artmasına katkıda bulunmakta, diğer yandan girişimci olmak isteyen kadınlara da örnek oluşturmaktadır. **Bugün Ülkemizde toplam 5 milyon 638 bin girişimcinin yüzde 14,7'si kadındır.** Kadın girişimcilerin yüzde 9,3'ü işveren konumunda çalışırken geri kalan yüzde 90,7'lik kesim kendi hesabına çalışan konumunda istihdama katılmaktadır.

Bu noktada eğitim, hem erkeklerin hem de kadınların işgücüne katılımlarını artıran önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. **Okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 15', lise öncesi eğitimlilerin yüzde 21,8, lise mezunlarının yüzde 30,4, mesleki ve teknik lise mezunlarının yüzde 39,1, yükseköğretim mezunlarının ise yüzde 70,8'dir.** Bu rakamlar; kadın işsizliği ile mücadelede eğitim yoluyla kadınların beşeri sermayelerinin yükseltilmesinin önemli bir kez daha ortaya koymaktadır.

Ülkemizde kız çocuklarının ve kadınların eğitimi alanında kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 2003 yılından bu yana yürütülen “Eğitime Yüzde 100 Destek Projesi” ile okul yapturanlara uygulanan vergi indirimi yüzde 100'e çıkarılmıştır. Bu kapsamda “**Haydi Kızlar Okula**”, “**Baba Beni Okula Gönder**” ve “**Kardelenler**” kampanyaları da devam etmektedir. Ayrıca **Şartlı Nakit Transferi** uygulaması ile nüfusun en muhtaç kesiminde yer alan ailelerin çocuklarının temel eğitim hizmetlerine ulaşması için Türkiye'nin her köşesinde karşılıksız eğitim yardımları yapılmaktadır. Kız çocuklarının okullaşma oranları ile ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını artırmak amacıyla, temel eğitime ve ortaöğretime devam eden kız öğrencilere verilen yardım miktarları daha yüksek tutulmaktadır.

Şu ana kadar yaptığımız kararlı ve kesintisiz çalışmalarla **kız** çocuklarının ilköğretimdeki okullaşma oranı **yüzde 97,8'e**, erkek çocuklarının ise **yüzde 98,4'e ulaşmıştır.** Kız ve erkek çocukları arasındaki okullulaşma farkı **binde 6'ya** kadar **gerilemiştir.** Ülke olarak **hedefimiz 2013 yılında, hem kız hem de erkek çocukları için Yüzde 100 okullaşma oranına ulaşmaktır.**

Kadınların eğitime ve mesleki eğitime erişimde eşit imkânlarla sahip olması çok önemlidir. **Kadın istihdamının artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması** ancak üniversitelerin ve ileri derecede eğitilmiş olmayan kadınların da sürece dâhil edilmesiyle mümkündür. Devletimiz alınan tedbirler ve teşvikler ile kadın istihdamının artırılması amacıyla önemli adımlar atmaktadır.

- 2003 yılında yürürlüğe giren Yeni İş Kanunu ile; işveren ve işçi ilişkisinde cinsiyet dâhil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılamayacağı hükme bağlanmıştır.
- 2007 yılında Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle; hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu

kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur.

- “**Aktif İstihdam Tedbirleri ve Yerel Düzeyde Türkiye İş Kurumu'na Destek Projesi**”yle 15-29 yaş arası, işsiz kadın ve gençlerin işgücü piyasasına katılımını ve istihdam seviyelerini artırmak için **aktif işgücü piyasası tedbirlerini tasarlama ve uygulama kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.** Program kapsamında, **kadınlara yönelik 30 proje uygulanmıştır ve bu projelerden 20 bin kadın yararlanmıştır.**
- Türkiye İş Kurumu'nun daha etkili kamu istihdam hizmeti sunmasını sağlamak üzere “**Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu**” Projesi kapsamında, **4 bin** kadının girişimcilik, **12 bin** kadının ise istihdam garantili kurslardan faydalanmaları hedeflenmektedir.
- Halk Eğitim Merkezleri'nde de özellikle kadın ve genç kızların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması için, ihtiyaçlar dikkate alınarak mesleki kurslar verilmektedir. 2009-2010 Eğitim-Öğretim yılı boyunca Halk Eğitim Merkezlerince açılan yaklaşık **200 bin** kurstan **3,5 milyon** katılımcı faydalanmıştır. Eğitim alanların **yüzde 61'i kadın, yüzde 39'u erkektir.**
- 2008-2012 yılları arasında, GAP Eylem Planı'nın “**Sosyal Gelişiminin Sağlanması**” bileşeni altında, Sosyal Destek Programı (SODES) oluşturulmuştur. Yaşam kalitesinin yükseltilerek, toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasını amaçlayan SODES'in öncelikli hedef grupları arasında kadınlar da yer almaktadır.
- Kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve yoksulluğun önlenmesi amacıyla uygulanan mikro kredi programlarının 81 ile yaygınlaştırma çalışmaları sürdürülmektedir. Bugüne kadar Valilikler ve Türkiye İsrافی Önleme Vakfı İşbirliği ile il özel idaresi, bağışlar ve diğer finansman kaynaklarından karşılanmak üzere toplam 48 ilde **40 bin 247** kadın kredi almış olup, dağıtılan **toplam kredi miktarı yaklaşık 75 milyon liradır.**

Ülkemizde kadın girişimciliğini desteklemek ve teşvik etmek amacıyla Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı ve bankalar tarafından kadınlara yönelik özel destek paketleri uygulanmaktadır.

Bugün bir ülkenin sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşması, ancak o toplumda kadının statüsünün yükseltilmesi ile mümkündür. Ülkelerimizde kadın-erkek fırsat eşitliğini sağlamak üzere attığımız her adım, toplumumuzun daha hızlı kalkınmasına ve demokratikleşmesine katkı sağlayacak; dolayısıyla **ülkemizi daha güçlü bir geleceğe taşıyacaktır.**

Kadına yönelik şiddet ise kadının fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkileyen, önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddete maruz kalan kadın-

lara yönelik olarak ve daha da önemlisi kadına yönelik şiddeti tamamıyla ortadan kaldırmak için oldukça önemli adımlar atıyor, bu konudaki çalışmalarımızı aralıksız sürdürüyoruz. Bu çalışmalarımız; Devletimizin “**kadına yönelik şiddete sıfır tolerans**” ilkesinin paralelinde devam etmektedir. Çünkü şiddet hiçbir zaman mazur görülemez, yahut görmezden gelinemez bir durumdur.

Ülkemde ücretsiz hizmet veren **ALO 183** telefon hattı, istismara uğrayan veya uğrama riski taşıyan ve desteğe ihtiyacı olan kişilere yönelik psikolojik, hukuki ve ekonomik alanlarda danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunmaktadır. Bu hattı arayanlar; yararlanabilecekleri sosyal hizmet kuruluşları hakkında bilgilendirilmekte ve ihtiyaç duydukları hizmetlere en kısa zamanda ulaşmaları sağlanmaktadır.

Geçtiğimiz yıl tüm illerimizde oluşturduğumuz “**Güvenli İlk Kabul Birimleri**”nde koruma altına alınan kadınlarımızın, onlara en uygun ve güvenli ortamı sağlayacak kadın konukevlerine yerleştirilmeleri ise çok kısa bir sürede sağlanmaktadır. Halen Türkiye genelinde halen **61 Kadın Konukevi** hizmet vermektedir.

Geleneksel toplumlarda yaşlıların toplumsal statüsü yüksektir. Toplum, yaşlıların deneyim, sağduyu ve bilgi birikiminden faydalanır. İçinde yaşadığımız modern toplumların çekirdek ailesinde ise anne-babalar yaşlı kuşakların deneyimlerinden yararlanma imkânlarından yoksundur. Bu nedenle giderek profesyonelleşen dünyamızda **aileye yönelik profesyonel hizmetlere duyulan ihtiyaç da artmaktadır.**

Ailelere, anne-babalara, çocuklara ortak ve yerel ihtiyaçları dikkate alarak çeşitli hizmetler sunmaktayız. Ülke genelinde bugün **133 Toplum ve Aile Danışma Merkezimiz hizmet vermektedir. Bu merkezlerimizde 100 binden fazla** vatandaşımız; özellikle **aile içi iletişim ve sosyo-ekonomik yetersizliklerden kaynaklanan** sorunların giderilmesi için eğitim ve danışmanlık hizmetlerinden faydalanmıştır. Bu merkezlerimizde kişisel ihtiyaçlara yönelik hizmetlerin yanı sıra kamusal eğitim hizmetleri de gerçekleştirilmektedir.

Her ailenin en önemli ihtiyaçlarından biri de sağlıklı, fiziki şartları uygun bir konutta yaşamaktır. Devletimiz bu yönde de son birkaç yılda çok önemli adımlar atmıştır. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi, hükümetimizin bu yöndeki politikaları doğrultusunda dar gelirli ailelerin ev sahibi olmalarını sağlamaktadır. Projenin ilk ayağında dar gelirli 480 bin kişi konut sahibi olmuştur. Önümüzdeki dönemde uygulanacak ikinci ayağında da yine 500 bin dar gelirli ailenin ev sahibi olması hedeflenmektedir.

Devletimiz aileyi muhafaza edilmesi gereken en önemli kurum olarak kabul etmektedir. Şu anda ülkemizde ailenin halen güçlü olması büyük ölçüde aile bireylerinin sahip olduğu değerlerle ilgilidir. Toplumsal kabul gören ve yaygın olarak sahip çıkılan bu değerlerin yaşatılması ailelerin devamının en önemli teminatıdır. Aynı şekilde söz konusu değerlerin yaşamasında ve yeni nesillere aktararak tekrar üretilmesinde de en önemli rol yine ailelere düşmektedir.

Aile kurumunun gelecek için önemine ve çocuklarımıza daha yaşanabilir bir Dünya bırakmanın gerekliliğine duyduğum inançla, sözlerime son veriyor, toplantıların verimli geçmesini diliyorum, sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

SEKÜLERLEŞME BAĞLAMINDA AİLE VE KADIN

Doç. Dr. Mustafa TEKİN

Doç. Dr. Mustafa Tekin

1968 yılında Konya'da doğdu. 1991 tarihinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Bu tarihten itibaren yaklaşık 8 yıl Milli Eğitim Bakanlığı okullarında öğretmenlik yaptı. 1995'de Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak Din Sosyolojisi bilim dalında "Mevlâna Celâleddin Rûmi'nin Eserlerinde Din ve Toplum" isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1999 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi

Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. 2000 yılında doktorasını tamamlamak üzere Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne görevlendirildi. 2003 yılında "Türkiye'de Aydın Kadınlara Göre Din ve Kadın" isimli teziyle doktor oldu. 2004 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yardımcı Doçent olarak atandı. 2006-2007 öğretim yılı içinde İngiltere'de York Üniversitesi Centre For Women's Studies'de "A Comparative Study on the Freedom of Women in the Context of Religion-The Cases of Turkey and England" (Din Bağlamında kadın Özgürlüğü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma-Türkiye ve İngiltere Örnekleri) konusunda doktora sonrası araştırma yaptı. 2009 yılında doçent oldu. Halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Din Sosyolojisi A.B.D. başkanı ve öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir. Yayımlanmış birçok kitapları, makaleleri; yurtiçi ve yurtdışında sunulmuş bildirileri vardır.

İnsan toplumlarının vazgeçilmez ve sürekli bir ögesi olan aile, her dönemde farklı soru(n)larıyla konuşulmaya ve tartışılmaya devam etmektedir. Bugün gelinen noktada aile, global ölçekte derin sorunlar yaşamaya başlamıştır. Sıklıkla dile getirildiği üzere Batı'da aile olabildiğince ileri düzeyde çözüldüğünden yeni önlemlerin alınması gerektiği gündeme gelmektedir. Nitekim tek ebeveynli aileler Batı'da olabildiğince yaygınlaşmış; bunun da ötesinde serbest yaşamın normalleşmesi sonucu aile ve evliliğe olan müracaatlar azalmıştır. Hatta "serbest yaşam"ın Avrupa Birliği'nin önde gelenleri tarafından Batı'nın değeri ve yaşam biçimi içinde tanımlanması, hem yeni ailelerin kurulmasını zorlaştırmakta, hem de ailelerin parçalanmasını kolaylaştırmaktadır.

Ailenin bu çözülüşü ve parçalanışı beraberinde birçok sorunları toplumun merkezine taşımıştır. Söz gelimi; nüfus azalması, evlilik dışı doğan çocukların bakımı, nesep, aile şefkatinden uzak büyüyen çocuklar vb. birbirini besleyen ve tetikleyen sorunlar görünür olmuştur. Tüm bu problemler, aslında bir toplumun geleceğini belirlemede olduğundan ciddi tedbirler alma gereği hissedilmektedir. Fakat esas sorun paradigmal olduğundan, paradigma içi kalındığı sürece bu problemlerin aşılması pek mümkün görünmemektedir.

Bugün dünya ölçeğinde aile söz konusu olduğunda, birçok sorunlardan bahsetmek mümkündür. Fakat bir perspektif sorunu olabilecek olanları öncelemek, aileye dair diğer problemlerin halledilmesini de kolaylaştıracaktır. Türkiye'de Tuik'in en son boşanma verilerine bakıldığı zaman, ciddi bir artışın bulunduğu hemen göze çarpmaktadır.¹ 30-40 yıl öncesine bakarak ailenin kısmen Türkiye'de çözüldüğünü söylemek herhalde abartılı bir yargı olmasa gerektir. Bu çözümlerin birçok sebep-

1 · İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi A.B.D. Öğretim Üyesi Bkz. www.tuik.gov.tr

lerinden bahsedilebilir. Ancak batılılaşma süreci ile birlikte ailenin mevcut konumundan irtifa kaybetmesine sebep olan sekülerleşmenin bu bağlamda daha önemli olduğu kanaatini taşıdığımızdan, bu tebliğde sekülerleşme üzerine odaklanmaya çalışacağız.

Problem:

Ailede sorunların giderek arttığı ve çözümlerin derinleştiği olgusal bir durum olarak dile getirilmektedir. Aile problemlerini daha sağlıklı tespit edebilmenin yolu, somut olarak Türkiye’de ailelere bakmaktan geçiyordur hiç şüphesiz. Söz gelimi; boşanmaların oran olarak günden güne artışı acaba hangi sebeplerden kaynaklanmaktadır? Geleneksel aile yapısının çözülmesi, bireyselleşmenin yükselişi, nikahsız beraberliğin artışı bu sebeplerden bir kaçını gösterilebilir. Fakat bundan daha önemlisi, Türkiye’de bir perspektif değişiminin görülmesidir. Arkaplanında duran ancak özeld ailenin gidişatında oldukça etkileyici, hatta belirleyici olan bir zihniyet yapısı vardır. Biz bunun sekülerlik olduğunu görmekteyiz. Türkiye’de sekülerizm ise, toplum hayatını üstten bir dönüştürme işlevi görmüştür.¹

Öte yandan esas sorunun evlilik, aile ve çocuğa bakıştaki dönüşümlerde daha net takip edilebileceğini belirtmeliyiz. Evlilik, aile ve çocuk eski konum ve önemini kaybettiğinde, ailenin sağlıklı işleyişi de zarar görecektir. Nitekim evlilik, kimi zaman sadece nikahta atılan bir imzaya indirgenmekte ve değersizleştirilmektedir. Birlikteliğin ve bağlılığın önemli olduğu söylemiyle nikah bağı önemsizleştirilmektedir. Nikahsız birlikte yaşamalar arttıkça, evlenme yaşı yükselmekte, aile kurma ve evliliğe müracaat ve ihtiyaç azalabilmektedir. Bu çerçevede çocuk da iyi yaşamın ve kariyerin önündeki engel olarak tanımlanır hale gelmektedir.

Bu bakış açısının ortaya çıkardığı problem, değersel olanın, ulvi olanın, aşkının anlam ve konumunun zayıflamasıyla birlikte dünyada hazcı yaşamın temel bir gaye olarak ortaya çıkmasıdır ki, sekülerleşme ya da dünyevileşmenin kendisini gösterdiği nokta tam da burasıdır. Burada özeld aile, ulvi değerlerin korumasından çıkmakta, salt maddi unsurlarıyla öne çıkmakta ve uhrevi bağlantıları kopmaktadır. Bunun bir sonucu olarak aile, evlilik ve çocuk “değer”inden kaybetmektedir. Kanaatimizce aile mefhumunun çözülmesi, evlilik ve çocuğa yüklenen anlamların değişmesiyle bağlantılı olarak yaşanan birçok problemlerin temel zemininde dünyevileşmenin olduğu söylenebilir.

Kavramsal Çerçeve:

Tebliğin başlığında üç ana kavram yer almaktadır. Bunlar; sekülerleşme, aile ve

¹ Bkz. Andrew Davison, Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik, Çev. Tuncay Birkan, İst., İletişim Yay., 2002, s. 213 vd.

kadın. Bu çerçevede tebliğin temel konusu da sekülerleşme bağlamında kadın merkezli olarak ailedeki problemleri tartışmak olacaktır. Burada sekülerleşme, odak bir kavram olduğundan daha çok ondan hareketle bir kavramsal çerçeve çizmeye çalışacağız.

Sekülerleşme, modernleşmenin temel öğelerinden biri olmak bakımından modern zamanların bir kavramı olarak görülmekle birlikte, insanlığın ilk dönemlerine kadar geri götürülebilecek bir içeriğe sahiptir ve hatta öyle bir içerikle ele alınmalıdır. Dolayısıyla “dünyevileşme” insanlığın ortak bir sorunu olarak düşünülebilir. Çünkü dünyevileşme, dünya-âhiret dengesinin bozularak insanı sadece dünya sınırları içinde tanımlanıp içkinleştirildiği bir durumu anlatmaktadır.

Peki dünyevileşme nedir? Kavramın tanımında farklılıklar olsa da, son kertede ortak bazı olgulara dikkat çekmesi açısından bunlar biraraya gelebilirler. Şimdi bunlardan bazılarına bakabiliriz.

1- Sekülerlik, dünyevileşmedir.

2- Sekülerlik, dinin toplumsal öneminin giderek zayıfladığı bir süreci anlatır.¹ Bu tanım, aynı zamanda dinin bireylerde ve bireylerin vicdanında olup bittiğine dair söylemlerle de uyumludur.

3- İnsan fiillerinin yöneldiği bir gaye olarak Tanrı’nın eski nüfuzunu kaybetmesidir. Bunun bir sonucu olarak insanın tüm gaye ve amacının dünyevi hale gelmesi, dünyaya yönelmesidir. Böylece “aşkın” değerler anlamlarını yitirirken insan yaşamı da “içkin”in sınırları içinde olup bitmektedir. Bu anlamda; bir insanın nihai amacı iyi yaşamak, çok para, güç, nüfuz olmaya başlamıştır.

Dünyevileşmenin çok farklı tezahürlerini hayatın içinde takip etmek mümkündür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

1- Hazcılığın ve haz ahlakının yayılması. Hayat, daha ulvi değerlerin uğruna yaşanmadığı ve tek hedefin dünya yaşamı olduğu bir yerde, hazcılığın yegane değer haline gelmesi normaldir.

2- Tüketime bir hayat tarzı haline gelmesi.

3- Konformizmin insan hayatındaki belirleyiciliği.

4- Kanaatkarlık ve paylaşımın azalması. Kanaatkarlık, ancak uhrevi mükafatların karşısında tolere edilen bir haslettir. İçi maddi öğelerle doldurulmuş bir yaşam tarzı, kanaatkarlık ve paylaşımı azaltır ve giderek yok eder.

5- Bireyselleşmenin giderek artması

6- Hayatın alanlarının birbirinden ayrılarak bağımsızlaşması. Bunun bir sonucu olarak insan kimlik, kişilik ve değersel yapısının parçalanması.

7- Bir de buna dindarlıktaki içerik ve kalite kaybını da eklemek gerekmektedir. Çoğu zaman, popüler anlatımlarda başörtülü kadın sayısındaki artış ile dindarlıktaki

¹ Mustafa Armağan, “Sekülerizasyon”, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, c. 3, İst., Risale Yay., 1990, s. 367.

artış arasında pozitif bir korelasyon kurulmaktadır. Hiç şüphesiz muhafazakarlık, başörtüsü ve dindarlık arasında arasında ilintiler bulunmakla birlikte bunun tamamen muhafazakarlığı yansıttığı düşüncesi doğru değildir. Ama bundan da öte artan başörtülü sayısından önce dindarlığın kalitesine dikkat çekmek önem taşımaktadır. Kabul etmeliyiz ki dindarlık, görünüm olarak artmakla birlikte, içerik olarak zayıflamaktadır. Bu da dünyevileşmenin boyutlarına işaret eden olgusal bir durum olarak okunabilir.

Dünyevileşmenin tanım ve tezahürlerine dair çizdiğimiz bu çerçevenin ardından, bunun aile üzerindeki yansımalarını belki daha net tartmak mümkün olacaktır. Sekülerleşme, belli tanımlara sahip olsa da, ailedeki işleyişi somutlaştırılmadığı zaman, yansımalarını net olarak görme şansına sahip olunmayabilir. Biz, sekülerleşme bağlamında aile ve kadın tartışmasına geçmeden önce ailede dünyevileşme yönündeki değişimlerin parametrelerini izleyebilmek açısından, Türkiye’de aileyi tarihsel süreç içerisindeki değişimlerinin bir arkaplanının vermek istiyoruz.

Tarihsel Arkaplan: Ailede Değişim:

Dünyanın çok büyük bir hızla değiştiği ve bu değişimin giderek hızlandığı bir gerçektir. Türkiye’de bu değişim çok farklı boyutlarıyla yaşanmaya devam etmektedir. Geldiğimiz noktada, küreselleşme sürecinin “dünya vatandaşlığı” kavramını besleyen gelişmeleri tetiklediği; dolayısıyla dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayın farklı boyutlarda tüm dünya ülkelerini ve insanlarını etkilediğini söylemeliyiz. Bu anlamda birçok alandaki hızlı değişimlerin yanında ailede de değişimler olduğunu ve bu değişimlerin yaşanmaya devam ettiği söylenebilir.

Türkiye, Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren değişimleri daha yoğun yaşamaya ve hissetmeye başlamıştır. Osmanlı’nın eski gücü ve nüfuzunu yitirmesine eşlik eden Batı dünyası ve değerlerinin yükselişi ile birlikte bir paradigma sorgulanışı ve değersel değişimler başgösterdi. Hiç şüphesiz bundan en fazla etkilenen kurumların başında aile gelmektedir. Hürriyet, kadının çalışması, feminizm vb. tartışmalar Osmanlı’daki geleneksel aile yapısını süreç içerisinde giderek bir değişime zorlamıştır. Bu değişimin ana başlığını ise, modernlik ve onunla bağlantılı olarak sekülerlik oluşturmaktadır. Süreç içerisinde modernleştirilmeye çalışılan ve geleneksel zemini kaybolan aile, batılılaşma yönündeki değişimleri de giderek absorbe etmiştir. Her kocanın eşinden ayrı metresi, her kadının da kocasından başka âşığı olduğu gibi Avrupa imajı da bu negatif değişimlerin arkaplanında yatan düşüncelerdir. Bu bağlamda, ilerleyen süreçte geleneksel aile içi rolleri sorgulanmış, yeni rol paylaşımı yapılmaya çalışılmıştır.

1 Tuncer baykara, “Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c. 1, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, s. 215.

Tabi ki bu değişim bir süreç işidir. Osmanlı’nın son dönemleriyle bugünkü aile yapısı arasındaki farka baktığımızda, bu değişimi daha net algılayabiliriz. Türkiye, daha çok üstten bu değişimlerin zorlamasıyla bugüne kadar gelmiştir. 1960, 70’lerde bile geleneksel aile yapısının devam ettiğini, ailenin ulvi bir emanet ve aşkın uzantıları olan bir yuva anlayışıyla korunduğunu görebilmekteyiz. Bu aile anlayışlarında geleneksel aile içi rollerindeki değişim taleplerinin de aileye vurulacak bir darbe olarak algılandığını görmekteyiz. Ailedeki sadakat, paylaşım, kanaatkarlık vb. gibi değerlerin korunmasına özen gösterilmekte, evliliğin sonuna kadar devam ettirilmesine azami gayret sarfedilmesi yönünde bir konsensusun varlığı dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle, “boşanma Allah’ın en sevmediği helal”¹ olmak bakımından değerlendirildiğinde “aile”, korunması gereken ulvi bir çatı olarak görülmektedir.

1980’lerden sonraki değişim ise oldukça hızlı olmuştur. Çünkü bu dönem dışı daha açık modernleşme politikalarının uygulandığı, tek kanallıdan çok kanallı TRT ve özel televizyonların çoğaldığı, iletişim imkanlarının yaygınlaştığı ve sosyal mesafenin azaldığı bir sürece tekabül etmektedir. Doğrusu son 30 yıllık dönemi bu sürecin kendi içerisinde hızlanarak gelişmesi olarak tanımlayabiliriz. Nitekim 1990’ların ortalarından itibaren cep telefonları ve internet Türkiye insanının gündemine girmiştir. Filmler, belgeseller yoluyla batılı aile tarzı ve yaşam, bu iletişim kanallarıyla Türkiye’yi de ciddi olarak etkilemiştir. İnternet bu iletişimi daha da hızlandırarak artırmış ve etkileşimi farklı boyutlara taşımıştır. Öte yandan sanal evlilikler, arkadaşlık siteleri vb. mekanizmalar aile yapısında ciddi dünyevileşme etkileri göstermektedir. Maddi refahın artması da, evlilik ve aile kurumunun çözülmesinde pay sahibidir. Tüm bu etkenler ve değişim, özelde ailede sekülerleşmeye işaret etmektedir.

Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın:

Yukarıda sekülerleşmenin bir anlamının da insan hayatını dualiteler biçiminde algılamak şeklinde tezahür ettiğini söylemiştik. Bunun ilk örneğini mitolojide Zeus ile Promete arasındaki zıtlaşmada bulmak mümkündür; insanın mutluluğunu kısıkanan bir Tanrı ile O’ndan alacağını (mutluluğunu) mücadele ile elde eden bir insan vardır. Tanrı ile insan burada bir tezat konsepti içerisinde konumlandırılmışlardır. Böylece insanın bütün kazanımlarını Tanrı ile mücadele ederek elde etmesi söz konusudur. Tanrı-insan çatışması yatay düzlemde insan-insan arasındaki çatışmacı ilişkileri beslemektedir.² Bunun doğal bir sonucu olarak ruh-beden, madde-mana, kadın-erkek arasında da bir tezat konsepti öngörülür. Bunun ailedeki yansımaları ise, kadın ve erkeğin birbirini bütünleyen varlıklar olarak değil, birbirlerine karşıt, bi-

1 Ebu Davud, Talak; 9-10.

2 Mustafa Tekin, Kutsalın Serüveni-Modern ve Postmodern Süreçte Dinin Sosyolojik Açılım İmkânı, İst., Açılım-kitap Yay., 2003, ss. 62-63.

rinin lehine olmayı otomatik olarak diğerinin aleyhine şeklindeki algılamadır. Feminizmin dilinde de çok bariz bir biçimde izleneceği üzere, kadın erkeğe karşı konumlandırılır. Bu tezat konseptinin paradigmatik bir düzey olduğunu, varlık (ontoloji) algısından kaynaklandığını iyi bilmek gerekir. Çünkü sorun palyatif tedbirlerle değil (paradigma içi itiraz ve düzeltmelerle değil) esas düzeyinde ele alınmalıdır.

Peki ailede sekülerleşme nasıl tezahür etmektedir? Şimdi bunları farklı başlıklar altında ele alabiliriz.

1- Bireyselleşme:

Aile, eşler ve çocuklar arasında birbirine sadakat, bağlılık, paylaşım ile devam eden toplumun en küçük ünitesidir. Bu çerçevede sıklıkla dillendirilen toplumun en küçük biriminin birey olduğunu söylemesine bir rezerv koymuş olmaktadır. Ailenin, toplumun en küçük ünitesi olması, ailede yaşayan fertlerin (Baba, anne, çocuklar, dede, nine vb.) birbirinden bağımsız şekilde değil bir bütünlük içinde algılanması gerektirmektedir. Nitekim sadakat, bağlılık, paylaşım gibi kavramlar bu bağlamda ailenin bütünlüğünü sağlayıcı unsurlar olarak öne çıkarlar.

Batılılaştırıcı yaklaşımlar “birey” kavramının altını çizip öne çıkarırlarken, aile içerisinde kadın, erkek, çocuk vb. gibi kategoriler birbirinden bağımsız bir şekilde konumlandırılabilirler. Hiç şüphesiz bir ailede çocuk, kadın, koca, anne, baba kategorileri birer gerçektir. Ancak bunların hiçbiri birbirinden bağımsızlaşarak atomize olmuş değillerdir; daha doğrusu olmamalıdır. Aslında ailedeki tüm fertlerin birbirleri ile bağımlılık ilişkileri devam etmektedir.

Aile üyelerinin fertten bireye doğru dönüşümü, çok boyutlu bir parçalanmayı da gündeme getirmektedir. Açıkçası biz burada operasyonel olarak fert ile birey arasında bir ayrım yapmaktayız. Fert, aile üyelerinin birbirleri ile ilişkisini koparmadan devam ettirdiği insan tekidir. Birey ise, ilişkileri ve bağları kopuk, atomize olmuş aile üyelerine vurgu yapmaktadır. Bu ailede anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin giderek zayıflaması ve son kertede kopması söz konusu olabilmektedir. Nitekim bunun ileri derecedeki örneklerini Batı’daki aile yapısında görebilmekteyiz. Parçalanmış aileler bugün Batı’da yaygın olgusal bir durumdur. Literatüre girmiş olan “Tek Ebeveynli Aile” kavramı, parçalanmış ailenin neredeyse bir standartizasyona kavuştuğunu imlemektedir. Tek ebeveynli aile, karı-kocanın birbirinden ayrı yaşadığı ve çocukların anne veya babasından birisinin yanında bulunduğu bir aileyi ifade etmektedir. Ailenin bu şekilde parçalanması en başta bireyselleşmenin etkisinin olduğu bir sonuçtur. Batı ailesinde çocuklar onsekiz yaşından itibaren ailelerinden tamamen bağımsız olabilmektedirler. Çocuğun topluma kazandırılması, sorumluluk üstlenmesi açısından bu durum bir yere kadar olumlu bir işlev görmektedir. Ancak burada aile ile olan bağlılık, duygusal iletişim, sevgi bağı ciddi olarak zarar görmek-

tedir. Çünkü fert sürekli olarak ailesinin desteğini yanında hissetmek istemektedir. Bu bağlamda aile bağlarının sadece kanunlarla korunamayacağını vurgulamak gerekmektedir. Türkiye’de ise anne-baba ve çocuk arasındaki bu iletişim, Batı’ya göre çok daha iyidir. Ancak burada da çocuklar üzerine aşırı korumacı bir tavır söz konusudur. Bu da çocuğun sorumlu bir fert olarak topluma kazandırılması noktasında problemler ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla bu iki hususu (sorumluluk ve ilgi) dengede tutacak bir tavır izlemek gerekmektedir.

Bireyselleşme ile birlikte ele alınması gereken bir konu da özgürlük söylemidir. Aile özelinde bireylerin sıklıkla “özgürlük” üzerine vurgu yapmaları, bireysel ve bağımsız yaşamı daha da körüklemektedir. Özgürlük, hiç şüphesiz gerek toplumdaki gerek ailedeki tüm fertlerin hakkıdır. Bu bağlamda tüm fertlerin talep etmesi ve savunması gereken bir kavramdır. Ancak özgürlüğün özeldir aile ahlakı ve değerlerine rağmen sorumsuzca bir davranışın zemini olarak savunulması, doğrusu ailede de bir savrulmayı beraberinde getirmektedir. Aile içerisinde sıklıkla duyduğumuz, “sen bana karışamazsın” ben özgürüm” türünden sözler, bu durumu net bir şekilde ifade etmektedir. Hemen belirtmelidir ki, özgürlük sorumlulukla beraber vardır. Sorumluluğun parantez içerisine alınarak özgürlük vurgusunun öne çıkarılması, ailede kopma ve parçalanma süreçlerini hızlandırmaktadır. Bundan dolayı özgürlüğün sorumlulukla birlikte var olduğu bilgisinin hatırlanması önemlidir. Özgürlük taleplerinin ciddiye alınması ve belli bir özgürlük alanının oluşturulması önemlidir. Ailede kadın ve erkek birbirlerinde yok olmamalıdır. Her birinin tercihleri, beğenileri dikkate alınmalıdır ve önemlidir. Fakat aile eş ve çocukların sürekli talepleri üzerine de kurulu değildir. Ailede birinci derecede sorumlu bir kişi olarak erkek, eşi ve çocukları için fedakarlıkta bulunabilmelidir. Ailenin yürümesi için gerektiğinde herkes bazı taleplerinden vazgeçebilmelidir.

2- Evin Otelleşmesi:

Geleneksel aile ilişkilerinde, aile üyeleri tanımlanmış ve belirlenmiş rollere göre davranıyorlardı. Bundan daha önemlisi ise, bu tanımlanmış rolleri, aile içi ilişkilerde ve sosyalleşme süreçlerinde öğreniyor ve benimsiyorlardı. Dolayısıyla aile kurulduktan sonra eşlerin ve çocukların bu rolleri yerine getirmesi bekleniyor; aksi tutum ve davranışlar en azından toplumsal kınanmaya uğruyordu. Burada geleneksel aileye yapılan vurgu, onu tüm boyutlarıyla onamak için değil, daha çok aile fertlerinin rollerini içselleştirmeleri konusunda bir problem yaşamadıklarını anlatmak içindir. Fakat batılılaşma ve/veya modernleşme süreci, geleneksel aile içi rollerinde de bir değişimi ve hatta dönüşümü zorlamıştır. Bu dönüşüm kısmen gerçekleşmiştir. Hatta toplumumuzda geleneksel ve modern aile yapısı ile rolleri birbirine girift bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Modern aile yapısının oluşturulması yönündeki söy-

lemler ve bu çerçevede gelişen pratikler, son kertede daha önce yerleşmiş aile içi rollerin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla aile içi rollerin karmaşılaşması ve içselleştirmesi problemi ortaya çıkmaktadır.

Batılılaşma sürecinde aile içi rollerin dönüşüme uğraması, çok farklı tezahürleriyle kendisini göstermektedir. Hayatın dünyevileşmesi dolayısıyla maddi öğeler çerçevesinde ağırlıklı olarak tanımlanması aileyi de kimi zaman bir ticari ortaklığa dönüştürebilmektedir. Hayat şartlarının da tetiklemeyle bu durum, zihniyet dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Aile bireyleri artık kendi hayatlarını yaşamakta ve giderek birbirine değme oranı azalmaktadır. Böylece aile (ev) sabahleyin iş için bırakılan, akşam dinlenmek için dönülen bir mekan olma hüviyetine bürünmektedir. Bu mekanda yenir, içilir, tv izlenir ama herkes kendi hayatını yaşar. Dolayısıyla evin bir mekan olmasının ötesinde anlamı kalmaz. Duygudaşlık, paylaşım, bağlılık birbirine dokunma giderek azalmaktadır. Nitekim büyükşehirlerde bu tür mekanlar olarak evler tasarlanmakta ve satışa sunulmaktadır.

Tam da bu noktada “ayakları üzerinde durma” gibi bir söylemi de kısaca tartışmak gerekmektedir. Bu ifade, hayatın birçok alanlarında özellikle kadınların gelire sahip olması bağlamında daha çok işitilen moda bir söylem haline gelmiştir. Öncelikle şunu belirtmek gerekiyor ki, insanın sürekli bir başkasına muhtaç durumda yaşaması tabii ki tasvip edilen bir davranış değildir. Dolayısıyla hayatını idame ettirmek için çalışmak, insan için bir gerekliliktir. Biz Türkçe’de buna da “ayakları üzerinde durmak” diyoruz.

Fakat aile açısından bu söylemin problem olduğu nokta; ayakları üzerinde durmak” söyleminin eşlerin birbirlerine karşı bir tezat konsepti içerisinde konumlandırılmasına sebep olmasıdır. Bu durum; eşleri birbirlerini rakip gibi görmekte, her ikisinin kazandığı konum ve geliri, diğeri için bir tehdit unsuruna çevirmektedir. Eşler arasında “ben ayakları üzerinde duruyorum; sana ihtiyacım yok” türünden ifadeler, evliliğin ve ailenin hedef, yönelim ve amaçlarıyla uyumsuzdur. Bugün “kocanın eline bakmasın”, “ben kazanıyorum, istediğim gibi harcarım”, “seni dinlemek zorunda değilim” türünden ifadeler, ailenin içerisinde daha çok duyulmaktadır. Bir ailede bu tür sözler (bu sözlerin eşlerden kadın ya da erkek tarafından söylenmesi hiç farketmez) söylenmeye başlamışsa, orada aile salt dünyevi yönelimler etrafında şekillenme ve parçalanma sürecine girmiş demektir. Şayet evde kadın da çalışıyorsa, onların kazançları bir paylaşımı beraberinde getirmelidir; eşler birbirleriyle kazandıkları paralarını, kariyerlerini, mesleklerini yarıştırmamalıdır. Yani “ayakları üzerinde durma” eşlerin –kadın ister çalışsın siterse çalışmasın- birini diğerine karşı olarak konumlandırarak bir zihniyet ve yaşam biçimi üretmemelidir.

Üstelik yardımlaşma ve paylaşma insan sosyalliğinin bir realitesidir. İnsanların birarada yaşamasının zorunluluğu klasik İslam düşüncesi kitaplarında da yer almak-

tadır. Nitekim İbn Haldun tarafından ifade edilen “insan toplumu zaruridir”¹ sözü bir toplumsallaşma zorunlu olarak işbölümü ve yardımlaşmaya ihtiyaç duyduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla insanların hayatı boyunca yardımlaşma ve paylaşma olmadan yaşamaları pek mümkün değildir. Aslında maddi, manevi, duygusal ve psikolojik birçok açılardan insanın yardımlaşması bir zorunluluktur. Hal böyle olunca aile üyelerinin beraberce, paylaşarak hayatlarını sürdürmeleri, aile bağlarının sağlamlaşmasına daha çok hizmet edecektir.

3- Dini, Ahlâki ve Toplumsal Değerlerin Aşınması:

Ailenin daha önce üzerinde oturduğu geleneksel yapı, içinde farklı değerleri barındıran ve aynı zamanda yaptırım gücü fazla bir nitelik arz etmekteydi. Geleneksel aile modelinde dini, ahlaki değerlerle birlikte töre ve yerleşmiş geleneklerin derin izlerini ve karışımını bulmak mümkündür. Böyle bir anlayışın kuvvetli olduğu yerde ve zamanda, toplumsal kınanma ve kontrol da kuvvetlidir. Üstelik bu kuvveti destekleyen birçok çevresel faktöre de atıfta bulunulabilir. “Mahalle”nin varolması, binaların müstakil ve az katlı olması; komşuluk, akrabalık ilişkilerin kuvveti vb. bu bağlamda sayılabilir. Bu, gelenek ve törelerin toplumda işletilmesini kuvvetlendiren öğelerdir.

Fakat 1980 sonrası apolitikleşme, dışı daha açık modernleşme, yoğun şehirleşme süreci, her şeyden önce ailelerde değersel bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Birbirini besleyen bu süreçler kontrol mekanizmalarını zayıflattığı, üzerinde konsensus edilecek değerler sistemini de aşındırmıştır. Ailenin bu değerlerin bağlayıcılığından azade olması yanında, toplumsal kınanmanın da azalması söz konusudur. Toplumsal kınanma, hem daha önce olumsuz olarak görülen birçok unsurun iletişim araçları ile normalleştirilmesi hem de yeni hayat şartları sebebiyle ağırlığını yitirmektedir.

Geleneksel aile değerleri hala paylaşmayı, kanaatkarlığı vurgulamaya devam ederken, modern değerler bunların çözülmesine sebep olmuştur. Geleneksel aile değerlerinin vurgulanması birçok açıdan yaşadığımız değişen hayatı ve taleplerini de karşılayamaz hale geldi. Değerlerin çözülmesi aileye de yansıdı. Aile daha çok dünyevileşmeye maruz kaldı. Boşanmalar bu çözümler sonucu hızla artmaktadır. Ailede bireysel taleplerin artışı, değerlerin erimesi, aileyi birarada tutan değerleri de aşındırmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte nikahsız birlikte yaşama, aile mefhumunun zayıflamasında ciddi katkıların olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çoğu zaman bir “imza”ya kadar indirgenen nikah, bir bağımlılık olduğu kadar geçmiş zamanlarda kalmış bir öge gibi de gösterilmeye çalışılmaktadır. Tabii bunun sonucunda yeni kavramlar literatüre girmektedir. Meselâ; İngiltere’de “çocuk anne”ler bu konuda tipik bir örnek

1 İbn Haldun, Mukaddime, Zâkir Kadiri Ugan, c.1, İst., M.E.B. Yay., 1989, s. 100.

olarak gösterilebilir. 14-15 yaşlarında serbest cinsel ilişkiler sonucu bir kız, daha kendisi henüz annesine muhtaçken anne olabilmektedir. Bu durum 14-15 yaşındaki genç anne, genç baba, çocuk açısından olduğu kadar, uzun vadede toplumun sağlıklı işleyişi açısından da problemlili bir durumdur.

Yine Avustralya'da "single mother" denilen bir olgudan bahsetmeliyiz. "Bekar anne" olarak dilimize çevrilen bu olgu, çocuk sahibi olmak isteyen birisinin taşıyıcı anneliğine vurgu yapmaktadır. Bir genç kızın, herhangi bir erkeğin spermiyle hamile kalması ve ardından çocuğu doğurduktan sonra vermesi, duygusal, psikolojik, nesebi açıdan problemlili olduğu kadar toplumsal ve ahlaki değerler açısından da problemdir. Öte yandan sıklıkla sadece heteroseksüel ilişkilerin normal olmadığı, homoseksüelliğin de bir tercih meselesi olduğu ve bu bağlamda normleştirildiği bir durumda, ailedeki değer kayıplarının boyutları daha net görülecektir.

Dinler, aile kurumunun en önemli teşvikçisi ve destekçisidir. Dinler, ailenin kurulması ve sürdürülmesinin hem zeminini oluştururlar hem de birçok önlemleri ortaya koyarlar. Aile bu bağlamda dini hayatın en temel nüvesidir. Öte yandan dini argümanlar aile içi rollerinin belirlenmesi ve ailedeki ilkeler açısından oldukça içerikli bir teori ve pratikler bütünü sunmaktadır. Birçok dinlerde fakat özellikle İslam, Hıristiyanlık ve yahudilik gibi üç büyük dinde aile, dini argümanlarla sürekli desteklenmektedir. Dinler evliliği ve aileyi kendi korunakları içine alarak onlara özel bir konum atfetmektedirler. Bu bağlamda meselâ yahudilikte aile kurmak, çoğunlukla Tanrısal iradenin bir tezahürü gibi ortaya çıkmaktadır.¹ Dolayısıyla ailenin korunmasında dini değerler büyük önem taşımaktadır. Evliliklere küçük sebeplerle son vermek hiç hoş karşılanmamaktadır. Böylece ailenin sürdürülmesi konusundaki irade, sürekli din tarafından güçlendirilmektedir. Meselâ, katoliklik boşanmaya iyi gözle bakmazken, Hz. Peygamber (SAV) Allah'ın (CC) boşanmayı Allah'ın (CC) en sevmediği helal olarak görmeye bu iradeyi ifade etmektedir.²

Şunu kabul etmek gerekir ki, yaşanan karmaşık süreç dini değerlerde ciddi bir aşınmayı beraberinde getirmiştir. Dini değerlerdeki aşınma, aslında birçok yerde olduğu gibi ailede de bir çözülmeye sebep olmaktadır. Bunun en temel sebebi, dini değerlerden aşınmanın ailenin "kutsiyeti"ni ve ona bakışı değiştirmiş olmasıdır. Aile, bu bakış açısının bir sonucu olarak, sıradan bir birlikteliğe, ortak mekan paylaşımına vb. indirgenebilmektedir. Halbuki aileyi besleyen bu değerlerdir. Bugün taşıyıcı annelik, kürtaj, serbest cinsel yaşam vb. birçok unsurlar aile kurumuna ciddi darbe vermektedir ve dikkat edilirse hep değerler bağlamında sorgulanmaktadır.

Boşanmalar bu değerlerin çözülmesi sonucu hızla artmaktadır. Ailde, bireysel taleplerin artışı, değerlerin yokoluşunu; aileyi birarada tutan kriterleri de aşındırma-

tadır. Hal böyle olunca ailenin sürekliliği tehlikeye girmektedir. Öte yandan toplumun aileye bakışındaki değişim, onun sürekliliğini zaafiyete uğratabilmektedir. Bu değişim, son kertede toplumsal kınanmayı da azalttığından, evlilik ve aileye yönelik meydan okumalara karşı cevap üretilememektedir. Bundan 30-40 yıl önce "mahalle" kavramı daha kuvvetli iken bu tür sorunlara karşı bir kınanma gerçekleşmekteydi. Fakat şimdi bu kınanmalar azalmıştır. Öte yandan, ailedeki sorunlara mahalle bütünlükleri müdahil olup çözümler üretmekte, küsleri barıştırmakta ve bu bağlamda öncü bir rol oynamaktaydılar. Aile veya mahalle büyükleri, aslında tüm bu dini, ahlaki ve toplumsal değerleri temsil eden bir portre idi. Ancak şimdi sorunlar daha çok mahkemeye gitmekte ve çoğunlukla da boşanma ile sonuçlanmaktadır.

4- Evlilik Yaşının Gecikmesi:

Kadın-erkek ilişkisinin cinsellik, hatta gündelik bir cinselliğe indirgendiği bir zaman diliminde, maalesef evlilik ve ailenin gerekliliğini düşünenler azalacaktır ve aslında azalmaktadır. Cinsel ihtiyaçların evlilik ve nikah bağları kurulmadan serbest bir şekilde temini, evlilik yaşının gecikmesi, evliliğin ve ailenin ertelenmesi ya da gerekli olmayan bir kurum şeklinde görülmesine zemin sağlamaktadır. Bu koşullar, evliliğin erken zamanların değil, belirli deneyimlerin ardından müracaat edilecek bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Tabi ki evlilik yaşının gecikmesinin yegane sebebi serbest cinsel yaşam değildir. Türkiye'de eğitim düzeyi giderek yükselmekte; üniversite tahsili en erken 23 yaş dolaylarında bitmektedir. İş bulma, askerlik gibi halledilmesi gereken şeylerin ardından, aile ve evlilik daha geç dönemlere kalabilmektedir. Fakat bizim tebliğimiz açısından temel problem, aile kurulmasının ilerleyen yaşlara ertelenerek serbest cinsel yaşamın teşvik edilmesidir. Halbuki aile, aynı zamanda toplumun sağlıklı bir şekilde devamı için önemlidir. Orada yaşananlar toplumsal bağları da kuvvetlendirir.

5- Ešte Aranan Özelliklerin Değişimi:

Aile temelde eşler (kadın-erkek) arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Bir aile kurabilmek için eşler arasındaki uyum bu bakımdan çok önemlidir. Bu uyumu yakalayabilmek için evlenmeden önce, eşler kendi özelliklerine yakın insanlar ararlar. Bu bağlamda eşlerin karakter yapıları itibarıyla birbirine uyacak kişiler araması gayet doğaldır. Bununla birlikte eşlerin birbirlerinde aradıkları maddi öğeler de vardır. Güzellik/yakışıklılık, zenginlik, soy, sop vb. bunlar arasındadır. Günümüzde eşlerin birbirinde bu maddi öğeleri arama oranı sanki giderek fazlaşmıştır. Erkeklerde yakışıklılık, para, mülk, kariyer vb.; kadınlarda güzellik, estetik, bakımlılık, vb. daha çok aranmaktadır. Ahlak güzelliği, haram-helale dikkat etme, dürüstlük gibi nitelikler giderek kaybolmaktadır. Bu durum ailede maddileşmeyi ve dünyevileşmeyi bera-

1 Mustafa Tekin, "Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu", Aile Sosyolojisi, 2. Baskı, İst., Açılımkitap Yay., 2010, s. 241.

2 Ebu Davud, Talak; 9-10.

berinde getirmektedir. Hz. Peygamber (SAV)'in bir kadın dört şeyi için nikahlanır; malı, güzelliği, asaleti ve dini için. Sen bunlardan dindar olanının tercih et.”¹ Sözü bu bağlamda anlamlıdır.

6- Çocuk Sayısındaki Düşüş:

Modern zamanlarda gündelik hayat tarzı ve üslupların değişmesiyle birlikte, aile, evlilik ve çocuğa bakışta da dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin mihrinde, hazcı bir yaşam giderek yoğun bir şekeilde kendisini hissettirmesi oluşturmaktadır. Tabi ki hazcı yaşam çocuğu dünyevi hayatın önünde bir engel olarak görmektedir. Nitekim Batı'da doruk noktasına ulaşan dünyevi yaşam, nüfusun gerilemesinde ciddi bir pay sahibidir. Günümüzde çocuk sayısındaki düşüş, farklı söylemlerle pratize olmaktadır. Çocuğun zahmet olarak görülmesi, çok cocukluluğun düşük statüye denk getirilerek algılanması, akdın bedeninin yıpranması, güzelliğin bozulması gibi endişeler, kadınların kariyer talepleri çocuk sayısındaki düşmesindeki sebepler arasında görünmektedir. Tabi ki çocuk sayısındaki düşüşü, sadece kadınlara bağlamak doğru değildir. Buradaki esas sorun; hayata ve aileye bakaştaki dönüşümdür. Bu dönüşümün ortaya çıkardığı ya da altını çizdiği sorun anneliktir. Annelik, aslında kadının asli bir görevidir. Ancak anneliğin değersizleştirilmesi, çocuk sayısının düşmesine sebep olmaktadır. Yıllara göre istatistikler çocuk sayısının düştüğünü göstermektedir. Zaten son 40-50 yıldaki nesilleri izlediğimizde çocuk sayısının düştüğünü görebiliriz. SEKAM'ın yaptığı aile araştırmasında Türkiye'nin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı 2.3 civarındadır.²

Bu başlıkların dışında, ailede sekülerleşmenin flört, eş seçimi, nikah gibi başlıklara referansla da³ tartışılması mümkündür. Fakat esas önemli olan; çok farklı (f)aktörlerin etkisiyle gittikçe kendisini daha fazla hissettiren dünyevileşme süreci, ailede ciddi anlamda bir negatif değişime sebep olmuştur.

Sonuç Yerine:

Aile konusu, çok farklı disiplinlerin ve perspektiflerin yoğun bir ilgi konusudur ve bunların kavşak noktasında yer almaktadır. Aile, bir toplumun sürekliliğinin sağlanmasında merkezi bir konumu işgal ettiğinden, ona diyar problemler farklı açılardan ele alınmaya devam etmektedir. Aile konusunda birçok problemlerden bahsedilebilir. Sekülerleşme, öncelikle bir zihniyet ve perspektif dönüşümü ile ailedeki dönüşümlerin müsebbibi olmuştur. Nihayetinde “aşkın” olanla bağların zayıflaması, aileyi de dünyevi hedefler yönünde tanımlayarak kurgulamıştır. Böylece, daha çok

maddi ve dünyevi olana yönelik hedefler, ailenin “ulvi” yapısında irtifaya sebep olmuştur. Baştan beri metin içinde yapılan analizlere dayanarak aşağıdaki önerileri sunmak mümkündür.

- 1- Evlilik, sadece bir kadın ve erkeğin “imza”larından ibaret değildir; kutsi bir yuvadır. Ailenin bu boyutu öne çıkarılmalıdır.
- 2- Aile üyeleri, kendi taleplerini yücelten bağımsız atomik varlıklar değildir. Birbirlerine ulvi bağlarla bağlı ve fedakarlık yapan birer ferttirler. Yeni nesillerin eğitiminde sorumluluk duygusu –aileye, topluma ve giderek dünyaya karşı sorumluluk- özgürlükle birlikte verilmelidir.
- 3- Evin, Türkiye toplumunun dini, ahlaki değerlerin merkeze alındığı bir yuva haline gelmesi için çalışılmalı; değer merkezli sivil toplum çalışmaları hızlandırılmalıdır.
- 4- Yaşamın merkezine aile tekrar oturtulmalı; aile üyeleri psikolojik, maddi, manevi vb. birçok ihtiyaçları konusunda ailesinde tatmin bulabilmelidir.
- 5- Fakat bunlardan daha önemlisi, ailede artan dünyevileşme bir perspektif sorunundan, değerler karmaşasından kaynaklanmaktadır. Bunun öncelikli çözümü, Allah, insan ve tabiat algısı ve ilişkisinin yeniden gözden geçirilmedir.
- 6- Bu zamana kadar aile üzerinde dünyevileşme lehindeki politikalar bizzat otorite tarafından üstten bir şekilde uygulanmıştır. Ailedeki sorunlara dair daha yerli çözüm arayışları gerekmektedir.

1 Buhari, Nikah; 15.

2 Komisyon, Türkiye'de Aile-Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi, İst., Sekam Yay., 2010, s. 173.

3 Bu konuda tartışmalar için bkz. “M. Tayfun Amman, “Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi”, Aile ve Eğitim, İst., Ensar Yay., 2010, ss. 41-70.

2.OTURUM: DİNLERDE AİLE

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr.Ömer Torlak

Prof. Dr. Şinasi Gündüz
Ehli Kitap'ta Aile

Doç. Dr. Kadir Canatan
Müslüman Toplumlarda
Aile Değerleri ve Çocuk

Prof. Dr. Burhanettin Can
Fitrat Ekseninde Ailenin Yeniden İnşası

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın
Osmanlı Hukuk Sisteminde Aile

Prof. Dr. Ömer Torlak

1961 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Pertevniyal Lisesi'nden 1978 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'ni 1982 yılında bitirdi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Pazarlama Bilim Dalı'nda 1984 yılında yüksek lisans, 1991 yılında doktora derecelerini aldı. 1986 yılından itibaren özel sektörde çalışmalarını sürdürdü. 1996 yılında Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi İşletme Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak başladığı akademik kariyerini 1999 yılından itibaren Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde sürdürmektedir. 2002 yılında doçent 2007 yılında profesör olan yazarın bireysel ve müşterek yayınlanmış Pazarlama Stratejileri-Yönetmelik Bir Yaklaşım, Modern Pazarlama, Tüketim-Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü, Belediyelerde Hizmet Yönetimi ve Pazarlama, Pazarlama Ahlakı, Yeni Müşteri ve Pazarlamaya Giriş başlıklı 7 adet kitap, kitap editörlüğü, kitap bölüm yazarlığı ile ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi ile ulusal ve uluslararası kongre ve sempozyumlarda sunulmuş çok sayıda bildirisi bulunmaktadır. Tüketici davranışları, pazarlama ahlakı, hizmet pazarlaması, kâr amaçsız organizasyonlarda pazarlama ve pazarlama tarihi konularında çalışmalarını sürdüren yazar, evli ve üç çocuk babasıdır.

Doç. Dr. Kadir Canatan

Nevşehir-Hacıbektaş doğumlu. İlkokulu köyünde, ortaokulu Mucur'da, Liseyi ise Ankara Atatürk Lisesi'nde okudu. Lise sonrası dönemde aile birleşimi çerçevesinde yurt dışına giden Canatan, Rotterdam Sosyal Akademi'de Sosyal Hizmetler, Erasmus Üniversitesi'nde Sosyoloji, Amsterdam Özgür Üniversite'de ise Kültürel Antropoloji eğitimi yaptı. Doktorasını Erasmus Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde 2001 yılında tamamladı. Bir süre yurtdışı

nda araştırmacı, danışman ve öğretim üyesi olarak görev yapan Canatan 2005 yılında Türkiye'ye döndü ve 2007 yılının Mart ayından itibaren Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Hollandaca bilmektedir. Türkçe ve söz konusu dillerde pek çok makale ve kitap çalışması bulunmaktadır. Avrupa'da kaldığı yıllarda "Avrupalı" Türkler" konusunda birçok araştırma yapan Canatan, göç, azınlıklar, entegrasyon politikaları, çok kültürlülük, aile, islamofobi, beden sosyolojisi, sivil toplum ve benzer konulara ilgi duymaktadır. İbn Haldun ve İslam sosyolojisi ilgi ve çalışma alanları içinde ayrı bir yer oluşturmaktadır.

MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA AİLE DEĞERLERİ VE ÇOCUK

Doç. Dr. Kadir CANATAN

1. Aile Değerleri ve Çocuk Algıları

Çocuk algıları ve imgeleri, aile değerlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Toplumsal ve kültürel açıdan aile, toplumda geçerli olan pek çok değer ve normun kaynağı ve aktarıcısıdır. "Aile değerleri" olarak adlandırılan değerler seti, çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alan içinde de çocuk algıları, ideal çocuk sayısı, çocuk-ebeveyn ilişkisi, ideal çocuk nitelikleri ve çocuğun cinsiyetine verilen önem gibi konular ayrı bir başlık oluşturmaktadır. Bu başlık, aynı zamanda farklı ülke ve kültürlerdeki aile yapılarını birbirinden ayırt etmenin de bir kriteri olarak görülebilir. Bu bildiride bazı seçilmiş Müslüman ülkelerdeki aile değerleri ve çocuk algılarının ne olduğu karşılaştırmalı bir şekilde tasvir edilecektir. Bu karşılaştırmaya geçmeden önce, genel olarak aileye verilen önem ve aile değerleri kavramı üzerinde durmak gerekiyor.

Birçok ulusal ve uluslar arası araştırmada bir değer olarak ailenin insanlar ve toplumlar için ne anlama geldiği ve nasıl bir önem arz ettiği ortaya koyulmuştur. Bu bakımdan "Dünya Değerler Araştırması", herhalde en kapsamlı çalışmalardan biridir ve dünyadaki genel trenleri anlamak açısından önemlidir. Söz konusu araştırmada beş önemli değer (aile, iş, arkadaş, din ve serbest vakit) nasıl algılandığı pek çok ülkede soruşturma konusu yapılmıştır. Genel olarak bakıldığında söz konusu değerler arasında "aile", birinci sırada gelmektedir. Başka bir deyişle çok farklı kıtalarda ve kültürlerde yaşayan insanlar, hayatta ailenin kendileri için "çok önemli" olduğunu düşünmektedir. Aileyi takip eden diğer değerler ise, sırasıyla "iş ya da çalışma", "arkadaşlık", "din" ve "serbest vakit" olarak sıralanmıştır. Nijerya, Bosna Hersek, En-

donezya, Filipinler ve Makedonya, aileyi çok önemli bir değer olarak gören ülkeler listesinde ilk beş sırada yer almaktadır. Bu ülkelerde aileye önem verenlerin oranı, neredeyse yüzde yüze (%98-99) ulaşırken, bunun tersine bazı ülkelerde de bu oran yüzde 60'a kadar düşmektedir. Çin, Litvanya, Estonya, Letonya ve Rusya gibi ülkeler, ailenin en az takdir edildiği ülkelerdir. Türkiye, ülkeler sıralamasında sekizinci sırada gelmektedir (Inglehart vd., 2004). Ailenin önemsenmediği eski komünist ülkeler bir tarafa bırakılırsa, orantılar değişse de ailenin tüm dünyada en popüler değer olduğu açıktır.

Aileyi bu kadar önemli kılan şey, herhalde ailenin toplum tarafından çok önemli görülen birtakım değer ve normları tarih boyunca taşıması ve gelecek kuşaklara aktarmasıdır. “Aile değerleri” olarak ifade edilen bu değerler seti, güncel dilde bir klişe olarak kullanılmakla birlikte, bilimsel literatürde en azından üç anlama gelmektedir. İlk olarak bu kavram, kültürel anlamda aile ile ilişkili bir dizi değer ve normu ifade etmektedir. Sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, paylaşma, sıcaklık ve güven duygusu, bu değer ve normların başında gelmektedir. Söz konusu değer ve normlar, önemli oranda büyük dünya dinlerinin doğrudan ya da dolaylı etkileriyle oluşmuş ve günümüzde de aile yapıları üzerinde etkili olmaya devam etmektedirler.

Yahudiliğin temelini oluşturan Eski Ahit, kadın ve erkeğin birbiri için ve birbirini tamamlamak üzere yaratıldığını söyler ve aileye önemli işlevler yükler. “Yahudi dininde evlilik hem çoğalmanın ve hem de meşru yünden cinsel ihtiyacın temini açısından son derece önemli bir kurum olarak telakki edilmiştir. Dolayısıyla, Yahudilikte evlilik ve aile müessesesi isteğe bağlı, keyfi ya da toplum tarafından ortaya çıkarılmış tabii olmayan bir kurum değil, aksine insanın tabiatının olmazsa olmaz şartını taşıyan bir özellik arz etmektedir. Hatta, bu nedenledir ki, Yahudi toplumunda zamani geldiği halde evlenmekten ve bir aile kurmaktan kaçınanlara baskı uygulandığı ve bu şekilde davrananların zorla evlendirildikleri görülmüştür. Ayrıca, ailenin devamlılığının sağlanması ve böylece “fitri olmayan” cinsel sapmaların önüne geçilip, toplumda ahlakî bir çözülmenin meydana gelmesinin engellenmesi bakımından tedbirler de alınmaya çalışılmıştır.” (Yasdıman, 2001:260).

Yahudilikte aile değerleri hem dini metinlerin hem de tarihsel şartların etkisiyle meydana gelmiştir. Ortadoğu'daki ataerkil ve büyük aile modeli, hem Yahudilik hem de diğer dinler açısından belirleyici olmuştur. Bu aile yapısı, erkeğin kesin otoritesine ve çokevliliğe dayanmaktadır. Bununla birlikte anne ve anne-soyluluk, Yahudi kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Annesi Yahudi olmayan kişilerin Yahudi/dini kimliğine dâhil olup ya da olamayacakları her zaman tartışma konusu olmuştur.

Hıristiyanlık dininin temeli olan “On Emir”, insanın hem Tanrı'yla hem de hemcinsleriyle ilişkilerini düzenlemektedir. Bu emirler içinde “anne babaya saygı” (5.

emir), “zina etmeyeceksin” (7. emir) ve “komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin” (10. emir) şeklindeki emirler aile değerlerinin başında gelmektedir. Bu değerlerin uzantısında Hıristiyanlık evliliği teşvik etmiş, evlilik öncesi cinselliği yasaklamış ve boşanmayı uygun görmemiştir. Evlilik, kadın ve erkeğin “bir beden olması” şeklinde tanımlanmıştır. Evlilik bağı kutsaldır ve çözülmesi ilahi emre aykırıdır. Evliliğin temeli sevgi, amacı ise çoğalmaktır. Bu nedenle günümüzde Hıristiyanlık dünyası ve Papalık kürtaja karşı direnmektedir. Çocuklar açısından aile, bir yuva ve okuldur. Anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler sevgi ve saygı temelinde olmalıdır. Evlilik kurumuna sadakatsizlik, bir ihanet olarak değerlendirilmiş ve ancak eşlerden birinin daimi sadakatsizliği durumunda boşanma uygun görülmüştür (Üçal & Malcolm, 2003). Hıristiyan aile değerlerinin özü, sadakat olarak tanımlanabilir. Hıristiyanlıkta Tanrı'ya sadakat kadar eşlerin birbirlerine karşı sadakati de önemlidir. Tanrı'ya sadakat, O'nun kurallarına uygun olarak doğru yaşamayı, eşler arasındaki sadakat ise namus ve dürüstlüğü simgeler. Bunu zedeleyecek tüm eylemler günahtır.

İslam, aileyi toplumun temeli ve modeli olarak görmektedir. “Toplumsal siyaset düzeyinde Kur'an, bir yandan ebeveyn, çocuklar ve yaşlılardan meydana gelen temel aile birimini güçlendirmeyi hedef alırken, diğer taraftan kabile (veya milliyetini) feda etmek pahasına bile olsa daha geniş çapta Müslüman toplumunu geliştirmeyi esas alır. Çocukların sadakati vurgulanmaktadır: ‘Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksin, anaya, babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz’ (Bakara 83)... Bütün Müslümanların kardeş oldukları ilan edilmektedir.” (Rahman, 1987:112-113). Başka bir ifadeyle İslam, ailevi ilişkinin temeli olan kardeşlik duygularını ve ilişkilerini topluma da teşmil ederek geniş bir aile-toplumu yaratmak istemektedir. Normalde “Aile ve toplum birbirine ters mefhumlardır. Aile fertlerini birbirine bağlayan şey sempati veya hissiyattır; toplumda ise menfaat veya zekâ yahut da ikisi beraber bir bağ oluştururlar.” (İzzetbegoviç, 1987:262). Bu durumda şöyle bir sonuç çıkartılabilir: İslam, modern zamanlarda ideolojilerin aile aleyhine toplumu genişletme ve hatta tümünden ortadan kaldırma yönündeki eğilimlerinin tersine, toplumun aleyhine aileyi ve ailevi ilişkileri yahut değerleri genişletmeyi amaçlamaktadır.

Belki bu amaç, toplumsal kuralların zıddına neden ailevi kuralların açıkça tanımlanmamış olduğunu da açıklamaktadır. “Görüldüğü kadarıyla Kur'an, aile hayatını karşılıklı anlayış ve olgunlukla yürütülecek insanî bir müessese saydığından aile fertlerinin hak ve görevlerini net çizgilerle belirtmemiş, evliliğin hukukî çatısı ve sonuçları üzerinde ayrıntıya girmemiş, her zaman olduğu gibi bu konuda da taraflarda temel insanî ve ahlakî erdemlerin oluşmasını, kişilerin Allah'tan çekinir, kuldandan utanır bir sorumluluk bilincine ulaşmasını aile hayatının sağlam kurulması ve iyi işlemesi için vazgeçilmez bir ön şart olarak tanıtmıştır. Gerçekten de insanî ve hukukî ilişkilerin sağlıklı bir çizgide seyredebilmesi ancak böyle sağlam bir zeminde

mümkün olabilir. Çünkü toplum ve hukuk düzeni tarafların arasına alışveriş, ödünç, kiralama gibi borç ilişkilerinde pek giremediğine, aksaklıklara ancak dışa aksettiginde muttali olup müdahale edebildiğine göre, evlilik gibi kendine has insanî yönleri, gizlilik ve mahremiyetleri bulunan bir müesseseyi dıştan müdahale ile iyileştirme âdeta imkânsızdır ve çoğu zaman da geç kalmış bir müdahale olduğundan sonuçsuz kalır.” (DiB, CII/1998:197).

İslam kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. Kur'an, Müslüman toplumu “orta ümmet” olarak nitelemektedir. Orta ümmet olma özelliği, her türlü ifrat ve tefritten uzak olmak demektir. Sözelimi tüketim ve harcamalarda cimrilik kadar savurganlık da kınanmıştır. Orta yol, ölçülü olarak tasarruf etmeyi ve cömert olmayı gerektirmektedir. İslam ahlak ilkeleri arasında emanete ihanet etmemek, verilen sözü tutmak, yalan söylememek, önyargılı olmamak, boş şeylerden kaçınmak, doğru bilgi ve habere dayalı karar vermek, yardımlaşmak, ağırbaşlılık, samimiyet/içtenlik, affedici olmak, alçak gönüllü olmak, zorluklara karşı sabretmek, ikiyüzlü olmamak, kin ve öfke içinde olmamak, büyülenmemek, dedikodu ve iftiradan kaçınmak, insanlarla alay etmemek, özel yaşama saygı duymak, namuslu olmak ve misafirperverlik gibi ilkeler ve değerler önemlidir.

Profetik dinler, ataerkil kültürün egemen olduğu bir coğrafyada doğmuşlar ve tarihsel-kültürel olarak da bundan etkilenmişlerdir. Bu bakımdan bu dinlerin sosyal ilke ve öğretileriyle kültürel yorumları arasında bir fark gözetilmelidir. Tevrat'ın yaratılış bölümünde anlatılan ilk günah hikâyesinde kadının rolü, tarih boyunca kadınının aleyhine yorumlanmış ve kız çocuklarına kıyasla erkek çocuklar daha fazla itibar görmüştür. Yahudi erkekler, her gün kendilerini kadın yaratmadığı için Tanrı'ya şükretmeyi adet edinmişlerdir.

İslam'ın geldiği sıralarda Araplar kız çocuklarının doğumları kendilerine haber verildiğinde öfkelenir ve yüzleri simsiyah kesilirdi (Kur'an, 43:17). Kur'an, yoksulluk korkusuyla Arapların kız çocuklarını diri diri toprağa gömdüklerini hikâye eder ve bunu şiddetle kınar. Rivayetlere göre Arapların kız çocuklarına karşı bu tür tutumlarının temelinde namus anlayışı ve çapul sırasında kızların kaldırılması olgusu yatmaktadır. Ayrıca Araplar, kız çocuğuna kıyasla erkek çocuğunu zorlu çöl yaşamında daha fonksiyonel görüyorlar ve onların daha fazla miras haklarına sahip olduklarını düşünüyorlardı. Hz. Muhammed'in ve İslam bilginlerinin birçok söz ve açıklamalarından anlıyoruz ki, İslam doğuş zamanında kızlar ve kadınlar hakkındaki cahiliye düşünceleriyle savaşmış ve kız çocuğuna daha insafli ve merhametli davranılmasını salık vermiştir (Canan, 1980:366-370). Ancak sonraki dönemlerde, kızlar/kadınlar hakkındaki önyargılı ve ayrımcı tutumlar yeniden dirilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Sadece profetik dinler değil, geleneksel Uzak Doğu ve Asya dinleri ve felsefeleri de (Konfüçyanizm, Hinduizm, Taoizm ve Budizm) evliliği ve aile hayatını önemseyip çoğalmayı öngörürler. Ancak sınıfsal ve hiyerarşik toplum yapısı kadar kadın-erkek ayrımcılığı da bu toplumlarda alt sınıfların ve kız çocuklarının konumunu olumsuz etkilemiştir. Konfüçyanizm'in altı erdemi, aynı zamanda bu öğretilere bağlı toplumların ailevi değerlerini belirlemiştir: İnsanlık, çocuksu itaatkârlık, adalet, doğru davranış, sadakat ve karşılıklılık (Wikipedia, 2010-1). Bu değerler başkalarını dikkate almayı gerektirdiği için önemli ölçüde sosyal değerlerdir; hem aile içinde hem de toplumda denge ve istikrarı güvence altına almayı amaçlar.

Hinduizm, Brahmanizm'in daha gelişmiş bir biçimi olan mistik bir dindir. Hem evrensel hem de sosyal bir yasa olan Karma'ya uymak, şiddetten uzak durma, dürüst davranma, sabır, kendine hâkim olma ve iyilikseverlik (misafirperverlik) gibi sosyal ve manevi değerlere de bağlanmayı ifade eder. Geleneksel aile yapısında babanın (erkeğin) rolü büyüktür; evlendikten sonra oğlan baba evinde kalır, kız ise kocasının yanına gider. Kız, kocasına özellikle bir erkek çocuk verinceye kadar çok az bir hakka sahiptir. Evlenmemiş kadınların sosyal konumu zayıftır. Hindular, genellikle kız çocuk istemezler, onu daha çok bir yük olarak görürler ve aileyi yoksullaştırdığına inanırlar. Bu sebeple kız çocuğunun kürtajla alınmasına pek itiraz etmezler.

Budizm, insan arzularını acı ve ıstırapın kaynağı olarak görür. Acı ve ıstıraptan kurtulmak için arzulardan vazgeçmek şarttır. Bunun yolu ise, her alanda doğru ve dürüst olmaktır. Yani doğru anlamak, doğru niyet, doğru konuşmak, doğru davranmak, doğru geçim, doğru dikkat, doğru çaba ve doğru zihinsel özümseme önemlidir. Pratik bir Budist için en temel ahlaki ilkeler, doğru yol ve kurallara aykırı düşen eylemleri (öldürmemek, çalmamak, yalan söylememek, zina etmemek ve teskin edici maddeler kullanmama) yapmamaktır. Budistler için ailevi değerler bu ahlaki ilkeler etrafında dönüp dolaşmaktadır. Budizm, diğer Asya dinleri gibi kast sistemini tanımaz; kadınların da arınmasını mümkün görür. Fakat buna rağmen Budizm yüzyıllarca erkeklere dönük olmuş ve kadınlar daha düşük bir statüde tutulmuştur. Rahibeler, hiyerarşik olarak rahiplerden daha aşağı bir konumdadır. Buda, manevi yola girmek isteyen kadınlara önce karşı çıkmış, sonra da kabul etmiştir. Günümüzde kadınlar daha yüksek rolleri almaya başlamışlar ve böylelikle Budizm daha fazla kadın-dostu bir kimliğe bürünmektedir.

Dünya Değerler Araştırması, modern dünyada çocuklara aktarılması gereken ne tür ailevi değerlerin önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmaya göre çocuklara aktarılması gereken en önemli nitelikler ve değerler arasında “edep ya da terbiye kuralları”, “sorumluluk duygusu” ile “başka insanlara karşı hoşgörülü ve saygılı olmak” gelmektedir. Bu ilk üç değer kadar olmasa da, bunlardan sonra vurgulanan diğer değerler arasında “çalışkanlık” ve “bağımsızlık” sayılmaktadır. Daha az vurgula-

nan değerler ise; “itaat etmek”, “sebat-azim ve kararlılık”, “dindarlık”, “tutumluluk”, “bencil olmamak” ve “hayalgücü”dür (Inglehart vd., 2004). Belki “bağımsızlık” hariç tüm diğer değer ve tutumlar, önemli ölçüde geleneksel din ve felsefelerin kuralları ve bu kuralların gerisinde yatan ruhun ifade biçimleridir.

Günümüzde “aile değerleri” kavramı, yukarıdaki anlamından farklı olarak bazı ülkelerde sosyo-politik bir içerik kazanmış ve ailevi değerlerini gündemine almış toplumsal hareketleri ifade etmektedir. Bu hareketler, farklı grupların katılımıyla, yetmişli yılların sonunda Birleşik Devletler ve İngiltere’de ortaya çıkmış; seksenli ve doksanlı yıllarda etkili olmuştur. Berger & Berger (1983) bu bağlamda aile değerleri kavramını, söz konusu yıllarda Amerika’da gözlemlenen bir aile lobisi tipini tasvir etmek için “yeni-gelenekçi”ler olarak adlandırmaktadır (Harding, 1999:119). Bu hareketin ortaya çıkması geç altmışlı yıllarda meydana gelen toplumsal ve kültürel gelişmelerle yakından ilişkili gözükmektedir. Bu gelişmelerin başında şüphesiz ki cinsel serbestlik, liberal yasama (örnek olarak boşanma ve kürtaj konusunda), kadınların toplumsal konum ve rollerinde meydana gelen değişimler ve feminist fikirler gelmektedir.

İngiltere bağlamında bazı yazarlar yetmişli yılların sonunda bir grup Muhafazakâr hukukçu tarafından yazılan bir rapora işaret ederek, “moral fundamentalizm” (*moral fundamentalism*), (Patron, 1981) ve “ailecilik” (*familialism*) (Fitzgerald, 1983) gibi kavramlarla bu yeni eğilimi ifade etmişlerdir (Harding, 1999:120). Söz konusu hukukçulara göre toplumsal sorunların temelinde çözülen aile fenomeni yatmaktadır. Eğer ömür boyu sürecek evlilikler ailenin temeli olursa suçluluk, eviçi şiddet ve okul kaçakları gibi sorunlar kaybolacaktır. Aileyi desteklemek ve güçlendirmek isteyen Thatcher hükümeti, aileye daha fazla görev ve sorumluluk vererek toplumsal sorunlara çözüm arıyordu. Sözgelimi, aile özürü ve yaşlı insanların bakımında daha fazla sorumluluk almalı, küçük çocuk sahibi ailelerde kadınlar çalışmayı bırakıp evde kalmalı ve aileler anti-sosyal davranışlar sergileyen ve işsiz kalan gençler konusunda daha fazla sorumluluk almalıdırlar.

Doksanlı yılların ortasında aile değerleri lobisi hala aktif bir güç olmaya devam etmiştir. Bu lobinin ana talepleri istikrarlı evlilik ve çocuk yetiştirme, cinsiyete dayalı işbölümü ve cinselliğin heteroseksüel evlilikle sınırlı olarak tanınması etrafından dönüp dolaşıyordu. Geniş anlamda bu hareket, yakın zamanlarda ailede meydana gelen değişimleri (boşanma, birlikte yaşama, yalnız ebeveynler ve çalışan anneler) olumsuz olarak yargılıyor ve bunları mümkün olduğunca engellemek istiyordu. Bu görüş, ellili yıllardaki geleneksel aileyi model alıyor ve idealize ediyordu. Sahip çıktıkları bu aile modelinde kürtaj, cinsel eğitim ve doğum kontrol araçlarına yer yoktu. Aynı zamanda eşcinsel ilişkilere veya diğer bir deyişle evlilik dışı ilişkilere toleranslı davranılmasına hoş bakıyorlardı. Feminizm ve feminist talepler karşısında da eleştirileri vardı. Bunlara göre çocuklar en iyisi iki ebeveynli bir ailede yetiştirilmeli

ve sosyalleşme süreçleri asla kesintiye uğramamalıdır. Bireysel çıkarlar ve haklardan ziyade ailede yükümlülükler önemlidir.

Bu ikinci anlamında aile değerleri daha çok sağcı siyaset ve sağ politikalarla ilişkili olarak ele alınmıştır. Aile, öteden beri siyasal akımların hakkında görüş bildirmek zorunda kaldıkları önemli bir toplumsal değer ve kurumdur. İşte, bu sebeple aile değerleri üçüncü olarak siyasal akımların aile karşısındaki kanaat, tutum ve politik tercihlerini dile getirmeye başlamıştır. Başka bir deyişle bu kavram, kültürel ve sosyal olduğu kadar politik bir kavram olarak da kullanılmaktadır (Wikipedia, 2010-2). Bu bağlamda aile değerleri, çekirdek aileyi toplumun temel etik ve moral birliğini sağlayan siyasal ve sosyal inançlar olarak tanımlanmaktadır. Ailecilik, bir kurum olarak aile ve onun değerlerini ilerleten bir ideolojidir (Revillard, 2006). Amerika Birleşik Devletleri’nde muhafazakârlar aile değerleri bağlamında şunları savunmaktadırlar:

- Geleneksel evliliğin ilerletilmesi ve evlilik dışı cinsel ilişkilere (evlilik öncesi cinsellik, zina, poligami, hayvanlarla ilişki, ensest) muhalefet etmek;
- Feminizmin rolünü azaltmak ve ailede geleneksel rol dağılımını ilerletmek;
- Hemcinsler arası evliliği iptal etmek;
- Geleneksel eğitim ve bu eğitimde ebeveynlerin etkisini ilerletmek;
- Kürtajı yasal bir eylem olmaktan çıkarma ve bunun yerine evlatlık almayı ve cinsel otokontrolü ilerletmek;
- Mevcut cinsel eğitim yerine erken cinselliği ve hamileliği engelleyen bir çekince eğitimi vermek;
- Çocukları müstehcenlik ve cinsel sömürden koruyan politikalar geliştirmek (Wikipedia, 2010-2).

Bu talepler ve değerler, aslında Hıristiyanlıkla özdeşleşmiş olan geleneksel aile değerleridir. Bu da şaşırtıcı bir şey değildir, çünkü Amerikalı Hıristiyanlar sıklıkla ahlakın kaynağını din, toplumun temelini ise çekirdek aile olarak telakki etmektedirler.

Bunun karşısında liberaller ise aile için asgari geçim ücreti, evrensel sağlık bakımı, eşcinseller için evlatlık hakkı, geleneksel olmayan aile formlarının kabulü, sosyal programlar ve mali yardımlar öngörmektedirler. Diğer bazı liberaller, buna ek olarak aile planlaması, çocuk bakımı ve annelik izni gibi talepleri dillendirmektedirler (Wikipedia, 2010-2). Liberallerle muhafazakârlar arasındaki en önemli farklılık, cinsel özgürlük noktasında düğümlenmektedir. İlkler, evlilik ve aile içinde olsun ya da olmasın cinsel serbestliği savunurken, ikinciler cinselliği sadece evlilik içinde tutmaya çalışmaktadırlar.

2. Sorun Saptama ve Veri Tabanı

Daha önce de belirttiğimiz üzere ideal çocuk algısı ve imgeleri, aile değerler sisteminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Aile yapısında çocuğa verilen önem

kadar çocuğun cinsiyeti konusundaki öncelikler, ideal çocuk sayısı ve ideal çocuk nitelikleri de bir toplum ve kültürün ayırt edici özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Modern kültür, geleneksel ataerkil yapılara ve alışkanlıklara bir tepki olarak doğmuştur. Geleneksel toplumlarda ailede erkek birinci planda ve otoriteyi temsil eden bir güç olarak varlığını sürdürürken, modern toplumlarda erkek otoriteyi kadın ve çocuklarla paylaşmak zorunda kalmıştır. Modern kültür, aile içinde önce kadına, sonra da çocuğa bir yer açmaya yönelmiştir. Bu şekilde Batı dünyası başta olmak üzere tüm dünyada eril ve yaşlı hâkimiyetine dayanan bir aile kültüründen dişil değerlerin ağırlık kazandığı ve çocuk-merkezli bir aile kültürüne doğru bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim, elbette çocuk algılarını ve tercihlerini de etkilemektedir.

Batılı bazı sosyal bilimciler, tüm dünyada meydana gelen bu değişme olgusunu göz ardı ederek, Müslüman dünyada hala statik bir kültürün egemen olduğunu düşünmektedirler. Sözgelimi Hollandalı psikolog Eppink (1986:56-70) dünyada iki tip kültür ayırt etmekte ve çocuğun konumunu bu bağlamda ele almaktadır. Ona göre Batılı olmayan toplumlarda geçerli olan “biz kültürü”nde kişi, sosyal çevre ve yapının pasif ve farklılaşmamış bir ögesi olarak hareket etmektedir. Bu kültürlerde temel değerler şeref/namus duygusu, saygı, dindarlık, vatan ve ödev duygusu olup biçimsel kuralların çiğnenmemesi esastır. Kuralların çiğnenmesi durumunda utangaçlık tipik bir tepki biçimidir.

“Biz kültürü”nün zıddına Batı toplumları “ben kültürü”nü temsil ederler. Burada birey, farklılaşmış ve gelişmeye açık; dolayısıyla toplum içinde aktif bir kişi olarak hareket etme imkânına sahiptir. Temel değerler bireyin bütünlük ve otantikliği (yani kendisi olması) yanında dürüstlük ve başarıdır. Engellenmesi gereken temel hata, sahte ve ikiyezlü harekettir; ayrıca kişilerin insafsız olmaması ve gerilimlerden uzak durması gerekir. Bu kültürde başarısızlık ve hataların sergilenmesi durumunda verilecek tepki utangaçlık değil, suçluluk duygusudur.

Bu kültüralist analize göre Müslüman toplumlarda çocuklar itaat ve sadakat duygusuyla yetiştirilir. Çocukların terbiye ve eğitimi, iç denetimi değil dış denetimi geliştirmeye yöneliktir. Bu eğitimden geçen çocuklar toplumsal denetimin olmadığı yerlerde kuralları çiğnemekten kaçınmazlar; yakalanmaları durumunda ise iç hesaplaşmaya girişmezler. Utanç, toplum içinde şeref ve onurun kaybedilmesine verilen bir tepkidir. Özellikle de bu şeref ve onur, aile ve kabileye aittir. Çünkü çocukların işledikleri kusur ve suçlar onlara ait bireysel bir işlem olarak görülmez, tüm ait olduğu sosyal çevreye mal edilir.

Bu bildiride sorgulanması gereken esas soru şudur: Müslüman toplumlar nasıl bir çocuk algısına ya da imajına sahiptirler? Özellikle ideal çocuk sayısı ve ideal çocuk özellikleri konusunda nasıl bir tutum sergiliyorlar? Bu sorulara bir cevap vermek ve yukarıda demin ifade edilen basmakalıp yargıları tartışmaya açmak üzere Dünya Değerler Araştırması'nın veri tabanına başvuracağız.

Söz konusu araştırma, farklı kültürlerin sosyo-kültürel, ahlakî, dinî ve politik değerlerini betimlemek ve karşılaştırmak üzere geliştirilmiş ve halen dünya çapında devam etmekte olan küresel bir sosyal bilim ve araştırma projesidir.¹ Bu proje, 1981 yılında Avrupa Değerler Araştırması'nın Avrupa dışındaki ülkelere de genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Aynı yıl 22 ülkeyi kapsayan proje, giderek yeni ülkelerin katılımıyla genişlemiş ve bugün 97 toplumu kapsayan dev bir araştırma projesine dönüşmüştür.

Araştırma, her beş yılda bir tekrarlanmaktadır ve kapsamı itibarıyla dünyanın en büyük sosyal bilim araştırması niteliğini taşımaktadır. Araştırma, 1981 yılından bu yana 5 kez yapılmış olup, Türkiye ülke olarak son dördüne katılım sağlamıştır. Dünya çapında sosyal bilimcilerin işbirliğiyle uygulanan proje, dünya ölçeğinde değerlerin değişimini, sosyal ve politik yaşam üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaca bağlı olarak araştırma yaşam algıları, çevre, çalışma, aile, toplum ve siyaset, din ve ahlaktan ulusal kimliğe kadar pek çok konuda veri toplamakta ve bu alanlarda karşılaştırmalı analiz imkânı sunmaktadır.

“Dünya Değerler Araştırması”nda aile, aile değerleri ve çocuk konusunda birçok sorular bulunmaktadır. Bizi ilgilendiren iki temel soru, ideal çocuk sayısı ve ideal çocuk nitelikleriyle ilgilidir. İlk soru şöyle formüle edilmiştir: İdeal aile büyüklüğü konusunda ne düşünüyorsunuz? Ne kadar çocuk istersiniz? Bu soruya kişilerin istediği kadar çocuk adedi bildirerek cevap vermeleri istenmiştir. İkinci soruda ise kişilere çocuklara evde öğretilmesi ya da aktarılması gereken nitelikler ve değerlerle ilgili bir liste sunulmuş ve bunlardan hangisinin özellikle önemli olduğunun belirtilmesi istenmiştir. Şimdi bu sorulara verilen cevaplar temelinde, farklı coğrafya ve kültürel havzalara mensup altı Müslüman ülkenin (Türkiye, Fas, İran, Irak, Malezya ve Endonezya) çocuk algıları etrafında karşılaştırmalı bir analiz yapacağız. Mevcut durumu tasvir etmenin ötesinde hangi etkenlerin bu durumdan sorumlu olduğuna değin bazı açıklamalara girişilecektir.

3. İdeal Çocuk Sayısı

İdeal çocuk sayısı, bir yandan istenen ailenin büyüklüğü ve ölçeği hakkında fikir verirken, diğer yandan da çocuklara verilen önem hakkında bir fikir vermektedir. Sana Devrimi'nden bu yana geleneksel geniş aile çözülmekte ve yerine küçük, çekirdek aile geçmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak ideal çocuk sayısı hakkında anne baba tutumları da değişmektedir. Bu değişen tutumun gerisinde ekonomik endişeler ve çocuklara sunulan imkânların kıtlığı önemli bir rol oynamakla birlikte ekono-

¹ Dünya Değerler Araştırması, çevrimiçi analiz yapma imkânlarını da içeren bir internet sitesine sahiptir. Bu siteye (<http://www.worldvaluessurvey.org/>) adresinden ulaşabilirsiniz. Söz konusu sitede projenin geçmişi ve katılımcı ülkeler kadar araştırma alanları, soruları ve değişkenleri hakkında daha fazla bilgi alabilirsiniz.

mik endişelerin tek belirleyici etken olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü ideal çocuk sayısı, görece daha yüksek standartlarda yaşayan orta sınıf ailelerde de düşmektedir. Öte yandan çalışan anne ve babalar, çocuk sayısının artmasının çalışma hayatında sorunlar yaratacağını da düşünmektedirler. Bu nedenle her anne-baba, bakabileceği ve kendisine iyi bir gelecek sunabileceği kadar çocuk istemektedir. İşte, bu ve benzeri faktörler, toplumda istenen çocuk konusunda bir tutum oluşturmakta ve toplumsal trendlere yön vermektedir.

Dünya Değerler Araştırması'nda 1981 yılından bu yana ideal çocuk sayısına ilişkin soru sorulmaktadır. 1981-1984 arasında yapılan birinci dalga değerler araştırmasında ideal çocuk sayısı ortalama olarak 2.80 (yani yuvarlarsak 3) çocuk olarak saptanmıştır. Doksanlı yılların başında yapılan ikinci dalga araştırmada, bu rakam 2,61'e düşmüştür. Doksanlı yılların ikinci yarısında da kısmi bir düşüş söz konusudur (2,52). İlginç olan nokta şu ki, 2000'li yıllara girince ortalama ideal çocuk sayısı artmaya başlamıştır. 2000'li yıllarda yapılan ilk araştırmada (1999-2004) ortalama ideal çocuk sayısı 2,84'e çıkarken, ikinci araştırmada (2005-2007) bu rakam 2,81'e düşmüştür. Ancak bu artış, ideal çocuk konusundaki tutumların değişmesiyle değil, daha çok sözü edilen araştırmaya giderek daha fazla ülkenin –özellikle de Batılı olmayan ve dolayısıyla çocuk konusundaki düşünce ve kanaatlerin farklı olduğu kültürlerin- katılmış olmasıyla bağlantılı gözükmemektedir. Bu katılımlarla birlikte gerçek küresel eğilimlerin ortaya çıktığı söylenebilir.

1990-2007 aralığında yapılan Dünya Değerler Araştırması'nın sonuçlarına baktığımızda, Malezya hariç seçilen diğer beş önemli Müslüman ülkede ideal çocuk sayısının 2,7 olduğu görülmektedir. Bu rakam, aynı zaman aralığında araştırmaya katılan tüm ülkelerin ideal çocuk rakamıyla aynı düzeydedir. Fakat ilgili Müslüman ülkelerin tek tek durumları incelendiğinde, ülkeler arasında bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Beş ülke içinde ideal çocuk sayısının en yüksek olduğu ülke Irak (4,2) tır. Bunu 3 çocukla Endonezya takip etmektedir. Fas ve Türkiye ortalaması birbirine yakın iken, özellikle İran'ın en düşük düzeyde seyretmesi (2,1) genel beklentilerimizle pek uyumlu gözükmemektedir.

Tablo 1. İdeal Çocuk Sayısı (Ortalama)

Genel ülkeler ortalaması	2,7
Müslüman ülkeler ortalaması	2,7
Endonezya	3
İran	2,1
Irak	4,2
Malezya	-
Fas	2,7
Türkiye	2,5
Toplam	14002 (%100)

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (1990-2004)

İdeal çocuk sayısı hakkında yukarıda verdiğimiz rakamlar, genel ve ortalama rakamlar olup bazı değişkenler temelinde detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede özellikle yaş ve kuşak farkının ayrıştırıcı bir faktör olduğunu düşünüyoruz. Yaş faktörü ile ideal çocuk sayısı arasında pozitif bir bağıntı belirlenmiştir. Buna göre kişilerin yaşı ilerledikçe çocuk sayısı da artmaktadır. Başka bir deyişle genç kuşak daha az sayıda çocuk talebinde bulunurken, yaşlı kuşak daha fazla çocuk edinmek gerektiğini düşünmektedir.

İkinci olarak eğitimin modernleştirici etkisi dikkate alınır, eğitim ile ideal çocuk sayısı arasında da bir bağıntı beklenebilir. İlgili ülkelerin tümünde bu iki değişken arasında negatif bir bağıntı saptanmıştır. Başka bir deyişle eğitim düzeyi yükseldikçe ideal çocuk sayısı azalmaktadır.

Üçüncü olarak geleneksel kültürün daha fazla etkili olduğu kırsal yerleşim birimlerine kıyasla, kentlerde ideal çocuk sayısının daha az olacağı söylenebilir. Yaptığımız korelasyon analizine göre, yerleşim yeri ile ideal çocuk sayısı arasında negatif bir bağıntı olduğu görülmüştür. Yani yerleşim birimlerinin nüfusu arttıkça ideal çocuk sayısı düşmektedir.

Dördüncü olarak sınıfsal farklılıkların çocuk sayısını etkilediğini varsayabiliriz. Dünya Değerler Araştırması'nda kimin hangi sosyal sınıfa mensup olduğu kişilerin kendi beyanları esas alınarak saptanmıştır. Korelasyon analizine göre, subjektif olarak tanımlanmış sınıfsal konum ile istenen çocuk adedi arasında bir bağıntı bulunmaktadır. Buna göre sınıfsal konum yükseldikçe ideal çocuk sayısı azalmaktadır.

Tüm bu değişkenler modernleşme sürecinde, kentleşme ve eğitim seviyesi arttıkça sosyal konumu iyileşen genç kuşaklarda ideal çocuk sayısının azaldığını göstermektedir. O halde Müslüman toplumlar için statik bir kültür tanımından hareketle Müslüman birey ve grupların her zaman kalabalık bir aileye sahip olmak istedikleri ya da böyle bir beklenti içinde oldukları söylenemez.

Acaba ideal çocuk sayısı konusundaki tutumlar da gelecekte etkili bir faktör olabilir mi? Bu soruya ideal çocuk sayıları ile fiili çocuk sayıları arasındaki ilişkiye bakarak bir cevap verebiliriz. Eğer mevcut durum, ideal durumla uyumlu ise ideal çocuk tutumunun gelecekte etkili olacağını düşünemeyiz, ama bir uçurum varsa; yani mevcut çocuk sayısı, ideal sayının gerisinde ise, o zaman ideal çocuk tutumlarının gelecekte bir faktör olabileceğini söyleyebiliriz.

Tablo 2, ideal çocuk ile fiili çocuk adetleri arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Genel ortalamalara bakıldığı zaman Müslüman ülkelerde ideal çocuk sayıları ile fiili çocuk sayıları arasında pek bir fark olmadığı görülmektedir. Tek tek ülkelerin durumu incelendiğinde ise ideal çocuk sayılarının fiili çocuk sayılarını geçtiği görülmektedir. Bunun anlamı şudur: İnsanlar, aslında düşündükleri ve idealize ettiklerinden daha az sayıda çocuk sahibi görünüyorlar. Tersinden ifade edilirse, insanlardan bugün-

künden daha fazla çocuk sahibi olmak istiyorlar. Bu durumda çocuk sayısı konusundaki ideal ve tutumların çocuk sayılarını azaltma değil, artırma yönünde bir etki yaratabileceği söylenebilir.

Tablo 2. İdeal ve Fili Çocuk Sayıları Arasındaki İlişki (Ortalama)

	Fiili Sayı (2005-2007)	İdeal Sayı (1990-2004)
Genel ülkeler ortalaması	1,98	2,7
Müslüman ülkeler ortalaması	2,3	2,7
Endonezya	2,16	3
İran	1,69	2,1
İrak	2,91	4,2
Malezya	1,64	-
Fas	1,77	2,7
Türkiye	2	2,5

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması

4. İdeal Çocuk Özellikleri

Çocuklarını “en iyi bir şekilde” yetiştirmek, her anne ve babanın isteğidir. Bununla birlikte “en iyi şekli” ne olduğu belirgin değildir; çocuğa verilmesi gereken değerler ve bir çocukta aranan nitelikler her zaman her yerde aynı değildir. Bu husus, kültürden kültüre, toplumdan topluma değişmektedir. Dünya Değerler Araştırması’nın verileri, farklı kültürlerdeki insanların bir çocukta bulunması gereken ideal niteliklerin ne olduğuna değin bir görünüm sunmaktadır. Sorulan sorular ve aranan nitelikler, mükemmel ve tam bir liste olmasa da en azından bir fikir vermektedir. Tablo 3’ten görüleceği üzere 2005-2007 aralığında yapılan araştırmada 58 ülkede, bazı nitelikler ve değerlerin çocuklar için ne kadar önemli olduğu sıralanmıştır. Bu tabloda yüzde 50’nin üzerinde insanların desteğini kazanan dört nitelik öne çıkmaktadır.

Bu niteliklerin başında “sorumluluk duygusu” gelmektedir. Sorumluluk duygusu, haklar kadar ödevlerin de ciddiye alınmasını gerektirmektedir. Sadece haklarını düşünen çocuklar, sorumsuz olarak görülmekte ve bu çocukların gelecekte kendi ayakları üzerinde duramayacakları düşünülmektedir. Sorumluluk, daha çok geleneksel toplumlarda vurgulansa da bireyciliğin ve hakların aşırı vurgulandığı modern toplumlarda da bu niteliğin ihmal edildiği düşünülmekte ve dolayısıyla yeniden önemsenen bir özellik haline gelmiştir. “Başka insanlara saygı ve hoşgörülü davranma”, çocuklardan beklenen ikinci önemli nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nitelik, günümüzde medeni ve sosyal olmanın bir ölçütü olarak algılanmaktadır. Aslında bu değeri, anne-baba ve yakınlarla duyulan saygı ve hoşgörünün bir genişlemesi olarak görmek mümkündür. Bu, ailevi değerlerin topluma doğru genelleştirilmesi anlamına gelmektedir ki modern dönemdeki değerlerin soyutlaşması ve genelleşmesi genel bir eğilim olarak kendini hissettirmektedir. Bazı sosyal bilimciler bu gelişmeyi modernleşme olgusunun bir özelliği olarak yorumlamaktadır (Van der Loo&Van Reijen, 2003:44-45).

Tablo 3. Dünya Ülkelerinde (58) Çocuklarda Aranan İdeal Özellikler (%)

	Toplam
Sorumluluk duygusu	72.6
Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü	71.1
Çalışkanlık	56.2
Bağımsızlık	51.9
Söz dinleme ve itaat	43.0
Dindarlık	41.5
Tutumluluk, para ve malına özen	38.9
Sebat, azim, kararlılık	38.1
Bencil olmama	34.3
Hayal gücü	23.4

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2005-2007)

Çağdaş toplumlarda çocuklarda bulunması gereken üçüncü erdem “çalışkanlık”tır. Bu nitelik hem geleneksel hem de modern toplumların önemsendiği bir husustur. Her iki toplum tipinde de çalışma ve sorumluluk, başarının yolu ve anahtarı olarak görülmektedir. “Bağımsızlık”, dördüncü önemli özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu özellik daha çok modern toplumun bir erdemi olarak yorumlanabilir.

Yukarıdaki tabloda yer alan diğer değerler ve nitelikler, önceliklere kıyasla daha az önemsenmektedir. Bu değerlerin daha çok geleneksel değerler olduğu söylenebilir. “İtaat ve söz dinlemek” beşinci sırada gelmektedir. Bunu geleneksel toplumun bir başka erdemi olan “dindarlık” takip etmektedir. “Tutumluluk ve kararlılık” aynı derecede ama daha düşük düzeylerde tercih edilen değerler olup bunu “bencil olmamak” ve “hayal gücü” izlemektedir.

Şimdi bu nitelik ve değerlerin seçilmiş Müslüman toplumlardaki sıralamasının ne olduğuna bakıp bir kıyasla yapmaya çalışacağız. Tablo 4, aynı niteliklerin Müslüman ülkelerde ne kadar destek bulduğunu göstermektedir. Müslüman ülkelerde yüzde 50’nin üzerinde destek bulan beş önemli değer “sorumluluk duygusu”, “dindarlık”, “başka insanlara saygı ve hoşgörü”, “çalışkanlık” ve “bağımsızlık”tır. Sıralama bir ta-

rafa bırakılırsa Müslüman toplumlar sadece bir noktada farklı gözükmemektedir: Genel olarak dünya toplumlarında dindarlık önemsenen ilk değerler arasında değilken Müslüman ülkelerde bu nitelik ikinci planda gelmektedir. Modern toplumlara karşı olarak dindarlık, hala yüksek bir değer olarak korunmak istenmektedir. Bu, bir düşünce ve tutum olarak böyle olmakla birlikte bunun ne kadar çocuklara başarılı bir şekilde aktarılabildiği başka bir sorundur. Müslüman ülkelerdeki diğer önemli nitelikler (sorumluluk, başka insanlara saygı ve hoşgörü, çalışkanlık ve bağımsızlık) önemli oranda İslam kültüründe temelleri olan değerlerdir. Batıda Müslüman toplumların tipik bir özelliği olarak algılanan sadakat, itaat ve söz dinlemek ise yüzde 50'nin altında destek bulan bir değerdir. Diğer değerler de, genel olarak başka ülkelerde olduğu gibi daha düşük düzeyde desteklenmektedir.

Tablo 4. Seçilen Müslüman Ülkelerde Çocuklarda Aranılan İdeal Özellikler (%)

	Toplam
Sorumluluk duygusu	80.2
Dindarlık	74.7
Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü	70.0
Çalışkanlık	63.4
Bağımsızlık	56.5
Söz dinleme ve itaat	49.3
Tutumluluk, para ve malına özen	40.9
Sebat, azim, kararlılık	31.0
Bencil olmama	27.1
Hayal gücü	17.7

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2005-2007)

Tablo 5, Müslüman toplumlar arasında bir karşılaştırma yapmaya imkân vermektedir. Bu tablo yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde okunabilir. Yatay olarak baktığımızda **bağımsızlık**, en fazla Malezya'da; **çalışkanlık**, en fazla Türkiye'de; **sorumluluk duygusu**, en fazla Endonezya, Irak ve İran'da; **hayal gücü**, en fazla Fas'ta; **başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü**, Irak, Malezya ve Türkiye'de; **tutumluluk**, en fazla Malezya'da; **kararlılık**, en fazla Endonezya'da; **dindarlık**, en fazla Endonezya ve Irak'ta; **bencil olmamak**, en fazla Fas'ta; **itaat ve sadakat** ise en fazla Irak'ta vurgulanmaktadır.

Tablo 5. Müslüman Ülkelerde Çocuklarda Olması İstenen İdeal Özelliklerin Karşılaştırılması (%)

	Toplam	Türkiye	Endonezya	Fas	İran	Irak	Malezya
Bağımsızlık	56.5	39.4	82.6	54.8	63.7	29.1	78.7
Çalışkanlık	63.4	79.2	59.9	51.0	69.5	63.9	49.1
Sorumluluk duygusu	80.2	75.2	84.6	69.0	81.9	83.5	78.6
Hayal gücü	17.7	22.4	18.4	26.2	17.8	9.2	21.6
Başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü	70.0	70.4	59.5	58.6	65.1	85.8	73.7
Tutumluluk, para ve malına özen	40.9	39.1	47.7	45.0	39.6	31.8	50.7
Sebat, azim, kararlılık	31.0	36.8	41.9	27.3	30.6	21.0	33.3
Dindarlık	74.7	42.3	91.3	68.2	72.1	90.6	59.6
Bencil olmama	27.1	31.4	32.8	36.6	32.8	9.5	30.1
Söz dinleme ve itaat	49.3	46.0	53.7	50.9	32.7	73.9	25.9

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2005-2007)

Dikey olarak ülkeler bazında bir değerlendirme yaptığımızda, farklı değerler içinde Türkiye'de en fazla **çalışkanlık ve sorumluluk duygusu**; Endonezya'da en fazla **dindarlık ve sorumluluk duygusu**; Fas'ta en fazla **sorumluluk duygusu ve dindarlık**; İran'da en fazla **sorumluluk duygusu**; Irak'ta en fazla **dindarlık**; Malezya'da en fazla **bağımsızlık ve sorumluluk duygusu** öne çıkarılmaktadır.

Müslüman toplumlar arasında ortak değerler olmakla birlikte ayrıntılı bir çözümleme, bu toplumlarda çocuklara aktarılması ve onların üzerinde görülmesi gereken değerler konusunda farklı vurgular olduğunu göstermektedir. Bu vurgu farklarıyla birlikte söz konusu ülkelerde geleneksellik ve modernlik süreçlerinin de farklı biçimlerde yaşandığı söylenebilir.

5. Sonuçlar

Batı dünyası, bir taraftan kendi içinde değişen aile yapıları ve değerleri uzantısında, modern dünyada "aile değerleri"nin yıprandığı ve hatta kaybolduğu yönünde keskin bir tartışmayı yaşarken, diğer taraftan da Müslüman dünyada pek fazla bir

değişme olmadığını ve hala statik ve geleneksel bir kültürün aile yapılarına hâkim olduğunu ileri sürmektedir. Bu iddiaya göre “biz kültürü”nün hâkim olduğu bu dünyada bireyler toplumun, çocuklar da ailenin otoritesi altında ezilmektedirler. Çünkü geleneksel kültür birey ve çocuklardan otoriteye körü körüne itaat etmesini ve söz dinlemesini talep etmektedir. Doğal olarak böyle bir kültürde kişilerin kendi kendilerini geliştirmeleri beklenemez! Dünya Değerler Araştırması veri tabanına dayalı olarak, seçilmiş bazı Müslüman toplumlarda yaptığımız karşılaştırmalı çözümler aile değerleri ve ideal çocuk imgesinin söz konusu ülkelerde statik değil, dinamik bir yapı arz ettiğini gözler önüne sermektedir. Çocuk konusunda ülkeler arasında ortak paydalar olmakla birlikte farklı vurgular da görülmektedir. Ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

İlk olarak çoğu dünya ülkelerinde olduğu gibi seçilmiş Müslüman ülkelerde de aile önemli bir değer olmaya devam etmektedir. Aile, kendisi bir değer olduğu gibi birçok değer ve normun da kaynağı ve ileticisi durumundadır. Aileye verilen bu önem, salt geleneksel değerlerle açıklanamaz, aynı zamanda modern çağın tehdit edici gelişmeleri ailenin bireyler ve çocuklar için iyi bir sığınak olduğunu da yeniden hatırlatmıştır. Aileye alternatif olarak düşünülen kurumlar kendisinden beklenen şeyleri yerine getirememiş ve aile bir kez daha güçlü ve üstün bir kurum olduğunu göstermiştir.

İkinci olarak dünya genelinde ailede aktarılması gereken değerler içinde “terbiye/adap kuralları”, “sorumluluk duygusunu” ve “başka insanlara saygı ve hoşgörüyü yaklaşım” önde gelen üç değer olarak dikkat çekmektedir. Bu değerler geleneksel olduğu kadar modern değerler olarak ifade edilmeye hak kazanmışlardır.

Üçüncü olarak ideal çocuk sayısı, seçilen Müslüman toplumlarda ortalama olarak üç civarındadır. Bu rakam diğer ülkelerle de kıyaslandığında bir farklılığı değil aynıleşmeyi ifade etmektedir. Yani Müslüman toplumlarda daha kabarık bir çocuk istendiği doğrultusundaki Batılı kalıpyargılar, araştırmaya dayalı veriler tarafından teyit edilmemektedir. Bununla birlikte Müslüman ülkeler arasında farklılıklar olduğu da belirtilmelidir. En fazla çocuk talebi Irak’tan (4 adet), en az çocuk talebi ise İran’dan (2 adet) gelmektedir.

İdeal çocuk talebini eğitim, toplumsal konum, yerleşim birimi ve kuşak farkları önemli ölçüde belirlemekte olup, tüm bu değişkenler modernleşme sürecinde, kentleşme ve eğitim seviyesinin artışına paralel olarak sosyal konumu iyileşen genç kuşaklarda ideal çocuk sayısının azaldığını göstermektedir. O halde Müslüman toplumlar için statik bir kültür tanımından hareketle Müslüman birey ve grupların, her zaman kalabalık bir aileye sahip olmak istedikleri ya da böyle bir beklenti içinde oldukları iddia edilemez.

Fiili çocuk sayıları ile ideal çocuk sayıları arasındaki ilişki, ideal çocuk sayısı ko-

nusundaki tutumların kendi başına çocuk sayılarını azaltmada bir faktör olabileceğine işaret etmemektedir. Bilakis bu yöndeki tutumlar, çocuk adedini artırmada etkili olacağına benzemektedir. Çünkü fiili çocuk sayıları, ideal çocuk sayılarının gerisindedir.

Dördüncü olarak ideal çocuk nitelikleri bakımından seçilen Müslüman toplumların çok farklı bir düşünüş içinde olduklarını göstermemektedir. Müslüman toplumlar da diğer dünya toplumları gibi çocuklar için sorumluluk duygusu, başka insanlara saygı ve hoşgörü, çalışkanlık ve bağımsızlık gibi değerlerin önemli olduğu vurgulamaktadırlar. Müslüman toplumları diğerlerinden farklı kılan tek nokta, bu toplumlar diğerden farklı olarak çocukların kendi dinlerine bağlı olmalarını; yani dindar olmalarını talep etmektedirler.

Genel keyfiyet böyle olmakla birlikte Müslüman toplumlarda değerler hiyerarşisinin her zaman aynı olduğu söylenemez. Daha öncede belirttiğimiz gibi **bağımsızlık**, en fazla Malezya’da; **çalışkanlık**, en fazla Türkiye’de; **sorumluluk duygusu**, en fazla Endonezya, Irak ve İran’da; **hayal gücü**, en fazla Fas’ta; **başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü**, Irak, Malezya ve Türkiye’de; **tutumluluk**, en fazla Malezya’da; **kararlılık**, en fazla Endonezya’da; **dindarlık**, en fazla Endonezya ve Irak’ta; **bencil olmamak**, en fazla Fas’ta; **itaat ve sadakat** ise en fazla Irak’ta vurgulanmaktadır.

Özetlersek; Müslüman toplumlarda aile ve aile değerleri hala önemli olmakla birlikte bu değerler, toplumsal değişkenlerle birlikte ele alındığında dinamik bir görünüm sergilemektedir. Bu dinamik görünüm, çağımızda özellikle Batı dünyasında Müslüman aile ve çocuk imgesi konusundaki yerleşik kalıpları ve imajları sorgulamamızı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- A&G Araştırma, İdeal Çocuk Anketi, 8 Mayıs 2008.
- Canan, İ., (1980), Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Gaye Matbaacılık, Ankara.
- Canatan, K. & Yıldırım, E., Aile Sosyolojisi, Açılım, İstanbul 2009.
- DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), İlmihal I-II, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Eppink, A. (Red.), (1986), Kind-zijn in twee culturen, Jonge Marokkaanse en Turkse Kinderen in Nederland, Van Loghum Slaterus, Hilversum.
- Harding, L. F. (1999), “Family values’ and Conservative government policy: 1979–97”, In: Changing Family Values, Jagger, G. & Wright, C., London and New York.
- Inglehart vd., (2004), Human Beliefs and Values, A cross-cultural sourcebook based on the 1999-2002 values surveys, Siglo XXI Editores, Mexico.
- İzzetbegoviç, A. (1987), Doğu ve Batı Arasında İslam, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Rahman, E., (1987), Ana Konularıyla Kur’an, Fecr Yayıncılık, Ankara.
- Revillard, A. (2006) Work/Family Policy in France International Journal of Law, Policy and the Family 20(2).
- Üçal, T. & Malcolm, D., (2003), Ahlak: Kutsal Kitap’a Göre Etik, Babylon, İstanbul.
- Wikipedia (2010-1), <http://nl.wikipedia.org/wiki/Confucianisme> (5.12.2010)
- Wikipedia (2010-2), http://en.wikipedia.org/wiki/Family_values (5.12.2010).
- Van der Loo, H. & Van Reijen, W., (2003), Modernleşmenin Paradoksları, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Yasdıman, H. Ş. (2001), “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı XIII-XIV, İzmir.

FITRAT EKSENİNDE AİLENİN YENİDEN İNŞASI

Prof. Dr. Burhanettin Can

Prof. Dr. Burhanettin Can

Prof. Dr. Burhanettin CAN, 1950 yılında Bayburt'ta doğdu. 1974 yılında(Lisans, İTÜ. Elektrik Fakültesi), Elektronik Yüksek Mühendisi; 1977 yılında(Yüksek Lisans, İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü) Nükleer Yüksek Mühendisi; 1984 yılında doktor (İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü, Nükleer Teknoloji ABD), 1985 yılında Yard. Doç. Dr.(Marmara Üniversitesi, Elektronik Eğitimi ABD), 1987 yılında Doçent(Nükleer Teknoloji ABD) 1992 yılında Profesör(Marmara Üniversite-

si, Bilgisayar ve Kontrol Eğitimi ABD) oldu. 2007 yılında Marmara Üniversitesinden emekli oldu. Marmara Üniversitesi, Teknik eğitim fakültesinde, Anabilim Dalı Başkanlığı, Bölüm Başkanlığı ve Dekan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Marmara Üniversitesinde, Gerek Teknik eğitim Fakültesi ve gerekse M.Ü. Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu Elektronik Bilgisayar Bölümlerinde yeni program ve laboratuvarların kurulması çalışmalarını yürütmüştür. İTÜ TRIGA Mark-II Araştırma Reaktörünün kuruluş çalışmalarında bulunmuş, Reaktörün Operatörlüğünü, İşletme ve Elektrik-Elektronik Bakım şefliğini yapmıştır.

Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanlığı, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Nükleer Güvenlik Komitesi Üyeliği, Milli Eğitim Şurası, Komisyon Üyeliği yapmıştır. İktisadi Girişim Ve İş ahlakı Derneği Yönetim Kurulu Üyesi(İGIAD), Üniversite Öğretim Elemanları Derneği(ÜNDER) Yönetim Kurulu üyesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi(SEKAM) Yönetim Kurulu Başkanıdır.

12 Doktora, 25 Yüksek lisans tezi yönetmiştir; 18 Projede görev almıştır. Uluslararası 35, ulusal 53 olmak üzere 88 adet yayını mesleki alanda; 100 civarında yayını ise, siyasi, dini ve sosyal alanda bulunmaktadır.

Yaptığı çalışmalardan dolayı, taktir, teşekkür belgelerine sahip olup değişik alanlarda sertifikaları vardır.

Sosyal ve Kültürel Faaliyetler kapsamında, Sosyal Ekonomik Araştırma Merkezi(SEKAM), Araştırma Kültür Vakfı(AKV), Umran Dergisi, Pınar yayınları, Açılım Yayınlarının kuruculuğunu yapmıştır.

*“Fitratın İnsanı sıratı müstakime çekişi,
mıknatısın demiri çekişine benzer.
Mıknatıs özelliği eşyada, doğruya gidiş
özelligi insanın yaratılışında vardır.”
Yusuf Hamedani*

Giriş

Aile, insanın ilk yaratılışı ile birlikte(Hz. Âdem ve Eşi) ortaya çıkan ve tarih boyu önemini ve varlığını koruyan, toplumun en temel yapıtaşlarından biridir. Aile kurumu, Kuran-ı Kerim'in Rum süresinin 21. Ayeti kapsamında ifade edilen, İnsan fitratına yerleştirilmiş **genetik bir kodlamannın** sonucu ve **Allah'ın bir ayeti** olarak tecelli etmektedir.

Gerek Kuran – Sünnet'i ve gerekse insan yapısı üzerinde yapılan günümüzde ki çalışmaları göz önüne aldığımızda, beyin yapısı, anatomik, fizyolojik, psikolojik ve ruhsal açılardan **kadın ve erkeğin genetik yapılarının** dolayısıyla **fitratlarının farklı olduğu** görülmektedir. **Kadın ve erkek fitratlarının** farklı olması, cinslerden birinin diğerine üstünlüğü olarak anlaşılmalıdır. **Fitrat farklılığı**, evliliği zorunlu kılmaktadır. **Evlilikle birlikte eşler, birbirlerinin eksikliklerini tamamlayıp daha mütakâmil birer insan haline gelmektedir. Kadın ve erkeğin fitratlarının farklı olmuş olması, onlara aile içerisinde ve hayatta farklı roller yüklemektedir.** Fitrat farklılığının eşler tarafından iyi anlaşılması halinde, aile içi iktidar kavgası son bulacak, Kuran'ın (Bakara 187)tabiri ile birbirlerine elbise olacak tarzda birbirlerini örtüp bütünleşeceklerdir.

İslam'ı aile modelinde, aile bireylerinin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları fitrat ve genetik yapı açısından ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Fitratın ön gördüğü Aile ahlakı çerçevesinde eşlerin görev ve sorumluluk alanları, **1-Anne babalara karşı görev ve sorumluluklar, 2-Çocuklara karşı görev ve sorumluluklar, 3-Eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları, 4- Akrabaya karşı görev ve sorumluluklar** şeklinde dört alt alana ayrılması zorunludur. **Keza eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları da, 1-Eşlerin ortak görev ve sorumlulukları, 2-Erkeğin görev ve sorumlulukları, 3- Kadının görev ve sorumlulukları** şeklinde 3 alt alan içerisinde ele alınıp incelenmelidir. Saldırıların odak noktasında olup savrulmakta olan aile, ancak bu şekilde yeniden inşa edilip korunabilir.

Bu çalışmada fitrat kavramı çerçevesinde ailenin yeniden inşa edilme mecburiyeti konusu ele alınıp incelenmektedir.

Yaratma ve Yaratılma ile ilgili Kavramlar

Fitrat, yaratma-yaratılma kavramlar ailesinin(kümesinin) bir elemanıdır. Fitrat kavramının bu aile içerisinde konumunu belirlemedikçe, ifade ettiği anlamı, gerçek boyutu ile kavramak mümkün olamamaktadır. O nedenle, Fitrat kavramını açıklamadan önce fitrat kavramının yer aldığı kavramlar ailesini belirlemekte, fayda vardır.

Kuran'da yaratma, yaratılma, yaratılışla ilgili genel olarak kullanılan ana kavram, halk kavramıdır. Halk kavramı ile bağlantılı ve onun değişik veçhelerini, yönlerini ifade eden kavramlar; *ca'l, siva/istiva, savr/tasvir, inşa', bed'a/ibda', fatr, ber', bina, raf'a, medd, best, vüs'a, mehd, seth, fetk, ilka, vaz'a, adl, inbat, ihrac'* olarak ifade edilebilir.(1-5)

Kuran'da *ca'l*(yapıp-etme) yaklaşık 300 yerde, *halk*(yaratma) yaklaşık 150 yerde, *fatr* yaklaşık 20 yerde, *neş'et*(yapıp-kurma) yaklaşık 20 yerde ve *bed'*(başlama) yaklaşık 10 yerde, *bed'a/ibda'*(var etme) 2 yerde geçmektedir(3,4).

Bu kavramlardan *halk, fatr ve bed'*, *Esmaul Hüsna* içinde birer ilahî isim-sıfat (*Haalik,*

Fatır, Bedî', Mübdî') olarak yer almıştır.(4)

Burada bu kavramlardan sadece *Halk ve fatr-fitrat* kavramları ele alınıp incelenecektir.

Halk

'Ha-Le-Ka' fiil kökünden mastardır. '**Doğru taktir etmek, bir şeyi yokken ortaya koymak, bir şeyi bir şeyden meydana getirmek**' manalarına gelmektedir. Yukarıdaki kavramlar Halk kavramının çeşitli veçhelerini, yönlerini ifade etmektedirler. Halk kavramının Allah ve insanlar için kullanımına ilişkin iki boyutu vardır.

'**Yokken icat etmek**' anlamında sadece Allah için kullanılmaktadır. Bir şeyden meydana getirmek anlamında ise insanlar için kullanılabilir. Ragıp el- İsfahani halk kelimesinin; **1- 'takdir, belirleme' anlamında, 2- yalan ve ortada olmayan bir şeyi ortaya atmak(uydurmak, iftira etmek)anlamında** insanlarla ilgili olarak kullanılabileceğini belirtmektedir(1).

"Halk", **tekvînle ilgili inşâyâ tahsis edilmiş** ve içerisinde bir **takdir ve tesviye** mânâsı barındırır. Halkın anlam alanında, yaratılanın özel kaderini her yönüyle yoktan var eden ve takdir eden, **kapsayıcı ilim ile yapma ve düzen verme** mânâsı vardır(4).

Fatr/ Fitrat

'Fa-Tı-Ra' harflerinden oluşan fatr, Arap dili lügatlerinde; "Uzunlamasına yarmak, memeden parmakla süt sağlamak, hamuru mayalandırmadan pişirmek, deriyi tabaklamadan hazırlamak, zuhur(çıkış, fişkıriş), yarmak, fişkirmek, açılıp saçılmak, hayvanın azı dişinin bitmesi, yaratmak, **örneği olmayan bir şeyi vücuda getirmek.**' '**'Süzülmüş bir biçim, görünüş veya cisim üzerinde bir şeyi meydana getirmek, özellikleri ile ortaya koymak'** anlamlarına gelmektedir(1-5).

Fatr ve Fitrat kavramları, yaratılışla ilgili '**halk**' kavramının farklı bir boyutunu ifade ederler. Yukarıda ki '**parmakla sütün sağılması', 'maya kullanılmaması', 'derinin tabaklanmadan hazırlanması'** ifadelerine bakıldığında, **içerisine katkı maddesi katmadan, doğrudan müdahale ile saf, temiz, berrak, duru ve süzül-müş olarak örneği olmayacak tarzda meydana getirme, yaratma özelliğini ihtiva** etmektedir.

Müfessirler, **fatr'ın yarmak, fişkirmek, açılıp saçılmak, yaratmak** anlamlarının en baskın anlamlar olduğunu ifade etmektedirler. Zemahşeri, Arapların ağaç gövdesinin yapraklarla açılıp saçılmasını "**ağaç yapraklarla yarıldı** "; toprağın bitkilerle donanmasını da "**toprak yarıldı** " sözü ile dile getirdiklerini belirtir(1,3).

"Ben, demiş, fâtırın mânâsını iyice bilmiyordum. Nihayet bana iki ârâbi bir kuyu hakkında muhakemeye geldiler, birisi, '**Ben başladım, ilk ben kazdım**' dedi." şeklinde İbnü Abbas'dan aktarılan ifadenin, **fatrın en önemli özelliğinin, yaratma fiilinin ilk anını ifade etmiş olmasıdır.** Halk(yaratma) kavramı kapsamında Kâinatın hiçbir model, örnek olmadan yaratılması **beda**, ilk yarma, açma olayı **fatr**, açma ve yarma biçimi ve kazanılan durum, hal ise **fitrattır**(1-5).

Fatr yaratılıştaki **dileme ve taktirden sonraki ikinci aşamadır.** Fatr ve fitrat bu ilk yaratılışı ihtiva ettiği gibi devam eden her yaratılışı da içine almaktadır. Bir maddeden bir cisim meydana gelmesi de, bir fatr olayı olarak kabul edilmektedir. Bunun için en güzel örnek, tohum ve çekirdeklerin toprak altında yarıp ilk filizlerini vermeye başlaması halidir. Tohum ya da çekirdek, kendinden çıkacak olan bitkinin

özüdür. Genlerimizin tüm özelliklerimizi bünyesinde barındırması gibi, tohum ya da çekirdek de, kendinden çıkacak olanın tüm özelliklerini içinde barındırmaktadır. Bitki, bir fatır olayı ile tohumundan veya çekirdeğinden çıkar ve sonunda da kendi tohumunu ve çekirdeğini üretir. Bir hücrenden de bir hücrenin doğması bir yarılımdır(fatır).

Dolayısıyla “**Herhangi bir şeyin, ilk icadına, var olmasına ve ortaya çıkışına fatır, ilk varlığına ait durumuna, ortaya çıkış biçimine ve taşıdığı özellikleri ile birlikte görünüşüne fitrat**, fitratın devamı içindeki uyuma ve yaratılmış olanın fitrat üzerinde tekrar ile kazandığı öz niteliklerine tabiat denilmektedir.” (1-5) Kainat, Allah’ın fatırıyla kazandığı fitratı işleye işleye tabiatını kazanmış, yani fitrat üzerinde bir adet edinmiştir. İslami terminolojide buna ‘**adetullah**’ denmektedir(1).

Tefsircilerin çoğu fitratı, ‘**gerçeği kabul ve anlama kabiliyeti**’ olarak da kabul etmektedir. Fitrat hep hakka, iyiye, güzele, doğruya, marufa, hayra yönelimli bir istikamet takip eder. Bunun aksı bir hal, dış şartlardan, yanlış eğitim-öğretim, bilgi ve terbiyeden kaynaklanan bir hastalık, sapmadır(1,2).

İbn Abbas’a göre fatırdaki yaratma her *seferinde yeni, benzersiz ve örneksizdir* (4). Fitrat düzeninde her oluş, bir öncekine göre daha mütakâmil ve orijinaldir. Fitrat, yaratılanın **plan ve programı gibi mahiyeti ve hedefi de**, Fatır tarafından bilinmektedir. Bu plan ve ona ilişkin bilgi, **Fitrattır**. İlk yarılıştan ortaya çıkan maddede hiçbir bozulma yoktur(2). Bu nedenle fitrat, **tam, sağlam, saf ve berrak yaratış ve yaratılış, gerçek ve katıksız bir tabiattır**. Bu hem maddi hem de manevi açıdan böyledir.

Fatır ve fitrat bir şeyi ilk varetmek ve onu, bir hedefe doğru geliştirmek üzere, açıp saçmak dalbudak salmak olduğu için; Kur’ani Kerim, olma-ölme ve tekrar olma düzenini fatır kökünden gelen İnfitar, tefattur gibi kelimelerle ifade etmektedir:

“*Gök yarıldığı (infitar) zaman, yıldızlar dökülüp saçıldığı zaman, denizler kaynatıldığı zaman, kabirlerdeşildiği zaman...*(infitar, 1-4 , Meryem, 90)

Fatır veya infitar’daki yarma ve yarılma olayı, aynı anda bir oluşun sonu, fakat bir başka oluşun başlangıcı olarak belirmektedir(4, 17 İsra 51; 29 Ankebut19).

Fatır’ın isim-sıfatlarından biri **fatırdır**. **Allah’ın fatır olarak anılışı**, sürekli oluşta, bir oluşu yararak ondan ikinci bir oluş çıkarmakta ve bunu sürekli olarak yapmakta olduğundan dolaydır(4):

“**Allah yaratışta ne dilerse onu artırır.**” (35 Fatır 1, 51Zariyat 47)

“**O, her gün bir iştedir.**”(55 Rahman 29)

Allah fatırdır ve insanların yüzlerini fatıra çevirmeleri gerekir(39/46*; 6/79; 14/10; 11/51; 12/101; 17/51; 21/56; 20/72; 35/1; 36/22; 43/27; 42/11). **Çünkü insanların son yolculuğu Fatır olan Allah’a olacak ve de bu dünyada yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerdir**(53/42, 21/104, 85/13, 30/27, 10/4, 29/20, 53/44-47, 56/62).

İnsan Yapısı

Gerek Kuran – Sünnet’in gerekse tıp biliminin insan yapısı ile ilgili verdikleri bilgileri göz önüne aldığımızda, farklı kavramlar kullanılmış olmasına karşılık, insan yapısında iki farklı cephenin(veçhe) var olduğunu söyleyebiliriz: **1- İnsanın İyilik cephesi, 2- İnsanın kötülük cephesi. Kuranı Kerim’in deyişi ile, insanoğlunun en güzel ve de en aşağılık yönleridir bu iki yapı:**

“Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.

Sonra da aşağıların aşağısına çevirdik.” (95 Tin 4-5)

Bu iki yapı, iki ayrı karar merkezine sahipler. Kuran’da geçen **Kalp ve nefse** ilişkin ayetleri incelediğimizde, insanda var olan bu iki zıt cephenin karar merkezlerinin **kalp ve nefis** olma ihtimali çok yüksektir:

“**Bununla birlikte nefsimi aklamak, onu masum göstermek istemiyorum. Çünkü Rabbimin rahmeti ile korudukları dışındaki tüm nefisler, insanı ısrarla kötülüğe kışkırtırlar.**”(12 Yusuf 53)

-----

* Kuranı Kerimde 39. Sürenin 46. Ayeti.

İnsanı yaratan ve âlemlerin Rabbi olan Allah, eşrefi mahlûkat olarak yarattığı insana karşı gösterdiği merhametten dolayı, bir yaratıcı olarak, ona yol göstermekte ve onu uyarmaktadır:

“**Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız.**”(50 Kaf 16)

İnsanı iyiliğe veya kötülüğe sevk etmek isteyen bu iki karar mekanizmasının bir özelliği de, **değişebilir** olmalarıdır. Her ikisi, hem olumlu istikamette hem de olumsuz istikamette değişim gösterebilirler:

“**Nefse ve ona ‘bir düzen içinde biçim verene’,**

Sonra ona fücürünü (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) ve ondan sakınmayı ilham edene (andolsun) .

Onu arındırıp-temizleyen gerçekten felah bulmuştur.

Ve onu (isyanla, günahla, bozulmalarla) örtüp-saran da elbette yıkıma uğramıştır.”(91 Şems 7-10)

İnsanı iyiliğe veya kötülüğe sevk etmek isteyen bu **iki karar mekanizmasına** ilişkin kuvvetler, insan bünyesinde birbirleri ile çarpışır durur. Bu çatışmanın sonucu oluşan bileşke kuvvet, insanı ya olumlu istikamete ya da olumsuz istikamete götürür. Bunun sonucunda insan ya huzuru, mutluluğu yakalar ya da hüsrana uğrar:

“4733 - Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) :

“Fitneler, tıpkı (kamışlardan örülen) hasır gibi, (insanların kalbine) çubuk çubuk atılır. Hangi kalbe bir fitne nüfuz ederse onda siyah bir leke hâsil olur.

Hangi kalp de onu reddederse onda beyaz bir benek hâsil olur.

Böylece **iki ayrı kalp** ortaya çıkar: **Biri cilalı taş gibi bembeyazdır**; dünyalar durdukça buna hiçbir fitne zarar vermez. **Diğeri ise, alaca siyahtır**. Tepetaklak duran testi gibidir; bu kalp, ne iyiyi iyi bilir, ne de kötüyü kötü.

O, **hevadan** (beşeri değerlerden) kendisine ne yutturulmuşsa, onu (hak veya batıl) bilir.”(6)

Bu iki karar merkezine hitap eden iki varlık, **melek ve şeytandır**:

507 -”Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) :

“**Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi** kötülüğe çağırarak, sonu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır.

Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırarak ve kötülükten uzaklaştırmaktır.

Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teala'ya hamdetsin.

Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın.”

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözlerine şu meâldeki âyeti ekledi:

“Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder..” (2 Bakara 268).(7)

İki farklı değer sistemini bünyesinde barındıran, melez değer sistemlerine sahip insanların ulaşacağı sonuç, kaostur. Tezat içerisinde bocalayıp güvenilirliğini ve saygınlığını kaybetmektir:

“Şayet onlar da, sizin inandığımız gibi inanırlarsa, kuşkusuz doğru yolu bulmuşlardır; yok eğer yüz çevirirlerse, onlar elbette **bir (çelişki ve) aykırılık içinde-dirler.**” (2 Bakara137)

Günümüz Türkiye'sinde ki insan unsurunun ana meselesi budur.

İnsan yapısı ve Fitrat

Fitratın tam, sağlam, saf ve berrak yaratış ve yaratılış, gerçek ve katıksız bir tabiat olması olgusunu, Hz. Peygamberin Miraçla ilgili hadislerinden birinde **fitratın sût ile temsil** edilmesinde görebilmekteyiz:

“Ebu Hureyre: “Hz. Peygambere, Mekke'den Kudüs'e götürüldüğü gece biri sût, diğeri şarap dolu iki kadeh takdim edildi ve Peygamber bunlara bir süre baktıktan sonra sût dolu kadehi aldı.

Bunun üzerine, Cebrail şöyle dedi: **Seni fitrata yönelten Allah'a hamdolsun.**

Eğer şarap dolu kadehi alsaydın, ümmetin azıp sapacaktı.

Böyle bir seçim yapmakla sen ve ümmetin fitratı seçmiş olma bahtiyarlığını gösterdiniz.” (8)

Hz. Peygamber bir başka hadisinde hayrın fitrata uygun olduğunu, şerrin ise fitratın sapması olduğunu söylemesi, **fitratın öz ve başlangıç itibariyle insanın tertemiz bir şekilde yaratıldığı hale tekabül ettiği** manasına gelmektedir:

“2153. [3:510, Hadis No: 4152] Hz. Peygamber(sav):

Hayır, fitrata uygundur. Şer ise fitratın sapması sonucu işlenir.

Allah kimin hakkında hayır dilerse, **onu dinde bilgili ve ince anlayış sahibi kılar.**”(9)

Hz. Peygamberin(s.a.s) fitrat üzerine **yemin yapması** ve fitrat üzerine **dua etmesi**, fitratın insanın tertemiz, saf bir yaratılış halı olduğunu teyit etmektedir:

“Hz. Peygamberin(s.a.s):

“**Ben, fitrat üzere şehadet ederim ki Allah'tan başka tapılacak yoktur.**”(10)

“**İslam fitratı üzere sabahladık, samimiyet ruhu üzere sabahladık,**

Muhammed'in tebliğ ettiği din üzere sabahladık, ceddimiz İbrahim'in milleti olarak sabahladık. Hem de hanif ve müslüman olarak .” (11)

Fitrat, insanın her türlü pislikten, yozlaşmadan, kötülükten azade, maddi ve manevi temiz olma halidir. Hz. Peygamberin aşağıda ki hadislerinde sayılan temizliklerin fitrattan olduğunu söylemesi bu açıdan önemlidir:

“**Madmada (ağız içini bol su ile çalkamak) fitrattandır.**”

“**Şu on şey fitrattandır: Bıyıkları, ağıza dolmayacak biçimde kısaltmak, sakalı uzun tutmak, dişleri fırçalamak, burun içini su çekerek temizlemek, tırnakları kesmek, parmak aralarını iyice yıkamak, koltuk altı tüylerini temizlemek, cinsiyet organı çevresindeki tüyleri temizlemek, büyük abdestten sonra su ile temizlenmek, ağız içini bol su ile çalkalamak.**” (12)

Fitrat ve Haniflik

Hanifliğin lügat anlamı, ‘yönelmek’ demektir. Elmalılı Rum Süresi 30. Ayetinin tefsirinde hanifliği, **fitrata aykırı gidişlerden yüz çevirip dosdoğru olana yönelmek** olarak anlamlandırmaktadır:

“Hanif: “Hanef” masdarından bir sıfattır. Lûgatta *hanef, sapıklıktan istikamete, çarpıklıktan doğruluğa meyildir*. Nitekim doğruluktan eğriliğe, haktan haksızlığa meyletmeye “cim” ile cenef denir. **Şu halde hanifin asıl anlamı, eğriliği bırakıp doğrusuna giden demektir**. Bu mânâ ile örfte İbrahim milletine isim olmuştur ki, başka dinlerden, batıl mabudlardan çekinip, yalnız bir olan Allah’a eğilen, Allah’ı bir bilen demektir. “Şirk koşmaksızın tek Allah’a inananlardır.” (Hac, 22/31). **Demek ki, buradaki “hanifen”;** ötedeki şirkin, ilimsiz olarak hevaya tabi olmanın tam zıddı olan hakka meyli, doğruluğu, tevhidi ifade etmektedir.”(2)

Fitratın, ‘gerçeği kabul ve anlama kabiliyeti’, hakka, iyiye, güzele, doğruya, marufa, hayra yönelim’ anlamını göz önüne aldığımızda; fitrat ile haniflik, yönelim anlam boyutu itibari ile birbirini örtüşmektedirler. Fitratın, tam, sağlam, saf ve berrak yaratış ve yaratılış, gerçek ve katıksız bir tabiat anlamını göz önüne aldığımızda da; haniflik, böyle bir yapıya yanı fitrata olan yönelimi, yönelişi, eğilimi ifade eder. Yönelen şahsa da hanif denmektedir. Din ise, bu yönelimin ve yönelenin şeklini, çerçevesini ve özelliklerini belirler. Kuran da, bu bilgileri insana sunarak yol gösterir ve tedavi eder. Dolayısıyla Kuran’ın bu üç anahtar kavramı arasında, özel bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi Rum süresinin 30. Ayetinde görebilmekteyiz:

“ (Resûlüm!) Sen yüzünü *hanif olarak dine*, Allah insanları hangi *fitrat üzere* yaratmış ise ona çevir. Allah’ın *yaratışında* değişme yoktur. İşte *dosdoğru din budur*; fakat insanların çoğu bilmezler.”(30 Rum 30)

Burada “**insanları bu fitrat üzerine yaratmıştır**” denmesinden amaç, sadece ‘her ferdin kendine mahsus olan cüz’î yaratılışı değil, bütün insanların insan olmaları bakımından yaratılışlarında esas olan ve hepsinde ortak bulunan genel yaratılıştır’(2). Din, fitratı koruyacak, onu tertemiz, saf halde tutacak, yaşam kurallarını ve ilkelerini insanlığa sunarak, onların saf, temiz yaratılış olan fitrata yönelmelerini sağlayacaktır. Hz. Peygamber(sas): “Allah’ın, insanları üzerinde yarattığı fitratı, Allah Teâlâ’nın dinidir.” (4), demiş olmasının sebebi budur.

Gerek fitrat ve gerekse haniflik, insan bünyesinin derinliklerine yerleştirilmiş çok temel özelliklerdir. İslam Âlimleri bu yeteneklerin, özelliklerin insan bünyesine yerleştirilmesi ile Allah’ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (7 Araf172) hitabına, insanın “*bela*” (*evet Rabbimizsin*) demiş olması arasında bağlantı

kurmuşlardır. Bu insanın ilk *misakla* vermiş olduğu sözüdür. Elmalılı, ‘**Yaratılışın yaratana delaleti tabii (doğal) olduğu için her insanın yaratılışında, kendisine dair bilincinin aslında, vicdanının derinliğinde bir hak duygusu, Allah’ı tanıma gizlidir.**’ der(2).

Bir hadisi kutside, **haniflikle fitrat (yönelme-yönelen ile yönelinen)** arasındaki bağlantı, “*Ben kullarımı hanifler olarak yarattım.* “(13) şeklinde kurulmaktadır:

Keza, Haniflik ile din, sırat-ı müstakim arasında da bir ilişki vardır:

“De ki: «‘*Rabbim beni dosdoğru bir yola iletti; sapasağlam bir dine, İbrahim’in hanif (muvahhid) dinine...*” (6 Enam161).

Kur’an, bize hanifliğin en önemli temsilcilerinden biri olarak Hz. İbrahim’i göstermektedir:

“*İbrahim ne bir Yahudi, ne bir Hıristiyan’dı. O, müslüman ve hanif idi. Putperestlerden de değildi O* “ (3 Al-i İmran 67)

“*İbrahim ‘ dedi ki: ‘Ben yüzümü, bir hanif olarak, gökleri ve yeri yaratan (Fâtır)a, yalnız O’na yönelttim. Ben Allah’a ortak koşanlardan değilim.* “(6 Enam79)

Hz. Peygamber de kendisini hanif olarak tanımlamaktadır:

“*Ben; haniflik, hoşgörü ve kolaylık peygamberi olarak gönderildim.* “(14)

İnsanda ki İki Cephe (Veçhe) ve Fitrat İlişkisi:

Buraya kadar anlatılanların uzantısında sormamız gereken ana soru şudur: İnsan ana rahminden dünyaya geldiğinde, yanı ilk yaratılışta, sahip olduğu fitrat yukarıda ifade edilen iki cepheden hangisine eğilimlidir ya da eğilimli olmalıdır? Hangisi baskındır ya da baskın olmalıdır?

İslâm bilginleri yaratılıştaki gerçeği göz önüne alarak fitratı: “*Allah’ın dinini kabule yatkın tabiat* “ olarak tanımlamışlardır. Şah Veliyullah Dehlevi bu eğilimi, “*İnsan ruhundaki ilâhî bir aydınlıktır ki, insanın Allah’a yönelmesini doğal hale getirir; tıpkı demirin mıkna-tısa yönelmesi*” olarak tarif etmektedir(4).

Yusuf Hamedani’ye göre, fitratın insanı doğruya götürüşü, mıkna-tısın demiri çekişi gibi olup insan bünyesine yerleştirilmiş çok önemli bir özelliktir:

“*Fitratın İnsanı sıratı müstakime çekişi, mıkna-tısın demiri çekişine benzer. Mıkna-tıs özelliği eşyada, doğruya gidiş özelliği insanın yaratılışında vardır.*”(15)

İnsanlar bu dünyaya Fitrat üzere, hanif, Müslüman olarak gelmektedirler. Rum süresinin 30. Ayetinde ve de yukarıda haniflik ve fitratla ilgili hadislerde,

bu gerçeği kolaylıkla görebiliriz. Bununla birlikte aşağıdaki hadis, hem sorduğumuz sorunun cevabını bize vermekte; hem de fitrattan uzaklaşmanın, sapmanın sebebini açıklamaktadır:

“Hz. Peygamber (sav): “Hiçbir doğan çocuk yoktur ki, fitrat üzere doğmuş olmasın. Sonra onu annesi babası Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir...” “Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, konuşmaya başlayınca kadar şu din üzere olmasın.”(16)

Dolayısıyla, insanoğlu anne karnından bu dünyaya, fitrat üzere tertemiz, saf, duru bir şekilde ve ‘gerçeği kabul, anlama kabiliyeti’ aktif, perdelenmemiş, gölgelenmemiş, örtülmemiş bir şekilde gelmektedir.

Fitrat ve İçinde Yaşanılan Ortam, Çevre ve Şartlar

İslam, insanın üzerinde bulunduğu fitrat yapısını, “tertemiz “ olarak kabul eder. Ancak bu tertemiz yapı, içinde bulunduğu şartlardan ve de maruz kaldığı propaganadan etkilenmektedir. Yukarıdaki hadiste, çocuğu fitrattan uzaklaştıranların onun aile, akraba çevresi olduğu çok açık bir şekilde belirtilmektedir. Fitrat düzenine uygun olmayan dış etkenler, insanda var olan kötülük cephesini harekete geçirip fitrat düzenini bozmakta, insanı kendi özüne karşı yabancılaştırmaktadır. **Bu değişim, anı değil tedrici olmaktadır:**

“84 –(Huzeyfe) Hz. Peygamber (sav): “Emanet (din, adalet duyguları) insanların kalplerinin derinliklerine (yaratılışlarında, fitrî meyiller olarak) konmuştur.” “Sonradan Kur’ân-ı Kerim indi. (İnsanlar kalplerine konmuş olan bu fitrî temâyüllerin) Kur’ân ve hadiste te’yidini buldular.

Kişi uykuda imiş gibi farkında olmadan kalbinden emanet alınır. Geride, benek izi gibi bir iz kalır. Sonra ikinci sefer, yine uykuda imişçesine, kişi farkında olmadan kalbindeki emânet duygusundan bir miktar daha alınır. Bunun da, kalpte bir kabarık izi gibi bir izi kalır, yâni şöyle ki, ayağın üzerinden bir kor parçasını yuvarlayacak olsan değdiği yerleri kabarmış görürsün. Ne var ki, içinde işe yarar bir şey yoktur.

Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir çakıl tanesi aldı, onu ayağının üzerinde yuvarladı. (Ve sözüne devam etti:)

“Emanet bu şekilde peyder pey azalmaya devam eder, o hâle gelinir ki artık alış verişe giden insanlarda (itimad, güven, doğruluk ve) emanet tamamen kaybolur. Hatta dürüstler “falanca kabiledede dürüst insanlar varmış” diye parmakla gösterirler. Bazan da, kalbinde zerre miktar iman olmayan bir kimsenin “ne civanmerd, ne kibar, ne akıllı kişi” diye övüldüğü olur.”(17)

Fitrat düzeninden uzaklaşma, helâli haram yapmakla ve Allah’a şirk koşmakla ortaya çıkmaktadır. Bunun da baş aktörleri, şeytan ve onun yolunu izleyenlerdir:

“5900 - “Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm): **Ben bütün kullarımı hanif (=müslüman, hakka taraftar) olarak yarattım. Ancak şeytanlar onlara gelip (fitri) dinlerinden alıp götürdüler, kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kıldılar. Kendisine bir güç vermediğim şeyi bana şirk koşmalarını emrettiler...**”(18)

Hz. Adem’le eşi İblis’in iğvasına kanıp yasak ağaçtan yemeleri, psikolojik savaşın insan üzerinde ki etkisinin en güzel ve acı bir örneğidir. İblis yaptığı aşırı vaadlerle insan da saklı olan kötülük cephesinin kapısının kilidini açmıştır. Bununla birlikte Hz. Adem’le eşi, çıplak kaldıklarında, üzerlerini gayri iradi olarak yapraklarla örtmeye çalışmışlardır. Bu yönelim, fitratın, hanifliğin dışa yansımından başka bir şey değildir:

“Böylece onları aldatarak düşürdü. Ağacı tattıkları anda ise, ayıp yerleri kendilerine beliriverdi ve üzerlerini cennet yapraklarından yamayıp-örtmeye başladılar.” (7 Araf 22)

Allah’a inanmayanların, *ciddi tehlike ve hastalık anında*, içten katıksız bağlılar olarak Allah’a yönelip dua etmesi, fitratın bütün perdeleri, örtüleri, maskeleri yırtarak dışa vurması, kendi doğal seyrine, mecrasına kavuşma isteğinin bir sonucudur:

“İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, ‘gönülden katıksız bağlılar’ olarak, Rablerine dua ederler, sonra kendinden onlara bir rahmet taddırınca hemencecik onlardan bir grup Rablerine şirk koşarlar.” (30 Rum 33)

Dış şartlardan, içinde yaşanılan toplumdan, ortamdan etkilenerek fitrattan uzaklaşabileceğine ilişkin en güzel örneklerden biri, Kuran’da Yusuf Süresinde anlatılan Hz. Yusuf kıssasında görülmektedir. Hz. Yusuf’un vezirin evinde ergenliğe ulaştığında vezirin karısının Hz. Yusuf’tan olan talebi, bu konu da ki ısrarı ve Hz. Yusuf’un ruh halı, fitrattan sapma konusunda, içinde yaşanılan şartların ne kadar önemli olduğunu; ayrıca insan da ki iki zıt cephenin arasında ki çatışmanın şiddetini göstermesi açısından da önemlidir.

Hz. Yusuf ergenlik dönemine geldiğinde vezirin karısı, Yusuf’u arzuladığı gibi Yusuf da kadını arzulamıştır. Bu yönelim genetik yapının, biyolojik ihtiyaçları karşılamak isteğinin bir sonucuydu. Ancak İnsanın genetik yapısının gereği gibi olan bu yönelim, fitrata zıt ve fitrattan sapmaya sebebiyet verecek bir yönelimdi. Bu noktada din, Yusuf’a vahyedilen bilgi, devreye girerek Hz. Yusuf’u korumuştur:

“Andolsun kadın onu arzulamıştı, -eğer Rabbinin (zinayı yasaklayan) kesin kanıt (burhan) ını görmeseydi –o(Yusuf) da onu arzulamıştı.

Böylelikle biz ondan kötülüğü ve fuhşu geri çevirmek için (ona delil gönderdik) . Çünkü o, muhlis kullarımızdandı.”(12 Yusuf 24)

Nitekim, Hz. Yusuf, Allah'ın koruması, lütfü olmadan insanların kendilerini nefsin vesvesesinden korumasının mümkün olmadığını ifade etmiştir:

“Bununla birlikte nefsimi aklamak, onu masum göstermek istemiyorum. Çünkü Rabbimin rahmeti ile korudukları dışındaki tüm nefisler, insanı ısrarla kötülüğe kışkırtırlar.”(12 Yusuf 53)

Hz. Yusuf, Allah'ın zina hakkındaki hükmünü bilmiş olmasından dolayı, kendisini korumuştur. Bununla birlikte vezirin karısının baskısı ve tehdidi altında yaşamının, iradesini çözeceğinden, böylelikle fitrattan sapabileceğinden endişe duymuş ve hapse girmeyi tercih etmiştir:

“(Yusuf) Dedi ki: «Rabbim, zindan, bunların beni kendisine çağırdıkları şeyden bana daha sevimlidir.

Onların kurdukları düzeni benden uzaklaştırmazsan, onlara (korkarım) eğilim gösterir, (böylece) cahillerden olurum.»”(12 Yusuf 33)

Fitrat ve haniflik, daima iyiye güzele ve doğruya doğru bir yöneliş hali ise; buna ters, aykırı her şeyde, bir sapma, bir çürüme ve yozlaşma halidir. Günah işleme, haramla yaşama, insanda ki fitri temizliğin bozulması anlamına gelmekte olup imanla bağdaşmaz:

“Hz. Peygamber:”Zina eden, zina anında mümin değildir; çalan çalma anında mümin değildir; şarap içen içtiği anda mümin ‘ değildir.”(19)

Fitrat ve Bilgi

Hz. Yusuf olayında ve insanların tehlike anlarında ki davranışlarında, iki bilgi kaynağının etkili olduğu görülmektedir. İnsanın iki bilgi kazanma kaynağı vardır:

- Birincisi: **Genetik yapımıza yerleştirilmiş olanlar,**
- İkincisi: **Kesbi olan, sonradan kazanılmış olanlar.**

Genetik bilgiler, insanın dünyaya ilk geldiği anda tamamen saf, temiz ve insanın iyilik veçhesine yani fitratına ilişkin bilgiler olup, İslam âlimleri bunlara **ilahi olan bilgi** demektirler. Diğer bilgiler, ya içinde doğup büyüyen toplumun kültürel değerleri, inançları, örf ve adetlerinin etkisi ile ya da daha sonra okuma ile kazanılan bilgilerdir. İslam âlimleri buna **beşeri bilgi** demektirler. Psikiyatlara göre insan kazanımlarının, **%40 genetik, %40 kültürel, örfi, töresel, inançsal, %20 sonradan okunarak kazanılan bilgilerdir(20,21).**

Sonradan kazanılan bilgilerin, insanın fitri yapısını perdelemesi ve insanın kötülük veçhesini kuvvetlendirip etkin, aktif ve baskın hale getirmesi mümkündür. Buna

hastalık(maraz) hali denmektedir. Bu da ilk etkisini **kalp** üzerinde hissettirmekte, **kalbin kararmasına, kirlenmesine, paslanmasına, kilitleyip mühürlenmesine** sebebiyet verebilmektedir. Bu sebeple, İslam mutasavvıfları, insana fitri yapısını unutturan ve onu kendine yabancılaştıran unsurlara **perde** (hicap) demektirler. **Şah Veliyyullah Dehlevî ‘ye göre bu perdeler üçtür: ‘Tabiat perdesi’, ‘Nefs perdesi’, ‘Yanlıı Bilgi perdesi’(4).**

Aile, Fitrat Düzeninde Allah'ın Bir Ayeti Olarak Vardır.

Fitrat düzeninde ilk aile, Hz. Adem'le eşi tarafından cennette meydana gelmiştir. İblis'in tuzağına düşene kadar Fitrata uygun yaşamışlardır. İblis'in, insan bünyesinde var olan kötülük cephesinin kapısını açmasından sonra fitrat düzeni bozulmuştur. Fitrat düzenini bozdukları için de, Hz. Adem'le eşi, cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderilmişlerdir. İnsanlığın yeryüzü seyahati, dış şartların fitrat düzenini bozmasının bir sonucu olmuştur. Bu dünyadan da öte dünyaya giderken orada ki makamımız, bu dünyada fitrat düzenini ne oranda koruyup koruyamadığımızla ilişkili olacaktır.

Allah kâinata her şeyi, erkek-dişi şeklinde eş, çift olarak yaratmıştır(22, 23; 4/1; 16/72; 30/20, 21; 22/5; 40/67; 6/95 - 98; 75/39; 78/8; 35/11; 42/11). Karşı cinsler arasında çekme, cazibe, aynı cinsler arasında itme kuvveti etkindir. **Evlilik, karşı cinsler arasında nikâh akdiyle meydana gelen ve meşruiyet kazanan bir olgudur. Aynı cinsler arasında kurulan bir ilişki, normal olmayıp bir hastalık halidir. Bunu hastalık kabul etmeyip bir yaşam tarzı olarak görmek, bir isyan halidir ve insanlığın ifsad edilmesidir.**

Rum süresinin 21. Ayeti, fitratın doğal tezahür şekli olarak aile hayatının inşa edilmesinde ki etkili unsurları, düşünen herkese örnek olarak vermektedir:

“Onda ‘sükün bulup-durulmanız’ için, size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda bir ‘sevgi ve merhamet’ kılması da, O'nun ayetlerindedir. Hiç şüphe yok bunda, düşünebilmekte olan bir kavim için gerçekten ayetler vardır.”(30 Rum 21)

“Genlerimizde, en iyi adayı bulmak, onunla birlikte yaşamak ve çocuk meydana getirmek gibi bir talimatname vardır”(20,21). Genetik yapımızda, **‘sükün bulup-durulmak’** için karşı cinsle bir yönelim mevcuttur. Bu, bir açıdan biyolojik ihtiyaçların karşılanması(cinsel ihtiyaç), diğer açıdan psikososyal ihtiyaçların (yalnızlık duygusunun giderilmesi, güven duygusu, rehabilite olma, nesli devam ettirme duygusu) karşılanması için de gerekmektedir. İnsan, yalnız başına yaşayarak psikososyal ihti-

yaçlarını karşılayamaz. Bu yönelmenin, yuvaya dönüşmesi ile genetik yapıya yerleştirilmiş olan **ikinci bir özellik** harekete geçmektedir: *Meveddet, sevgi ve merhamet. Gerek teskin olma(sekinet halı) ve gerekse meveddet, aile hayatının temelinde var olan fitrat düzeninin iki temel vasfıdır.* Bu iki vasfın korunup kökleşmesi ve meyvesini vermesi, ancak *nikahla* birlikte sağlanabilmektedir:

“Hz. Peygamber(sas): “**Sevişenler için nikâh kadar sevgiyi artırıcı bir şey görmedik/görülmedi.**”(24)

Kadın ve Erkeğin Fitratları Birbirinden Farklı Olup Birbirlerini Tamamlar Özelliğindedir

Fitrat düzeninde, kadın ve erkek birbirinin rakibi olmayıp, bir elmanın iki yarısı gibi birbirlerinin tamamlayıcıları, bütünleyicileridirler. Birbirlerini her türlü olumsuz şartlara karşı korurlar, birbirlerine yardımcı ve destek olurlar. Bu nedenle Kuran, eşleri birbirlerinin örtüleri, elbiseleri olarak tasvir etmektedir:

“*Onlar (kadınlarımız) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbise durumundasınız.*” (2 Bakara187).

Birbirlerinin elbiseleri, örtüleri ve tamamlayıcıları olan Kadın ve erkek, cinsiyet olarak biri diğerinden üstün değildir. Hayatta üstlenecekleri temel rollere bağlı olarak genetik yapılarında ve fitratlarında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, birini diğerine üstün kılmamaktadır. Tam tersine birbirine bağımlı ve muhtaç kılmaktadır. Fitrat düzeninde üstünlük ölçüsü, takvadır:

“*Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için siz halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık. Hiç şüphesiz, Allah katında sizin en üstün (kerim) olanımız, takvaca en ileride olanımızdır. Hiç şüphe yok Allah, bilendir, haber alandır.*”(49 Hucurat 13)

Kadın ve erkeğin beyin, anatomik-fizyolojik, psikolojik-zihinsel yapıları birbirlerinden farklı olup, birbirlerini tamamlar özelliğindedirler. Birbirlerine nazaran farklı özellikleri, daha gelişkindir. Birinde çok gelişmiş olan, diğerinde daha zayıftır. Birinde, sağ beyin lobu, ötekinde, sol beyin lobu daha gelişkindir. Bunun sonucu olarak, “*Kadının dil zekâsı ve sosyal zekâsı daha yüksek, erkeğin sayısal zekâsı daha gelişkindir. Kadının bakış tarzı duygusal, erkeğin yaklaşımı mantıksaldır.*” (20,21).

Nikâh bağı ile birbirine bağlanan eşler, birbirlerinde var olan bu eksiklikleri, meveddet bağı ile güçlendirip mükemmelleşmektedirler. Böylelikle, aile hayatında yeni, güçlü, mükemmel ve dengeli bir ortam, hava meydana gelmektedir.

Erkek ve kadın beyin lobları arasında ki gelişmişlik farkının bir sonucu olarak, ortaya çıkan psikolojik-zihinsel farklılıklar, bugün, eşler tarafından anlaşılamayan en ciddi meseledir. Psikolojik-zihinsel farklılıklar, aile içi iletişimde ve davranışlarda çok etkilidir. Yapılan birçok davranış, eşler tarafından kasıtlı davranış olarak algılanıp, değerlendirilmekte ve ona göre tepki verilmektedir.

O nedenle, fitrat düzeninde aile inşa edilmeye çalışılırken, aşağıda belirtilen Psikolojik-zihinsel alanlardaki farklılıkların, erkek ve kadının fitrat farkının bir sonucu olduğunun göz önüne alınması gerekmektedir:

- **Dinleme-Konuşma**
- **Üzüntü-Mutsuzluk**
- **Motivasyon**
- **Şikâyet Etme**
- **Eleştirme**
- **Ağlama**
- **İlgi- Beğenilme**
- **Duygularda Dalgalanma**
- **Para Kullanma-Sarf Etme**
- **Güven Duygusu**
- **Geçmiş Yaşama-Unutma**
- **Risk Alma-Zorluklarla Mücadele**
- **Sorun Çözme**
- **İletişim Kurma ve Organize olma**
- **Zaman Kullanımı**
- **Sabırlı olma**
- **Meslek Seçimi**
- **Empati**
- **Görüntü-Fonksiyonellik**
- **Hastalıklar**
- **Beklentiyi Yüksek Tutma**
- **Mekânsal Algı Farklılığı**
- **Dokunma Duyusu**

Bu alanlarda kadın ve erkeğin davranışlarının, tepkilerinin farklı olması, yaratılıştan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, erkekler duygusal zekâlarını, kadınlar da sayısal zekâlarını geliştirerek, birbirlerini daha iyi anlamaya gayret etmelidirler. Eşler, birbirlerini anlama ve birbirlerinin gizli yönlerini, özelliklerini keşfetmek zorundadırlar. Bu da, yaklaşık beş yıl gibi bir zaman içerisinde başarılabilir. Hz. Peygamberle Hz. Ayşe arasında geçen bir konuşma, bu noktada ki amacımıza açıklık getirmesi açısından önemlidir:

“Peygamber’imiz Hz. Ayşe’ye «Ben senin öfkeli ve hoşnut anlarını ayırd edebiliyorum» dedi.

Hz. Ayşe «Nasıl anlıyorsun» diye sordu.

Peygamber’imiz «Hoşnutken «Muhammedin (S.A.S.) Rabb’i hakkı için hayır» dersin.

Buna karşılık öfkeli iken «İbrahimin (A.S.) Rabb’i hakkı için hayır» dersin, buyurdu.

Hz. Ayşe de Peygamber’imize «iyi bildin, kızınca adımı anmıyorum.» dedi.”

Burada dikkat çekici olan, Hz. Peygamberin, eşinin psikolojik durumunu(öfke ve kırgınlık halı) ve ona uygun davranışlarını keşfetmiş olmasıdır.

Fitrat Düzeninde Aile Yapısı: Geniş Aile

“Şimdi Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar? Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı ve size eşlerinizden de çocuklar ve torunlar yarattı... Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar? (16/71-72) ayetlerinde, üç nesil arasında ki bağa dikkat çekilmekte; Dede-Nine, Anne- Baba, Çocuk/Torun, birlikte zikredilmektedir. Üç neslin arasına konulmuş olan sevgi- saygı bağının, Allahın nimeti olduğuna ayetlerin hem başında hem de sonunda vurgu yapılması, konunun ne denli önemli olduğunun bir ölçüsüdür. Üç neslin birlikteliği, birlikte var olmaları, fitrat düzeninin öngördüğü aile modelinin geniş aile modeli olduğunun bir işareti olarak kabul edilmelidir. Diğer taraftan, Hz. Peygamber, geniş aile yapısının korunup yaşayabilmesi için, üç neslin, karşılıklı hak ve sorumluluk bağı ile birbirine bağlı olduğunu ifade etmektedir:

“Hz. Muhammed: Ana babalarınıza iyi muamele edin ki çocuklarınız da size iyi davranırsın.”(25)

“Hz. Muhammed: Allah’ın bazı kimseleri iyi insanlar(ebrar) diye adlandırması,

Onların babalarına ve evlatlarına iyi davranmalarından dolayıdır.

Babanın senin üzerinde hakkı olduğu gibi, çocuğunun da senin üzerinde hakkı vardır.” (26)

Fitrat Düzeninde Aile Bireylerinin Hakları ve Görev - Sorumlulukları

Yukarıdaki hadislerle dayanarak, geniş aile yapısı içerisinde ki hak ve sorumluluk alanlarını aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz:

- Anne- Babalara Karşı Hak, görev ve sorumluluklar
- Çocuklara karşı hak, görev ve sorumluluklar

- Eşlerin Birbirlerine karşı hak, görev ve sorumlulukları
- Akrabalara karşı hak, görev ve sorumluluklar

Burada, bu hak ve görev-sorumlulukların her biri üzerinde durulmayacaktır. Bununla beraber, eşlerin birlerine karşı olan hak ve görev-sorumluluklarına bir dereceye kadar dikkat çekmekte fayda vardır.

Fitrat Düzeninde Eşlerin Birbirlerine Karşı Olan Hak ve Görev-Sorumlulukları

Yukarıdaki hadislerde, eşlerin birbirleri üzerinde ki hak ve görev-sorumluluklarının varlığına dikkat çekilmekte; fakat bunların neler olduğu açıkça belirtilmemektedir. Fitrat düzeninde bu karşılıklı hak ve sorumlulukların kapsamı, çerçevesi, eşlerden bağımsız olarak ele alınmakta ve temel esasları belirtilmektedir. Gerek Kuran’da gerekse hadislerde bu konuya özel önem verilmektedir:

“3277 - “Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“Bilesinizki kadınlarınızın üstünde sizin hakkınız ve sizin üstünüzde de kadınlarınızın hakkı vardır.

Kadınlarınızın üstünde sizin hakkınız: Sevmediklerinizi mefruşatınıza ayak bastırmamaları ve hoşlanmadığınız kimseleri evlerinize sokmamalarıdır.

Bilesinizki onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır.”(27).

Dikkat edilmesi gereken nokta, Fitrat düzeninde eşlerden sadece birine hak ve/veya görev-sorumluluk yüklenmemektedir. Eşlerin her ikisine, karşılıklı bağımlılık esasına göre hak ve görev - sorumluluk yüklenmektedir. Fitrat düzeninde en çok işlenen konu, karşılıklı sorumluluk duygusunun kuvvetlendirilmesidir. Biz buna karşılıklılık İlkesi demekteyiz. Hz. Peygamberin, aile hayatında namus ve sadakatin korunması ile karşılıklı sorumluluk bilinci arasında sıkı ilişki kurmuş olması, dikkat edilmesi gereken bir noktadır:

“Hz. Muhammed(sas): İffetli olunuz ki hanımlarınız da iffetli olsunlar. Anne babanıza iyilik ediniz ki çocuklarınız da size iyilik etsinler.”(28)

“Zinaya yaklaşmayın”(17 İsra 32) ayetinde ki emir, hem erkek hem de kadın içindir. Keza zina yapanlarla ilgili cezai müeyyide, “Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.”(24 Nur 2), kadın ve erkeğe birlikte uygulanmaktadır. Fitrat düzeninde, evlilikteki denklik şartı, ahlaki çerçevede de geçerli olup, zina eden kadın ve zina eden erkeğin birbirleri ile ya da müşriklerle evlenmesine müsaade edilmektedir:

“Zina eden erkek, zina eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz; zina eden kadını da, zina eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz.”(24 Nur 3)

Bu karşılıklı hak ve görev- sorumluluk olgusu ile kadın ve erkeğin fitratlarının farklı olmuş olması, eşler arasında, 1- eşlerin ortak hak ve görev-sorumlulukları, 2- kadının hak ve görev-sorumlulukları, 3- erkeğin hak ve görev-sorumlulukları olmak üzere üç alt sorumluluk alanı meydana getirmektedir.

Fıtrat düzeninde, eşlerin birbirine karşı ortak hak ve görev - sorumluluklarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Allah Korkusu-Ahret Bilinci
- Allahın Sınırlarını Koruma Şuuru
- Adaletle hareket etmek
- Zulme Eğilim Göstermemek
- Güzel Davranma-Konuşma
- Evlilik Şuuru-Sorumluluğu
- Eş Seçme Duyarlılığı
- Karşılıklı Hak ve Hukuk şuuru
- Fıtrat Farkını Kavrama
- İnsan Olma Gerçeği Unutmama
- Aile Reisiğini Benimseme Ve İtaat
- İhtilaflara Birlikte Çözüm
- Çocuk Yetiştirmede Ortak Sorumluluk
- Namusunu Korumak
- İletişim Kurabilme Becerisi
- Huzurlu Aile Ortamı İnşa
- Birbirine Karşı Hayırhah Olmak
- 15 S Formülünü Benimseyip Gereğini Yapmak
  - Sevgi
  - Saygı
  - Sabır
  - Sadakat
  - Süreklilik
  - Sükûnet Hali
  - Susmasını bilmek
  - Sır Saklamak
  - Sorumluluk Bilinci
  - Serbest Ve Karşılıklı Rıza

- Sağlıklı Düşünme
- Sözü Bilme
- Sulhu Tercih Etme
- Sözleşmeye Sadakat
- Cinsel(Seks) Sorumluluklarını Yerine Getirme

Fıtrat Düzeninde Kocanın Görev ve Sorumluluklarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Kadınlar Konusunda Allaha Korkmak
- Kadınları Allahın Emanet Olarak Kabul etmek
- Aile Reisiğini Sorumluluğunu Taşımak
- Eşini Ve Çocuklarını İhmal Etmemek
- Kadınlarla Güzel Geçinmek
- Hayırhah Olmak
- Kusur Aramamak
- Yüz Çevirmemek
- Bencil Davranmamak
- Zulüm Yapmamak
- İftira Etmemek
- Ağır Görev ve Sorumluluk Yüklememek
- Ev İşlerinde Eşine Yardımcı olmak Kolaylık Göstermek
- Kadınların Arzularını Frenlemek
- İbadetine Engel Olmamak
- Geçimini Sağlamak
- Çok Evlilikte Adaleti Sağlamak
- Malında Tasadduk Etme Hakkı Vermek
- Mehir Hakkını +Verilenleri Geri Almama
- Boşanma Hukukuna Riayet Etmek
- Miras Hukukuna Riayet Etmek
-

Fıtrat Düzeninde Kadının Görev ve Sorumluluklarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Aile Reisine Olan Kocasına İtaat Etmek
- Ev Reisiği İle Aile Reisiğini Birbirine Karıştırmamak
- Kocasının Rızasını Kazanmak
- Ev İşlerini Yapmak
- Nefsini Kocasına Karşı Silah Olarak Kullanmamak
- Nafile İbadetlerde İtidalli Olmak, Kocasını İhmal Etmemek

- Çocukların Bakımı Ve Terbiyesini Üstlenmek
- Kendi Ve Kocasının Malını Kullanma Konusunda Kocasının Rızasını Almak
- Kocasına ve Çocuklarına karşı Sevgi, Merhametli, Güler yüzlü Olmak

Burada, bunların her birini ayrı ayrı ele alıp incelemek bu makalenin amaçları arasında değildir. Burada, bunlarla ilgili ayet, hadis ve sahabe hayatından bol miktarda örneğin var olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Sonuç: Fitrat Düzeninde Aile Hayatını Kurmak ve Korumak için İman Edip Salih Amellerde Bulunmak ve Cihad Etmek

İblis ve onun yolunda gidenlerin, fitrat düzenini tahrip edici, aldatıcı, yozlaştırıcı gayretlerinin, aile içerisinde ki *meveddeti* tahrip etmemesi için, iman edip salih amellerde bulunmak şarttır:

“İman edenler ve salih amellerde bulunanlar ise, Rahman (olan Allah), onlar için bir sevgi kılacaktır.”(19 Meryem 96)

İblis ve onun yolunda gidenlerin, fitrat düzenini tahrip edici, aldatıcı, yozlaştırıcı faaliyetlerinin, aile ortamında ki *sekinet halini* bozmaması için, Allah'ın Kitabını-Sünnetini okumak, anlamak, yaşamak ve yaşatmak şarttır:

“Herhangi bir topluluk, Allah'ın evlerinden birinde toplanıp Allah'ın kitabını okurlar ve onu tedris ederlerse, muhakkak onların üzerine sekînet iner, kendilerini rahmet kaplar, çevrelerini melekler kuşatır ve Allah, onları kendi katındakilere anar.” (29)

Fitrat merkezli aile yapısının kurulması, olayın bir boyutu iken; diğer boyutu da, kurulan aile yapısının korunmasıdır. Ailenin korunabilmesi için, Aile yapısı üzerine etki eden tüm olumsuzlukların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için devletin ve sistemin desteğine ihtiyaç vardır. **Eğer devlet ve sistem, fitrat merkezli kurulan bir aile yapısını korumayıp bizzat tahrip ediyorsa veya tahrip edilmesine göz yumuyor, ses çıkarmıyorsa, o zaman ne yapılmalıdır?**

Kaynaklar

- 1 Ünal, A. Kuranda Temel Kavramlar, Beyan yayınları, İstanbul, 1990, s: 188-210.
- 2 Elmalılı, H. Y., Hakdini Kuran Dili, Rum ve enam sürelerinin Tefsir, İstanbul.
- 3 Öztürk Y. N. Kuranın temel Kavramları, yeni Boyut, İstanbul, 1991.
- 4 Öztürk Y. N., Din ve Fitrat, Yeni Boyut, İstanbul, 1990, s: 46- 74
- 5 Karaman, F., Karagöz, İ., Paçacı, İ., ve diğerleri, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- 6 kutubi Sitte- Buhari, 4733.
- 7 Tirmizi, Tefsir, (2991).
- 8 Buhari, enbiya 24, 48; Davut, rûya 13
- 9 Kutubi Sitte, 2153, 3:510, 4152
- 10 Müslim, salât 9; Tirmizi, süre 48
- 11 Davut, isti'zân 54

- 12 İbn Hanbel, 2/118; İbn Mace, taharet 8; Müslim taharet 56; Tirmizi. edep 14
- 13 Yusuf Hamedani, Zübde
- 14 Buhârî, Rikak 35, Fiten 13; Müslim, İman 230, (143); Tirmizi, Fiten 17, (2180); İbnu Mâce, Fiten 27, (4053).
- 15 Müslim, cennet, 63
- 16 İbn Hanbel, 5/266 ; Buhari, iman 29; Tirmizi, menakıp 32
- 17 Buhari, cenâiz 80; Müslim, kader 22; Ebu Davut, sünnet 17; Tirmizi, kader 5
- 18 Müslim, Cennet 63, (2865).
- 19 Buhari, mezaalim 30, eşribe 1; Müslim, iman 100; Tirmizi fiten 3
- 20 Tarhan, N., Kadın Psikolojisi, Nesil, İstanbul, 2008.
- 21 Tarhan, N., Son Sığınak Aile, Nesil, İstanbul, 2010.
- 22 Taylor, J.R., Zafaritos, C. , Modern Fizik, Arte Güven Yayınları, İstanbul, 1996.
- 23 Povh, B., Rith, K. And..., Particles and Nuclei, Springer, Heidelberg, 1999.
- 24 Kutubi Sitte hadis no: 578. (1847) (6565).
- 25 Hakim, Müstedrek, İv, 154; Acluni, Keşful Hafa, I, 335
- 26 Buhari, Edep, 94.
- 27 Tirmizi, Tefsir Tevbe, (3087); Müslim, Hac: b. 19, h. 147
- 28 1702. 3:200, Hadis No: 3138
- 29 Tirmizi Kıraat 3; Müslim, Zikir 38; İbn Mace, Mukaddime 17; Ebu Davud, Salat 349

3.OTURUM: BİREY VE AİLE

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Ulvi Avcıata

Prof. Dr. Kemal Sayar
Modern Çağda Ailenin Dönüşümü

Prof. Dr. Yaşar Düzenli
İslam'da Aile

Doç. Dr. Şuayp Özdemir
Türkiye'de Aile Yaşam Dönemleri ve Özellikleri

Seyhan Yaman
Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Ailesinin Değişimi
(Romanlar Üzerinden Bir İnceleme)

MODERN ÇAĞDA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ

Prof. Dr. Kemal Sayar, Klinik Psikolog Feyza Bağlan

Prof. Dr. Ulvi Avcıata

07.03.1949 yılında Mudurnu'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Mudurnu'da yaptı. Bolu Erkek Öğretmen Okulunda öğrenci iken 1967 yılında İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'na seçildi. 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesi Kimya Lisans Bölümünü bitirdi. 1971 senesinde Giresun Lisesine Kimya öğretmeni olarak tayin oldu. 1974-1976 yıllar arasında İstanbul Küçükçekmece Lisesinde Kimya öğretmeni olarak görev yaptı. 1976 yılında Kimya

Yüksek Mühendisliğinden mezun oldu ve Yıldız Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisine asistan olarak girdi. 1981 yılında İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesinden Doktor unvanını aldı. 1982 yılında Yıldız Üniversitesinde Yardımcı Doçent, 1991 yılında Doçent, 1997 yılında Profesör oldu. 2000-2008 yılları arasında Kimya Bölüm Başkanı olarak görev yaptı. 2008 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı oldu. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır. Ulusal ve Uluslararası dergilerde yayınlanmış birçok makale ve bildirisi vardır.

Prof. Dr. Kemal Sayar

1966 yılında Ordu'da dünyaya gelen Kemal Sayar, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda ve Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi (İngilizce) Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1995 yılları arasında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimine devam etti. Ardından Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi ve Çorlu Asker Hastanesi'nde

psikiyatri uzmanı unvanıyla görev yaptı. 2000 yılında psikiyatri doçenti oldu. 2000-2004 yılları arasında KTÜ Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak bulundu. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde danışmanlık ve hakemlik yaptı. Psikiyatri konulu çok sayıda kongre ve sempozyumda düzenleyici ve konuşmacı olarak yer aldı. 2002 yılında, Kanada Mc Gill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bakırköy ve Erenköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde klinik şefliği görevlerini yürüttü. Bakırköy'de üç yıl boyunca başhekim yardımcılığı ve vekilliği yaptı. 2008 yılında psikiyatri profesörü oldu. 2008-2011 yılları arasında Fatih Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi Tıp fakültesi öğretim üyesidir.

Erken Tarih

Stone(1977) tarafından araştırmada, Batı'da modern ailenin varlığının ilk olarak 1600'lerin ortalarında belgelendiği belirtilmiştir ki bu zamanlar tam da elitin bebekleri sütanneye göndermeyi ve kundaklamayı bıraktığı zamanlardır. Bir birey olarak bebeğe olan ilgi ve kadının da annelik rolünde bir artış gözlemlenmiştir. Çiftler için yakınlık ve mahrem hayatın yeni şekilde ifadesi gündemdeydi ve eş seçiminde özellikle aşk, kişisel cazibe ve uyumluluk üzerinde artan bir vurgu vardı.

Karı koca arasındaki duygusal bağlar üzerine yapılan vurgu (Stone,1977) modern ailenin yapılanmasını hızlandırdı. Modern ailenin duygusal açıdan kendine yeterli olması beklenmektedir. Çekirdek aile üyeleri arasındaki bağlar daha yoğun ve duygusal olarak derinleşirken diğer akrabalar, çevresel olmaya başladılar (Burgess & Locke,1953; Dizard & Gadlin,1990).

Modern çekirdek aile üç duygu ile şekillenmiş oldu: mülkiyet ve sosyal statü sebebiyle düzenlenen evliliklerden ziyade eşler arası romantik aşk ile kurulan evlilikler; annelik sevgisi veya kadının annelik içgüdüsüne sahip ve küçük çocuklara bakmaya ihtiyacı olduğu fikri; ve aile hayatı ya da aile içi ilişkilerin, aile dışı ilişkilerden her zaman daha fazla bağlayıcı olduğu inancı(Elkind,1992). Üyelerinin kişisel memnuniyetine dayanan bir aile olarak modern aile, artık başlıca değeri memnuniyet olduğundan; psikolojik aile adını almaktadır denebilir (Doherty,1992).

Post-modern Aile

30 yıl önce, C. Wright Mills(1959), post-modern dönemde ekonomiyi; istihdamın, ağır sanayiden sendikalaşmamış büro işlerine, hizmet ve yeni sanayi sektörlerine kayması olarak nitelendirdi. Sosyal refah sisteminde oluşacak muhtemel sorunları, çok uluslu şirketlerin yükselişini, insan özgürlüğünde ve seçebilme hakkında azalmayı öngörmüştür. İşte o zaman beşerî ailenin, dünya tarihinin bu yeni dönemine nasıl yanıt vereceğini ve uyum sağlayacağını merak etti.

Postmodernizm, basitçe teorileri genel olarak tanımlamak değil, aksine daha küçük birimlerin bir “yakın okuma” ile karakterize edilmesidir denebilir. Postmodernizm detaycılık, eklektizm, süsleme-ornamentation- ve kapsayıcılık özelliklerine sahip olma eğilimindedir; mutlak bir gerçekliğin varlığını reddetmekte ve insan gelişimi (Doherty,1991) kavramı hakkında derinden kuşku duymaktadır. Eğer çağdaş aile hayatını post-modern aile tanımı üzerinden yeniden anlamlandırmaya çalışırsak, postmodern sanat ve edebiyattan da istifade etmek gerekir ki bu alanlarda kimi kavramların içerikleri ve etkileri henüz tam olarak anlaşılammıştır . Dolayısıyla, post-modernizm belirsizlik, güvensizlik ve şüphe (Stacey,1990) ile karakterizedir denebilir.

Postmodern periyotta, beşerî ailenin çeşitlerini daha iyi anlayabilme ihtiyacının tanınması; ve sosyal patternlerin nasıl da çok geniş bir ölçüde gerek bireyi gerekse aile içi ilişkileri etkilediği hakkındaki kavrayışa rağmen, ortaya çıkan post-modern aile yapısının tanımı üzerinde büyük ölçekli bir tam mutabakat sağlanabilmiş değildir (Hossfeld,1991).

Post-modern dünya; çoğulculuk, demokrasi, din özgürlüğü, tüketicilik, hareketlilik, haber ve eğlence erişimin artırılması ile şekillendirildi. Bu post-modern dünyanın sakinlerimutlak gerçeğe olan inancını kaybetti. Birçok inanç, birçok gerçek ve dünya görüşlerinin heyecan verici ama aynı zamanda korkutucu bolluk ile var olduğu bu dönemde, insanlar, neye inanacaklarını seçmek zorunda kaldıkları bir toplumda yaşamak durumundadırlar (O’Hara & Anderson,1991).

1970’li yıllarda, Shorter(1975) ortaya çıkan post-modern aileyi üç önemli özelliğini belirterek tanımlayan ilk kişi olarak görülebilir: Ergenin aile kimliğine karşı olan kayıtsızlığı; hızla artan boşanma oranları ile birlikte çiftlerin hayatlarındaki istikrarsızlık ve kadınların özgürleşmesi-liberation ile çekirdek aile hayatındaki “yuva” kavramının yıkılışı.

O zaman, Shorter(1975), çocuğun sosyalleşme örüntülerini de etkileyecek olan; çocuklara evde bakım yapan annelerin, işyerlerindeki katılımları arttıkça, evlerde

boy gösteren ücretli bakıcıların sayısında da paralel bir artış gözlemlendiğini belirtti.

Vekil-anne, gay ve lezbiyen birliktelikler ve post-modern ailenin diğer varyantları yukarıda bahsi geçen trendlerin olumsuz sonuçları gibi dursa da, aslında aşağıdaki maddeleri de içerirler:

1. İnsanın ilerlemesinin evrensellik ve bilim yasaları ile iyimser varsayımlarının bir anlamda hayal kırıklığı ile sonuçlanması, daha önceden kurulu olmuş olan düzene inancının zayıflamasını da beraberinde getirmiştir.
2. Ailenin bölünmüşlüğü yansıtan ve bir anlamda da meşrulaştıran elektronik medyanın etkisi .

Gergen (1991) ortaya çıkan aile formunu, üyelerinin yoğun meşguliyetleri sebebiyle dağınık- saçılmış hayatlarının olduğu “doymuş aile” olarak nitelendirdi .Pek çok tutum, görüş, yaşam tarzı ve kişiliklere maruz kalan aile üyeleri ilişkilerin çokluğu içinde kaybolmuştur diyebiliriz. Sosyal doyunluğun göstergeleri olan araba, telefon, televizyon, jet uçağı vb. teknolojiler, ailede kargaşa ve parçalanmayı; kaos ve süreksizlik duygusunu oluşturdu.

Yuva artık uyum, huzur ve anlayış için kaçılacak bir sığınak olmaktan çıktı. Farklı yaş ve cinsiyetlerin, kişisel ideoloji ve sosyal bağlantıları ile karşılıklı etkileşim halinde, çoğunlukla da çatışma halinde olduğu bir yerdir denebilir. İnsan, kişisel kimliğini gelecek hedeflerine bağlılık ve bireyin seçimi açısından yeniden tanımlamaya çalışmalıdır. Komşuların yabancı olduğu yerde, modern aile, *‘kalpsiz bir dünyada bir sığınak’* dönüşmektedir. (Lasch,1977)

Çekirdek Ailenin de Ötesinde: Kuşaklararası Bağların Artan Önemi

Günümüz toplumlarında ailede kuşaklar arası ilişkiler, yapı ve fonksiyonları açısından bölümlere ayrılmakla beraber, gittikçe önem de kazanmaktadır. İki biyolojik ebeveyn ve çocuktan oluşan çekirdek aileyi ön plana çeken ‘Ailenin düşüşü’ hipotezine karşın, XXI. yüzyılda kuşaklar arası bağların öneminin artacağı şu üç hipoteze bağlı olarak söylenebilir (Bengston,2001):

- a) Ortalama yaşam süresinin uzaması ile kuşaklar arasındaki ortak yaşanılan zaman dilimlerinin artması ile ortaya çıkan demografik değişim,
- b) Aile fonksiyonlarının yerine getirilebilmesi için büyükanne ve büyükbabalar ile diğer akrabaların artan önemi,
- c) Zaman geçtikçe kuşaklar arası birliğin, dayanıklılığı ve esnekliğin/direncin varlığı.

Öte yanda kuşaklar arası ilişkilerin bölümlere ayrılmasına neden olan belki en önemli faktörlerden biri: boşanma ve sonrasında oluşan üvey aile bağları ile birlikte aile yapısında oluşan değişikliklerdir denebilir.

XX.yüzyılda aile yapısında olan değişiklikler genel olarak dört hipotezle şöyle açıklanabilir:

İlk hipotezde; 1916'da Burgess tarafından öne sürülen ve 'Endüstri Devrimi' sonrası dönüşüm ile meydana gelen 'modern çekirdek aile' formu ele alınabilir. Daha sonra Ogburn (1932) ve Parsons (1944) tarafından geliştirilen bu aile formundaki geçiş fikri, geniş aileden çekirdek aileye ve sosyal-geleneksel yapıdan duygusal-destekleyici aileye geçişi içermektedir.

İkinci hipotezde aslında boşanma oranlarında artış ile yapısındaki küçülme ile bağlantılı olarak, modern çekirdek ailenin ve fonksiyonlarının gerilemesidir (Popenoe,1993). Üçüncü hipotez ise biyolojik veya evlilik yoluyla oluşan akrabalık bağları ile oluşan aile formunun heterojenliğini içerir. Hatta artan feminist ve etnik alanlardaki çalışmalar (Bengtson,2001) , doğuştan var olan ve sonradan oluşturulmuş bu akrabalık sistemlerinin yeniden tanımlanmasını istemektedir (Cherlin,1999).

Son hipotez olarak ise, kuşaklar arası bağların öneminin arttığını içermektedir. Hatta değişen ve gelişen dünyada sadece bu bağların önemi artmakla kalmayabilir, çeşitli yönlerde çekirdek ailenin bazı işlevlerini üstlenebilir.

Modern Çekirdek Aile

Bu kavramı incelerken sosyolojinin 'Chicago Okulu'nun 1915'ten 1960'lara kadar parlayan ışığı (Bogue,1974) olarak kabul edilen Ernest W. Burgess'in söylem ve bakış açısından yararlanacağız. Burgess, metodolojiden, sosyal araştırmalara, Batı toplumunda yaşlıların yeri ile ilgili çalışmalara kadar geniş bir spektrumda bulunmuştur ve sosyolojide önde gelen isimlerdendir. Burgess, ailenin karmaşık yapısının ancak zaman boyunca aileleri makrososyal kontextlerde mikrososyal dinamikleri de ele alarak anlaşılabilceğinin altını çizmiştir.

Endüstri Devrimi'nin makrososyal alandaki trendlerinin analizi ailenin mikrososyal dinamikleri ile beraber analiz edilmelidir. Burgess'e göre aile sosyal evrim kontexinde ele alınmalıdır. Öte yandan şehirleşme, giderek artan bireyselleşme ve sekülerizm, ve kadının özgürleşmesi ile gelenek ve kanunlara dayanan sosyal bir kurum olan aile, eşlik-companionship ve sevgiye-love dayalı hale dönüşmüştür (Burgess,1926). Hatta başka bir deyişle kısaca 'kişiliklerin karşılıklı etkileşiminin yer aldığı birlik' denebilir (Burgess,1926). Böylece ortaya üç özellik çıkmaktadır: İlki, aile sadece bir yapı değil ama karşılıklı etkileşimin olduğu dinamik bir prosedir. İkincisi, prob-

lemli bir çocuğun ya da ayrılmış bir babanın davranışları, diğer aile bireyleri ile olan ilişkisi ve bağlantısı incelenmeden tam olarak anlaşılabilir. İşte bu özellik Birleşik Devletler'deki aile ve evlilik danışmanlığının entelektüel temellerinden biri olarak görülebilir. Üçüncü olarak, ailenin merkezi *fonksiyonunun* sosyal organizasyonun yapı taşı olmaktan, karşılıklı bireysel ihtiyaçların giderilmesine dayanmaya doğru değişmesidir. Evlilik, temel olarak ekonomik birim olmaktan duygusal-sentiment ve eşliğe-companionship dayanmaya doğru bir transformasyondan geçmiştir.

Modern Çekirdek Ailenin ve Fonksiyonlarının Gerilemesi

Popenoe(1993)'e göre tarih boyunca aile yapısındaki hiçbir değişim ve gerileme, bu son yüzyılda olan çekirdek ailedeki 'gerileme' kadar önemli değildir. Çekirdek ailede yerine getirilen iki önemli fonksiyon: çocuk yetiştirilmesi ve üyelerine duygusal ve eşliği temin edilmesi ile oldukça önemlidir. Çünkü başka hiçbir sosyal birimde bu iki özellik yoktur.

Sosyal bilimciler, boşanma ve tek ebeveynli aile olmaktan kaynaklanan ve çocuğun psikolojik, sosyal ve ekonomik iyilik hâlini olumsuz yönde etkileyen aile yapısındaki bu negatif değişim üzerinde durmak zorundadırlar.

Özellikle tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış, anneleri ile yaşayan çocukların içinde buldukları yaşam şartlarını ekonomik açıdan oldukça negatif etkilemektedir (McLanahan, 1994). Babanın olmayışı ise çocuğu duygusal ve ekonomik açıdan pek çok sorunla baş başa bırakmaktadır (Popenoe,1996).

Aile Formlarının Heterojenliği

Kadının özgürleşmesi ile 'ekmek kazanan' erkek reisliğindeki aile formatında ve geleneksel güç, kaynak ve emek dağılımında değişim de kaçınılmaz oldu. Boşanmanın ve üvey-ebeveynliğin giderek daha da normalleşmesine şahit oluyoruz. Ahrons(1994), Birleşik Devletler'deki aileleri artık 'çift çekirdekli' olarak tanımlayabiliriz demektedir. Globalleşen dünyada bunun gelişmiş(!) ve gelişmekte olan(!) ülkeler için de çok farklı olmadığını gözlemlerimize dayanarak söyleyebiliriz. Üstelik son on yılda, bu karışık resimde, gay ve lezbiyen ebeveynler tarafından evlat edinilip yetiştirilen çocuklardan müteşekkil aile formları oluştu ve resimdeki dinamikler daha da arttı ve karmaşıklaştı.

Kuşaklar Arası Bağların Öneminin Artması

Günümüzün bu kompleks sosyal yapısı içinde kuşaklar arası bağların, ilişki ve iletişimin giderek önemi artmaktadır. Ortalama yaşam süresinin uzaması ve tek ebeveynli aile sitemlerinin sayısının artması ile kuşaklararası duygusal, sosyal ve eko-

nomik desteğin engellenemez ön plana çıkışı bu durumu destekler mahiyettedir. Mesela Bengston & Harootyan(1994) yaptıkları araştırmada büyük anne ve büyük babaların evlatları ve torunları için ekonomik destek sağladıklarını ve bunun öyle azımsanacak boyutlarda olmadığını belirtmişlerdir. Öte yanda ailenin devamlılığını ve dayanışmasını besledikleri (King,1994; Silverstein et al.,1998) ; özellikle ergen çocuğa sahip olup da bebeği olan anneler için sırt yaslanabilecek bir ana-kaya pozisyonu sağladıkları (Burton & Bengston,1985) görülmektedir.

Sonuç Yerine

Aile, artık stabil geleneksel bir formdan dinamik, üyeleri arasında karşılıklı etkileşim ve duygusal tatminin, başka bir deyişle hayat arkadaşlığının ön planda olduğu bir forma doğru ilerlemiştir. Peki değişim durmuş mudur? Hayır. Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir'den yola çıkarak bu transformasyon sürecinin ekonomik, politik, sosyolojik, psikolojik pek çok faktörden etkilenecek sürecini görebiliyoruz. İşte bu bağlamda, kuşaklar arası ilişkinin başta ekonomik olmak üzere psikolojik (Sayar & Bağlan, 2010) ve sosyolojik koruyuculuğu ve önemi ön plana çıkmaktadır.

REFERANSLAR

- Ahrons, C. R. 1994. *The Good Divorce*. New York: Harper Collins.
- Bengston, V.L. 2001. *Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds*. Journal of Marriage and Family. 63 (February), 1-16.
- Bengston, V.L. & Harootyan, R. (Eds.). 1994. *Intergenerational Linkages: Hidden Connections in American Society*. New York: Springer.
- Bogue, D.J. 1974. *The Basic Writing of Ernest W. Burgess*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burgess, E.W. 1916. *The Function of Socialization in Social Evolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burgess, E.W. 1926. *The Family As a Unity of Interacting Personalities*. The Family. 7, 3-9.
- Burgess, E.W. & Locke, H.J. 1953. *The Family: From Institution to Companionship*. New York: American Book Co.
- Burton, L.M. & Bengston, V.L. 1985. *Black Grandmothers: Issues of timing and Continuity in Roles*. In V. Bengston & J. Robertson (Eds.). Grandparenthood (pp.304-338). Beverly Hills, CA: Sage.
- Cherlin, A.J. 1999. *Public and Private Families*. Boston: McGraw-Hill.
- Dizard, J.E. & Gadlin, H. 1990. *The Minimal Family*. Amherst, Mass.: University of Amherst Press.
- Doherty, W.J. 1991. "Family Therapy Goes Postmodern." *Networker*, September/ October.
- Doherty, W.J. 1992. "Private Lives, Public Values." *Psychology Today*, May/June 32-37.
- Elkind, D. 1992. *The Post-modern Family, A New Imbalance*. New York: Knopf.
- Gergen, K.J. 1991. "The Saturated Family." *Networker*, September/October.
- Hossfeld, K.J. 1991. "Pondering the Post-modern Family." *Socialist Review*, 3-4, 187-194.
- King, V. (1994). *Variation in Consequences of Non-resident Father Involvement for Children's Well-being*. Journal of Marriage and the Family. 56, 963-972.
- Lasch, C. 1977. *Heaven in a Heartless World*. New York: Basic Books.
- McLanahan, S.S. 1994. *The Consequences of Single Motherhood*. American Prospect, 18, 58-94.
- Mills, C.W. 1959. *The Sociological Imagination*. New York: Grove Press.
- O'Hara, M., & Anderson, W.T. 1991. "Welcome to the Postmodern World." *Networker*, September/October.
- Ogborn, W.F. 1932. *The Family and Its Functions*. In W.F.Ogborn's , *Recent Social Trends*. New York: Mc-Graw Hill.

- Parsons, T. 1944. *The Social Structure of the Family*. In R.N.Anshen (Ed.). *The Family: Its Function and Destiny* (pp.173-201). New York: Harper.
- Popenoe, D. 1993. *American Family Decline, 1960-1990: A Review and Appraisal*. Journal of Marriage and The Family. 55, 527-555.
- Popenoe, D. 1996. *Life Without Father: Compelling New Evidence that Fatherhood and Marriage are Indispensable for the Good of Children and Society*. New York: Free Press.
- Sayar, K. & Bağlan, F. 2010. *Koruyucu Psikoloji*. Timaş: İstanbul.
- Shorter, E. 1975. *The Making of the Modern Family*. New York: Basic Books.
- Silverstein, M. , Giarrusso, R. & Bengston, V.L. 1998. *Intergenerational Solidarity and the Grandparent Role*. In M. Szinovacz (Ed.). Handbook on Grandparenthood. (pp.144-158). Westport, CT: Greenwood Press.
- Stacey, J. 1990. *Brave New Families*. New York: Basic Books.
- Stone, L. 1977. *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800*. New York: Harper and Row.

İSLAM'DA AİLE

Prof. Dr. YAŞAR DÜZENLİ

Prof. Dr. Yaşar Düzenli

1964 yılında Erzurum/Tortum'da doğdu. İlköğrenimini köyünde, orta-lise öğrenimini İskenderun İmam-Hatip Lisesinden 1980'de mezun olarak tamamladı. Bu dönem yaz tatillerinde hafızlığını ikmal etti. Üniversite öğrenimini 1984 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde, lisansüstü çalışmalarını aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalı'nda, "İmam Birgivi ve Tefsirdeki Metodu" isimli teziyle 1987'de Yüksek Lisansını, "Şihâbuddin Sühreverdi ve Nuğbetü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân İsimli Eserinin Tevbe Suresine Kadar Tahkiki" isimli teziyle 1994'de Doktorasını tamamladı.

Doktora döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi I. Dönem İhtisas Kursuna katıldı. Aynı dönem içinde askerlik görevini yerine getirdi. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalıştı, 1988-1989 yılında İstanbul Müftülüğü Fetva komisyonunda görevlendirildi.

1995 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalında yardımcı doçent olarak atandı. Burada Dekan Yardımcısı oldu. (1995-1998) Yeni kurulan Fakültenin kuruluş aşamasında, gerek akademik ve gerekse fiziki ve kültürel zeminin oluşmasında fiili görevler ifa etti. Eşinin rahatsızlığı nedeniyle 1998 yılı sonunda Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesine aynı bölüm ve kadroyla geçiş yaptı. Yeni oluşumunu gerçekleştiren Fakültenin Dekan Yardımcılığı görevini üstlendi. Uzun süre eğitim-öğretim faaliyetlerine başlatılmayan fakültenin geleceğini kurtarma adına orada bulundu. Akademik çalışmalarını ve Üniversitenin Eğitim ve Fen Edebiyat Fakültelerinde alanına yakın dersler çerçevesinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdü. Bu arada gerek yurt içi ve gerekse yurt dışında alanıyla ilgili 200'ü aşkın konferans, panel, söyleşi gibi aktivitelere katıldı, organize etti.

2000 Kasımında Doçent 2007 Martında Profesör oldu. Nihayet görev yaptığı Fakülte, 2008-2009 öğretim yılında öğrenci kabulüyle aktif hale gelerek fiziki ve akademik zemininin oluşmasında önemli sorumluluklar üstlendi. Fakültenin Dekan Yardımcılığı ve Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevini sürdürdü. [2007-2010] Evli ve üç çocuk babasıdır. 04-02-2010 tarihinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalına naklen Profesör olarak atandı.

Bismillahirrahmanirrahim

Çok kıymetli Başkanım, değerli misafirler; hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bana tevdi edilen başlığın içini, 20 dakikalık kısa bir zaman diliminde neresinden başlayarak ve nasıl doldurayım diye düşünürken, Kemal Sayar Hocamıza çok teşekkür ediyorum, bana tam da bu noktada iyi bir açılım sağladı, üzerinde yürüyebileceğim bir zemin oluşturdu. Ben de onun açtığı o zeminden gitmeye çalışacağım. Çünkü İslam'da Aile'nin 20 dakikalık bir zaman diliminde anlatılamayacağını bilincindeyim. Burada İslam'da aileyi değil, İslam Ailesine dair bazı hususlara işaret etmek istiyorum. Bu açıdan, Kemal Bey'in konuşmasından aldığım notumda "*kendi dünyamızdan hareketle bir aile kuramı inşa etmeliyiz*" şeklinde bir önerisi oldu. Bu tahrik ve teşvik edici öneriden hareketle, İslam'da aile gibi çok geniş bir alanı, kavramsal-laştırmak açısından, Kur'ânî birkaç kavram üzerinden acaba bir fotoğraf ortaya koyabilir, daha doğrusu, sahil geleneğimizde var olan ve fakat unutulmaya yüz tutmuş yuvamızı bu kavramlarla güncelleştirme adına bir deneme sunmaya çalışacağım.

Şimdi "*savrulan dünya*" ifadesi nihayetinde bir tespittir, bir yargıdır, kişisel olarak ben de bu kanaate katılıyorum. Bir savrulma olduğu açık. Bu sempozyum süresince de ortaya konan veriler buna işaret etmektedir. Bundan dolayı, İslam'da aile ya da İslam ailesi dediğimiz zaman, bu ifadenin tanık olduğumuz savrulmalar karşısında kendine ait bir zemini, sabitesi, varlığını tanımlayan bir temeli olmak durumundadır. Eğer biz, savruluyoruz diyorsak, bunu hangi bakış açısından hareketle söylüyoruz? Bu çerçevede ilke ve ölçümüz nedir? Bu nokta bize ilke vurgusu yapan ve bunu hatırlanan bir ayeti hatırlayalım. İzninizle, mesleğimin bana yüklediği görevi yerine getirerek, söz konusu ayetleri orijinal metinleriyle okumak istiyorum.

Bismillahirrahmanirrahim

“Yüsebbitullahullezine âmenû bi'l-kavli's-sâbiti fil hayati'd-dünya ve fil ahire...”
Şüphesiz Allah iman edenlere hem dünya hayatında, hem de ahirette -bunu şöyle tercüme etmemiz de mümkün: Hem bugün, hem de yarın- *bugüne ve yarına dair kavli sabit ile sebat verir*” Kavli sabit/sebat veren, sâbite oluşturan söz demektir. Biz, gündelik kullanımımızda bu ifadeyi daha çok, *sâbit-u kadem* şeklinde kullanıyoruz. Bununla, durduğumuz yeri, duruşumuzu, bizi ötekisinden ayıran referanslarımızı, ayağımızı bastığımız yeri ifade etmekteyiz. Bir başka ifadeyle, bir ayağımızı kendi gerçekliğimize uygun olan, onu ifade eden bir yere sabitlerken, diğeriyle öteki/ötekileriyle buluşma, tanışma ve yenilenmeyi gerçekleştirmek için dolaşırız. Ancak kendimizi, kimliğimizi, kişiliğimizi tanımlama ve onu ifade etme bağlamında her halükarda bizi tanımlayan bir kavlimiz/sözümüz vardır. Burada hem sebat veren sözün varlığı, hem de bu sözün, dünyada ve ahirette, bir başka ifadeyle hem bugünü, hem de yarını belirleyen, renklendiren bir söz olduğu hususuna dikkatlerinizi çekmek isterim.

Şimdi, İslam ailesinin yol haritası bağlamında kavli sabitten hareketle yola çıktığımız göre, şu hususu tespit etmiş bulunuyoruz: Kavli sabiti bize lütfeden ya da onu hem sözlü olarak, hem de yaratılış/fitrat olarak -zannediyorum çünkü oturumda Burhaneddin Bey tarafından fitrat bağlamında aile konusu konuşuldu, üzgünüm dinleyemedim- insanın özgün yaratılışına yerleştirenin “Allah” olduğu açıktır. Buna göre kavli sabitimiz O'ndandır, O'nadır, O'nunladır, O'ndan dolayıdır. Her bir faaliyetimizin başlangıcında besmele çekerek O'nun adını yâd etmemiz, referansımızı, durduğumuz yeri belirlemek ve bunu ilan etmek içindir. Bu noktada İslam ailesinin bir ferdi Allah dediğinde, bu kavram onun anlam dünyasıdır, değerlerinin kaynağı ve ölçüsüdür. Allah dediğimiz zaman biz, bu bizim açımızdan düzenin adıdır, bütünlüğümüzdür. Allah dediğimiz zaman nihayetinde gayemizin ne olduğunu ortaya koymuş olmaktayız. Anlamımızı, bütünlüğümüzü, düzenimizi, gayemizi ve değerimizi o kavli sabit, o ana noktadan hareketle belirleriz.

Şimdi bunu ifade ettikten sonra özellikle aile kavramı çerçevesinde konuya yaklaştığımız zaman acaba bu kavli sabitten hareketle aile kavramı, aile mefhumu nereye tekabül eder? Şunu görüyoruz; yaratıcı ve yaşatan Allah yarattığı varlıklarla ilişkisini, irtibatını ortaya koyarken o varlığın mahiyetine bağlı olarak bir niteliğini, bir sıfatını tezahür ettiriyor ve ona bağlantılı bir şekilde o varlığı ifadelendiriyor. Kanaatime göre aile kavramı bağlamında dikkat çeken, üzerinde yoğunlaşmamız gereken ana kavram, rahman olan Allah'ın rahim sıfatıdır. Bir ismi Allah olan yaratıcının, diğer ismi Rahmandır. (18/110) Allah Rahmandır; rahmetin ve merhametin kaynağıdır. Rahimdir, merhametini kendisine saklamamış, cimri davranmamıştır. Bütün varlık alemi, zerresinden küresine, var oluşunu O'nun rahim oluşuna borçludur. Mesela bu noktada, ehli kitaptan bir grubun “yedullullahi mağluleh-Allah'ın eli sıkı, bağlı” demelerine karşılık Allah Taala,: “*bel yedâhu mabsûtâtân*” “*Bilakis O'nun her iki eli*

de açıktır; nimetleri sonsuzdur; dilediği gibi lütufta bulunur” (5.64) şeklinde karşılık verir. Bu durum, O'nun rahim sıfatının bir tecellisi olarak, her yerde ve her durumda kaşımıza çıkmaktadır. Bu sıfat bize sürekli bir verişi, üstelik karşılıksız bir verişi, bu verişin ise, hep rahmete tekabül eden yüzüne işaret etmektedir. Bu bağlamda, vahyin rahmet, Hz. Peygamberin âlemlere rahmet olarak gönderildiğini akılda tutmakta fayda var. Tohumun toprağı yarıp, boy atmasını sağlamasına vasıta olan yağmur için de rahmet kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir.

Aile kurumunun oluşumuna sahne olan zemine *rahim* isminin verilmesi konumuz açısından, her türlü savrulmaya karşı önemli direnç kaynaklarımız arasında dikkat gösterilmesi gereken temel bir sabitedir. Rahim algısı, tüm ilişkiler sisteminin Rahman'la bağlantılı olarak sürdürülmesi gerektiğini hatırlatır. Rahman, her türlü savruluşa sebep gibi görülen imajların buharlaşmasının ilk ve tek imkânıdır. Özellikle kişinin/nefs bir tohum gibi atıldığı döl yatağı olarak rahim, insana dair varoluşun hem zeminini, hem de nasıllığını belirleyen ana noktadır ve bu anneye verilmiş bir lütuf ve onurdur.

Rahimde oluşacak kişi/nefs/bireye geçmeden önce, bir hususa da dikkat çekmek istiyorum. Aktaracağım bu bilgi bana ait değil, Tıp Fakültesi anatomi bölümündeki bir doçent arkadaşımızdan ders notu olarak duyduğum, anatomik şekil olarak da gördüğüm bir durumdur. O da şu: İnsan vücudu anatomik olarak, erkek ve kadın bünyesi hemen hemen birbirine eşdeğer olarak inşa edilmiştir. Yani; erkekte ne varsa kadında da o var. Ancak bunun bir tek istisnası rahimdir. Rahim sadece kadında vardır demişti. Onun ötesindeki diğer anatomik özellikler her ikisinde de aynı doğrultuda, benzer unsurlardır. Böylece rahimi, kadına lütfedilmiş bir imkân, imkânın ötesinde, bir dünya olarak görebiliriz.

Rahmi bir tarla olarak görünce, birazda orada oluşan ve gelişen tohum üzerinde durabiliriz. İnsanın varoluşuna, ne olduğuna dair Kur'an'ın nüzul seyri açısından ilk ayetin Araf Suresinin 189. ayeti olduğunu hatırlayalım. Orada Rabbimiz şöyle buyurur: “*Huvellezi halakakum min nefsin vahideten ve ce'ale minhâ zevcehâ.liyeskune ileyhâ..... (7.189) Allah ki, sizi bir tek can özünden/nefs yarattı. Birlikte mutlu olup huzur bulsun diye aynı özden eşini de yarattı.*” Buradaki eş/zevc, aynı zamanda *nefs*dir ve nefsin erkekliği ve dişiliği yoktur. Bir başka ifadeyle, *nefs* Âdem, *zevc* de Havva değildir. Rahim de yer edinen nefis, Adem ve Havva olmadan önce şahsiyet sahibi birey olmaya potansiyel olarak aday olan bir kişiliktir. Dişilik ve erkeklik ondan sonraki bir durumdur. Bu şahsiyet olmaya aday olarak yaratılan aynı nefis'den zevc/eş olarak bir başka nefsin yaratılmasının gerekçesi, “*liyeskune ileyha*” *Kendileriyle sükûn bulsunlar diye* – şeklinde belirlenmiştir. Dikkat edilirse, aile kurumundan *bir savrulmuşluktan* söz eden çağın kaybettiği aslında tam da bu sükûndur. Zira sükûnet, kararsızlık sonucu oluşan savrulmanın zıddı ve onun panzehiridir. *Sekine*, özellikle korku zamanlarında kalpte oluşan itmi'nân, vakâr, olgunluk ve dinginlik halidir. Elbette bu oluşum kendiliğinden ve boşluğa intikal etmez. Belirli sebepler

sonucu Allah'ın insanın kalbine koyduğu bir güç ve direnç yoludur. Eşler, aralarında fitri olarak yerleştirilen sevgi ve rahmet sebebi ile birbirleri için sekinet vasıtalarıdır. (30/21) Nihayet sekinet, mesken alanlarının, huzur yuvalarının oluşması, böylece toplumsal anlamda birbirlerini görüp gözetin, destek olan, Kur'âni ifadeyle, *birbirlerine marufu öğütleyen, münkerden sakındıran; böylece kendilerini Allah'ın rahmetiyle kuşattığı veliler/dostlar topluluğu* meydana gelmiş olur.(9/71)

Burada *sekine* kavramının rahmetle ilişkisi oldukça önemlidir. Sekine, kurum-sallaşarak rahmeti doğurmaktadır. Rahmet; savrularak tükenmenin, böylece varlığın zahmet ve diken haline dönüşmesinin en önemli engelleyici paratoneridir. Kur'ân, nüzul süreci açısından daha sonraki aşamalarda bu kurumsallaşma ve rahmet ilişkisine değişik vesilelerle dikkatimizi çekmektedir. Örneğin, bu konunun anlatıldığı Nisa Suresinde (4/1) daha dikkat çekici bir ifadeyle şöyle buyrulur: “*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefis/özden yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden de pek çok kadın erkek meydana getiren Rabbinize karşı sorumluluklarınızı kuşanın. Kendisi adına birbirinizden istekte bulunup/hak talep ettiğiniz Allah'a karşı sorumluluklarınızı kuşanın. Aynı zamanda (bu vesileyle oluşan) rahimlere/akrabalık bağlarına karşı da sorumluluklarınızı dikkate alın.*” Bu ayette Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle, rahimlere karşı gözetilmesi gereken sorumluluk bilincinin aynı kavramlarla ve aynı kontekste kullanılmış olması kayda değer bir durumdur. Rahim, Rahman olan Allah'ın merhametinin ya da rahmetinin tecelli ettiği bir sıfatının, *nefslerin* tezvicinden hareketle oluşan ve hakkına riayet edilmesi gereken çok önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuşmanın buraya kadar olan bölümünde *nefs* kavramına dikkati çektim. Açıkçası, yeniden müslümanca bir aile kuramı oluşturulması açısından bunu çok önemli bulduğumu belirtmeliyim.

Şahıs, kişi anlamında kullandığımız *nefs*, Allah'ın muhatabıdır. Sınanan, denenen ve sonuçta cennet veya cehennemle karşılanacak olan da odur. Bu dünya hayatına *nefs* olarak geliriz, dönüşümüz de *nefs* olarak gerçekleşir ve yarın ilahi huzurda *nefs* olarak hesaba çekiliriz. Bu noktada ana vurgu, içinde bulunduğumuz varlık dünyasındaki bulunuşumuz *nefs* olarak başladığı gibi, sonuçta *nefs* olarak geri dönüşümümüzdür. Ancak dönüşümümüzün onu yaratan Allah'ın yarattığı amaca uygun olarak aşamalarının; ya kirlenmiş ve kaybedilmiş olarak, ya da itminana ulaşılmış, kemali gerçekleştirilmiş sonuçla tamamlanmış olması kaçınılmazdır. Örneğin itminana ermiş olan *nefsin* son randevusu şudur: “*Yâ Eyyetuhannefsu'l-mutmainne*” *Ey itminana erişen kişi, Rabbine, O'ndan memnun olmuş ve O'nu memnun etmiş olarak dön.* (89/27-28) İtmi'nân'ın burada çağrıştırdığı anlamı ben kendi hesabıma şöyle tercüme ediyorum: Kendi kendinin tutsağı olmaktan çıkmış, kendini aşmış; böylece diğerine rahmet eli olarak ulaşılmış bir kişilik. *Nefsi*, ana rahmine intikal etmiş bir tohum olarak kabul ettiğimiz de, kendisi gibi bir başka *nefsle* eşleşmek/tezvic suretiyle gerçekleştirdiği hayat sürecinde boy atıp, insanlaşma trendini ikmal edip, buna göre ahlaki meyvelerini vermiş, olgunlaşmış; kurumadan, kaybolup gitmeden dirilmiş ve

yaratılışının amacını gerçekleştirmiştir. Konunun bu aşamasında, rahimden gelen nefsin, olgunlaşarak rahmete dönüşmesi hususunu dikkate almalıyız. Rahmete dönüşen bir kişilik haline gelmek; *sekine* kavramının da ihsas ettirdiği gibi, bir dinginleşme, kendi kendinin tutsağı olmaktan çıkma, parçalarda kaybolmaksızın bütünü görebilme, daha küçücük göletlerde boğulmadan, okyanuslarda yüzebilme halidir. Bütünü görmek, kibrit çöpünden kurtulup, ormanın farkına varmayı doğurur. Bu ise, kişiyi tevhide götürür. Bütünü görmek, kişiliğin oluşması; şahsiyet sahibi olmak, *nefsin dirilişini* sağlamak anlamına gelir. Unutmamak gerekir ki, iman etmek işte bu niteliğe sahip bir *nefsin* anlamlı bir karardır. Kelam-ı Kadîm bu hususa müteaddit yerlerde vurgu yapar. Mesela, Enam Suresinde 12, 20. ve benzeri ayetlerde *Ellezîne hasirû enfusehum fehum lâ yu'minûn* “*Kendisini kaybeden kimseler iman etmezler*” *Hüsran*, eldeki imkan, sermayesini kaybetmiş, iflas etmiş kişi için kullanılan ticari bir kavramdır. Buna göre, *nefslerini*/kişiliklerini kaybetmiş, zarara uğratmış, ya da, yine biraz önceki değerli konuşmalar arasında ifade edilen, kendi gerçeğini fark edemediği için değerinin altında yaşamaya mahkûm olmuş, metalaşmış kişilerin durumu bir hüsran halidir ve böyleleri iman edemeyeceklerdir.

Arap dilinde şimdiki ve gelecek zaman kipi olan muzarı sıygası istimrar ifade eder. *Lâ yu'minûn* kalıbı süreklilik ve yenilenme ifade ettiği için, kişiliğini kaybedenler şu anda iman etmedikleri gibi, gelecekte de iman edemeyeceklerdir. Çünkü bu, ilahi bir yasadır. İman etmek bir kişilik belirtisidir, inşa edilmiş bir iradedir, açığa çıkmış bir bilinçtir. Tam bu noktada, Allah'a derin güvenin adı olan iman vasıtasıyla, doyuma ulaşan bu kişiliğin zemini ilahi rahmetin tecelli ettiği, sükûn merkezi meskenler, aile ortamıdır.

Bu ortamda itmi'nân haline ulaşan kişilik, *Radiyallâhu anhum ve radû anhu*, “*Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan hoşnut*” olmuştur. Bu bir boyut meselesidir. Birey bu noktada öyle boyuta ulaşıyor ki, sadece burayla/bugünle alakalı değil; külli yapıyla, bütüncül tutum içerisinde razı olunan ve razı olan bir kimlik, rahmet dolu bir kişiliğe dönüşüyor. Tekrar altını çizerek vurgulayayım: Kendi gerçekliğinin farkına varmış, aşkınlı bağı kurmuş, rahmetin vasıtası olarak, varlığı rahmete dönüşmüş bu nefsi/bireyi nerede ve nasıl inşa edeceğiz? İslam'da aile dediğimiz zaman, öncelikle, bu bireylerin hem fikren, hem de ahlaken inşa edildiği, tecrübe edildiği bir rahmet yuvasından bahsediyoruz demektir. Ancak burada yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermemek için, hatırlatmalıyım ki, bireyin inşasından bahsetmiş olmakla asla bireycilikten bahsediyor değilim. Bireycilik, biyolojik bir bakıştır ve marazi bir durumdur. Ben bireycilikten bahsetmiyorum, ama bireyin, ailenin çok önemli bir unsuru olmasından hareketle, ailenin öneminden bahsederken bireyi aileye kurban etmememiz gerektiğini vurgulamak için birey vurgusunu yapma ihtiyacı duyuyorum.

Aile, toplumun çekirdeği olarak rahmet insanının oluştuğu, suların durulduğu, olmanın mümkün olduğu yegâne zemindir. Bu olma/olgunlaşma çerçevesinde

Kur'an bir-iki kavram daha gündemimize yerleştirir: “*Ve min âyâtihî en halaka lekum min enfusikum ezvâcen liteskunû ileyhâ ve ce'ale beynekum meveddeten ve rahme.* (30/21) Sizin için kendileriyle sükûn bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet yerleşirmesi de O'nun âyetlerindedir. İslam ailesinin hem oluşumu, hem de sonucu olarak bireyler arasında olması gereken *meveddet/sevgi* önemli bir lâzimedir. Ne var ki, bu denli önemli bir role sahip olmuş olmasına rağmen bu gün sevgi kelimesinden bir kısım çekinceleri göze alarak bahsedebiliyoruz. Çünkü tüketen, böylece de tükenen neslimizin en çok tükettiği kavramlarımızdan birisi de sevgi kavramıdır. En çok eşler arasında, belki de evliliklerin ilk günlerinde kullanılan sözcükler arasında bolca duyuruz “*seni seviyorum*” diye. Zımnen ona sorsak ve desek ki “*Niye seviyorsun?*”, *cevabı bellidir: “Benim olduğu için seviyorum”*. Kısa bir zaman sonra aynı kişiler, “*Senden nefret ediyorum*” diyorlar. Neden diye zımnen sorsanız onun da cevabı bellidir: “*Çünkü bana verebileceği bir şey yok*”

Sevgi, sevilenin sevene kendisini bağışladığı anda gerçekleşiyor ve bir zaman sonra artık bu durum da bir anlam ifade etmediği için sevgi nefrete dönüşüyor. Eşler arasında gerçekleşmesi gereken vudd/sevgi, verici nitelikte olan bir yaklaşım tarzıdır. Konuşmamın başında söyledim. Kavli-i sabitimizden yola çıktığımızda, üzerinde konuştuğumuz hangi konu olursa olsun, o konuda bize bir sebat kaynağı olması bakımından Allah kendisine ait ilgili bir sıfatını öne çıkarır. Vedûd O'nun sıfatlarından birisidir ve kendi dostlarını mağfiretiyle sevgisini ortaya koyması yanında, Allah'ın karşılıksız verişini de ifade etmektedir. Allah, Ğafûr olandır. Çünkü O, Vedûd'dur. (85/14) Allah, *vedud/sevginin kaynağı* olduğu için, çokça bağışlayandır.

Bu sıfatın kullara yönelik açılımını, imanda sebat gösterip, salihât işleyenler için Rahman'ın vudd/sevgi ile kuşatması (19/96), bir başka görüntüsü ise, rahmetin eli olan eşler arasında, satırlarda ifade edilemeyen ancak gönülleri birbirine bağlayan manevi bağda tezahür etmektedir. Sevgi ile rahmetin bir arada kullanılmış olması, sevginin nasıl oluştuğunun açık bir ifadesidir. Bu bağlamda tüm peygamberlerin insanlık için gönderilmiş olmaları (26/107,125,143) ve varlık nedenlerinin rahmet olmak şeklinde belirlenmesi dikkat çekicidir.

İslam ailesinin sevgi hâlesine dönüşmesi, eşlerin gönüllü olarak rahmetin eli olmak hususunda yarışır hale gelmesi ile mümkün olmaktadır. Buna göre; bulunduğu yerde ve konumda zahmet değil, rahmet olan bir insan olmanın gayreti içinde olmak, varoluşsal bir durum arz etmektedir. Ancak bu nitelik nasıl elde edilecek, bu meleke nasıl oluşacak? Hiç şüphesiz bu keyfiyet vererek, vermeyi ilke edinerek; verebilmek için de, önce üretmesini bilen ve üretici bir birey olmaktan geçmektedir. Burada hatırlatılması gereken bir husus daha var ki o da, olabilecek her türlü üretimin kendi doğal seyri içerisinde olmasıdır. Üretim yapay ve dışarıdan değil, en doğal haliyle ve içerden olmalıdır. Zira üretmenin her türlü imkânı tabii olarak nefis/kişinin fitratında, yaratılışında kodlanmış, ilahi bir lütuf olarak yaratılış düzenine

yerleştirilmiştir. Potansiyel olarak var olan bu ilahi imkanlar, rahimden kaynaklanan ve yakından uzağa doğru takibeden bir çizgi istikametinde karşılığını bulmalıdır. Bu çerçevede rahimden kaynaklanan ve ilahi bir bağla bağlı olan ilişkiler düzeni, *Nefs/kişinin* olgunlaşması ve varlığını her türlü savrulmaya karşı koruması açısından dikkate alınması gereken bir imkandır.

İfade etmeye çalıştığım gibi kökü **vud** olan, mübalağa kipiyle ve sevginin kaynağı anlamına gelen **Vedud**, tezahür olarak karşılıksız verme halidir. Rahmet insanını üretmek, rahmete dönüşmek ve onun yaygınlaşmasını sağlamak **rahminden** kaynaklanan hakların gözetilmesi ve korunmasına bağlıdır. Bu noktada bazı ayetleri hatırlayalım. Mesela, müminler nitelenirken **Vellezîne yasilüne mâ emarallâhu bihi en yusal**(21.00) **Allah'ın birleştirilmesini-** tersinden koparılmamasını- **emrettiği şeyleri birleştirirler**” ifadesine yer verilir. Sakındırma çerçevesinde mesela inkarcı iktidarlardan söz ettiği bir başka ayeti kerimesinde: “**Fe hel aseytum in tevelleytum en tufsidû fi'l-ardı ve tukaddîu arhâmekum... Demek ki sizler güç ve iktidar sahibi olsanız memleketi fesada verir, rahim ilişkilerini kıştır kıştır doğrarsınız.** (47/22) Yeryüzünü fesada verip, adeta orayı yangın yerine çevirmenin görüntülerinin önemli olanlarından birisi de, rahimden kaynaklanan ilişkiler düzenini bozmak, ilahi rahmetin dizayn ettiği örgüyü katletmektir. Bundan dolayı genel İslam anlayışı açısından kürtaj caiz değildir.

Bir cümleyle de izninizle şuna dikkati çekeyim ve toparlamış olayım: Zina bu çerçevede **Ve lâ takrabû'z-zinâ innehû kâne fâhişe ve sâe sebîle Zina etmek şöyle dursun, buna yol verecek şeylerin hiç birine yaklaşmayın. Çünkü zina, çirkinliği pek aşikâr bir hayasızlık ve iğrenç bir iştir.** (17/32) Dışardan bakıldığında da, iki kişinin kendi rızalarıyla gerçekleştirdikleri bir ilişkiye kim müdahale edebilir? Böyle değerlendirilebilir? Ancak, nikah gibi; hem bir **akid**, hem de ahlaki temeller üzerine gerçekleştirilen bir **Ahid** olmaksızın yapılan bir ilişki biçimi olan zina dediğimiz şey, gerçekte sevginin, rahmetin yatağı olan rahmin doğranması halidir. Allah'ın tabii olarak yaratılışta yerleştirdiği deruni bağların, ilkelerin, ilişkilerin kıştır kıştır koparılması halidir. Onun için çok kötü bir yoldur; yani geleceği olmayan bir yoldur.

En başta belirlediğimiz ilkemizden hareketle ifade edecek olursak, Allah kavli sabitle hem bugünü, hem de yarını birleştirerek bir söz üzerinde bizi sebat kılar. Bugünü keyif verici de olsa, zina fiilinin yarını yoktur. Anlıktır, şimdilik ve bütünüyle tüketime dayalı bir mahiyet taşır, bağları koparmaktır, alakaları kesmektir. Bu tür durumlar karşısında birey olmadan söz edilir, bilhassa da kul değil, vatandaş olma telkinleri bolca duyulur. Ancak biz biliyoruz ki, bu durum birey olma değil, bireycilik yapma halidir. Bireyciliğin getirdiği son nokta ise ortadadır: Bireyin kaybolması ve kaçınılma son olarak tükenmesidir. Hepinize çok teşekkür ediyorum.

TÜRKİYE'DE AİLE YAŞAM DÖNEMLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Şuayıp Özdemir

Prof. Dr. Ömer Torlak

Prof. Dr. Celalettin Vatandaş

AİLEYİ TANIMALAMADA KULLANILAN ÖLÇEKLER

Aile kurumu birçok açıdan sınıflandırılmıştır. Her sınıflamada farklı ölçütler esas alınmıştır. Örneğin ailedeki birey sayısı, ailedeki otoritenin temsilcisinin kim olduğu söz konusu ölçütlerden önemli ve yaygın olarak kullanılan ikisidir. Evlenme biçimine, evlenen bireylerin ikamet yerine, eşin seçilme yerine göre de aile sınıflamaları yapılmıştır. Ailedeki birey sayısının esas alındığı sınıflamada aile iki grupta isimlendirilmektedir: geleneksel aile, çekirdek aile. Geleneksel aile “geniş aile”, “eski aile”, “köy/kır ailesi” gibi farklı isimlerle de ifade edilirken, çekirdek aile ise “şehir ailesi”, “küçük aile”, “dar aile”, “modern aile”, “çağdaş aile” isimlendirmeleri de yaygın olarak kullanılmaktadır. Şimdi bu aile türlerinin özelliklerini görelim:

Geleneksel (Büyük) aile

Yatay ve dikey anlamda olmak üzere farklı kuşaktan akrabaların bir arada yaşadığı aile yapısıdır. Bir başka ifadeyle ve yaygın biçimiyle, büyükanne ve büyükbaba ile onların çocuklarının ve torunlarının aynı çatı altında yer aldığı aile biçiminin ismi olarak kullanılmaktadır. Büyükanne ve büyükbabadan torunlara intikal eden dikey genişliğin yanı sıra, amca, teyze, hala ve gelin gibi yakın akrabaları da kapsayacak yatay bir genişlikte ortaya çıkabilmektedir. Büyük aile yapısında çekirdek aile yapısına oranla genç kuşaklar daha uzun bir süre ve hatta hayat boyu aynı çatı altında tutulurlar. Bu yüzden kuşaklar içinde meydana gelen evlilikler de aile çemberinde

Doç. Dr. Şuayıp Özdemir

1967 Kırşehir Kaman doğumlu. İlk orta lise tahsilini kaman'daki okullarda tamamladı. 1987 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümünü bitirdi. İki yıl özel sektörde çalıştı. Daha sonra Kırıkkale Üniversitesinde akademik hayata başladı. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını 1999 yılında Kırıkkale Üniversitesi bünyesinde tamamladı. 2000 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesine öğretim üyesi olarak atandı. 2007 yılında

doçent oldu. Halen bu üniversitede Pazarlama kürsüsünde çalışmaktadır. Evli ve 2 kız ve bir erkek çocuk olmak üzere 3 çocuk babasıdır.

yer bulabilmektedir. Yine bu özelliği nedeniyle büyük aile “aynı çatı altında oturan veya birbirlerine bağlı küçük evler topluluğunda yaşayan birçok özel veya çekirdek aileden kurulmuş zümre” biçiminde tanımlanmıştır (Ülken, 1969:6-7). Büyük aile cemaatimsi bir özellik arz eder (Murdock, 1965: 18).

Geleneksel geniş ailenin önemli özelliklerinden birisi, hiyerarşik karakterli olmasıdır. Ailenin en yaşlı üyesi –ki genellikle erkektir ancak kadın da olabilir- aile adına ailenin işlerini yönetendir. Ailenin mallarının kullanım yetkisi ailenin reisine aittir. Ailenin her türlü sorumluluğu onun ellerindedir. Oğul ve kızın evlilik kararı, oğul veya kızın yeni ev açıp-açmamaları aile reisinin kararıdır. Ailedeki ekonomik birlik, sosyal güvenlik, eğitim, din, eğlence, ticaret, statü ve itibar gibi durumlar ailenin merkez şahsiyeti olan reiste toplanmıştır (Maciver ve Page, 1965: 250-255).

Geniş aile daha çok tarıma dayalı bir ekonomik sistemde varlığını sürdürür. Zira tarımsal ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücüne geniş ailenin çok çocuklu ve çok bireyli yapısı büyük ölçüde kaynaklık etmektedir. Bu nedenle de günümüzde kent dışı yerleşim birimlerinde, kırsal alanlarda ve kasabalarda daha çok rastlanır. Tarımsal ekonomiye dayalı bu işlevinin yanı sıra geniş ailenin saygınlık, eğitim, koruyuculuk, dini, eğlenme ve dinlenme, çocuk yapma, manevi ve psikolojik doyum sağlama gibi işlevleri oldukça yoğun bir şekilde yerine getirir (Sayın, 1990: 8-9). Geleneksel aile yapısında yaşa göre bir iş bölümü vardır. Evin reisi hem baba hem patron, çocuk ise hem oğul hem de çıraktır. Geleneksel ailede birey ait olduğu aile ve akrabalık çevresinde bulunduğu konuma göre itibar edinir. Kişinin statüsünü “kimlerden olduğu” belirler. Yani soy isim ve statü gibi unsurlar. Çocuk toplumun kültürünü, mesleki bilgilerini aile içinde alır. Aile içindeki büyüklerin, küçük çocukların eğitilmesinde önemli payı vardır. Bu anlamda aile tam bir toplumsallaştırma ortamıdır. Geleneksel toplumlarda insanın güvencesini sağlayan emniyet güçleri genellikle yoktur. Dıştan gelen saldırılara genellikle tüm aile güçleri birlikte karşı koyarlar. Bu nedenle bu ailelerin yaygın olduğu geleneksel toplumlarda kan davaları daha yaygındır. Geleneksel aileler kendi üyelerine sadece dini eğitim vermekle kalmazlar, onun pratiklerini üyelerine yerine getirip getirmediklerini de denetlerler. Geleneksel aile yapılarında çocuk yapmak ve çoğalmak son derece önemlidir geleneksel aile tiplerinde. Neticede nüfus önemli bir etkendir, güç göstergisidir. Anne, baba ve çocuklar arasındaki duygusal ilişkiler aile üyelerinin manevi doyuma ulaşmasını sağlar. Geleneksel ailede psikolojik ilişkiler yoğun değil yaygındır. Kişi, ailesi ve çocuklarıyla olduğu kadar anne-baba ve kardeşleriyle de psikolojik bağlar içinde bulunur (Sayın, 1990: 9).

Çekirdek aile

Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bu küçük ailelere çekirdek aile denir. Çekirdek aile, yalnız birey sayısı ile değil yapısıyla da geniş aileden çok farklıdır. Günümüzün modern toplumlarında yeni evlenen çiftler genellikle baba evinden

ayrılarak yeni bir evde yaşamaya başlarlar. Oysa geleneksel toplumlarda yeni evliler, damadın ya da gelinin ailesin yanında otururlar. Sanayileşmiş modern toplumlarda, özellikle kentlerde geniş aileler yerini giderek küçük ailelere bırakmıştır. Bu dönüşümün temelinde sanayi devrimi vardır. Yeniçağa doğru yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeye paralel fertler, toplum ve aile üyeliğinin gerektirdiği bağların çoğundan kopmuş/ayrılmış/sıyrılmış ve böylelikle ferdileşme yaygın bir özellik haline gelmiştir. Bu durum aile yapısını kuvvetli bir şekilde etkilemiştir. Modern karakterli kent yaşamı ise çekirdek ailenin daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kırsal kesimde aile, çoğu kez bütün bireylerin birlikte çalışıp birlikte ürettikleri ekonomik bir birimdir. Ama aile kentlerde bu özelliğini yitirir. Aile bireyleri, üretimin aile dışında yapılmasından dolayı, ev dışında çalışarak bağımsız hale gelirler. Bu durum, geniş ailedeki katı alt-üst ilişkilerini ortadan kaldırır ve ailede daha eşitlikçi ilişkilerin oluşmasını sağlar. Çocukların bilgi ve beceri edinmelerini, toplumla bütünleşmelerini sağlama işlevini üstlenen aile, bireyin geleceğinin güvencesi olmaktan da çıkar.

Çekirdek ailenin yerine getirdiği işlevler, büyük ailenin yerine getirdiği işlevlere göre daha az ve sınırlıdır. Çekirdek aile biyolojik işlevin ve çocuğun sosyalleştirilmesi işlevinin dışında diğer işlevleri ya hiç yerine getirememekte ya da büyük aile yapısına göre son derece sınırlı oranlarda yerine getirmektedir. Bazıları çekirdek ailenin yerine getirdiği işlevleri biraz daha ayrıntılı olmak üzere şu şekilde belirlemişlerdir (Kingsley, trs: 395-396; Durant, 1978: 10):

Üreme: Neslin devamı

Bakım: Yetişkin olmayan bireylerin belirli bir yaşa kadar (örneğin 18 yaşına kadar) ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunun gereklerini yerine getirmek.

Yerleştirme: Aile bireylerinin ve özellikle de çocukların hayata hazırlanması, işe yerleştirilmesi, istihdam edilmesi.

Sosyalleştirme: Bireyi toplumun üyesi olmaya hazırlama.

Psikolojik destek: Bireyin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olma, destek olma, rehberlik yapma.

Ekonomik destek: Aile bireylerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlama veya karşılama.

Aileyi ve işlevlerini daha anlayabilmek için farklı değişkenler yardımıyla farklı ölçekler geliştirilmektedir. Bu ölçekler, farklı kriterleri tek başına ya da bir arada kullanarak farklı sonuçlar elde etmektedirler. Bazı çalışmalar kriterlerden bir kısmını kullanarak aileleri sınıflandırmaya; dolayısıyla ölçek geliştirmeye çalışmışlardır. Örneğin Seçkin ve Kayhan (1996: 15-20) tarafından değişik kriterlere göre aile tipleri sınıflandırılmaları yapılmıştır. Buna göre aile büyüklüğüne göre “geniş-birleşik” (büyük) ve “çekirdek, parçalanmış” (küçük) aileler söz konusu olabilmektedir. Yönetim biçimlerine göre “ataerkil, anaerkil ve eşitlikçi” aileler görülmekteyken; yaşadığı

yerlere göre “kırsal, gecekondulu ve kentsele” aile tiplerinden bahsedilmektedir. Bilgin, (1991:44) geniş ve çekirdek ailelerinin yanı sıra iki kategori arasında olan ve sadece sayı ile ilgili olmayan bir “geçiş ailesi” tipi tanımlamaktadır.

Farklı disiplinlerde gerçekleştirilen ve farklı amaçlar taşıyan aile esaslı pek çok çalışmada ailenin ölçeklendirilmesine yönelik çalışmalar da hız kazanmaktadır. Bu noktada üzerinde durulması gereken diğer bir önemli bir husus ise, aile ile birlikte hane halkı kavramıdır. Özellikle çekirdek ailenin yaygınlaşması ve toplumsal hayat içinde bireyselleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte aile yanında mekansal bir bütünlüğü ifade eden hane halkı kavramı da karşımıza çıkmakta ve aileden farklı olarak akrabalık, kan bağı ya da cinsel ya da duygusal ilişkiler söz konusu olmamakla birlikte, tek ya da birden fazla kişinin ortak mekanını paylaşmaları esasına dayalı, hayatın eve ilişkin ortak paylaşımını ifade eden hane halkı kavramı da aile ölçeklendirme çalışmalarında dikkate alınan bir diğer tanımlama biçimi olarak öne çıkmaktadır.

OECD Eşdeğer Hane Büyüklüğü

Ailede yaşayan bireylerin üstlendikleri işlevler ve aileyi etkileme durumlarına göre farklılıklar oluşmaktadır. Örneğin tek kişiden oluşan bir ailenin harcaması ile iki kişilik bir ailenin harcaması aynı olmamaktadır. Ailedeki birey sayısı arttıkça hane halkının harcamaları da artmaktadır. Ancak, harcamalardaki artış, hane halkı üyesi sayısındaki artışla aynı büyüklükte olmamaktadır. Örneğin birinci kişi kira verirken ikinci kişi için ayrıca kira verilmemekte, bu durumda kişi başına ödenen ortalama kira miktarı azalmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, hane halkı büyüklüğünü ölçmek için OECD tarafından kullanılan bir hane halkı ölçeği bulunmaktadır. “Yenilenmiş OECD’e Göre Eşdeğer Hane Büyüklüğü” adı verilen bu ölçekte hane halklarının büyüklüğü karşılaştırılabilir bir rakama indirgenmektedir. Bu ölçüğe göre hanedeki ilk yetişkin için 1 değeri; 14 ve daha yukarı yaştaki fertler için 0,5 değeri ve 14 yaşından küçük fertler için 0,3 değeri dikkate alınarak hane halkı büyüklüğü hesaplanmaktadır. Bu rakam ailenin yapısını bir ölçüde anlatırken ailede yaşayan kişilerin kim olduklarına ait açık bilgiler sunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda bu ölçüğe göre hane halkının Türkiye nüfusu içindeki dağılım görülmektedir.

Tablo-1: OECD Eşdeğer Hane Büyüklüğü Ölçeğine Göre Türkiye Nüfusunun Dağılımı

2006				2008			
OECD Eşdeğer Hane halkı Büyüklüğü	Sayı	%	Birikimli %	OECD Eşdeğer Hane halkı Büyüklüğü	Sayı	%	Birikimli %
1,0	282	3,3	3,3	1,0	351	4,1	4,1
1,3	31	,4	3,7	1,3	33	,4	4,5
1,5	1327	15,5	19,2	1,5	1513	17,7	22,2
1,6	29	,3	19,5	1,6	34	,4	22,6
1,8	834	9,7	29,2	1,8	881	10,3	32,9
1,9	20	,2	29,5	1,9	7	,1	33,0
2,0	910	10,6	40,1	2,0	1051	12,3	45,3
2,1	1006	11,8	51,9	2,1	920	10,8	56,0
2,2	7	,1	52,0	2,2	6	,1	56,1
2,3	578	6,8	58,7	2,3	605	7,1	63,2
2,4	339	4,0	62,7	2,4	280	3,3	66,5
2,5	741	8,7	71,3	2,5	719	8,4	74,9
2,6	304	3,6	74,9	2,6	290	3,4	78,3
2,7	101	1,2	76,1	2,7	87	1,0	79,3
2,8	403	4,7	80,8	2,8	353	4,1	83,4
2,9	127	1,5	82,3	2,9	97	1,1	84,5
3,0	310	3,6	85,9	3,0	269	3,1	87,7
3,1	218	2,5	88,4	3,1	195	2,3	90,0
3,2	35	,4	88,8	3,2	34	,4	90,4
3,3	193	2,3	91,1	3,3	168	2,0	92,3
3,4	67	,8	91,9	3,4	74	,9	93,2
3,5	110	1,3	93,2	3,5	102	1,2	94,4
3,6	93	1,1	94,2	3,6	82	1,0	95,3
3,7 den büyük	493	5,6	100,0	3,7	30	4,5	100,0
Toplam	8558	100,0		Toplam	8549	100,0	

Kaynaklar: TÜİK, 2006 ve 2008 Yılı Hane halkı Bütçe Araştırması Mikro Veri Seti

Bu ölçüğe göre oransal olarak en yüksek dilimi oluşturan “1,5 büyüklüğündeki” bir hane halkının bir yetişkin ve 14 yaşından büyük ikinci bir kişiden (yetişkin de olabilir çocuk da) oluştuğu söylenebilir. İkinci kişinin yaşı ile ilgili bilgi için başka verilere sahip olmak gerekmektedir. Oransal olarak ikinci büyüklükte bulunan “2,1 büyüklüğündeki” hane halkının iki yetişkin ve 14 yaşından küçük iki çocuktan oluş-

tuğu tahmin edilebilir. Diğer büyüklükler için ayrı ayrı hesap yaparak hane halkı büyüklükleri tahmin edilebilmektedir. Bu ölçek, hane halkı büyüklüklerinin mutlak değerlerini ve büyüklükteki değişimleri izlemeyi kolaylaştıran uluslararası karşılaştırılabilir bir ölçektir.

Hane halkı

Aileyi hane halkı olarak ve ekonomik bir birim olarak ele alan araştırmalar (Comhuri ve Gentry, 2000; Rosen ve Granbois, 1983) eskiden beri vardır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hane halkı bütçe araştırmalarında aileyi değil “*hane halkını*” baz olarak almaktadır. Aileleri, ailelerde yer alan bireylerin sayısına ve yaş büyüklüklerine göre yapılan sınıflandırmada 15 kategori yer almaktadır. Buna göre yapılan sınıflandırma ve Türkiye nüfusu içindeki dağılımı aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

Tablo-2: TÜİK'in Hane halkı Tanımlarına Göre Türkiye Nüfusunun Dağılımı (2006)

	Nüfus içindeki %'si
Tek çocuklu çekirdek aile - çocukların hepsi 18 yaşından küçük	11,4
Tek çocuklu çekirdek aile - en az bir çocuk 18 yaşından büyük	7,0
İki çocuklu çekirdek aile - çocukların hepsi 18 yaşından küçük	17,0
İki çocuklu çekirdek aile - en az bir çocuk 18 yaşından büyük	7,0
Üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile - çocukların hepsi 18 yaşından küçük	10,9
Üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile - en az bir çocuk 18 yaşından büyük	7,6
Çekirdek aile - çocuksuz	13,1
Ataerkil veya geniş aile - çocuksuz	2,0
Ataerkil veya geniş aile - çocukların hepsi 18 yaşından küçük	9,1
Ataerkil veya geniş aile - en az bir çocuk 18 yaşından büyük	7,5
Tek yetişkinli aile - çocuksuz	3,5
Tek yetişkinli aile - çocukların hepsi 18 yaşından küçük	1,1
Tek yetişkinli aile - en az bir çocuk 18 yaşından büyük	2,1
Birarada yaşayan öğrenci, işçi vb. kişiler	0,2
Birarada yaşayan akrabalar	0,5

Hane halkı ölçeğine göre Türkiye nüfusunun en büyük oranları sırasıyla “iki çocuklu çekirdek ailelerden, çocuksuz çekirdek ailelerden, tek çocuklu çekirdek ailelerden ve üç ve daha fazla çocuklu çekirdek” ailelerden oluşmaktadır. Diğer oranlar tablodan görülebilmektedir.

Hane halkı ölçeğini kullanan araştırmalarda hane halkının demografik yapısına bağlı olarak sosyal, ekonomik değişimler açıklanmaya çalışılmaktadır. Örneğin gelir ve tüketim harcamaları arasındaki ilişkide hane halkının değişimleri nasıl belirledi-

ği araştırılmaktadır. Hane halkının yaşları, sayıları cinsiyetleri gibi değişkenler gelirin tüketimi nasıl etkilediğinin belirleyicisi olabilmektedir (Attanasio ve Browning, 1993). Hane halkını “ekonomik bir birim” olarak görme anlayışı yaygın bir anlayıştır. Hane halkının geliri nasıl harcadığı konusu gündeme geldiğinde ise yetişkinlerin ve çocukların bu geliri nasıl paylaştıkları da önem kazanmaktadır. Aileye yeni katılan bireylerin, sabit gelir varsayımıyla diğer aile bireylerinin harcanabilir gelirlerini ve dolayısıyla refah seviyesini de azalttığı ifade edilmektedir (Lee ve diğerleri, 2005:6).

Hane halkı aynı çatı altında yaşayan kişiler olarak bilinmektedir. Aralarında kan bağı bulunsun bulunmasın bir evde yaşayan herkes hane halkı olarak değerlendirilmektedir. Literatürde yer alan pek çok çalışma hane halkını esas alarak yapılmaktadır. Örneğin tüketici davranışlarını açıklamakta bir sosyal etkiye sahip olduğu ileri sürülen ve düzenli olarak ölçülen “Sosyal Ekonomik Statü (SES) Ölçeği” hane halkını baz olarak almaktadır. Resmi kayıtlar da hane halkı esasına göre tutulmaktadır. Bu yaklaşımın üstünlüğü tüm nüfusu kapsayıcı olmasıdır.

Tüketimin nasıl gerçekleştiğini bulmaya çalışan bazı araştırmacılar da tüketimin tüketicinin yaşamı süresince farklı dönemlerde farklılaştığını ancak genelde bir insanın hayatı boyunca benzer eğilimler gösterdiği varsayımıyla kişisel tüketim fonksiyonu bulmaya çalışmışlardır (Çolak ve diğerleri, 2008; Wakabayashi ve Hewings, 2002)

Hane halkı yaklaşımından ve bireyin yaşam eğrisinden farklı olarak aileyi bir bütün olarak ele alan bakış açısı da araştırmalarda kullanılmaktadır (Burns, 1993). Bu yaklaşım “*ailenin de bir yaşamının olduğunu*” ve yaşamı boyunca bazı işlevleri yerine getirdiğini varsaymaktadır. Toplumsal ve ekonomik olaylardan etkilendiği gibi onları etkilediğini; aynı zamanda ailenin içindeki bireyleri etkilediğini ve onların etkisine açık olduğunu da kabul etmektedir. Tüm bu özelliklerin ailenin yaşam süresini gösteren zaman çizgisi boyunca farklı değerler taşıdığını vurgulayan model ise “*Aile Yaşam Döngüsü*” (AYD) olarak isimlendirilmektedir¹. AYD temel değişkenleri olarak, çocukların yaşları, ebeveynlerin yaşları, evliliğin yaşı, ebeveynlerin birlikte olma ya da olmama durumları baz alınarak oluşturulan AYD'nin ayrı ayrı dönemlerinin varlığı söz konusu olabilmektedir. Bunlara da “Aile Yaşam Dönemleri” adı verilmektedir.

AYD ölçeğinin temel mantığı, aileyi de hayata katılan bir bütün olarak görmek ve ailede yaşanan değişimleri ailenin yaşına bağlı olarak incelemektir. “Aileye mahsus yapılan harcamalar hangi dönemlerde nasıl gerçekleşmektedir?” sorusuna cevap aramaya da elverişli olan bu ölçek, sosyal ve ekonomik olarak ailenin yaşadığı olayları anlamaya yardımcı olabilmektedir.

¹ Türkçe literatürde bazı araştırmacılar tarafından Aile Hayat Eğrisi olarak da isimlendirilmektedir.

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Hemen her ailenin, karı-kocadan birisinin ölümüyle sona ermesine kadar devam eden süreçte açığa çıkan çeşitli ve birbirine oranla farklı evreleri vardır. Bir başka ifadeyle, ailenin yaşam sürecinde önemli olan ve tamamı ailenin yaşam sürecini teşkil eden bazı önemli aşama ya da olaylar dizisi vardır. Söz konusu dönemler literatürde “Aile yaşam döngüsü” olarak isimlendirilmiştir. Aile yaşam döngüsü modeli, esasen ailenin yaşam döngüsüne sahip bir organizma gibi olduğunu dile getiren bir nitelendirme (White, 1991: 50). Bununla, ailenin gelişimsel aşamaları ile işlevleri arasında bir ilişki olduğu dile getirilmektedir. Zira tipik her aile evlenme ile başlamakta, çocukların doğması ve büyümesi ile genişlemekte, çocukların evden ayrılmasıyla küçülmekte ve eşlerden birisinin ya da ikisinin birden ölümüyle sona ermektedir. Böylelikle her aile, bireylerin anne-baba ailesinden ayrılıp evlenerek kendisine ait bir yuva kurmalarıyla, ailenin ve toplumun yeni üyeleri olan çocukları yetiştirmesiyle ve o çocukların da kendi yuvalarını kurmasıyla devam eden bir sürekliliği ifade etmektedir.

Her aile bir anlaşmayla başlar. Bu anlaşmayı takip eden süreç evlilik olarak anlam kazanır. Niteliği ve başlangıcını oluşturan törensel biçimi toplumdaki topluma değişiklik gösteren evlilik, bireyin hayatının birçok yönünü etkileyen, iki insanın kalıcı bir beraberlik için bir araya gelerek oluşturdukları, birbirlerine ve çocuklarına karşı ortak sorumluluklarını yerine getirmeye söz verdikleri, birbirine bağlı sistemlerden oluşan evrensel bir kurumdur (Saxton, 1983: 216-224). Ailenin oluşumunda ilk basamağı oluşturduğu için ailenin sağlıklı veya sağlıksızlığını anlayabilmek amacıyla evliliğin incelenmesi gerekmektedir. Gladding (2001: 3-26), evlilik ve aile kavramlarının birbiriyle ilişkili olduğunu, aynı zamanda aralarında farklılığın da olduğunu belirtmektedir. Ayrıca evlilik evresinde eşlerin birbirlerini tanımaya, anlamaya, ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıklarını ve bu evrede bireylerin birbirlerini yüceltmesini belirterek, aile kavramında eşlerin haricinde çocuklar ve ailenin diğer büyüklerinin de ele alındığını vurgulamaktadır.

Evlilik ve aile ile ilgili literatür incelendiğinde evlilik ve aile kavramlarını açıklayan teorilerin iç içe geçtiği dikkati çekmektedir. Sadish, Ragsdale ve Glaser (1995), ailenin çoklu ünitelerden oluşan bir birim olduğunu ve evlilik biriminin bu birimler içerisinde çok önemli bir yer kapsadığını belirterek, özellikle niteliksel ve niceliksel evlilik çalışmalarında aile ile ilgili yaklaşımların, evliliği iyi bir şekilde açıkladığını vurgulamaktadır. Sperry ve Carlson (1991), evlilik ve aile ile ilgili birçok yaklaşımın olduğunu ifade ederek özellikle psikoanalitik, yapısal, stratejik, bilişsel-davranışçı ve sistem yaklaşımlarının aile ve evlilik çalışmalarının kuramsal yapısını oluşturduğunu belirtmektedir.

Everett (1990), aile ve evlilik yapısının son 60 yıl içerisinde değişim gösterdiğini, aile ve evlilik çalışmalarının benzer yaklaşımlarla açıklandığını ifade etmektedir. Ackerman, ailenin önemli bir psikososyal birim olduğunu vurgulamıştır. Aile sistemini Freud'un yaklaşımını temel alarak açıklamış, ailenin problemini çözerken eşler arasındaki evlilik uyumunun ve ailenin diğer üyelerinin geçmiş yaşantılarının aile ve evlilik açısından önemli olduğunu belirtmiştir (Goldenberg, I. ve H. Goldenberg, 1996).

Aile ve evlilik, farklı sistemler gibi görülse de birbirini tamamlayan yapılar olarak ele alınmaktadır. Aile zaman içinde değişmekte ve gelişmektedir. Aile yaşam döngüsü modeli bu değişimi ve gelişimi açıklayan iyi bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Model, sistem kavramları ile bütünleşmekte ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Aile yaşam döngüsü modeli, genellikle ailenin zaman içinde gelişimini betimlemek için kullanılır. Bu model bireyin yaşam sürecinin bütün boyutlarını içerir. Ancak burada aile bir bütün olarak vurgulanır. Aile yaşam döngüsü modeli ilk olarak Evelyn Duvall tarafından geliştirilmiştir. Model evli çiftler, küçük çocuklu aileler, ergenlik döneminde çocuğu olan aileler, yetişkin çocuğu olan aileler olmak üzere dört evreden oluşmaktadır. Daha sonra aile yaşamı döngüsü modeli sekiz evreye çıkartılmıştır.

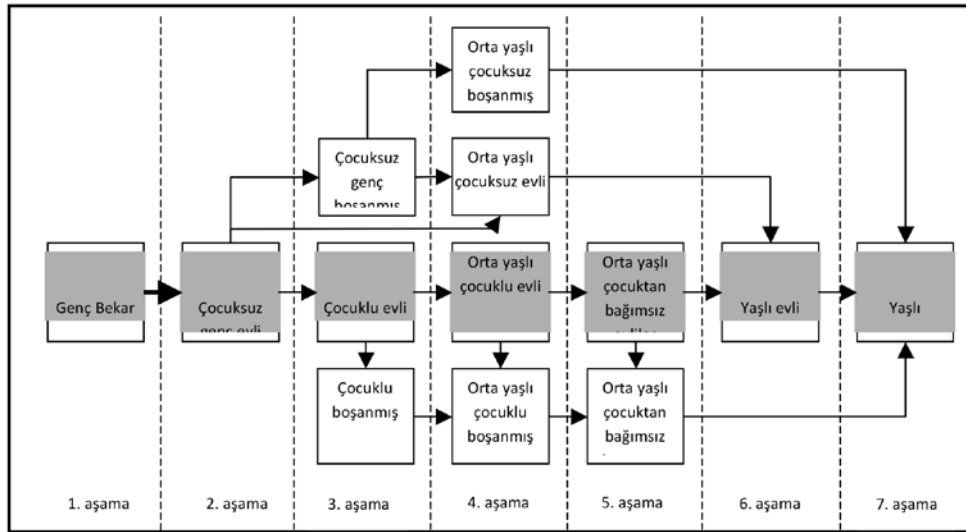
Aile yaşamı döngüsü modeli evlilik ve aileyi gelişimsel anlamda anlayabilmek ve sınıflamak açısından önem taşımaktadır. Bu modelde aile ve evlilik birleştirilmiş bir biçimde gösterilmektedir. Carter ve McGoldrick (1989), aile yaşam döngüsü modelinin iç içe geçmiş birimlerden oluştuğunu ve bu birimlerin oluşumunun evlilikle sağlandığını belirterek eşler arasındaki ilişkinin ve evlilik doyumunun ailenin yaşam döngüsünü olumlu ve olumsuz şekilde etkileyebildiğini belirtmişlerdir. Mikessell, Lusterman ve McDaniel (1995) ailenin evlilikle başladığını daha sonra çocukların doğmasıyla aile kavramının ortaya çıktığını ve aile yaşamı döngüsünde ilk aşamayı oluşturan evliliğin, ailenin sağlıklı veya sağlıksız olmasını etkilediğini belirtmekte ve aile yaşam döngüsü modelinin, aile ve evliliğin gelişimsel olarak yönünü gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu modele göre aile bir bütündür ve bu bütünün oluşumunda evlilik, büyük önem taşımaktadır. Carter ve McGoldrick (1989), eşler arasındaki ilişkinin, iletişimin iyi olmasının bütünün diğer parçalarını olumlu etkileyeceğini vurgulamaktadır.

Ludwig Von Bertalanfy, 1940'larda sistem yaklaşımını geliştirmiş ve ailenin çok geniş bir sistem olduğunu vurgulayarak aile ve evlilikteki kişilerarası etkileşimlerin önemini belirtmiştir. Özellikle evlilikteki etkileşimin ailenin diğer sistemlerini de etkilediğini vurgulamıştır. Evlilik, aile sisteminin oluşumunu sağlamaktadır. Bu nedenle evlilikle ilgili danışma yaklaşımları (sistem yaklaşımı, stratejik yaklaşım, bilişsel-davranışçı yaklaşım, yapısal yaklaşım, iletişim yaklaşımı), evlilikle ilgili problemleri, eşler arasındaki ilişkiyi ve iletişim biçimini, eşlerin diğer özelliklerini (yaş, eğitim,

meslek, çocuk sayısı, evlilik süresi, cinsiyet, evlenme biçimi gibi), eşlerin çocukları ile olan ilişkilerini birlikte incelemenin önemini belirtmektedirler.

Aile yaşam döngüsü, 1930'lardan bu yana sosyologların ve antropologların ilgi alanına girmiş önemli konulardan birisidir. Konu ile doğrudan ilgilenen araştırmacılar aile yapısında gerçekleşen kompozisyon ve işlev değişmelerine bağlı olarak ailenin yapısal sürecinde yer alan bazı sınıflandırmalara gitmişlerdir. Aile yaşam döngülerinin bilinmesi öncelikle ailedeki yapısal ve işlevsel değişmelerin bilinmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu araştırmanın dolaylı konularından birisi olduğu üzere örneğin bireylerin tüketim eğilimlerini tespit etmek açısından da önem arz etmektedir.

Aşağıda yer alan Şekil 1. Daha önce yapılan çalışmalardan çıkartılmış bir aile yaşam döngüsünün dönemlerini göstermektedir. Buna göre gri zeminde belirtilmiş dönemler esas dönemlerdir. Beyaz zeminli kutucuklarla belirtilmiş olan dönemler ise çoğu kez normal karşılanan ancak az rastlanan durumları göstermektedir. Her bir dönemdeki ailelerin davranışlarının farklılaşacağı varsayılmaktadır.

Grafik-1: Aile Yaşam Döngüsü Dönemleri

Kaynak: Michael R. Solomon. (2000) Consumer Behavior, Buying, Having and Being,

Aile yaşam döngüsüne ilişkin araştırmalarıyla tanınan Duvall, aile yaşamının incelenmesinde sekiz dönem olduğunu, bu dönemlerin ilk düzeyini evliliğin oluşturduğu belirtilerek ailenin oluşumunda evliliğin önemli bir faktör olduğuna vurguda bulunmuştur. Duvall'ın veya diğerlerinin aile yaşam döngüsü modeli geçmişte, o anda ve gelecekte evliliğin ve ailenin gelişimsel olarak her aşamada nasıl tanımlanabileceğini belirleme amacıdadır. Duval'ın tasnif ettiği biçiminin ana başlıklarını esas alarak ifade etmek gerekirse aile yaşam döngüsü modeli şu evrelerden oluşmaktadır (Nystul, 1999: 247-266):

Çocuksuz evli çiftler: Karı-Koca'dan oluşmakta ve ortalama iki yıl sürmektedir. İlişkiler açısından uyumlu ve doyum sağlayıcı bir evredir. Karı-koca arasındaki ilişkiler sosyal, psikolojik, ekonomik, cinsel, kültürel, entelektüel boyutlara sahiptir. İlişkilerde doyum elde etme düzeyi yüksektir. Eşler karşılıklı birbirlerine alışma ve uyumlu bir bütünlüğü sağlama çabası içerisindedirler.

Çocuklu aileler: Bu evrede Karı-Anne, Koca-Baba statüleri ve bu statülerin gerektirdiği roller yer almaktadır. Eşler yeni statülerinin gereği olan anne ve baba rolünü içselleştirme çabası içerisindedirler. Bu evre genellikle evliliğin 2-5 yılları arasında yer almakta ve çocuğun ilk 30 aylık dönemini kapsamaktadır. Bu evrede bir veya iki çocuk vardır. Çocuğun sağlıklı yetiştirilmesi ailenin öncelikli çabaları arasında yer almaktadır.

Okul öncesi çocuğu olan aileler: Karı-Anne, Koca-Baba, Kız çocuk-Kız kardeş, Erkek çocuk-Erkek kardeş statüleri bulunmakta ve evliliğin 2-5 yılları arasında yer almaktadır. Bu evre çocuğun 30 aylıktan 6 yaşına kadar olan evresini kapsamaktadır. Okul öncesi çocuğunun ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanması ailenin temel uğraş alanını oluşturmaktadır. Toplumun yeni üyesi olan çocuğun toplumsallaşmasının en yoğun olduğu süreç bu dönemde yer almaktadır. Çocuğun kimlik ve kişiliğinin inşasında gerçekleşen hatalar geleceğin önemli problemleri olmaya adaydır. Bu nedenle anne ve baba yoğun bir çaba içerisinde "sağlıklı" çocuk yetiştirmeye çalışırlar.

Okula giden çocukları olan aileler: Karı-Anne, Koca-Baba, Kız çocuk-Kız kardeş, Erkek çocuk-Erkek kardeş statüleri bulunmakta ve 7 yıl kadar devam etmektedir. Okul başarısı için çocuğu cesaretlendirme, okula giden çocuğu bulunan ailelerle uyum sağlama ailenin bu dönemdeki ayırıcı temel özellikleri arasında yer almaktadır. Çocuk sosyal çevreye açıldığı için ailenin çocuk üzerindeki hassasiyetleri daha da artmıştır.

Ergenlik çağında çocuğu olan aileler: Karı-Anne, Koca-Baba, Kız çocuk-Kız kardeş, Erkek çocuk-Erkek kardeş statüleri bulunmakta ve 7 yıl kadar devam etmektedir. Yetişen çocukların ebeveynleri olarak çocuk(lar)un ilgi ve kariyer oluşturmalarını sağlamak, sorumlu bir özgürlük anlayışı oluşturmak ailenin bu dönemdeki ayırıcı temel özellikleri arasında yer almaktadır. Çocuk(lar)un ergenlik döneminin temel özellikleri arasında yer alan biyolojik, psikolojik, sosyal, duygusal değişimleri,

gelgitleri bu dönemde anne ve babanın yoğunlaştıkları “problem” alanları arasında ilk sıralarda yer alır.

Değişen aile yapısı: Karı-Anne-Büyük anne, Koca-Baba-Büyük baba, Kız çocuk-Kız kardeş-Hala-Teyze, Erkek çocuk-Erkek kardeş-Amca- Dayı konumları bulunmaktadır. İlk çocuk evden ayrılmış, son çocuğun ayrılması da yakındır. Yaklaşık 8 yıl devam eden bir süreyi kapsamaktadır. Okul, askerlik, evlilik, iş gibi şeylerden dolayı çocukları desteklemek, onlara yardımcı olmak ailenin temel bireylerini oluşturan karı-kocanın çabalarının büyük çoğunluğunu kapsamaktadır.

Orta yaşlı ebeveynler: Bu evre yuvanın boşalması ve emeklilik dönemi olarak anlam kazanır. Karı-Anne- Büyük anne, Koca-Baba-Büyük baba konumları devam etmektedir. Yaklaşık 15 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Evlilik ilişkilerini yeniden düzenlemek ve soy bağlarını devam ettirme çabası ailenin bireylerinin temel uğraş alanını teşkil etmektedir.

Aile üyelerinin yaşlılığı: Dul erkek- Dul kadın, Karı-Anne- Büyük anne, Koca-Baba-Büyük baba konumları devam etmektedir. Genellikle 10–15 yıl devam etmektedir. Yalnız yaşamaya alışma ve uyum sağlama, yaşlılıkta ihtiyaçları giderebilme aile bireylerin temel çabalarını oluşturmaktadır. Bu evre ve aile karı-kocadan birisinin ölümüyle sona ermektedir.

Ailenin yaşam döngüsü modeli, belirttiğimiz üzere, ailenin yapısal ve işlevsel çözümlenmesinde birçok kolaylık sağlamaktadır. Aile içi ilişkiler örgüsü, roller ve konumlar dizgesi aile üyelerinin sayısının çoğalıp azalmasına uygun olarak değişiklik göstermektedir. Bu nedenle konuyla ilgilenen sosyal bilimciler tarafından daha farklı döngüler de dile getirilmiş ve buna bağlı olarak farklı gruplamalar yapılmıştır. Bunlardan bir örnek olarak Sayın'ın tasnifi dikkate alınabilir. Sayın'a (1990: 60-61) göre aile yaşam döngüsü dört grupta incelenebilir. Bunlar;

- 1- Ev kurma veya evlenme aşamasıdır. Bu evre 22 yaşları civarında başlar ve iki yıl kadar sürer.
- 2- Döllenme aşamasıdır. İlk çocuğun doğumundan başlar, ilk çocuğunu evlenmesine kadar devam eder.
- 3- Dağılma aşamasıdır. İlk çocuğun evlenmesiyle başlar, son çocuğun evlenmesine kadar devam eder.
- 4- Sonuç evresidir. Son çocuğun evlenmesiyle başlar karı-kocadan birisinin ölümüne kadar devam eder.

Konuyla özellikle ve yoğun şekilde ilgilenmiş bulunan Becvar'lar (1982: 33-34), ortalama bir ailenin tıpkı kişilerin geçirdiği gelişim aşamaları gibi belli aşamalardan geçtiğini belirtmiştir. Aile üyeleri aile yaşam döngüsünün teşkil eden farklı aşamalarda farklı rol ve görevlere sahip olup, o aşamaya özgü aile sorunları ile de karşılaşmaktadırlar. Bu da aile işlevlerini etkileyen önemli bir durumdur. Becvar'a (1982: 33-36) göre ailenin yaşam döngüsü dokuz ayrı aşamadan oluşmaktadır:

Tablo-3: Becvar'a Göre Aile Yaşam Döngüsü

AŞAMALAR	DUYGUSAL DURUMLAR	AŞAMAYA AİT TEMEL ÖZELLİKLER
Bağlanmamış yetişkin	Ebeveyn çocuk ayrılığını kabul etme	Aileden farklılaşma Arkadaş ilişkileri kurma İşe başlama
Yeni evlenmiş çift	Evliliğe bağlanma	Evlilik sistemini oluşturma Ebeveyn rollerini oluşturma Eşin ziyarete gelen ailesi ve arkadaşlar için oda hazırlama
Çocuk bakımı yapan aile	Yeni üyeleri evlilik sistemine kabul etme	Evliliğe uyum sağlama Ebeveyn rollerini üstlenme Büyük ebeveynlere oda hazırlama
Okul öncesi çocuğa sahip aile	Yeni kişiliği kabul etme	Çocuğun ihtiyaçlarını aile sistemine uydurma Ebeveynlerin enerjilerinin çocuğa doğru harekete geçirmesi, çocuğa yönelik harcamaları ve çocuk olduğu için eve ziyaretlerin artmasından dolayı evin gizliliğin giderek yok olması
Okul çağına çocuklu aile	Çocuğun aile dışında ilişkiler kurmasına izin verme	Çocuk toplumla etkileşime girmek suretiyle aile sistemini geliştirme Çocuğun eğitimsel başarısının desteklenmesi
Ergenlik çağına çocuğu olan aile	Çocuğun bağımsızlığına izin vermek için aile sınırlarında esnekliği artırma	Özgürlük/sınırlar arasında denge kurmak için ebeveyn-çocuk ilişkilerinde değişiklikler olması, İş yaşam ve evlilik sorunları üzerinde yeniden odaklaşma Yaşlı nesil için ilgilenmeye başlama
Launching center (akşam yemeklerinde birlikte olma)	Aileye giriş ve çıkışları kabul etme	Gençlerin çalışma, okul ya da evlilik yaşamına katılmalarını fark etme Destekleyici bir ev ortamını sürdürme
Orta yaş ebeveynler	Çocukların evden gitmelerine izin verme ve diğer kaygılar duymaya başlamaları	Evliliği yeniden oluşturma, Çocukların eşleri ve onların büyük çocukları dahil ailelerin yeniden düzenlenmesi, Ebeveynlerin yaşlanması ile ilgilenme
Emeklilik aşaması	Emekliliği ve yaşlılığı kabul etme	Emekliliğe uyum sağlama, Ebeveynlerin ve eşin ölümü ile baş etme, Baba ocağını kapatma, Birey ve eş olarak işlevselliği sürdürmek, Orta nesli destekleme.

Aile Yaşam Döngüsünün aşamalarını bazı bilim adamları “aşama” olarak bazıları “kariyer” olarak isimlendirmişlerdir. 1931 yılından bu yana Aile Yaşam Döngüsünün aşamalarını ve özelliklerini tespit etmeye yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. İlk çalışmalardan itibaren Aile Yaşam Döngüsünün aşamaları 4 ile 10 aşama arasında tespit edilmiştir. Farklı çalışmalarda Aile Yaşam Döngüsünün aşamaları farklı ölçütlere dayalı olarak belirlenmiştir. Farklı araştırmacılarla öngördükleri Aile Yaşam Döngüsünün aşama sayısı ve temel aşamaları aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

Tablo-4: Aile Yaşam Döngüsü Hakkında Yapılan Araştırmalar ve Öngördükleri Aşama Sayısı

Araştırmacı / Yıl	Aşama Sayısı	Temel Aşamalar
Sorokin, Zimmerman ve Galphin, 1931	4	Ekonomik bağımsızlığını sağlamış yeni evliler - Bir veya daha fazla çocuğu olan çiftler - Kendine yetebilen ve çocuğu olan çiftler - Yaşlı çiftler
Kirkpatrick, Cowles ve Tough, 1934	4	Okul öncesi çağda çocuğu olan aile - İlköğretim ve lise çağında çocuğu olan aile - Üniversite çağında çocuğu olan aile - Yaşlı eşlerin oluşturduğu aile
Loomis, 1934	4	Çocuksuzlar ve yeni çocuklular - Küçük çocuklular - 14-36 yaş arası çocuğa sahip büyük çocuklular - Yaşlı aileler
Bigelow, 1950	7	Kuruluş, çocuksuz çift - Okul öncesi veya yeni çocuğu olmuş aile - İlköğretim çağında çocuğu olan aile - Lise çağında çocuğu olan aile - Üniversite çağında çocuğu olan aile - Çocukları ayrılmış aile - Emeklilik
Lansing ve Kish, 1957	7	Genç, bekâr, 40 yaşın altında, evde yaşayan çocuk yok - Yeni evli çift, çocuksuz 40 yaşın altında çift - Genç, evli, 40 yaşın altında, okul öncesi çağda çocuğu olan aile - Genç, evli, 40'lı yaşlarda, çocuğu 6 yaşın üstünde - 40 yaşın üstünde, birlikte oturdukları çocukları yok, çocuklar ayrılmış - Yaşlı çift, eşin birisi ölmüş
Feldman, 1961	8	Evliliğin ilk yılları - En büyük çocuk henüz bebek - En büyük çocuk okul öncesi çağda - Tüm çocuklar okul çağında - En büyük çocuk 13-20 yaşında ya da diğerleri okul çağında - bir veya daha fazla çocuk evden ayrılmış - Tüm çocuklar evden ayrılmış - Yaşlı çift
Rodgers, 1962	10	Çocuksuz-yeni aileler - Bebekli aileler - Okul öncesi çocuğu olan aile - Okul çağında çocuğu olan aile - Yetişkinlik çağında çocuğu olan aile - Genç yetişkin aile - Ayrılan çocuğu olan aile - Tüm çocukları evden ayrılmış orta yaşlı eşlerden oluşan aile - Yaşlı eşlerden oluşan aile -Dulluk, (Rodgers bazı aşamaları kendi içinde de aşamalarına bölerek Toplamda 23 aşamalı bir döngüyü esas almıştır).

Hill, 1964	5	Çocuksuz çift, okula giden çocuğu olmayan bir veya daha fazla çocuklu aile, okul çağında çocuğu bulunan aile, çocukları evden ayrılan veya işe giren veya çocuksuz olan orta yaş çiftlerin oluşturduğu aile, Yaşlanan aile veya emekli olan çiftler
Spanier ve Saver, 1970	7	6 yıldan az bir süre evli, çocuksuz çift - En küçük çocuğu 6 yaşında küçük aile - En büyük çocuğu 6-12 yaşında olan aile - En büyük çocuğu 13-20 yaşında olan aile - En az bir çocuğu evde olan, çocuklarını hepsi evden ayrılmamış aile - Bütün çocukları evden ayrılmış aile - Evde çocuk yok ve kocanın yaşı 65'in üstünde
Glick, 1971	5	Yeni evli çift - Son çocuğun doğumu - Son çocuğun evlenmesi - Eşlerden birisinin ölümü - Diğer eşin ölümü
Duval, 1972	8	Çocuksuz çift - En büyük çocuk 30 aylık aile - En büyük çocuğu 6 yaşında aile - En büyük çocuğu 13-20 yaşında olan aile - İlk çocuğun evden ayrılmasından son çocuğun ayrılmasına kadarki evrede bulunan aile - Karı-kocanın emekliliğine kadarki dönem - Eşlerden birinin ölümü
Nock, 1979	7	Evli, çocuksuz çift, yaş 45'in altında - İlk çocuğun doğumu, en büyük çocuk 2 yaşından küçük - En büyük çocuk 2-6 yaşında, çocuklar okul öncesi çağda - Okul çağında çocuğu olan aile, en büyük çocuk 4-13 yaşında - Adolesan çağında çocuğu olan aile, en büyük çocuk 14 yaşında - Ailenin orta yılları, en küçük evden ayrılmış - Çiftler emekli olmuş
Okroku, 1971	4	Çocuğu olmayan çiftler, kocanın yaşı 35'in altında - Genişleme dönemi: çocuklar 11 veya daha küçük yaşta, kocanın yaşı 45'ten küçük - Çocukları yetiştirme ve küçülme dönemi: bütün çocuklar evde ve yaşları 12-21 arası, küçülen aile çocukların yaşı 22 ve üstü - Çocuklar evden ayrılmış, kocanın yaşı 50'den küçük
McAuley ve Nutty 1974	6	45 yaşın altında, bekar - Yeni evli ve çocuksuz aile - Yeni evli ve küçük çocukları olan aile, 0-5 yaş grubunda en az bir çocuk var - Evde 6-17 yaş grubunda en az bir çocuk var - Yaşlı, en az 45 yaşında evde çocuk yok - Yaşlı- dul
Knoko ve Rondall, 1977	7	Genç, bekar, 40 yaşın altında, evde yaşayan çocuk yok - Genç evli, 40 yaşın altında, çocuk yok- Genç, 40 yaşın altında, okul önce çağda çocuk var - Genç anne ve baba, 45 yaştan küçük, çocuk okul çağında - 40 yaşından büyük, farklı yaş gruplarında çocuk var - 40 yaşından büyük, birlikte oturdukları çocukları yok, çocuklar evden ayrılmış - 40 yaşından büyük, dul

Rexroat ve Shehan, 1987	7	Kadının yaşı 40'dan küçük, yeni evliler, çocuk yok - En büyük çocuğu 3 yaşında olan aile- En büyük çocuğu 4-6 yaşında olan aile - En büyük çocuğu 7-13 yaşında olan aile - En büyük çocuğu 14-20 yaşında olan aile - Çocukların evden ayrıldığı, erkeğin yaşının 65 'in altında olduğu ve erkeğin emekli olmadığı aile - Kocanın emeklilik yaşının geldiği aile
Wells ve Gubar, 1966	7	Bekârlık - Yeni evli çift, çocuksuz çift - Küçük çocuklu, en küçük çocuk 6 yaşından küçük - En küçük çocuğu 6 yaşından büyük aile - Çocukları büyümüş aile - Çocukları evden ayrılmış aile, aile reisi çalışıyor - Çocukları ayrılmış ve aile reisi emekli - Yalnız yaşayan, eşlerden biri ölmüş
Murphy ve Staples, 1979	4	Genç, bekar - Genç, evli ve çocuksuz çift - Genç ve dul ve çocuksuz, Genç ve evli ve çocuklar 4-12 yaşları arasında - Genç, dul ve çocuklar 4-12 yaşları arasında - Orta yaşlı eşler, Orta yaşlı ve çocuksuz, Orta yaşlı ve dul ve çocuksuz, Orta yaşlı, dul ve çocuklu, Orta yaşlı ve evli ve eve bağımlı çocuğu olmayan, orta yaşlı dul ve eve bağımlı çocuğu olmayan
Schefer ve Keith, 1981	4	Kadının yaşının 40'ın altında ve 6 6 yaşından küçük en az bir çocuk bulunan aile - Kadının yaşının dikkate alınmadığı, 6 yaşından küçük çocuk bulunmayan çocuklardan en az birisinin 6-18 yaşlarında olduğu aile - Kadının 45-49 yaş grubunda bulunduğu ve çocuğu olmayan aile - Kadının 60 ve üstü yaşta olduğu çocuksuz aile
Waite, 1980	3	Yeni evli çift - İlk çocuğun doğumu - Bütün çocukların doğmasını takip eden aşama, bütün çocuklar evde
Schiffman ve Kanuk, 1983	9	Yeni evli çocuksuz çiftler - Geç evlenmiş çiftler - İlk çocuğu geç olan çiftle - Çocuksuz genç boşanmışlar - Çocuklu genç boşanmışlar - Çocuklu orta yaşlı boşanmışlar - Evden ayrılmış çocukların geri döndüğü (boşanma, ekonomik nedenler vs.) aileler - Evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşayanlar - Genç ve orta yaştaki evlenmemişler - Eşi ölmüş dullar (Yazarlar yaşam dönemlerini birbiri peşi sıra gelecek şekilde değil diğerlerinin eksiklerini tamamlayacak şekilde sırasız saymaktadırlar.)
Duvall ve Hill, 1986	8	Yeni kurulmuş, çocuksuz aile - İlk çocuğu doğmuş, ilk çocuğu en fazla üç yaşında olan aile - Okul öncesi çağda (3-6) çocuğu olan aile -Okul çağında (6-16) çocuğu olan aile - Onlu (13-20) yaşlarda çocuğu olan aile - Çocukları evden ayrılmış aile - Ailemim orta yılları, boş yuva - Emeklilik
Carter ve McGoldrick, 1989	6	Bekar genç yetişkinlerin evden ayrılması - Evlilik yoluyla aileyi katılma; yeni bir çift oluşturma - Genç çocuklu aileler - Ergenleri olan aileler - Gençlerin evden ayrılmaya başlaması ve yer değiştirmesi - İleri dönemdeki aileler

Kaynaklar: Murphy ve Staples (1979), Carter ve McGoldrick (1999),

Schiffman ve Kanuk'tan (2000) derlenmiştir.

Bazı sosyologlar genel olarak toplum içinde aileyi ele almış ve ailenin değişimini yakalamaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Bazı sosyologlar da aile içindeki olayları ele alarak nedenlerini ve sonuçlarını incelemeye çalışmışlardır. Bu yaklaşımların dışında aileyi mikro bir bütün olarak ele alan ve bir tek ailenin değişimini konu alan çalışmalar ve ölçekler konusunda çalışma yapan araştırmacı sayısı nispeten azdır. Aileyi mikro bir bütün olarak ele alan bakış açısı ailenin bir yaşamının olduğunu ve yaşamı boyunca bazı işlevleri yerine getirdiğini varsaymaktadır. Aynı zamanda toplumsal ve ekonomik olaylardan etkilendiği gibi onları etkilediğini; aynı zamanda ailenin içindeki bireyleri etkilediğini ve onların da etkisine açık olduğunu da kabul etmektedir. Tüm bu özelliklerin ailenin yaşam süresini gösteren zaman çizgisi boyunca farklı değerler taşıdığını vurgulayan model ise "Aile Yaşam Döngüsü" olarak isimlendirilmektedir.

Temel değişkenler olarak, çocukların yaşları, ebeveynlerin yaşları, evliliğin yaşı, ebeveynlerin birlikte olma ya da olmama durumları baz alınarak oluşturulan Aile Yaşam Döngüsünün ayrı ayrı birimlerinin varlığı söz konusu olabilmektedir. Bundan sonraki bölümde bu döngünün her bir aşaması bir ölçek olarak ele alınmakta ve temel özellikleri nitel araştırmaya dayalı olarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu özellikler nicel araştırmalarla da doğrulanmaya ya da kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

TÜRKİYE'DE AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ DÖNEMLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK NİTEL ARAŞTIRMA

Araştırmada Uygulanan Yöntem

Araştırmada öncelikle "Aile Yaşam Döngüsü"nü dönemlerini belirleyici olabilecek değişkenler literatürden araştırılmıştır (Özdemir ve diğerleri, 2009). Literatürde yer alan ve önemli çalışmaların özetlendiği tablo yukarıda verilmiştir. Literatürdeki değişkenler temel alınarak Aile Yaşam Döngüsü aşamalarını tespit etmek amacıyla yapılacak mülakatlarda kullanılmak üzere açık uçlu sorular belirlenmiştir. Bu açık uçlu sorularla birkaç mülakat yapılmış gerekli olmayan sorular ayıklanmıştır. Esas mülakatlar yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları aile yaşam dönemlerinin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini, dönemlerin sürelerinin yaklaşık ne kadar olduğunu, bu dönemlerde aile hayatını farklılaştıran önemli olay ve faktörlerin neler olduğunu ve bu dönemlere ilişkin tüketim harcamalarının neler olduğunu belirlemeye yönelik 54 sorudan oluşmaktadır.

Mülakatlara kimlerin katılacağına seçiminde iki aşamalı bir yol izlenmiştir. Birinci olarak katılımcıların belirlenmesinde araştırmanın amaçlarının gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilecek katılımcıların bulunmasına öncelik verilmiştir. Araştırmaya

başlanırken öngörülen dönemlerin her birinin yeteri kadar temsil edilmesine dikkat edilmiştir. Örneğin, “nişanlı, çocuksuz evli, okul öncesi çağında çocuğu olan ailelerin temsilcileri” gibi kriterlere uygun katılımcıların bulunmasına dikkat edilmiştir. Özellikle aile yaşam döngüsünün ileri aşamalarını yaşamayanların bilemeyeceği varsayımıyla, “çocukların evden ayrılmasından sonra baş başa kalmış çiftler, yalnız kalmış kişiler” de araştırmaya dahil edilmiştir.

İkinci olarak bazı iller seçilmiş ve seçilen Ankara, İstanbul, Trabzon, Antalya, Erzurum, Afyonkarahisar, Kırşehir ve Sakarya illerinden 57 adet mülakat yapılmıştır. Böyle bir konuda herkesle mülakat yapmak mümkün olmamakta ya da yapılan mülakatlarda yeteri kadar açık cevaplar alınamamaktadır. Bu nedenle mülakatların yapılmasında güvenilir ve rahat bilgi alabilmek için araştırmacıların iletişim kurmakta zorlanmayacağı aileler (araştırmacıların çalıştıkları illerden veya memleketlerinden) seçilmiştir. Gerekli durumlarda mülakatlarda daha çok bilgi alabilmek için yardımcı elemanlar kullanılmıştır. Araştırmacılarının üçünün de erkek olması nedeniyle bayanlarla yapılan mülakatlarda, iki adet bayan yüksek lisans öğrencisinden yararlanılmıştır. Mülakatların yazılı metinleri ve verilen cevaplar tekrar tekrar değerlendirilerek mülakatların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu aşamadan sonra birbirini tekrar eden cevaplar alındığı için mülakatlara devam edilmemiştir. Bu şekilde Aile Yaşam Döngüsü dönemleri, dönemlere ilişkin bazı özellikler ve o dönemde gerçekleşen harcama kalemleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın başlangıcında araştırmacılar tarafından Türkiye’de AYD’nin 8 dönem olduğu varsayılmıştır. Mülakatların ilerleyen aşamalarında 6 dönemli bir AYD’nin Türkiye’deki aile yapısını daha iyi anlattığı kanaatine varılmıştır.

Yapılan mülakatların sayı olarak dönemlere göre dağılımı şu şekildedir: Çocuksuz ailelerden 7, en büyük çocuğu okul öncesi çağda olan ailelerden 7, en büyük çocuğun ilköğretim çağında olduğu ailelerden 8, en büyük çocuğun ergenlik döneminde ya da daha büyük olduğu ailelerden 13, çocukların evden ayrıldığı ve eşlerin babasına kaldığı dönemi yaşayan ailelerden 8, eşi de ölmüş ve yalnız kalma yıllarını yaşayan ailelerden 9 ve nişanlılardan 5 kişi ile mülakat yapılmıştır. En büyük çocuğun ergenlik döneminde ya da daha büyük olduğu dönem başlangıçta ergenlik dönemi-iş/eş arama dönemi gibi iki döneme ayrılmış ancak daha sonra bu iki dönemin birbirinden önemli derecede farklı tüketim özellikleri göstermemesi nedeniyle birleştirilmiştir. Ayrıca nişanlılık dönemi için yapılan mülakatlar, diğer dönemler için yapılan mülakatlarla birlikte değerlendirildiğinde, nişanlılık dönemlerinin iki tarafın yetişkin çocuklu dönemlerine ilişkin değerlendirmelerden çok farklı olmadığı ve nişanlı olan kişilerin yaptıkları harcamaların çoğunlukla kız ya da erkek ailesi olarak algılanan aileler tarafından yapıldığından, bu dönemin bağımsız bir dönem olarak ele alınmasından vazgeçilmiştir. Bu durumda nişanlılar ergenlik döneminde ya da daha büyük çocukları olan ailelerin içinde değerlendirilmiştir.

Mülakatlarda elde edilen veriler; aile yaşam döngüsünün temel değişkenleri olan, evlenme yaşı, ebeveynlerin yaşları, ilk çocuğun evliliğin kaçınıcı yılında olduğu, okul döneminde aile içinde ortaya çıkan değişimler, çocukların evlenme yaşları, iş ve eş bulma dönemlerine ilişkin arayışlar, yalnız kalma dönemlerinde aile içinde değişen aktiviteler, torunların algılanış biçimleri ve tüketim harcamaları ve tüketim kalemlerindeki değişimler asıl temalar esas alınmak suretiyle ve ağırlıklı olarak kullanılan kelimeler dikkate alınarak içerik analizine tabi tutularak analiz edilmiştir. Mülakatlar esnasında ayrıca, mülakat yapan kişi ve hane içine ilişkin gözlemler de destekleyici unsurlar olarak analizlerde kullanılmıştır. Veri analizinde verilere geri dönmek suretiyle analizlerin daha sağlıklı olmasına çalışılmış ve öte yandan araştırmacılar bir araya gelmek suretiyle de tek tek analiz ve gözlemlerin ayrıca birlikte analiz edilmesi ve değerlendirilmesi yoluyla veri analizine son şekli verilmiştir.

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ DÖNEMLERİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

AYD’nin özellikle temel özellikleri ve her dönemdeki tüketim alışkanlıklarının belirlenmesini amaçlayan bu araştırmada mülakatlar sonucunda elde edilen yaşam döngüsü aşamaları ve temel özellikleri aşağıda ayrıntılarıyla verilmiştir. Buradaki bilgilerin tamamı araştırmacıların alan araştırması sonucu elde ettiği verilerden çıkarılmış bulgulardır.

1. Çocuksuz Evliler

Araştırmadan elde edilen verilere göre, evliliğin ilk dönemi ve düğünden hemen sonra gelen dönem “balayı” olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel olarak düğün yapan ailelerde az yaşanan bir durum olan balayı gittikçe daha fazla yaşanmaktadır. Balayı çekirdek ailelerde ve yüksek gelir gruplarına mensup ailelerde yaşanan bir dönemdir. Birkaç gün süren bu dönem daha çok tatil ve eğlence niteliği taşımaktadır. Bu dönemde yapılan harcamalar yeni kurulan ailenin birlikte yaptığı ilk harcamalar niteliğini taşımaktadır.

Katılımcıların verdiği bilgilere göre, evlendikten sonra çocuksuz dönem çok sürmemektedir. “Toplumsal bir beklenti” evlendikten hemen sonra çocuk olması yönünde yeni çift üzerinde etkili olmakta, bir tür “baskı” kurmaktadır. Çiftler kendi fikirlerine bırakılsa belki daha sonra sahip olmak istedikleri ilk çocuğa “toplumsal baskı” nedeniyle evliliğin ilk yıl(lar)ında sahip olmaktadır. Bu baskı geniş ailelerde çok daha bariz olabilmektedir. Bunun sonucu olarak evlilikten sonra bir yıl içinde veya ikinci yılın içinde çocuk sahibi olunmaktadır. Yaşlı katılımcıların ifade ettiklerine göre toplumda “evlenir evlenmez çocuk sahibi olma durumu gittikçe azalmakta, çiftler çocuk sahibi olmayı evliliğin ilerleyen yıllarına bırakabilmektedirler”. Bu beklentinin dile getirilmiş olması bile bir baskı unsuru olarak değerlendirilebilir. İlk 1-2

yıllık dönemde yeni çiftlerin hayatlarında tüketim bakımından önemli sayılabilecek değişiklikler yaşanmaktadır.

Katılımcıların ifadelerine göre, çocuk olmadan yeni çiftler daha özgür bir ortam olduğunu düşünerek bekârlıktan evliliğe geçiş döneminde eğlenceye önem verebilmektedirler. Evliliğin çocuksuz döneminde, eşlerin önemli ölçüde eğlenceye para ve zaman ayırdıkları ifade edilmektedir. Eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları ve aile yuvasına karşı sorumlulukları bu dönemde hissedilmeye başlanmaktadır. Bekârlık döneminde kahvehanelerde oyun oynayarak vakit geçiren gençlerin evliliğin ilk dönemleriyle birlikte bu alışkanlıklarını azaltmakta ya da tamamen terk ettikleri belirtilmektedir.

2. İlk Çocuk Okul Öncesi Dönemde

Katılımcıların ifadelerine göre, annenin ve babanın ilk çocuğa verdiği tepkiler farklı olabilmektedir. İlk çocuğun sağlığına yüksek hassasiyet gösterilmektedir. İlk çocuğun doğmasıyla birlikte, yuvanın merkezi olma noktasında “çocuğa doğru” bir odaklanma gerçekleşmektedir. Evde yenilen içilen şeyler, öncesine göre değişmekte, meyve sebze, doğallık ön plana çıkmaya başlamaktadır. Beslenme alışkanlıkları düzenli olmaya başlamakta, anne adayı çocuğa zararlı olabileceğini düşündüğü şeylerden kaçınmaya başlamaktadır. Örneğin sigaradan uzak durmaya çalışma, asitli içeceklerin azaltılması, çeşitli vitaminlerin alınması için yiyeceklerin çeşitlendirilmesi gibi.

Daha önce çocuğu olmuş katılımcıların deneyimlerine göre, ilk çocuk olduğunda çocuğun kullanacağı giysiler konusunda aile çevresinde büyük bir yardımlaşma duygusu bulunmaktadır. Daha önce kullanılmış olan çocuk eşyaları, bir dostluk ortamı içinde birbirlerine aktarılabilirken hesaplı ama işe yarar giysiler çocuğa hediye olarak hazırlanmakta, ayrıca aileye yakın olanlar tarafından çocuğa sevinmenin bir göstergesi olarak zaman zaman el emeği olan giysiler de çocuk için hazırlanabilmektedir. Ayrıca çocuğa yakınları tarafından verilen parasal değeri de önemli olan “hediye altınlar” çocuğun doğduğu günlerdeki maddi yükü hafifletebilmektedir.

Yeni evli bayanların giyimleri konusunda kendi gözlemlerine göre “bekâr bir bayanın giyimi, yeni evli birinin giyimi ve yeni anne olan giyimleri arasında” farklılık olmaktadır. Bekârken “spor” giyinen bir bayan nişanlanınca veya evliliğin ilk dönemlerinden itibaren tarzını “klasik” olarak değiştirmeye başlamaktadır. Çocuktan sonra anneler daha “anne” gibi giyinmeye başlamaktadırlar. Erkeklerin giyim tarzında buna benzer bir değişiklik gözlemi yoktur.

Evlilik öncesi kişisel bakım ürünlerinde “marka”ya dikkat eden eşler evlendikten sonra bu alışkanlıklarından önemli ölçüde vazgeçtiklerini ifade etmektedirler. Ayrıca satın alınan ürünlerin fiyatlarına olan hassasiyetin evlendikten sonra daha da arttığı katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Bu durum sorumluluğun artmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çünkü aile bütçesinin nereye harcanacağı konusunda daha çok özen gösterilebilmektedir.

Özellikle kadın katılımcıların ifadelerine göre, çiftlerin yeni yuvanın kuruluşunda farklı kültürlerden ve farklı ekonomik tabakalardan gelmeleri onları “birbirlerine uyumlu fakat her ikisi için de yeni tüketim ve davranış kalıplarına” zorlamaktadır.

İlk çocuğun erkek olması doğrudan söylenmese de istenen bir durumdur. Bir katılımcının ifadesi bunu net olarak göstermektedir: “Hastaneye gittiğimde soruyorlar ‘neyin var?’ diye. ‘kızım var’ dediğimde ise aldığım cevaplar ‘hummm, iyi Allah bağışlasın’ veya ‘olsun, o da evlat’ olunca erkek çocuğu önemsediklerini anlıyorum”. Erkek çocukların önemsenmesinin ilk nedeni olarak da neslin erkek çocuk yoluyla devam ettiğine inanılmasıdır. Ayrıca “kız çocuklarının gelin olup gitmesi, erkek çocukların yaşlı ebeveyne bakmakla sorumlu olacağı” gibi düşünceler de bu konuda etkili olabilmektedir.

Mülakatlarda belirtilen ifadelerle göre kişisel bakım ürünlerinin kullanımı konusunda şu şekilde davranışlar görülmektedir: Bekârlık döneminde kullanılan kişisel bakım ürünleri nişanlılık döneminde daha çok önemsenmeye başlanıyor ancak dönem fazla uzun olmadığından bu durum uzamıyor. Evlilik dönemi başladığında bu kişisel bakım ürünleri önemli ölçüde kişilere yetiyor ve bu durum göreceli olarak evliliğin ilk dönemlerinde kişisel bakım ürünlerinin daha az gündemde olmasını sağlıyor. Evlenmeden önce özellikle bayanlar kıyafetlerini kendileri alırken nişanlılık döneminde karar verme kriteri olarak “nişanlısının görüşlerini” ve “nişanlısının ailesinin görüşlerini” de dikkate almak zorunda kalıyor. Evlendikten sonra karı koca birlikte karar veriyorlar. Bir müddet sonra eşlerden her biri bağımsız davranıyormuş gibi gelmesine rağmen aslında eşinin de kriterlerine göre hareket edebilen aile üyeleri bu dengeyi koruyacak tarzda satın almalar gerçekleştiriyorlar.

Özellikle kendi imkânlarıyla çekirdek aileden oluşan bir yuva kurmaya teşebbüs eden gençlerin ifadesine göre evliliğin ilk yıllarında eşyalar için ve düğün için yapılan masrafların borçlarının kapatılması önemli gündem maddelerinden birini oluşturabiliyor.

Katılımcıların ifadelerinden ‘evlilikle birlikte satın alınan ürünlerde temel hareket noktasında “bireysel ihtiyaçlar ve istekler”den “ailenin ihtiyaçlarına” doğru değişim’ yaşandığı anlaşılıyor. Kadınlar için bekârlıkta giyim eşyası ve makyaj malzemeleri alışveriş merkezlerinde gözde ürünler iken; evlendikten sonra ev eşyaları ve ailenin birlikte kullanacağı eşyalar (mutfak eşyaları vb.) daha çok gündeme geliyor. Erkek-

lerde de “evde kullanılabilir” elektronik eşyaların alınması evlilikten sonra daha çok gündeme geliyor.

Evlilikten sonra yaşanan değişim konusunda “her ne kadar sevdiği kişi ile evlense de önemli psikolojik problemler yaşadığını” söyleyenler bulunmaktadır. Özellikle nişanlılık döneminde kendini kabul ettirmek için rol yapanların artık rol yapmayı bırakmaları durumunda, evlendiği kişinin gerçek yüzünü gören bazı eşler psikolojik şok yaşadığını ifade etmektedir.

Evliliğin ilk aylarında yeni yuvanın -özellikle ekonomik bir hedefin olmadığı durumlarda- harcamaları da düzensiz olabiliyor. Bu durum bir ekonomik hedef koyuncaya kadar sürebiliyor. Bir otomobil alma hedefi, ev alma hedefi, ya da ilk çocuğun gündeme gelmesi durumunda aileler harcamalarına çeki düzen vermeye başladıklarını ifade ediyorlar.

İlk çocuğun gündeme gelmesiyle birlikte “annenin kıyafetlerinde” bir değişiklik olmaya başlıyor. Fakat bu durumun geçici olduğu düşünülerek fazla kıyafet harcamaları yapılmadığı ifade ediliyor. Ancak yine de özellikle doğuma yakın zamanlarda daha rahat ve özel kıyafetler gündeme geliyor. Bu anlamda sadece hamilelik döneminde giyilebilecek giysilerin üretilmesi önem kazanmaktadır. Modacıların, hamileliğin ilk dönemlerinden itibaren, sonraki aşamalarda da kullanılabilir esnek bir yapıya sahip kıyafetleri tasarladıkları gözlenmektedir.

İlk çocuğun doğmasıyla birlikte beslenme alışkanlıklarında değişiklikler yaşamaya başlıyor. Çocuk doğduktan sonra, anne baba “kendisi için dikkat etmediği şeylere çocuk vesilesi ile dikkat etmeye” başlıyorlar. Örneğin bir anne şunu ifade etmektedir: “Hamilelik döneminde çayımı içmek için yemekten sonra iki saat beklemeye özen gösterdim. Saatime baktım iki saat geçmedikçe çay içmedim. Çünkü çay demir emilimini azaltıyormuş, çocuğumun demir eksikliği ile doğmasını istemedim”. Çocukların ilk zamanlarındaki kıyafetlerinin farkında olmadığı; çocuk çok hızlı büyüdüğü; günde birkaç kez değiştirmek gerektiği için mümkün olan en ucuz çocuk kıyafetlerini tercih eden aileler bulunuyor. Aileler ucuz çocuk kıyafetleri için semt pazarlarındaki tekstil bölümünden, ucuzluk reyonlarından ve halk pazarlarından alışveriş yaptıklarını söylüyorlar.

Katılımcıların belirttiklerine göre eğlenceye zaman ayırma çocuklarla birlikte ciddi biçimde azalıyor. Eğlencelere gitme konusunu ilk çocukla birlikte bir kez daha düşünmek gerekiyor. Çünkü çocukla birlikte gitme durumunda çocuğun etkilenmesi ve amacı gerçekleştirebilme imkânı sorgulanıyor. Doğal olarak eğlenceye ayrılan zaman ve harcamalarda azalma meydana geliyor.

İlk çocuğun gündeme gelmesiyle birlikte sağlık amacıyla zaman ve para ayırmaya başlayan aileler bulunuyor. Çocuk doğmadan önce yapılan sağlık kontrolleri, bilinçli olmak için yapılan programlara katılımlar, konuyla ilgili yayınların satın alınması ve

okunması gibi değişiklikler oluyor. Bazı aileler çocuklarına hesap açtırıp onun adına tasarruf etmeye başladıklarını söylüyorlar.

Yeni anne olmuş bir kadın, “çocukta sonra” kişisel bakımın ikinci plana düştüğünü ifade ediyor. Dolayısıyla bu kalemlere yapılan harcamalar azalıyor.

Dışarıda yemek yemeye çıkan küçük çocuklu ailelerin lokanta seçme kriterlerinden birisi de “çocuk için sağlanan kolaylıklar” (oyun salonu, kreş, bebek masası vb.) oluyor.

Katılımcıların çoğunda ilk çocuğun “erkek olması” ailelerin çoğu tarafından istendiği şeklinde bir algılama var. Ayrıca ailenin soyadının devam etmesinin erkek çocukların varlığına bağlı olduğu ve bunun için “erkek çocuk istendiği” şeklindeki bir algılama bulunmaktadır.

Katılımcıların ifadelerine göre, çocuk olduğunda daha önceki dönemlerde yapılmayan bazı harcamalar yapılmaya başlanıyor. Örneğin çocuk bezi alınıyor ve bu bez sıkça değiştiriliyor. Çocuğun beslenmesi için mamalar alınıyor. Bunlar başka dönemde alınmıyor. Bebe giysilerinin ötesinde bebek bakımını kolaylaştırıcı eşyalar (bebek arabası, anakucağı, bebek taşıma çantası, beşik, emzik, patik vs.) ve hizmetler (bakıcı gibi) bu dönemde satın alınıyor. Çocuk olunca onun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu düşünülen ürünler satın alınıyor. Örneğin ‘bir baba çocuğuna mamalarını daha güzel yesin diye “ayıcıklı kaşık” almış, çocuk aslında kaşığı da ayıcığın da farkında değil’. Ama baba kendisine hakim olamamış.

İlk çocukla birlikte deterjan kullanım alışkanlığı sorgulanıyor ve birçok aile çocuklarının giysilerini “sabun tozu” kullanarak yıkamak üzere yeni deterjan kullanma alışkanlıkları geliştiriyorlar.

İlk çocuk doğduğunda kendisi de yaşça küçük olan ailelerde ebeveynler de çocukla birlikte olgunlaştıklarını ifade ediyorlar. Çocuk dünyaya geldikten sonra anne baba arasındaki ilginin bir kısmı çocuğa kayıyor. Konuşma konularının başında “çocuk” geliyor. Bu durum bazen sorunların oluşmasına bazen de sorunların çözülmesine zemin olabiliyor.

İlk çocuğun isminin konulması konusunda gelenekselliğe yaklaşıldığı ölçüde aile büyüklerinden birinin isminin konulması yaygın olarak var. Bu durum ikinci üçüncü çocuğa doğru değişiyor ve ebeveyn çocuğa kendi istedikleri isimleri veriyorlar.

Katılımcıların çoğunda “her çocuk dünyaya kendi rızıkıyla gelir” anlayışı var. Bu nedenle çocuk gelen eve bereket de gelir diye inanılıyor ve maddi kaygılar çoğu zaman geri planda kalıyor.

Okul öncesi çağda çocuğu olan ailelerin erkek çocuk sahibi olması durumunda dini bir tören olarak “sünnet” yaptırılmaları gündeme geliyor. Sünnet birçok yerde bir “düğün” olarak kutlanıyor. Düğünde ise akrabalar, komşular ve arkadaşlardan oluşan çevreden gelen davetlilere yemekler ikram ediliyor. Gelenler de hediyeler getiri-

yorlar. Ama sünnet töreni ailenin bu yaşlardaki çocuklar için katlandıkları önemli bir masraf kalemini oluşturabiliyor. (Masraf kalemlerinin başlıcaları: Düğün yeri kirası, yemek, sünnet kıyafeti, sünnet yatağı). Sünnet çocuklarının ebeveynlerinin ebeveynleri bu tür düğünlerde önemli finansal katkılar sağlayabiliyorlar.

Oyuncaklara en çok ihtiyaç duyulan dönemin bu dönem olduğu belirtilmektedir. Çocuğun zeka gelişimi ve fiziksel gelişimini tamamlayabilmesi ve fazla enerjisini harçayabilmesi için çeşit çeşit oyuncaklar okul öncesi döneminde çocuklar için bir ihtiyaç olduğu düşünülüyor. Çocuk büyüdükçe daha enerjik hale geliyor. Yürümeye başlamasından itibaren ev dışında oynamaya ihtiyacı oluyor. Oyun parklarının da bu aşamadan sonra ihtiyaç olduğu ifade ediliyor.

Okul çağına kadar çalışan anne babalar için bakıcı ya da kreş bir harcama kalemi olarak ortaya çıkıyor. Yeni çiftin ebeveyninden bazıları bakıcılık işini gönüllü olarak üstlenebiliyorlar.

Bir anne “bu dönemde daha önce evde pişmeyen yemeklerin pişmeye başladığını” söylüyor. Buradaki temel kaygının ise çocuğun “farklı vitamin ihtiyaçlarını karşılaması ve yemek seçmemesi için” olduğunu ifade ediyor.

3. En Büyük Çocuğu İlköğretim Çağında

Katılımcıların çoğunun ifadesine göre en büyük çocuğun okula başladığı dönemde ailelerin “eğitim masraflarının arttığı” gibi bir algılama bulunmaktadır. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde yaşayan ailelerin temsilcileri, “okula başlamanın çok da masraflı olmadığını” söyleyebiliyorlar. Öte yandan ailelerden birisinin temsilcisi de bu dönemde “kiranın yüksek geldiğini daha düşük kirali bir eve taşınmak istediğini” söylüyor.

Okula başlayan çocuk sosyalleşme adına önemli bir adım atıyor. Artık kendi çevresini oluşturuyor.

Ailenin kültürel aktivitelerini çocuğun ders çalışma zamanlarına göre ayarlama dönemi başlıyor.

Okul dönemine başlamış çocuklara harçlıklar verilmeye başlanıyor. Ayrıca okulda verilen ödevlerin bir kısmı, defter-kitabın dışında harcama gerektirebiliyor. Boya, özel kağıtlar vs. aile bütçesi içinde bu dönemde yer tutuyor. Okulda katılan etkinlikler nedeniyle ailelerin bazı harcamalar yapması gerekebiliyor: Müzik korosuna katılım, folklor, bando topluluğuna katılım gibi durumlarda aletler ve özel kıyafetler gerekli olabiliyor.

Bir annenin ifadesine göre “çocukların fazla enerjisinden dolayı çok hareketli olduğunu ve bir yılda - yırtıklar, sökükler ya da batmış olma nedeniyle - dört defa önlük almak zorunda kaldıklarını” söylemektedir.

Okulun eve uzak olması durumunda çocuklarını servisle okula gönderen aileler,

en yakındaki okula değil, biraz daha uzak da olsa özel okullara gönderen ailelerin sayısı gittikçe artıyor. Bu durumda okuldaki yemek ihtiyaçlarının karşılanması ve cep harçlıklarının önemi artıyor. Bu dönemde çocuk “kendine has beslenme alışkanlıkları” geliştirebiliyor. Anne babalar bu dönemde fast-food tarzı beslenme, kola-cips yiyerek öğünü geçiştirme durumlarına başladıklarını ifade ediyorlar.

Yetenekleri geliştirme amacıyla çocuklara aldırılan özel dersler, (müzik, yüzme, ata binme, spor) resmi eğitim formasyonuna destek olmak amacıyla çocukların gönderildiği dersaneler bu dönemde aile hayatına girmeye başlıyor.

Okul döneminde çocuğu olan aileler çocukların ihtiyaçlarından konuşmaya başlayınca kendi ihtiyaçlarını unuttuklarını ya da onların yanında önemsiz kaldığını belirtiyorlar.

4. Yetişkin Çocuklu Aileler (En Büyük Çocuğu Ergenlik Çağında veya Daha Büyük Olan Aileler)

Ailelerin bazıları bu dönemde ev almışlar. Ev alırken eşlerin ebeveynlerinin destekleri açıkça ifade ediliyor.

Bu dönemdeki çocukların kendine olan güvenlerini sarsmamak için aileler mümkün olduğunca düzenli olarak harçlık vermeye devam ediyorlar. Bu harçlık kişisel tüketim ürünlerini belirleyecek düzeyde olabiliyor. Bazı çocukların kendine özgü kişisel bakım ürünleri (jölle, parfüm vs.) satın aldıkları gözleniyor. Ergenlik döneminde çocuklarda marka düşkünlüğü başlıyor. Yedikleri, içtikleri ve giydikleri şeylerde marka seçiyorlar.

Bu yaşlardaki çocuklarla ilgili olarak anne babanın meslek ve çocuğun geleceği ile ilgili kaygıları ön plana çıkıyor. Katılımcı ailelerden biri çocuklarının okul yıllarında dershaneye kaydettirmiş, okul, dersane, servis, zaman kaybı olmasın diye daha merkezi bir yere taşınmışlar. Başka bir aile de ‘geniş aile’ içinde yaşarken çocukları başka bir ilde Anadolu lisesi kazandı diye evlerini taşımışlar ve ‘çekirdek aile’ olarak yeni bir hayata başlamışlar. Bu dönemde birçok ailenin hayatlarının merkezini “çocuğun geleceği ile ilgili kaygılar” (üniversiteyi kazanmasıyla, meslek edinmesiyle, evlenmesiyle ilgili) belirliyor.

Sınavlara yönelik çalışmaların yoğunlaştığı dönemlerde okulla birlikte dershaneyi de yürüten ailelerden bazıları, “çocuklarını zor gördüklerini” söylüyorlar. Çünkü çocuklar ders zamanlarının dışında kalan zamanların bir kısmını da arkadaşlarıyla geçiriyorlar. Dolayısıyla ebeveynler bu çağda “aile içi iletişim” için zaman bulamadıklarını ifade ediyorlar.

Çocuklar ergenlik döneminde asi ruhlu olmaya özeniyor. Ebeveynler çocukların ergenlik döneminde anne-babanın birer psikolog gibi düşünmesi ve davranması gerektiğini ifade ediyorlar. Bu durumda bu tarihlerden daha önce çocuk yetiştirme eğitimi almış olmaları gerekiyor.

Bu dönemde yapılan harcamaların alternatif maliyetleri bazı aileler tarafından hesaplanıyor ve ona göre hareket ediliyor. Bazı aileler şimdi yapılan 100 TL lik tasarru- fun 10 yıl sonra yapılan tasarruftan daha değerli olduğunu düşünerek “şimdi tasarruf” yapmaya çalışıyorlar. Bazı aileler ise şimdi 100 TL ile sağlanacak faydanın daha sonra 1000 TL verilerek sağlanamayabileceğini ifade ediyorlar. Bu düşünce farklılıkları bazı aileleri çok çalışmaya ve tasarrufa iterken, bazılarını ise içinde bulunduğu zamanı en iyi şekilde değerlendirmeye yönlendiriyor.

Tüm ailelerin ortak kanaati olarak ifade edilen bir düşünce var: “Daha küçük yaşlardaki çocuklarla okul çağlarındaki ve ergenlik çağlarındaki çocukların masrafı gözle görülecek derecede farklı oluyor. Çocukların yaşı ilerledikçe masrafları da artıyor.”

Kız çocukların aileleri yavaş yavaş geleneklerine uygun olan “çeyizlerini dizmeye” başlıyorlar.

Okul çağlarından sonrada Türk aileleri çocuklarına sahip çıkmaya devam etme eğilimindedir. Yardımlar çocuklar kendi yuvalarını kuruncaya kadar kesilmiyor. Hatta birçok ailede evliliğin ilk yıllarında da önemli yardımlar yapıyor.

Yetişkin çocukların üniversite ve evlilik kaygıları ilk sıralarda yer tutuyor. Yetişkin çocuklara ilişkin annelerin planlarında bir belirginlik olmadığı anlaşılmaktadır. Yetişkin çocukların olduğu aile yaşam döngüsünde evlilik hazırlıkları bakımından nişanlılık ve düğüne ilişkin değerlendirmelerin ayrı birer alt başlık altında incelenmesinde yarar olduğu düşünülmektedir.

Nişanlı Çocuğu Olan Aileler

Nişanlılık, evlilik kararının aileler tarafından onaylanması ve ailelerin tanışması aşaması anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi, Türk kültüründe yeni kurulmakta olan aileler üzerinde ebeveyn ailelerinin oldukça büyük etkisi bulunmaktadır. Duygusal davranan genç çiftlerin kararları ailelerin rasyonel süzgecinden geçmektedir. Bazı durumlarda da aileler duygusal davranmakta ve evlenecek çiftler daha rasyonel davranabilmektedir.

Büyük bir ülke içinde yaşayan ve farklı etnik yapı, farklı din ve mezhepten gelen ailelerin çocukları da doğal olarak farklı kültürel atmosferler içinde yetişmektedirler. Kültürel olarak etkilendikleri değerler onların hayat bakışlarını ve dolayısıyla hayat-tayken üstlendikleri rolleri belirlemektedir. Seve seve kabul edebilecekleri, nefretle karşılayacakları olgular ve olaylar kültürel olarak kişileri farklılaştırabilmektedir.

Nişanlılık döneminde evlilik niyetini taşıyan çiftlerden her biri diğerini daha yakından tanımaya çalışır. Anlaşabilecekleri ve bir evliliği sürdürebilecekleri öngörülebilirse sonraki aşamalara geçilir.

Katılımcıların ifadelerine göre nişanlılık süresi gittikçe kısalmaktadır. Çekirdek ailelerde bu süre 3 aya kadar düşebilmektedir. Nişanlılık aşaması “ tarafların bir söz-

leşme yapmak üzere birbirleriyle müzakere yapmasına” benzetilmektedir. Her iki taraf sürekli olarak diğer tarafın davranışlarını gözlemleyerek onu tanımaya çalışmaktadır. Sevdikleri, sevmedikleri, örfleri, inançları bu aşamada gözlenmektedir.

Bu aşamada hediyeleşmek sıkça görülen bir olgudur. Gerek evlenecek çiftler gerekse aileleri gençlere hediyeler almaktadırlar. Bazı durumlarda nişanlılık döneminde gelenek olarak bazı hediyelerin alınması ya da verilmesi zorunlu olabilmektedir. Özellikle farklı kültürel atmosferlerden gelen ya da farklı ekonomik katmanlardan gelen ailelerin bu aşamadaki beklentileri yüksek sesle dile getirilmekte ve bazen bu durum gerginliklere yol açmaktadır. Bir ölçüde aileler ““karşı tarafın hoşgörüsünü ve maddi gücünü” ölçmektedir.

Özellikle kız tarafı geleneklerinin bir gereği olarak pek çok şeyi istemektedir. Bu aşamada iken bazı aileler oğlan tarafı olarak “orta direk bir ailenin altından kalkamayacağı kadar büyük bir parayı” harcamak zorunda kalabilmektedir. Bu amaçla erkek çocuğu olan aileler daha önceden hazırlık yapmaktadır. Örneğin gelin kıza takılmak üzere altınlar hazırlanmakta ve ileride yapılacak bir nişan için evlenen gençlere “ödünç takılar” takmaktadır. Evlenmekte olan bir gence takılan takı ödünç verilmiş olarak kabul edilmekte; daha sonra takının aynısı önce takıyı takan ailenin evlendirdiği gence takılmaktadır. Bu bir tür toplumsal yardımlaşma kurumu gibi işlemektedir. Aynı zamanda evliliğin maddi yükünün önemli bir kısmını çekme sorumluluğunu taşıyan erkek tarafına bir faizsiz kredi, taksit imkanını andırmaktadır.

Türk toplumunda, birkaç on yıl önce oğlan tarafının kız tarafına verdiği “başlık parası” bugün artık iyice azalmış bulunmaktadır. Ancak yuva kurulurken alınan “ev eşyaları” hemen aynı bedeli erkek tarafına ödetmektedir.

“Davul bile dengi dengine” atasözü aile kurmak isteyen bireylerin farklı ekonomik ve sosyal statüleri sahip olması durumunda problemler yaşabileceğini anlatan bir sözdür. Nişanlılık dönemi karşılıklı olarak çiftlerin ve ailelerinin birbirlerini “ölçme-tartma” diye isimlendirilebilecek tanıma dönemidir. Dönemin uzaması stresi artırmaktadır. Evlilik olduktan sonra katlanılması gereken davranışlar nişanlılık döneminde “yol yakinken dönelim” mantığı ile ayrılıklara neden olabilmektedir. Bu nedenle aileler nişanlılık dönemini kısa süre içinde sonlandırmaya eğilimli olmaktadır. “Hayırlı işlerinizde acele ediniz” özellikle evlilik yapmaya hazırlanmış nişanlı çiftler için söylenmiş gibidir. Bu ilke toplum tarafından kabul görmüş ve uygulanan bir ilkeyi temsil etmektedir. Bu nedenle evlilik kararı alarak nişan takmış aileler gençlerin “yuva” kurması için zaman kaybetmek istememektedir. İlk fırsatta düğün merasimini de tamamlayarak “hayırlı iş” olarak isimlendirilen evliliği gerçekleştirmektedir.

Nişanlanma yaşı kızlarda ve erkeklerde farklı yaşlara karşılık gelmektedir. Genellikle erkeklerin evlenme yaşı kızların evlenme yaşından büyük olarak düşünülmektedir. Çoğu zaman kızların erkeklerden iki yaş daha küçükken nişanlandıkları ve ev-

lendikleri gözlenmektedir. Burada neden olarak kızların daha erken yaşlarda ergenlik çağına girmiş olmaları etken olarak gösterilmektedir. Nişanlanma yaşı köylerde ve geleneğe bağlı ailelerde daha erken yaşlarda kentlere doğru gittikçe daha ileri yaşlara doğru kaymaktadır. Köylerde kızlar için 15-16 yaşından itibaren nişanlılık dönemi gündeme gelirken; erkekler için 17-18 yaştan itibaren evlilik gündeme alınmaktadır.

Özellikle kentsel bölgelerde yaşayan gençler ailelerinin uymaya zorladığı geleneklerden daha bağımsız hareket ederek evlilik yaşını daha ileri yaşlara doğru kaydırmaktadır. Kızlar için nişanlanma yaşı şehirlerde 18 yaşını geçmekte, erkeklerde ise askerlik sonrasına kalmaktadır. Askerlik sonrasına kalan genç erkekler yaş farkını muhafaza etmek istemekte ve sonuç olarak 20-22 yaş civarındaki kızları da eş olarak tercih edebilmektedirler.

Nişanlanma ve evlilik yaşları gençlerin eğitim durumlarıyla da ilişkilendirilmektedir. İlköğretim mezunları daha genç yaşlarda evlilik kararı alırken lise mezunları daha ileri yaşlarda üniversite mezunları ise daha da ileri yaşlarda evliliği gündemlerine almaktadır.

Ayrıca çiftlerin maddi durumları da nişanlılık süresini uzatabilmektedir. Evlilik için gerekli maliyete katlanabilmek için uzun zaman gerekebilmektedir. Bu durum nişanlılık döneminin 2 yıla kadar uzamasına neden olabilmektedir.

Ailelerin tanışık olması durumu nişanlılık süresini kısaltıcı etki yapmaktadır.

Türkiye'nin doğusundan batısına doğru gittikçe nişanlanma ve dolayısıyla da evlenme yaşı ileri yaşlara doğru sarkmaktadır.

Son 50 yıllık zaman içindeki dönüşüm izlendiğinde de nişanlanma ve evlenme yaşlarının hem kırsal bölgelerde hem de kentlerde daha ileri yaşlara doğru kaydığı gözlenmektedir. Kentlerde hem kızlar için hem de erkekler için evlenme yaşı ortalaması 30'lu yaşlara doğru yaklaşmaktadır. Geçmişte evlenemedi, evlenmek için geç kaldı anlamında kullanılan "evde kalmak" deyimini geçerliliğini yitirmektedir. 50 yıl önce kızlar için 25 yaş "evde kalma" ile anlatılırken 2000'li yılların başlarında 25 yaş evlilik için normal kabul edilen bir yaş olmaktadır.

Nişanlılık döneminde çoğu kez aileler dini nikah kıymaktadır. Yuvarının kurulmasının manevi tarafının olduğunu ve kutsallığının olduğunu hissettirecek bu uygulamanın hukuki yaptırımlarının olmaması hem bir avantaj hem de bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Avantajdır, çünkü bu dönemde evlilik amacıyla görüşen çiftlerin daha rahat görüşebilmeleri için, geleneksel olarak kınanmaktan uzak kalabilmeleri için bir ortam sağlamaktadır. Ayrıca İslam inancına göre haram sayılacak bazı davranışlar evlenecek çiftler için böylece meşrulaştırılmış olmaktadır.

Nişan devresi içinde resmi nikah da kıyılabilen hukuki sonuçlarına çiftler katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Örneğin nişan döneminde resmi nikah kıyan bir çift fiili olarak birlikte olmamalarına rağmen ayrıldıklarında resmen "boşanmış"

olmaktadırlar. Bu durum erkek tarafı için nişandan dönmüş olarak açıklanırken kız tarafı için "boşanmış-dul" olması durumu oluşturmaktadır. Bu durum istenmeyen bir durum da olsa meydana gelebilmektedir. Resmi nikahlı olan fakat nişanlı olan çiftlerin ayrılması durumunda ayrılma mahkeme kanalı ile olmakta ve tazminat ve mal paylaşımı yaşanmasını da zorunlu kılabilir. Bu iki durumda evlilik gerçekleşmediği halde ortaya çıkardığı ekonomik sonuçlardır.

Takılan ve çoğu zaman maddi değerinden çok sembolik anlamı önemli olan "nişan yüzükleri" genç çiftler için yeni bir dönemin başladığının somut göstergesi olmaktadır. Nişanlılık döneminde davranışların ve giyim tarzının değişmesi, çiftlerin daha olgun davranması, bekarken yaptığı bazı işlerden vazgeçmesi beklenmektedir. Örneğin kızlar artık giyimlerine sadece kendileri karar vermemekte eşinin ve eşinin ailesinin tepkilerini de önemsemek durumunda kalmaktadır.

Nişanlılık evresinin bitmesi evlenme ya da ayrılık şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrılık durumu her iki taraf içinde bazı bedeller ödenmesini gerekli kılmaktadır.

Nişanlılık döneminin olumsuz olarak sonuçlanmasında ailelerin etkisi büyüktür. Anlaşmazlık olması durumunda aileler evlilikten çocuklarını vazgeçirmeye çalışmaktadırlar. Anlaşmazlık nedenlerinden birisi de bu dönemdeki "takılar"dır. Erkek tarafının kız tarafına taktığı takıların (yüzük, küpe, bilezik, bileklik, kolye, saat vb.) niteliği (burma olması, ağırlığı vb.) ya da niceliği (özellikle bileziklerin sayısı) gündeme gelerek anlaşmazlıklar oluşturabilmektedir. Ya da kız tarafının damat adayına aldıkları hediyelerin (saat, takım elbise, yüzük vb.) niteliği ya da niceliği bu duruma neden olabilmektedir.

Evlilik ile sonlanan nişanlılık mutlu son anlamına gelmektedir.

Türk toplumunda nişanlılık süresinin kısalmasının nedenlerinden birisi "flört" olarak isimlendirilen ve kız ve erkek gençlerin evlilik niyeti olmaksızın ailelerinden haberli ya da habersiz yaşadıkları arkadaşlık döneminin varlığının artması olarak kabul edilmektedir. Flört durumunda gençler birbirini tanımakta ve dolayısıyla nişanlılık döneminin beklenen fonksiyonlarını icra etmektedir. Flört, dini nikah ve resmi nikah gündeme gelmeksizin oluştuğu için özellikle sosyal sonuçları gündeme gelmektedir. Ayrıca dini hassasiyeti yüksek aileler için manevi sonuçlarıyla da gündeme gelebilmektedir. Flört, önemli ölçüde nişanın yerine ikame edilmektedir. Flört olduğu zaman nişanlılık dönemi, gittikçe kısalmakta ve gittikçe daha artan oranda formalite haline gelmektedir. Bazıları tarafından nişanlılık, "görücü usulü" ile evlenme biçiminin getirdiği bir tür zorunluluk olarak da görülmektedir. Evlenme biçimi değiştikçe bu zorunluluk da biçim ve nitelik değiştirmektedir.

Katılımcıların çoğu "flörtün normal karşılanmasının gerekliliğini" vurgulamaktadırlar. Ancak söz konusu katılımcının kendi çocuklarıysa aynı rahatlıkla konuşmaktadırlar. Örneğin 65 yaşında dul bir kadın "flörtün normal karşılanabileceğini"

ifade ederken, kendi kızları için “benim kızlarım böyle şey yapmaz” diyerek gururla anlatmaktadır. Yani “dışarıdan bakınca iyi bir şey ama bizim için değil” anlayışı vardır. Aileler erkek çocukların flört yapması durumunda daha normal karşılarken kız çocukları için aynı şeyi aynı rahatlıkla ifade edememektedir.

Gerek kız tarafı gerekse erkek tarafı nişanlılık süresince karşı tarafın gönlünü alabilmek için “bohça”lar hazırlamaktadır. Bohçalarda yakınlarla ve yeni kurulacak aileye hediyeler (seccade, çorap, havlu, çamaşır, gömlek vs.) bulunmaktadır. Bu ihtiyacın farkında olan bir meslek grubu yıllarca istenilen ürünleri tüketicilerinin ayağına götürmüş “bohçacı” ismiyle ün bulmuştur. Sonraları bohçacıların sosyal statüleri, alışverişte ya da sonrasında yaşanan problemler bohçacılar için ilgiyi azaltmıştır. Ayrıca ülkenin tekstil sektöründe hızlı ilerlemesinin bir sonucu olarak bohçacılar bulunan tekstil ürünleriyle yetinmeyen Türk tüketicisi yavaş yavaş daha prestijli, iade-değiştirme kolaylığı sağlayan ve ödeme kolaylıkları sağlayan yerleşik esnaftan alışverişe dönmüştür. “Bohça hazırlama” geleneği form değiştirirse de sürmektedir.

Sonuç olarak nişanlılık dönemi adı konulmuş ve fiilen var olan bir dönemdir. Bu dönem uzun ya da kısa olabilmektedir. Bu dönemin kısa olması ömür boyu unutulmayacak olayların yaşanmasına engel olmamaktadır. Bu nedenle Türk ailesi incelenirken bu dönemin de incelenmesinde fayda görülmektedir. Mülakatlardan elde edilen sonuçlara göre bu dönem normal şartlarda 3 ay ile 2 yıl arasında sürebilmektedir. Ancak zorunluluklar bu süreyi uzatabilmekte ya da kısaltabilmektedir. En sık rastlanan durum ise 3-6 ay süren bir nişanlılık dönemidir.

Nişanlılık döneminde yapılan harcamaların genel amacı “karşı tarafı mutlu etmek” olarak özetlenmektedir.

Birçok bölgede düğüne yakın zamanda gelin kız çarşıya çıkartılarak onun istedikleri alınmaktadır. Anadolunun birçok bölgesinde var olan geleneklere göre “çarşıya çıkma”, “pazarlık bozma” gibi adlarla anılan bu özel alışveriş durumunda erkek tarafının finansörlüğünde alışveriş yapılmaktadır.

Nişanlılık dönemi ile ilgili olarak konuşan katılımcıların “yaşları” ya da “evlilik üzerinden geçen süre” ilerledikçe nişanlılık hakkında daha az konuştukları gözlenmiştir. Bu noktada geçen süreye bağlı olarak unutulmanın söz konusu olabileceği söylenebilir.

Düğün

Geleneksel olarak yapılan ve evlilik merasimi olarak özetlenebilecek düğünler evlilik öncesinden evliliğe geçiş kapısıdır. Tüm evli çiftler bu kapıdan geçerler.

Evlilik töreni ya da düğün aile hayatının bir dönemi olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü 1-2 gün en fazla önüyle sonuyla 1 hafta sürmektedir. Evlilik hazırlıklarıyla birlikte bunun daha uzun süreler aldığı da olmaktadır. Hatta bazı evliliklerde

düğün hazırlıkları aylar öncesinden başlayabilmektedir. Düğün, kurulan yuva için bir tür genel duyuru niteliği, mutlu günü paylaşma niteliği taşımaktadır.

Tablo-5: Düğünlerde Satın Alınan Eşyaların Listesine Bir Örnek

MOBİLYA VE AKSESUARLAR Ayakkabı dolabı Banyo dolabı Çalışma masası Gardrop Gazetelik Kütüphane Mutfak masa ve sandalyeleri Oturma grubu Sehpa takımı Televizyon sehпасı Vestiyer Vitrin Yatak odası takımı Yemek odası takımı	DEKORATİF AKSESUARLAR Abajurlar Aynalar Dekoratif koltuk üstü örtü ve yastıkları Dekoratif mumlar Duvar ve masa saati Halı ve kilimler Perdeler Vazo ve resim çerçeveleri	BEYAZ EŞYALAR Aspiratör Bulaşık makinesi Buzdolabı Çamaşır makinesi Fırın Şofben Ütü
ELEKTRONİK VE ELEKTRİKLİ EŞYALAR Elektrik süpürgesi Müzik seti Saç kurutma makinesi Telefon Televizyon	TEKSTİL ÜRÜNLERİ Ayak havlusu Battaniye Bornoz takımı Duş perdesi El ve yüz havluları Günlük yemek örtüsü ve peçeteleri Havlu Klozet takımı Lif, kese ve sabunluk Makine örtüsü Nevresim takımları Özel günler için yemek örtüsü Pike Seccade Sehpa örtüleri Vücut havluları Yastık Yastık kılıfları Yatak örtüsü Yorgan	MUTFAK GEREÇLERİ Baharat takımı Çaydanlık Erzak kavanozları Fırın tutacağı Güveç kapları Kek kalıpları Saklama kapları Sebze sepetleri Tencere takımı Yemek önlüğü Yumurta fırçası Çay bardakları Kahve fincanları Su bardakları İkrâm bardakları
SERVİS PARÇALARI Ekmek sepeti Kaseler Kek tabağı Pasta tabağı Peçetelik Peynir tabağı Servis tepsileri Şekerlik Tabaklar		EV GEREÇLERİ Çamaşır kurutmalığı Çamaşır sepeti, ipi ve mandalı Paspas Süpürge ve faraş Ütü masası

Sembolik değeri bir hayli yüksek olan düğünler hem kız tarafı için hem de erkek tarafı için önemli harcamalara neden olmaktadır. Aile yaşam döngüsünün bir aşaması olarak kabul edilmese de bu dönemin harcamalarının da ayrıca ele alınma-

sında fayda bulunmaktadır. Ancak yörelere göre farklı düğün törenleri ve geleneksel nedenlerle yapılan harcamalar farklılaştığı düşünüldüğünde bu konunun aile yaşam döngüsünün başladığı bir aşama olarak ayrıca ele alınmasında da fayda görülmektedir.

Nişanlılık döneminden evlilik dönemine geçerken düğünde alınması zaruri eşyalar bulunmaktadır. Yöreye göre bunların miktarı değişebilmektedir. Ayrıca hangi eşyayı kimin alacağına dair gelenekler belirleyici olmaktadır. Düğünlerde satın alınması söz konusu olan ürünler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır:

Yukarıdaki eşyalar bir evin kurulması için gerekli eşyaları oluşturmaktadır. Özellikle mutfak eşyaları ile ev tekstili ürünleri kız tarafının çeyiz olarak hazırladığı eşyalardan oluşmaktadır. Giyim eşyaları çiftlerin kendi imkanlarıyla ve karşılıklı hediyeleşmelerle sağlanmakta, dekoratif malzemeler konusunda çevreden gelen hediyeler tamamlayıcı olmaktadır. Evde kullanılacak mobilya, beyaz eşya gibi daha dayanıklı ve pahada ağır olanlar ise erkek tarafının sorumluluğu olarak görülmektedir. Ancak bunların zamana, yere eğitim durumuna ve ailelerin maddi durumlarıyla yeni kurulacak aileyi destekleme isteklerine ve gücüne göre bu durum değişkenlik göstermektedir.

Zaman ilerledikçe çiftler kendi imkanlarıyla yukarıdaki tabloda yer alan eşyaları tamamlama durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buna neden olarak ailelerin maddi güçlerinin yetersizliği, ailelerin evliliği desteklemek istemeyişleri, anne babadan uzak yerlerde evlenme gibi nedenler olabilmektedir. Bu durumlarda listede bulunan eşyalar için borçlanmalar, uzun süreli taksit ödemeleri gündeme gelebilmektedir.

Düğünlerde mekan kiralamak önemli bir maliyet kalemini oluşturmaktadır. Ev düğünlerinde bu maliyetten kaçınmak mümkünken, salon düğünleri, kır düğünleri, otel düğünleri tek başına özel bir maliyet kalemini oluşturmaktadır.

5. Başbaşa Kalma Yılları

Başbaşa kalma yılları evlilikten 20-25 yıl sonra başlıyor. Yetişkin ebeveynler 50-55 yaşlarında çocukları yuvadan uçurup baş başa kalmaya başlıyorlar. Bazı ailelerde bu yaş 40 yaşına kadar inebiliyor. Bu durum evlenme yaşıyla ve çocuk sayısı ile ilgili bir durumdur. Bazı durumlarda bu dönemin sınırı 60 yaşına kadar gecikebiliyor. Başbaşa kalma yaşlarına bağlı olarak ebeveynin hayatın içinde yer almaları durumu da değişiyor. İş hayatı, emeklilik, sağlık durumu bundan sonraki hayatını nasıl geçireceğini önemli ölçüde belirliyor.

Bazı ailelerde başbaşa kalma döneminde ev dışında geçirilen vakit artıyor. Çocukların yanına, tatil yörelerine, inançla ilgili turizme (hac, umre) bu dönemde daha çok zaman ayrılıyor. Doğal olarak maddi kaynaklar da ayrılmış oluyor. Bir aile “bir kez hacca dört kez de umreye” gittiklerini ifade ediyorlar.

Başbaşa kalmış dönemde, kadınlar eş dost komşu ile vakit geçirirken, erkeklerin ise daha çok dine yöneldiğini ifade edenler var. Örneğin gençken camiye gitmeyenlerin artık camiye gittikleri ifade ediliyor.

Bu dönemde torunların anlamı büyük oluyor. Büyük ebeveynler, torunlara yönelik harcamalar yapmaktan kaçınmıyor. Yalnız kaldıktan sonra torunlara olan düşkünlük artıyor. Bir kadın durumu şöyle ifade ediyor: “Annemle babam yalnız kaldılar. Babam her gelişinde ellerini dolduruyor. Yüzüme karşı da ‘sizin için değil, torunlarım için aldım’ diyor.” Çocuklarına yasakladıkları abur cuburu torunlarına alanlar, torunlarına çokça oyuncak alan dedeler ve nineler haline gelebiliyorlar.

Başbaşa kalma yıllarında aynı zamanda emeklilik de gündeme gelebiliyor.

Bu yaşlarda dikkat çekici bir harcama kalemi olarak “sağlık” konusu ortaya çıkıyor. 30 yaşında bir erkek yalnız kalan anne babalarının tüketimlerindeki değişikliği şöyle ifade ediyor. “Anne babam, şifalı otlara düştüler, ev aktara döndü. Kadın erkek ev gezmelerine daha çok gidiyorlar. Komşularla irtibatı koparmıyorlar. Annem günlere gidiyor. Orada diğer kadınların sattığı şeyleri alıyor. Babam şöyle müstakil, bahçeli bir evimiz olsa da çocuklar rahat oynasa diyor. Annem de bahçeye domates, fasulye ekme hayali kuruyor”.

Başbaşa kalma yıllarında tüketimde bir isteksizlik olduğu söyleniyor. 55 yaşında eşiyile yalnız kalmış bir kadın “çocuklar evden gidince hayatımız monotonlaştı, kurslara gidiyorum, ahşap boyamaya gittim, yağlı boya, rölyefe gidiyorum” diyor. Aynı kadın önce kızının evinde daha sonra oğlunun evinde bir süre kaldıklarını söylüyorlar. Pazara sebzelerin ucuzladığı saatlerde giderek gıda alışverişlerini yaptıklarını, ifade ediyor.

Dört çocuğun dördünü de evinden göndermiş bir kadın “farkında olmuyorum, eskisi kadar yemek yapıyorum, yemekler artıyor” diyor. Başka bir kadın ise çocukları geldiğinde daha fazla çeşit yemek yaptığını söylüyor. Çocuklarına ise “sayenizde biz de yemek yiyoruz” diyor.

Çiftlerin yaşları ilerledikçe karar vermede birbirlerinin kriterlerini daha iyi anlamış olabiliyorlar. Bazı konularda uzmanlaşmalar gerçekleşebiliyor. Örneğin kıyafet alma konusunda çoğu zaman erkekler kadına danışarak satın almalarını gerçekleştiriyorlar.

Ortalama kadın ve erkek yaşları ile birlikte düşünüldüğünde baş başa kalma yılları 10-15 yıl süren bir dönem olduğu görülebiliyor. Eğer anne-babanın süregelen bir işleri yoksa büyük bir boşluğa düşüyorlar. Üstelik bu oldukça uzun süren bir boşluk dönemi oluyor. Anne babalar bu döneme hazırlık yapmış olmuyorlar.

Çocukları evden gönderen bir çift dördüncü kata inip çıkmanın zor olduğu gerekçesiyle evlerini satmışlar ve asansörlü başka bir binadan ev satın almışlar.

6. Yalnız Kalma Yılları

Katılımcılar tarafından, yalnız kalan çiftler arasında erkeklerin yeniden evliliğinin daha erken olduğu ifade ediliyor. Kurucusu yalnız kalan ailelerde kadınların daha uzun yaşandığı gözleniyor. Yaşlı kadınlar arasında eşi öldükten sonra 10-15 yıl yaşayanlara sıkça rastlanıyor. Bu durumun bir başka açıklaması da kadınların erkeklere oranla evlenme yaşının daha küçük olması olarak açıklanıyor. Evli çiftin ikisi de 65 yaşında ölmüş olsa bile kadınla erkek arasında 4 yaş fark varsa, kadın erkekten 4 yıl sonra ölmüş oluyor. Yalnız kalma yılları da eşin ölümünden itibaren 5-10 yıl veya daha fazla olabiliyor. Çoğu kez bu döneme ilişkin de bir planlama yapılmamış oluyor.

Yalnız kalınca özellikle kadınlar bazı işleri kendileri yapamıyorlar. Bu nedenle yaşlılara yönelik hizmet yatırımları oldukça anlamlı ve önemli hale gelebiliyor. Örneğin bir belediye, “yaşlıların evlerindeki sıhhi tesisat işlerini belediye hizmeti” olarak sembolik bir ücrete yapıyor. Bu durum yalnız yaşlılar için oldukça değerli bir hizmet olarak görülüyor.

Sağlık nedenleriyle ve fizyolojik nedenlerle yaş ilerledikçe “hafif yiyecekler yeme” istenen bir durum haline geliyor. Sebze yemekleri, hazmı kolay yiyecekler ve sade yiyecekler tercih edilir hale geliyor.

Yalnız kalınca kefen parası diye, ya da çocuklarımıza kalsın diye tasarruf edenler oluyor.

Katılımcılardan birisi yalnız kalmış iki kadını kıyaslıyor. “Biri tamamen içine kapandı, sürekli televizyon izliyor. Diğeri ise dışa dönük, hep akrabalarını ziyaret ediyor”. Bu dönemde yaşayan insanların “hayır, hasenat işlerine” de para ayırdığı belirtiliyor. Yaşlı insanlardan bazılarının öğrencilere okumaları konusunda yardımcı olmak amacıyla “hayır” niyetine “burs” verdikleri gözlenebiliyor.

SONUÇLAR

Aileyi çalışma konusu olan ele alan sosyoloji, psikoloji, antropoloji, kültürel çalışmalar, eğitim bilimleri, iletişim, ekonomi gibi çok sayıdaki bilim dalı yanında, pazarlama bilim dalı açısından da aile, gerek tüketici davranışlarının analizi ve gerekse pazarlama stratejilerinin oluşturulması bakımından önemli bir çalışma konusudur. Bilim dalının yaklaşımı ve çalışma konusu özelinde ailenin tanımlanmasının farklılaşması yanında, ailenin ölçeklendirilmesi konusu da farklılaşabilmektedir. Ailenin ölçeklendirilmesi ve ölçümüne yönelik geliştirilen ve tüketici davranışları ile pazarlama açısından önemi giderek artan aile yaşam döngüsü ve buna ilişkin aile yaşam dönemlerinin ortaya çıkarılması ve temel değişkenler itibarıyla analiz edilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bu çalışmada da özellikle Türkiye’de bu kapsamda ilk kez çalışma konusu yapılan aile yaşam döngüsü ve dönemleri, evliliğin yaşı, aile kurucularının yaşları, özellikleri, evlenme biçimi, çocukların sayısı, yaşları, eğitim ve evlenmeleri, evden ayrılmaları gibi aile yaşam döngüsünün temel değişkenlerinin ayrıntılı analizi yanında, aile yaşam döngüsünün dönemleri itibarıyla tüketim alışkanlıkları ile alışkanlıklarındaki değişim de analiz konusu yapılmıştır. Böyle bir konuda Türkiye’de daha önce bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle, öncelikle belirleyici ve yön verici ipuçlarını elde etmeye yönelik olarak nitel bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen önemli ipuçlarından hareketle sonuçların genellenebilirliğine katkı amacıyla, temsil yeteneği yüksek bir örneklemden toplanan verilere dayalı nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, ağırlıklı olarak mülakat verilerinin ve kısmen gözlemlerin içerik analizi yoluyla analizini içermektedir.

Mülakatlardan elde edilen bilgilerin yorumlanması sonucu şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Aile Yaşam Döngüsü ölçeği Türkiye için 6 dönemden oluşmaktadır. Bunlar; 1-Yeni evli çocuksuz aile, 2-En büyük çocuğu okul öncesi çağda olan aile, 3-En büyük çocuğu ilköğretim çağında olan aile, 4- Yetişkin çocuklu aile, 5-Eşlerin çocukları evden gönderdikten sonra başlayan başbaşa kalma yılları, 6-Kurucu aile üyelerinden birisinin hayatta kaldığı dönemlerdir.

Belirlenen 6 dönemin süreleri kesin olarak belli olmamıştır. Bu dönemlerin uzunluklarının belirlenmesi sayısal veriler gerektirmektedir.

Ancak mülakatlara dayalı olarak aşağıdaki gibi bir dönemleme yapmak mümkündür:

- Çocuksuz aile dönemi 1-4 yıl arasında değişebilmektedir.
- En büyük çocuğun okul öncesi çağda olduğu dönem ilk çocuğun doğumuna bağlı olarak ailenin kuruluşunun ikinci yılı ile onuncu yılı arasında sürmektedir.
- Bundan sonra başlayan en büyük çocuğun ilköğretim çağında olduğu yıllar ailenin kuruluşunun yedinci yılı ile onyedinci yılı arasında sürebilmektedir.
- Yetişkin çocuklu aileler dönemi diğer dönemlere kıyasla daha uzun bir dönemdir. İlk çocuğu 13-14 yaşına girdiği dönemden başlayarak son çocuğunda evden ayrılmasına kadar devam etmektedir. Bu dönem çocuk sayısına çocuklar arasındaki yaş farklarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu dönemi yaşayan aileler arasında 30 yaşından büyük olmasına rağmen ailesiyle birlikte yaşayan ve anne baba tarafından “çocuk” olarak değerlendirilen kişilerin olduğu aileler sıradan bir durum olarak sayılacak kadar bulunmaktadır.
- Son çocuğun da evden ayrılmasıyla baş başa kalma yılları başlamaktadır. Bu dönem ise aile kurucularından birisinin ölmesiyle son bulmaktadır. Bu dönemin uzunluğu hakkında bir şey söylemek zordur.

- Ancak başbaşa kalan ailelerin 1 yıl sonra ya da 20 yıl sonra kuruculardan birisinin ölümü ile yalnız kalma yıllarına geçmesi mümkündür.
- Yalnız kalma yıllarında da aynı şekilde nicel veri olmadan süre tahmini yapmak zordur. Ancak katılımcıların ifadelerinden ve gözlemlerden yola çıkarak bu dönemin 1-15 yıl arasında sürelerde değiştiği söylenebilir. Elbette erken yaşta eşini kaybetmişler için ya da ortalama yaştan daha uzun yaşayanlar için bu süre daha uzun olabilecektir.

Yeni evli çocuksuz dönemde ailelerin tüketim davranışları ile ilgili olarak mülakatlardan hareketle ulaşılan sonuçlar evlilik öncesine göre önemli farklılıklar olmadığı yönünde bir algı oluşturmaktadır.

Okul öncesi çağda çocuğu ailelerin tüketim davranışları için şunlar söylenebilir: Çocuk aile içine girdiğinde ebeveyn yedikleri içtikleri gıdaların sağlıklı olmasına daha çok dikkat etmeye başlamaktadır. Ayrıca temizlik ürünlerinde de sağlık ön plana çıkmaktadır. Her türlü kararda çocuk devreye girerek varlığıyla etkili olmaya başlamaktadır. Kadının giyim tarzı anne olduktan sonra spordan klasik olana doğru değişim göstermektedir. Evlilik öncesi markayı önemseyen bireyler aile olduktan sonra marka konusu geri plana itmektedirler. Ailenin ihtiyaçları bireysel isteklerin önüne geçmektedir. Ebeveynin tüketim alışkanlıkları ve tarzları zaman ilerledikçe birbirine benzemektedir. Hatta bu durum ileri dönemlerde birbirinin yerine karar vermeye kadar gidebilmektedir.

Okul çağında da ailenin hayatı çocuğa endeksli olarak sürdürülmektedir. Ev seçiminden, aile bütçesinin oluşturulmasına kadar, pek çok konuda çocuk dikkate alınmaktadır.

Yetişkin çocuklu aileler dönemi oldukça uzun sayılabilecek bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem içinde çocukların eğitimi sonlandırılmakta, meslek edinmesi sağlanmakta ve evlendirilmektedir. Eğitim harcamaları, evlilik harcamaları (nişan, düğün vs.) yetişkin çocuğu olan ailelerin yaptığı harcamalardır. Ancak dönem uzun olduğu için bu harcamaların sürekli olanları bile dönem bitmeden sona ermektedir. Yetişkin çocukları olan ebeveyn kendilerine kıyasla daha ileri yaşlarda evlenen yetişkin çocuklara sahip olmaktadır. Bu çocukların yaşının 30 yaşının üzerine çıkması durumu anormal karşılanan bir durum değildir. Başka bir ifadeyle evden ayrılma yaşı 30'lu yaşlara kadar devam etmektedir. Ayrıca evlilikle ilgili kararların alınmasında ya da uygulanmasında geleneklerin etkisi giderek azalmaktadır. Örneğin nişanlılık süresi azalmaktadır. Yetişkin çocuğu olan ailelerde tüketim sembolik olanların (marka, prestij, nişan hediyeleri vs.) ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu dönemdeki aileler yeni bir ailenin kurulması için gerekli eşyayı çocukları için satın almaktadırlar.

Başbaşa kalma yıllarında sağlık konusu önemli hale gelirken; emeklilik boş vaktin armasına neden olmakta, dolayısıyla yeni hobiler, dine yönelme, torunlara düş-

künlük bu dönemde belirginleşmektedir. Ebeveynlerin çoğu bu döneme hazırlıksız yakalamakta ve nasıl vakit geçireceklerini bilmemektedirler.

Yalnız kalma yıllarında hayata karşı isteksizlik, sağlık kaybı ve ölüme yakın olma düşüncesi kararlarında etkili olabilmektedir. Bu noktadan hareket eden yaşlılar bazen atalete sürüklenirken bazen de öteki dünyaya yönelik hazırlıklarda daha çok gayret sarf edebilmektedir.

KAYNAKLAR

- ASSAEL, Henry. (1992) *Consumer Behavior Marketing Action*, (fourth Ediditon, PWS-Kent Publishing company, Boston.
- ATTANASIO, P Orazi ve Martin Browning, (1993) *Consumption Over the Life Cycle and Over the Business Cycle* National Bureau od Economic Research, Massacusetz, Working Paper No 4453.
- AYAN, Dursun (2004) "Tüketiyorum Öyleyse Varım Gösterimlik Tüketim ve Tüketici Kimliğinde Aile" Aile ve Toplum, Cilt 6, No:2, s.81-90.
- BECVAR, J. R., BECVAR, S. R., (1982) *Systems Theory and Family Therapy*, University Press of America.
- BIGELOW, H. F. (1950) "What Are Usually Family Relations", *Journal of Home Economics*, 42:1, 24, 1950
- BİLGİN, Vedat (1991) *Yapısal Özellikleri İtibarıyla Ailenin Görünümü*, Türkiye Aile Yılığ 1991, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- BURNS, David (1993) "The Family as a Consumer." *Psychology and Marketing* 10 . (March/April): 79-80.
- CARTER, B., McGoldrick M., (1989) *The Changing Family Life Cycle: A Framework for Family Therapy*, The United States of America.
- COMMURI, Suraj and James W. GENTRY (2000) "The Wu-Li Economy: Emic Narratives on Resource Management in Emergent Households." Winter American Marketing Association Educators' Conference. San Antonio.
- COSTA, Joao Alberto da, Ganzo FERNANDEZ, Roberto de OLIVEIRA ve Norberto HOCHHEİM. (2002) "Application of family life cycle concept in determining potential segment for housing projects", *Property Management*; 2002; 20, 5; ABI/INFORM Global, pg. 312
- ÇOLAK, Ömer F., Harun ÖZTÜRKLER, İbrahim TOKATLIOĞLU (2008) "Türkiyede Tüketim Fonksiyonunun Dilim Regresyon Yöntemi ile Tahmini", *İktisat İşlet ve Finans*, 23(268) Temmuz 2008, s91-
- DUNCAN, Mitchell, (1970) *Dictionary of Sociology*, London.
- DURANT, Will, (1978) *Medeniyetin Temelleri*, (Çev: N. Muallimoğlu) İstanbul.
- DUVALL, E. M., (1972) *Family Development*, New York.
- EDWARDS, John, (1969) *The Family and Change*, New York.
- ERSOY, Ali Fuat. (1993) "Düzenli gelire sahip ailelerin tüketim harcamaları ve bunu etkileyen faktörler", Yayınlanmamış Doktora tezi.
- ESERPEK, Altan, (1970) *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme*, Ankara.
- EVERETT, C. A., (1990) "The Field of Marital And Family Therapy", *Journal of Counselling and Development*, C.68.
- FICHTER, Joseph, (2001) *Sosyoloji Nedir*, (Çev: Nilgün Çelebi) Attila Kitabevi, Ankara.
- FREYER, Hans, (1963) *Sosyolojiye Giriş*, (Çev: Nermin Abadan) Ankara.
- GLADDING, S. T., (2002) *Family Therapy*, Merrill Prentice Hall.
- GLİCK, P.C., (1955) "The Life Cycle of the Family", *Marriage and the Family Living*, 4:3.
- GLİCK, P.C., (1977) "Updating The Life Cycle of the Family", *Journal of Marriage and the Family*, 39:1.
- GOLDENBERG, I., Goldenberg, H., (1996) *Family Therapy: An Overview*, CA: Brooks/Cole.
- GÖKÇE, Birsen, (1976) "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme" *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1,2.
- GÜVEN, Seval, (1991) *Aile Yaşam Dönemleri ve Özelliklerinin Ev İdaresi İlkeleri Yönünden İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi.
- GÜVEN, Seval, (1991) *Aile Yaşam Dönemleri ve Özelliklerinin Ev İdaresi İlkeleri Yönünden İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi.
- HARALAMBOS, Michael, (1985) *Sociology Themes and Perspectives*, University Tutorial Press, U.K.
- HILL, R., (1964) "Methodological Issues in Family Development Research" *Family Process*, 3.

- İSLAMOĞLU A. Ve R. ALTUNIŞIK,(2008) Tüketici Davranışı, Bet Yayınevi, İstanbul.
- KANDİYOTI,Deniz (1984) "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik" Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Maya Matbaacılık, Ankara.
- KING, Anthony, D., (1999) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, (Çev: Gülcan Seçkin, Hüsrev Yoksal) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- KINGSLEY, D., (1995) *Human Society*, The Macmillan, New York.
- KIRKPATRICK, E. L., M. COWLES ve A. TOUGH (1934)"The Life Cycle of Farm Family in Relation to Its Standard of Living", *Agricultural Experiment Station Research Bulletin*, No: 1211, University of Wisconsin, Madison.
- KNOKO, D., RONDALL, T.,(1978) "Voluntary Association Membership Trends and the Family Life Cycle", *Social Forces*, 56:48.
- KOENIG, S. (2000). *Sosyoloji, Toplum Bilimine Giriş*, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- LANSING, J. B., KISH, L., (1957)"Family Life Cycle as an Independent Variable", *American Sociology Review*, 22:5.
- LEE, Ronald, Sang-Hyop LEE ve Andrew MASON (2005) "Charting the Economic Life Cycle" <http://www.nber.org/papers/w12379.pdf>
- LESLIE, Gerald, (1982) *The Family in Social Context*, Oxford Univ. Pres. New York.
- MARSHALL, Gordon, (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, (Terc.: Osman Akonhay ve Derya Kömürçü) Bilim ve Sanat Yay.; İstanbul.
- MCAULEY, W. J., NUTTY, C. L., (1985) "Residential Satisfaction Community Integration and Risk Across the Family Life Cycle", *Journal of Marriage and the Family*, 47:1.
- MEJUYEV, Vadim, (1998) *Kültür ve Tarih*, (Çev:Suat H. Yokova) Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara.
- MIKESSEL, R. H., D. Lusterman, S. H. Mcdaniel, (1995)İntegrating Family Therapy, American Psychological Association, Boston.
- MURDOCK, G. P., (1965) *Social Structure*, Macmillan, London.
- MURPHY, P. E., Staples, W. A., (1979) "A Modernized Family Life Cycle", *Journal of Consumer Research*, Jun 1979, 6:16.
- NIMKOFF, M. F., (1965) *Comparative Family Systems*, Houghton Mifflin, Boston.
- NOCK, S. L., (1979) "The Family Life Cycle: Emperical or Conceptual Tool", *Journal of Marriage and the Family*, 41:1.
- NYSTUL, M. S., (1999) "Marriage and Family Counseling", *The Art and Science of Counseling and Psychotherapy*, New York.
- ODABAŞI Yavuz ve Gülfidan BARIŞ (2002) Tüketici Davranışı, 9. Baskı Mediacat, İstanbul.
- OGBURN, Nimkoff, (1955) *Techology and The Changing Family*, Houghton Mifflins Camny. New York.
- OKRAKU, I. O.,(1970) "The Family Life Cycle and Residential Mobility in Puerto Rico", *Sociology and Social Research*, 55.
- OZANKAYA, Özer, (1988) Toplum Bilimine Giriş, Tekin yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR,Şuayıp, Ömer TORLAK, Celalettin VATANDAŞ, (2009) "Aile Yaşam Döngüsü Aşamalarını Belirlemede Temel Değişkenler Sorunu" **21. Yüzyılda Türkiye'de Sosyal Bilimler ve Toplum Sorunları Sempozyumu**, Yalova Üniversitesi-Türkiye Akademisyenler Birliği, 08 Mart 2009, Yalova
- ÖZKAYA, Cevat, C. VATANDAŞ, M AYDIN, M. TEKİN, B. CAN, C. ARABACI, O. ÇITLAK (2010) Türkiye'de Aile (Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi), Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi (SEKAM), İstanbul.
- ÖZMETE, Emine (2004) "Ailelerin Öznel Refah (Subjective Well-Being) Düzeylerine İlişkin Bir Değerlendirme", Aile ve Toplum, Cilt 6, No:2, s.9-21.
- REXROAT, C., SHEHAN, C., (1987) "The Family Life Cycle and Spouses Time in Housework", *Journal of Marriage and the Family*, 49:4.
- ROSEN, Dennis L. and Donald H. GRANBOIS (1983) "Determinants of Role Structure in Family Financial Management." *Journal of Consumer Research* 10 (September): 253-258.
- ROTTANSI, A., (1997) "Batı Cephesinde İrkçilik, Modernite ve Kimlik", Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- SAXTON, L., (1982) *The Nature of Marriage*, California.
- SAYIN, Onal, (1990) *Aile Sosyolojisi*, İzmir.
- SCHAFFER, R. B., KEITH, P. M., (1981)"Equity in Marital Roles Across the Family Life Cycle", *Journal of Marriage and the Family*, 43:359.
- SCHIFFMAN, L. G., KANUK, L. L.,(1983) *Consumer Behavior*, Prentice Hall, Inc.
- SEÇKİN, Nezahat ve Ülker KAYHAN, (1996) *Ailenin Yapısı*, Anadolu Üniversitesi, Editör: Sezen Ünlü, Açık Öğretim Fakültesi, Yayınları, Eskişehir.
- SHADISH, W. R., Ragsdale, K., GLASER, R. R., MONTGOMERY, L. M., (1995) "The Efficacy and Effectiveness of Marital and Family Therapy: A Perspective From Meta Analysis", *Journal of Marital and Family Therap.*, 21:4.
- SOLOMON, Michael R. (2000) Consumer Behavior, Buying, Having and Being
- SOROKIN, P., ZIMMERMAN, C. C., GALPIN J. C., (1931) *Assytmatic Source Book in Rural Sociology*, University of Minnesota Pres, Minneapolis.
- SPERRY, L., Carlson, J., (1991) "Marital Relations", *Marital Therapy: Inter-Grating Theory And Tecnique*, Denver.
- ŞAHİNKAYA, R. (1990) "Türk Aileleri Hangi Yönlerden Birbirlerinden Farklılıklar Gösterirler?" *Aile Yazıları 1*,
- ŞAHİNKAYA, Rezan, (1975) *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, Ankara,
- TERZİOĞLU, Günsel, "Ailenin Ekonomik Faaliyetleri" Türkiye Aile Yıllığı 1990, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- TÜİK, 2006 Yılı Hane halkı Bütçe Araştırması, Veri seti.
- ÜLKEN, H. Ziya, (1969) "Aile maddesi", *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul.
- ÜNALAN, Turgay, (1987) "Türkiye'de Çekirdek Aileler", *Nüfusbilim Dergisi*, C.9, S.58.
- VATANDAŞ, Celalettin (2008) Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri, Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası, Trabzon.
- WAITE, L., (1980) "Working Wives and the Family Life Cycle", *American Sociology Review*, 86:272.
- WAKABAYASHI, Masayo ve GEOFFREY J.D. H. (2002) Life Cycle Cganges in Consumer Behavior: Age-Specific and Regionla Variations, Discussion Paper, Illinois Universtiy, www.uiuc.edu/unit/real
- WELLS, W. D., GUBAR, G., (1966) "Life Cycle Concept in Marketing Research", *Journal of Marketing Research*, 3:355.
- WHITE, M. J., (1991) *Dynamics of Family Development*, New York.
- WINCH, Robert F., (1971) *The Modern Family*, New York.
- YAVAS, Ugur, Emin BABAKUS, and Nejd DELVER. (1994) "Family Purchasing Roles in Saudi Arabia: Perspective of Saudi Wives." *Journal of Business Research* 31 (September): 75-86.

BATILILAŞMA SÜRECİNDE OSMANLI AİLESİNİN DEĞİŞİMİ -Romanlar Üzerinden Bir İnceleme-

Seyhan Yaman

Giriş

Türk aile yapısını, aile yapısında ve insanların aile anlayışında meydana gelen değişimi anlamak için bugüne nasıl gelindiği, şimdiye kadar hangi süreçlerden geçildiği, köklerin ne olduğu ve değişimin nereden başladığı meselesi önemlidir.

Toplumların sürekli bir değişim içinde olmaları mukadderdir; ancak toplumumuz, Osmanlı Batılılaşma sürecinden bugüne yaklaşık iki yüz yıldır gittikçe hız kazanan bir değişim süreci ve bilinçli bir dönüştürme projesi içindedir. Aile kurumu da doğrudan bu değişimin içinde yer almaktadır ve hatta değişimin öncelikli hedefi durumundadır. Dolayısıyla Türk aile yapısının geçirdiği değişimi anlamak için bu süreci dikkatle incelemek gerekmektedir.

Bu çalışmada Batılılaşma politikalarının bilinçli bir şekilde izlenmeye başladığı Tanzimat döneminden işgal yıllarına kadar olan, Batılılaşma çabalarının ürünü olarak ilk romanların ortaya çıktığı dönemde Osmanlı ailesinin genel özellikleri, nasıl bir değişim sürecine girdiği ve dönemin aile hakkındaki temel tartışmaları ele alınacaktır. Bu çalışma oluşturulurken söz konusu dönemin ailesi hakkında veriler sunan kaynakların yanında, asıl olarak dönemin en önemli yazınsal kaynaklarını oluşturan romanlar temel inceleme konusu edinilmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal dönüşümün en önemli araçları şüphesiz ki gazeteler ve romanlar olmuştur. Gazeteler ve gazetelerde tefrika halinde yayınlanan romanlar ve daha sonra kitaplar bugün televizyon program-

Seyhan Yaman

1982 İstanbul doğumlu. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünden 2005 yılında mezun oldu. Selçuk Üniversitesi Sosyoloji bölümünde "İlk Dönem Türk Romanlarında Osmanlı Ailesi" başlıklı tezi ile 2007 yılında yüksek lisansını tamamladı. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında görev yapmış ve halen yapmaya devam etmektedir. Üç çocuk annesi olup, çocuk eğitimi ve aile konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

larının etkisine benzer şekilde kültürel ve siyasal modernleşme sürecine çok büyük katkı sağlamıştır. Özellikle Tanzimat romancılarının toplum öğretmenliğine soyunmuş, toplumu değiştirme misyonu üstlenmiş olmalarıyla romanların değişimdeki payı oldukça büyüktür. Yazıldığı ve anlattığı dönem hakkında tarihsel ve sosyolojik veriler sunan romanlar, özellikle söz konusu ettiğimiz geçiş sürecinin romanları, niteliği ve ele aldığı konuları itibarıyla daha bir önem taşımaktadır.

Tanzimat yazarları toplumsal değişime yön verebileceği inancına sahiptiler ve romanlarını bu amaçla kaleme almışlardır.¹ Batılılaşmanın bir parçası olarak edebiyatımıza giren roman, toplumu uygarlığa götürecektir bir araç olarak görülmüştür. Ahmet Mithat, Namık Kemal, Mizancı Murat gibi pek çok yazar siyasi ve toplumsal meseleler ile ilgili şahsiyetlerdir ve romanı fikirlerini beyan etmede ve toplumu yönlendirmede araç olarak kullanmışlardır. Bu dönem romancılarının, Batılılaşma süreciyle birlikte tartışılmaya başlanan pek çok mesele hakkında, dönemin en önemli tartışma konusu 'nasıl Batılılaşmak gerektiği' üzerine söyleyecekleri sözleri romanlar aracılığıyla insanlara anlatma, toplumu aydınlatma, bir yandan da eğitim seviyesini, okuma oranını yükseltme gibi hedefleri vardır.

Dönemin Batılılaşmacı aydınlarında geri kalmışlıktan kurtulmak, asrî devletler seviyesine erişebilmek için toplumun ve ailenin de modernleşmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Bu durumda Doğulu Osmanlı geleneksel ailesi geri kalmış ve değişmesi gereken aileyken, Avrupa ailesi ise medenî aile örneğidir. Dönemin yaygın olarak kabul edilen ve özlem duyulan ideal aile tipi Şişli'de bir apartmanda ya da Erenköy'ünde bir köşkte yaşayan, ihtiyar bir peder ve valide, genç bir kadın, temiz pak giyinmiş bir erkek, üç çocuk ve bir hizmetçiden oluşan bir ailedir. Baba iyi bir eğitim almış, resmi bir işte düzenli olarak çalışan, akşam kahveye çıkmak yerine evine gelen, gece gazetelerini, kitaplarını okuyan, temizliğe, şıklığa düşkün bir adamdır. Anne, Fransızca bilen, piyano çalan, kibar, güzel giyimli bir hanımdır. Anne babanın çocuklarıyla ilişkileri oldukça sıcaktır. Bütün ev halkı okuma yazma bilir. Yemek masasında herkesin çatalı, tabağı, bardağı ayrıdır.² Bu Avrupa ile Osmanlı hayatının senteziyle ortaya çıkacağı tasavvur edilen aile tipi, yaşadığı sokak ve evden başlayan aile fertlerinin kılık kıyafetlerine kadar varan perişanlık ve kirlilik ile anlatılan Şark ailesinin karşıtıdır. Doğulu aile tüm fertlerin eğitimsiz olduğu, okuma yazma bilmediği, babanın akşamları kahveden, meyhaneden eve gelmediği, annenin ise çocuklarına karşı kaba ve hırçın olduğu bir aile şeklinde resmedilir. Yemek adabının dahi olmadığı, elbiselerin acayıplığı, kirliliği, hiç ütülenmediği, ne yemesini ne giymesini bilmedikleri şeklinde aşağılama derecesine kadar varan bir aile modelidir Şarklı aile.³

1 Jale Parla, Tanzimat Edebiyatı'nda Siyasi Fikirler, iç. Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, s.223

2 Tüccarzade İbrahim Hilmi, Aile Hayatımızda Avrupahlaşmanın Tesiri, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye*, Cilt 3, s.1073,1074

3 a.g.m., s.1077

İlk dönem romanlarda işlenen ana temalar yanlış Batılılaşma anlayışından kaynaklanan ve çoğu kez gülünç olan yaşam tarzları, nasıl Batılılaşması gerektiğinin yanında, görücü usulü evliliğin yanlışlığı, çiftlerin birbirlerini severek” ve tanıyarak evlenmeleri gerektiği, ideal ya da olumsuz karakterlerin yetişmesinde aile faktörünün önemi gibi konulardır. Daha sonra ise tarihsel ve sosyolojik kaynaklardaki bilgiyle paralel olarak toplumda meydana gelen ahlaki yozlaşma, kötü ve ahlaksız bir kadının aileyi nasıl mahvedebileceği, modern aşk evliliklerinin karşı karşıya kaldığı önemli bir açmaz eşlerin birbirini aldatması, aşk evliliklerinin başka aşklarla yıkılması, Batılılaşmanın etkisi altında bir tarafta mutsuz ve yıkılan aileler, geleneksel kültür ile modern Batılı yaşam tarzı ve dolayısıyla kuşaklar arası çatışma, kadının aile içindeki ve toplumsal konumu, eğitimi romanların esas konu malzemeleridir. Esasen bu romanlarda dönemin aile yapısını, aile üzerine düşünsel tartışmaları ve çözüm arayışında sunulan modelleri açıkça görmek mümkündür.

Tanzimat dönemi romanlarından sonra yanlış Batılılaşma örnekleri Halit Ziya Uşaklıgil ve Halide Edip Adivar'ın romanlarıyla birlikte yerini Batı kültürünü, Batılılığı özümsemiş karakterlere bırakır. Türk romanının ustası kabul edilen Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*, *Kırk Hayatlar*, *Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü* romanlarında olduğu gibi pek çok romanda toplumsal gerçeklikle paralel olarak ailenin dağılması, değişimi konuları işlenir.

Bununla beraber, daha sonraki dönemde *Servet-i Fünun* romanlarında her ne kadar toplumsal meseleleri ele alma, toplumu değiştirme gibi bir amaç yoksa da kendi gelenek ve değerlerinden sıyrılmış, modern karakterlerin yaşayışları, özellikle kadın-erkek ilişkileri, aşkları okuyucuyu muhakkak etkilemiş ve bunların yaygınlaşmasını sağlamış ve değişime aracılık etmiştir. Bu tartışmaların toplumsal dönüşüme katkısının yanında devlet eliyle de aile kurumu üzerinde pek çok düzenleme yapılmıştır. Tanzimat döneminden itibaren hızlanan toplumsal değişim, devletin bu alanlardaki düzenlemeleri ve dönemin fikri tartışmaları aileyi hızlı bir değişim sürecine sokmuştur. Avrupaî yaşam tarzının, alafanga kültürün yaygınlaşması, kızlara eğitim imkanının sağlanması, eğitim seviyesi yükselen kadının toplumsal hayata dahil olması aile yapısında değişiklikler oluşturmaya başlamıştır. Devlet Tanzimat döneminde bir yandan ailenin sırtındaki kambur olan başlık adeti, görücü usulü evlilik, birden fazla eşlilik, boşanma hakkı, miras gibi uygulamalarda değişiklik yaparken, bir yandan da II.Meşrutiyet döneminde ailenin yeniden yapılanması doğrultusunda düzenlemeler yapmıştır.¹ Tanzimat döneminde cariyeler vasıtasıyla odalık suretinde yapılan bir nevi taaddüd-i zevcat köleliğinin yasaklanmasıyla ortadan

1 Zafer Toprak, II.Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara,1992, s.228; İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yay., İstanbul, 2004, s.165-167

kalkmıştır.¹ Toprak mülkiyetinin bölünmezliği üzerine kurulu düzen ve bu düzene uygun geniş aile yapısı 1858 Arazi Kanunnamesi ile değişikliğe uğramıştır. Bu kanunname ile işlenen toprakların tapulandırılması ve miras yoluyla intikali geniş aileyi parçalayacak bir süreci başlatmıştır. Ayrıca kız evlat mirastan pay alma hakkına sahip değilken, bu düzenleme ile birlikte miras hakkına sahip olmuştur.² Meşrutiyet dönemiyle birlikte devletin idare anlayışının değişmesi ailenin idare anlayışına da yansımıştır. “Mutlakiyet idaresi ile idare olan bir devlette aile reisinin hâkimiyeti de mutlak bir mahiyette bulunur. ... Devlet dahilinde hükümdara ait mutlakiyet ilga edilince aile içinde de babaya ait mutlakiyet mülga olmak zaruri bir neticedir. Meşrutî bir devlette aileler de meşrutî olur.”³ Meşrutî bir aile anlayışıyla ailede bireylerin rolleri ve ilişkileri değişir. Bir taraftan değişimin olması gerektiği savunulurken ve değiştirmeye çalışılırken, değişimler yaşandıkça ve bir kısım neticeleri görülmeye başlandıkça aşırı Batılılaşma hastalığıyla meydana gelen toplumsal çözülmeye birlikte ailenin de çözülmeye doğru gittiği endişesi ile toplumun bir buhrana doğru sürüklendiği düşüncesiyle aileyi koruma çabaları olmuştur.

***

‘Osmanlı ailesi’ şeklinde genel bir tanımlama yapmak İmparatorluğun kozmopolit yapısından, kıır-kent farklılaşmasından ve değişim süreçleriyle birlikte aile yapısının da değişmesinden dolayı oldukça güçtür. Ancak çok farklı unsurlardan oluşsa da Osmanlı toplumunda ortak olan pek çok anane ve davranışlardan söz etmek mümkündür. Aynı mahalleyi paylaşan, birbiriyle yakın komşuluk ilişkileri olan Müslüman ve gayri Müslim, zengin fakir aileler arasında pek çok ortak nokta vardır ve bu aileler büyük oranda birbirine benzemektedirler.⁴ Dolayısıyla Osmanlı ailesi hakkında bir takım genel karakteristikler saptanabilir. Ancak eldeki yazılı kaynaklara, hikâye ve romanlara konu olan aileler, yazarların içinde buldukları çevreyi konu edinmelerinden ve okuma yazma düzeyi düşük, işçi, esnaf ailelerin şehrin geleneklerine uzak kaldıklarından⁵ ve işlenen sorunlara büyük oranda bu kesimde karşılaşılmamasından dolayı orta ve üst sınıf aileler ve şehirli ailelerdir. Bu nedenle asıl büyük çoğunluğu oluşturan alt ve orta sınıf aileler hakkında pek fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti’nde kırsal bölgedeki aileler ile şehirlerdeki aileler, dış dünyayla ilişkiye ve değişime açık merkez şehirler ile Anadolu

şehirlerindeki aileler birbirinden farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte incelenen romanların yazıldığı dönem Osmanlı toplumunun değişime uğradığı, değişim merkezinin İstanbul olduğu ve İstanbul ailesinde meydana gelen değişmelere henüz tüm Osmanlı ailesinde rastlanmadığı bir dönemdir. Bu durumda değişen Osmanlı ailesinden söz ederken, bunun daha çok İstanbul, Selanik, İzmir gibi merkez şehirlerden –değişim daha sonraları Cumhuriyet dönemi politikalarıyla Anadolu şehirlerine de yayılmıştır- ve bu şehirlerdeki zengin, üst sınıf ailelerden bahsedilmektedir.

Son Dönem Osmanlı Ailesinin Genel Özellikleri

Nüfus kayıtlarından edinilen bilgilere göre Osmanlı toplumunda, özellikle 19.yüzyılda İstanbul’da yaygın aile tipi az sayıda nüfusa sahip küçük çekirdek ailedir. Romanlarda da buna uygun olarak ailelerin birkaç tanesi dışındakiler az nüfuslu, çoğunlukla tek veya iki çocuktan oluşan çekirdek ailedir. Çok eşli evliliklere nadiren rastlanmakta, sadece birkaç tane iki eşli evlilikten söz edilmektedir. Osmanlı toplumunda tüm hanelerin %46’sı üç veya daha az kişiden oluşmaktadır. Ancak bu çekirdek aileyle akrabaların evleri arasında sürekli bir ilişki, gidiş geliş vardır. Anneanne torununa bakmak için her gün gelip gider, ancak o evde daimi kalmadığı ve sayımda orada kaydolmadığı için ailenin ferdi olarak kayıtlara geçmemiştir. Akrabalar aynı çatı altında yaşamasalar da birbirlerine yardım ederler, sürekli bir geliş gidişle, yatılı misafirliklerle aileler arasında bir geçişgenlik söz konusudur. Çocukların bakımı kuşaklar ve akrabalar arasında paylaşılmıştır. Anne çocuğa bakma işini çoğunlukla ya babaanneyle ya da anneanne ile paylaşır. Babanın olmadığı durumlarda büyük ebeveynler yahut amcalar çocuğun bakımını üstlenir.¹

Aile, daha çok akrabalarla ve hemşerilerle birlikte oluşturulan mahalle ile sürekli bir ilişki halindedir. Ailede neler olduğu, ailenin ne gibi sıkıntıları olduğu herkes tarafından bilinir ve paylaşılırdı. Çocukların edepli ve ahlaklı bir şekilde yetişmesinde güzel davranışları destekleme, kötü davranışlardan sakındırma şeklinde mahallelinin katkısı büyüktür. Doğum, evlenme, ölüm mahalleyi ortaklaşa ilgilendiren ve dayanışmaya sevk eden olaylardır. Düğün hazırlıkları birlikte yapılır, çeyiz el birliğiyle hazırlanırdı. Cenazeyi mahalleli kaldırır, cenaze evine bir süre yemekler götürülür, komşu yalnız bırakılmaz, acısı paylaşılırdı.²

Osmanlı toplumunda geniş aile tipi de görülür. 1907’de İstanbul’da tüm Müslüman hanelerin yüzde 16’sı geniş aile yapısındadır. Üç kuşağın bir arada yaşadığı, ama yakın akraba ve kardeşlerin aileleriyle geçişgen yapıda olan bu geniş aileyi, genişleten

1 Ziya Gökalp, Aile Ahlakı, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye*, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993

2 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.250

3 Ziya Gökalp, a.g.m., s.1098

4 İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, s.59

5 Alan Duben & Cem Behar, İstanbul Haneleri, Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940, İletişim, İstanbul, 1998, s.253

1 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s.63

2 İlber Ortaylı, a.g.e., s.24, 25; Halûk Sena Arı, Osmanlı’da Aile Hayatı, Nesil Yay., İstanbul, 2000, s.13

çoğunlukla kadın ya da kocanın anne yahut babasıdır.¹ Bu geniş aile evli olmayan, dul veya eşi evde oturmeyen başka bir akraba veya akrabalarından da oluşabilmektedir. Çoğunlukla bir avlunun etrafındaki konutlarda aynı ailenin üç kuşağından oluşan haneler bir sosyal ünite olarak yaşamaktadırlar.²

Yeni evlenen çiftler daha çok ailelerinden bağımsız bir ev kurmaktadır. Yeni evlenen çiftlerin ayrı eve çıkması daha çok zengin ailelerde görülürken, daha çok geçim sıkıntısı çeken aileler bir arada yaşama eğilimi gösteriyorlardı. Evlenen erkeklerin çoğu babası yaşamıyorsa yeni bir ev kurmak yerine ailenin başına geçmektedir. Aynı bir hane oluşturma durumunda da kendi ailelerinin bakımını üstlenmekte veya bu sorumluluğu kardeşleriyle paylaşmaktadır. Aynı ev açılrsa da yeni çift çoğunlukla ailenin, akrabaların yakınlarında oturmakta, çeşitli faaliyetlerde birlikte hareket etmekteydiler. Geniş ailenin bu ilişki biçimi toplumsal değişimden en az etkilenen yapı olmuştur.³

1907'de Müslüman hanelerin sadece %12'si iki veya daha fazla çiftten oluşmaktadır. Bu tür hanelerin dörtte üçü iki nesli bir arada barındırmaktadır. Kadının babasının evinde yaşama ve erkeğin babasının evinde yaşama oranı birbirine eşittir.⁴ 19.yüzyılın sonlarına doğru artış gösteren içgüveysilik ile erkeğin babasının evinde yaşanması durumu birbiriyle eşit oranda görülmektedir ve genel olarak her ikisi de düşüktür. Soy ataerkil esasta devam etse de yerleşim bakımından içgüveysilik uygulamaları ataerkil aile tipi ile aynı sıklıkla görülmesi dikkat çekicidir. İç güveyi tipi evlilikler daha çok alt statüden bir erkeğin yüksek statüde bir kadınla evlenmesi sonucu meydana gelmektedir.⁵

Geniş aile yapısında ve daha çok hakim aile modeli olan çekirdek ailenin yine geniş aile ilişkileri içerisinde büyükanneler ve büyükbabalar ailede saygın konuma sahiptirler. Büyükbaba yaşadığı sürece aile reisliği ve otorite büyükbabaya aittir. Çoğunlukla rastlanılan durum dul büyükannenin genç aileyle birlikte yaşamasıdır. Çocukların yetiştirilmesinde önemli rol oynayan büyükanne oğlunun desteğine bağımlıdır. Her ne kadar aile reisi olmasa da validenin sözü çok önemlidir.⁶

Kalabalık aile düzeni içinde yaşlılar yalnızlığa itilmemişlerdir. Aile fertleri arasında ömürlerini mutlu bir şekilde tamamlamaları evlatları tarafından vazife bilinirdi. Sadece anne babalar değil, yaşlı halalar, teyzeler, yengeler, dadılar dahi aile fertlerinden sayılıp aynı şekilde gözetilirdi.⁷

1 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s.68

2 İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, s.61

3 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s. 96-100

4 a.g.e., s.69

5 a.g.e., s.158

6 a.g.e., s.68

7 Halûk Sena Arı, a.g.e., s.60

Ancak 19.yüzyılın sonlarında yaşam tarzlarının ve değerlerin değişimi ile birlikte ve ailede büyüklerin otoritesinin zayıflaması, evlatların gözünde otoriterliklerinin kalmaması neticesinde nesiller arası çatışma meydana gelmiştir. Geleneksel olanı korumaya çalışan büyükler ile eski olan her şeye kafa tutan, modern olan her şeye sonuna kadar açık olan gençler arasındaki çatışma, esasında eski, geleneksel hayat tarzı ile yeni ve modern olanın çatışmasının vücuda bürünmüş halidir.

Osmanlı ailesinde büyük anne ve büyük babanın önemli konumuna karşın, ilk dönem romanlarda yaşlı büyüklerin varlığına pek rastlanmaması dikkat çekicidir. Bir kaçında silik bir biçimde bahsedilirken, sadece Kiralık Konak'ta büyük baba romanın önemli karakteridir ve nesiller arası ilişki canlı bir şekilde verilir. Toplumun baştan ayağa değiştiği bir dönemde değişimi konu alan ve değişime ön ayak olma işlevine sahip romanlar, gelenekselin ve eski düzenin varlığını sembolize eden aile büyüklerini dışarıda tutmuşlardır. Ailenin yaşlı büyükleri geleneksel değerleri koruyucu vasfa sahiptir. Söz konusu romanlar değişimi, sorunları ve değişimin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya çalıştıkları için, işledikleri temalarda değişim karşısında engel olabilecek ailelerin yaşlı büyükleri dışarıda tutulmuştur. İstisna olarak Yakup Kadri'nin Kiralık Konak romanı bu çatışmayı ve bu çatışma neticesinde ailenin dağılına çok iyi örneklik teşkil etmektedir. Ailede ve fertlerin tutum ve davranışlarında hoşuna gitmeyen hatta çok kızdığı şeyler olsa bile yine de torunlarına olan sevgisinden dolayı hiç sesini çıkarmayan; yaşanan değişime, damadı ve torunlarının davranışlarına bir türlü alışamayan ama bu değişime de karşı çıkamayan, müdahale edemeyen ve bu güce de sahip olmayan, pasif, zayıf biridir Naim Efendi. Yakup Kadri, Naim Efendi karakterinde bir anlamda Osmanlı Devleti'nin portresini çizer; yavaş yavaş eski otoritesini ve gücünü kaybeden, mevcut durumdan memnun olmayan fakat bu gidişata dur diyebilecek gücü ve iradesi olmayan bir Naim Efendi ve bir devlet.

Yine benzer şekilde ilk dönem romanlarımızın erkek kahramanlarının büyük çoğunluğunun babası yoktur. Babalarının olmayışı ile bu kahramanlar Batı'dan ithal eden toplumsal değerlerle kendi başlarına ilişki kurmak durumunda kalmışlardır. "Ansızın hiç bilmediği yöne dönen, tanımadığı bir yolda gerçek bir kılavuzun yol göstericiliğinden yoksun son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun sanki kişileştirilmiş çizimleridir bu kahramanlar."¹

İç içe geçmiş ilişkilerden oluşan aile yapısına ve karşılıklı yardımlaşma üzerine kurulu düzene uygun olarak ailenin yaşadığı fiziksel mekân mahalledir. Geleneksel Osmanlı mahallelerinde sınıf ve statü, dil ve etnik farklılığın önemi yoktur. Her sınıf ve her bölgeden insanlar birlikte yaşıyorlardı; paşa konağı ile sıradan evler aynı

1 Robert P. Finn, Türk Romanı, Agora kitaplığı, İstanbul, 2003, s.44

mahalle içinde bulunurdu.¹ Bu yapılanmanın en canlı örneği Halide Edip Adıvar'ın Sinekli Bakkal romanında görülmektedir.

Çekirdek aile olup da geniş aile ilişkisine sahip ailelerin ve geniş aile örneklerinin yaşadıkları mekân da bu aile yapısına uygun olarak konaklardır. Orta halli aileler de konaklarda yaşarken, zengin ailelerin evleri daha lüks ve büyük konaklardır. 19. yüzyıl sonlarında toplumsal değişimin mekânlara da yansımalarıyla birlikte şehirlerde ekonomik ve kültürel ayırma göre yerleşmeler başlar. Alafranga yaşama özentiisi ile geleneksel İstanbul semtlerinden ve ahşap evlerinden İstanbul'un Avrupalılaştırmış semtlerine ve apartman dairelerine taşınmalar başlamıştır. Dolayısıyla yaşayış tarzıyla geleneksele arkasını dönen kesimin eski yaşadığı mekânları da terk etmesiyle mekânsal ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Apartman hayatına geçişle birlikte farklı kuşaklar ve farklı zenginlikte insanların birbirilerini denetledikleri, yardımlaşmaları, dayanışmanın olduğu mahalle ortamı ortadan kalkmıştır.²

Osmanlı ailesinde aile reisi dışarıda çalışıp da eve para getiren, ailenin geçimini temin eden babadır. Ailenin reisi ailenin geçimini sağlamak yanında ailenin idaresini de üstlenmiştir. Evlatların evlendirilmesine karar vermede olduğu gibi pek çok konuda otorite babaya aittir. Babanın olmadığı durumlarda anne yaşlıysa büyük oğul ailenin reisliğini üstlenir. Erkek evladın yokluğu ya da ailenin reisliğini üstlenebilecek yaş ve dirayete sahip olmadığı durumlarda anne evin reisi dir.³ Baba olmadığında güçlü bir anne çocuklarını yetiştirmede babanın yokluğunu aratmamakta; fakat anne olmadığında baba çocukları yetiştirmede tek başına yetersiz kalmaktadır. Böylece çocukların eğitimi, terbiyesinde annenin önemi gösterilmektedir.

Kadının aileyi çekip çevirmesi, kocasına hürmetle hizmet etmesi, gönlünü hoş etmesi genel rol beklentisidir.⁴ Ailenin kadınları da üretken durumdadır; elbiselerini diker, kışlık yiyeceğini hazırlarlar.⁵ Ancak 19. yüzyılın sonlarından itibaren aile fertlerinin rollerinin de tartışılmaya başlanmasıyla birlikte ne erkeklerin kadınlara hizmetkar ne de kadınların erkeklere cariyeye olmak için yaratılmadıkları söyleniyordu.⁶ Modernleşen kadın ise aile içindeki vazifelerinin pek çoğunu hizmetçilere ve mürebbiyelere terk ederken, modern koca/baba –baba yoksa ailenin reisliğini üstlenen kişi- karısını ve ailesini modernleştirme işlevini üstlenir. Kiralık Konak'taki Servet Bey gibi alafranga düşkünün baba tipleri çocuklarının eğitimi, terbiyesi ile ilgilenmez; alafranga düşkünlüğünün gereği olarak onları sınırsız serbest bırakır ve dolayısıyla

1 İlber Ortaylı, a.g.e., s.18, 19

2 a.g.e., s.24

3 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s.95, ayrıca bkz. Fatma Âliye Hanım, Muhadarat, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1996

4 Ahmet Mithat, Bekarlık Sultanlık mı Dedin, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye*, Cilt 3, 1026

5 İlber Ortaylı, a.g.e., s. 106

6 Şefika Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990, s.52

çocuklarının içine düştüğü bataktan ve ailenin yıkılmasından sorumlu tutulur. Babanın toplumsal değişimi aileye aktarması işlevinin sonucu olarak çocuklar da babaları gibi alafranga düşkün olmuşlardır.

Geleneksel karı-koca ilişkilerinin de değişmesi gerektiği, kadın ve erkeğin birbirinden ayrı hissedip, gezdiği, yaşadığı, birbirlerine uzak ve yabancı kaldıkları mevcut ilişkiler içerisinde ailede saadet ve huzurun olmadığı iddia ediliyordu.¹ Ayrıca erkeklerin karılarını dövmesi, kadınların giyim, kuşam, para isteğiyle kocalarını sıkboğaz etmeleri, anne babaların çocuklarına baskı yapmaları, kızlarını rızası sorulmadan cariyeye gibi satarmışçasına evlendirilmeleri eleştiriliyordu.² Ailede babanın otoritesi altında kadının ezilmesi ve ailede gücün tek elde toplanması eleştiriliyor, ailede de meşrutî bir anlayışın ve iş bölümünün olması gerektiği ileri sürülüyordu.³

Kadını asıl önemli kılan ve ona itibar kazandıran çocuk yetiştirme işleviydi. Analık vazifesini en güzel şekilde yerine getirmesini sağlamak için de kadınların tahsili ve hür olmaları vatanın terakkisi için çok önemli görülüyordu.⁴ Daha bağımsız düşünen kadın, daha özgür eş seçimi ve öncesine oranla daha çok ortaklığa dayalı karı koca ilişkilerinin olması hedefleniyordu. Ancak 20. yüzyılın başında aşırı serbestilik düşüncesiyle meydana gelen ahlaki problemler, ailesinin namusunu koruyamayan babalar ve geleneksel rollerini terk eden modern kadınların durumu ciddi tehlike olarak görülmekte ve ailenin ve aile ahlakının korunması meselesi gündeme gelmektedir.⁵

19.yüzyılın sonlarında çocuğun eğitimi konusunun çok önemli olduğu üzerinde sıklıkla durulmuştur. Çocuklara iyi bir eğitim verilmesi için anne babaya, özellikle de anneye büyük görev düştüğü, yeterli eğitim verilmediğinde toplumun zarar göreceği sıklıkla vurgulanır. Romanlardaki olumlu karakterlerin anne babasından iyi terbiye aldıkları, olumsuz karakterlerin ise anne baba yokluğu yahut onlardan iyi bir terbiye almamış olduğu görülür. Burada temelde yapılan vurgu anne babanın çocukların eğitiminde çok önemli olduğudur. Bu dönemde yönetici kesim ve zengin ailelerin çocuklarına konjonktüre uygun, geleceğini garantiye alacak daha iyi bir eğitim verebilmek için yabancı dadılar, mürebbiyeler tutması yaygın bir tutumdur. Modern bir eğitim alması ve muhakkak yabancı dil bilmesi için çocuğun yabancı mürebbiyeler tarafından eğitilmesi ve böylelikle çocuğun geçmişle tüm bağları kopararak, onun modern bir insan olarak yetişmesi hedeflenmektedir.⁶

1 Tüccarzade İbrahim Hilmi, a.g.m.,s.1076

2 Namık Kemal, Aile, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye*, Cilt 3

3 Ziya Gökalp, a.g.m.

4 Ahmed Rıza, Vazife ve Mesuliyet –Kadın-, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye*, Cilt 3, s.1036

5 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s. 214, 215

6 Tuncer Baykara, Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 1, s.214

Medeniyet değişimi projesini gerçekleştirmek için çocukların eğitiminin farkında olan devlet mevcut çocuk eğitimini değiştirmiş, laik modern okullar kurmuştur. Bir yanda yeni sistemde okullar açılırken, bir yanda da eski mahalle mekteplerinin varlığını sürdürmesi ile çocuk eğitimi modern eğitim ve geleneksel eğitim olarak iki şekilde devam etmiştir.¹

Evlenme Yaşı

Osmanlı son döneminde evlenme yaşıyla ilgili yaygın düşünce evliliğin erken yaşta olduğu şeklindeydi. Bu konuda yazanların çoğu İstanbul'da evliliğin onlu yaşlarda yapıldığını zannediyorlar ve erken evlilik konusunda aşırı ve şaşırtıcı örnekleri alıp genelleme yapıyorlardı. Gazete, kitap ve dergilerde çok erken yaşta evliliğin hem fiziksel hem de ruhsal sakıncalarından bahsediliyor ve ideal yaş belirleniyordu.²

Oysa ki demografik gerçekler durumun sanılandan oldukça farklı olduğunu gösterir. Nüfus kayıtlarına göre Osmanlı'da evlilik yaşı diğer toplumlara göre kadın ve erkek için de çok yüksektir. 1885 sayımında kızın evlilik yaşı 19,1 iken, bu rakam yirminci yüzyıla doğru gittikçe artış göstermektedir. 1895 ile 1900 yıllarındaki kayıtlara göre 25 yaşında olduğu halde kadınların yaklaşık dörtte biri henüz evlenmemiştir. 1905'te ise bu oran üçte bire yükselmiştir. Erkeklerin evlenme yaşı ortalama 29-30 civarındadır ve hemen hemen üçte biri 35 yaşından sonra evlenmiştir.³ Evlilik yaşının bu kadar geç olması evliliğin ve ev kurmanın masraflarının ağır olmasıyla yakından alakalıdır. Bu nedenle evliliği teşvik politikalarıyla ağırlık, başlık, çeyiz gibi uygulamalar hafifletilmeye çalışılmıştır.⁴

Çok Eşli Evlilik Meselesi

Çok kadınla evlilik de dönemin en çok tartışılan bir diğer konusudur. Taaddüd-i zevcad konusu 'geri kalmışlığımızın sembolü' olarak yanlış ve çağın gereklerine uygun olmadığı şeklinde bir taraftan sert eleştiriler alırken, diğer tarafta da İslam'daki çok eşli evlilik mevzusunun yanlış yorumlandığı iddia ediliyordu. Kadınlar tarafından da kadının sosyal hayatta değişen konumu ile ekonomik bağımsızlığını kazanacağı için zaten bir erkeğin ikinci üçüncü eşi olmayı kabul etmeyeceği ve doğal olarak kalkacağı söyleniyordu.⁵

Çok eşli evlilik konusunun hararetle bir şekilde tartışılması dönemin evlilikleri incelendiğinde ve bir karşılaştırma yapıldığında daha dikkat çekicilik kazanmakta-

dır. 1885 ve 1907 sayımlarında İstanbul'da evli erkeklerin sadece yüzde 2,29'nun birden fazla karısı vardır ve bu evliliklerin de çoğu iki eşli evliliklerdir. İlk dönem romanlarda çok eşli evlilik örneklerinin yok denecek kadar az olması oldukça dikkat çekicidir. Bahsi geçen bir iki örnek de arka planda, silik bir öge durumundadır. Yani çok eşli evlilik oranı yaygın kanının aksine oldukça düşüktür.¹ Birden fazla kadınla evlilik gayri ahlakî ya da gayri kanunî bir durum değildir ama hoş karşılanmamaktadır. Eşler arasında ekonomik eşitsizlik olduğu takdirde bu evlilik servetin cazibesıyla mümkündür.² Bu tip evliliklere daha çok yönetici sınıfındakilerde sık rastlanmakta ve çoğunlukla odalıklar ikinci, üçüncü eşler olmaktadır.³

Evlilik Usulü ve Eş Seçimi Mevzusu

Osmanlı toplumunda kızların evlenmelerine ebeveynleri karar vermekle birlikte kızın rızası alınır ya da razı edilirdi. Ancak kızın ailesinin hilafına biriyle evlenmesi mümkün değildi.⁴ Yaygın olan görücü usulü evlilik tamamen çiftlerin birbirlerini görmemesi veya tanımaması anlamına gelmiyordu. Evlilik hazırlıkları sırasında ama evlenmeden önce birbirlerini tanıyıp, sevebiliyorlardı. 19. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise çiftlerin birbirlerini görüp tanımalarına fırsat verilecek uygulamalar görülmektedir.⁵

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı aydınları tarafından en çok tartışılan meselelerden biri evlenme usulü olmuştur. Geleneksel evlenme biçimi olan görücü usulü evlilik alabildiğine eleştirilmiş ve tüm aydınlar tarafından fikir birliği etmişçesine görücü usulü evliliğin yanlışlığı, eşlerin birbirlerini severek evlenmeleri gerektiği dillendirilmiştir. Ahmet Mithat'ın romanları hariç tüm romanlarda görücü usulüyle yapılan evlilikler mutsuz evlilik örnekleridir.

Kızların evliliği, kocayla evlenmekten ziyade daha çok kocanın ailesiyle ilişkili olarak bir aileye gelin olmak şeklinde düşünülürken; modernleşmeyle birlikte kızların isteği gelin olmak yerine kocaya varmak şeklinde değişince haliyle kocanın kim olacağı akla gelmeye başlamış ve eş seçimi mevzusu önem kazanmıştır.⁶ Tanzimat'tan sonra evlenecek kişilerin birbirlerini tanımaları ve sevmeleri yönündeki tartışmalar, hürriyetçi fikirlerin etkisiyle de kişilerin evlenecekleri insanları seçebilme özgürlüğü fikirleri beraberinde bu yönde bir değişimi getirmiştir. Evlilikte tarafların birbirlerini seçme hakkına sahip olmaları en doğal haklardan biri olarak görülürken; kadın ve

1 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s. 161, 162

2 İlber Ortaylı, a.g.e., s.75

3 Hasan Yüksel, Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 2, s. 489

4 Saim Savaş, Fetva ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 514

5 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s. 112

6 a.g.e., s.119

1 İlber Ortaylı, a.g.e., s.87

2 Alan Duben&Cem Behar, a.g.e., s.147, 148

3 a.g.e., s.139-146

4 Zafer Toprak, a.g.m., s.232

5 Serpil Çakır, Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Arayışı, iç. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 1, s.244

erkeğin birbirini iyice tanıyıp sevmesi fakat yine de yalnız başına karar vermemesi, ailelerin de rızasının alınması gerektiği düşüncesi yaygın düşünce biçimi olmuştur.¹ Romanlarda gençlerin kiminle evleneceklerine anne ve babaların karar vermesi eleştirilirken, anne babanın razı olmadığı biriyle evlenmenin de yanlış olduğu, doğru olan davranışın her iki tarafın rızasıyla evliliklerin gerçekleşmesi gerektiği vurgulanır.

Fatma Aliye Hanım'ın Muhadarat romanında Fazıla babasının Süha ile evlendirme talebini kabul etmezken, yine babasının bulduğu Remzi Bey'le evlenmeyi kabul etmiştir. Babasına karşı tam bir teslimiyet söz konusudur. Babanın isteğiyle gerçekleşen Fazıla ile Remzi evliliğinin mutsuz bir evlilik örneği olması dikkat çekicidir.

Anne babanın muhalefetine rağmen kızın kendi istediği adamla evlenmesi de tam doğru bir davranış olarak görülmez. Bunun örneği de yine aynı romanda Fazıla'nın arkadaşı Fevkiye ile Calibe'nin kardeşi Nabi evliliğinde görülmektedir. Nabi ahlak-sız, kadın düşkünü, sefahat âlemlerinde yaşayan, sırf para harcayan bir adamdır. Fevkiye bu adama âşık olmuş ve anne-babasının rızası olmayarak bu adamla evlenmiş, fakat sonunda mutsuz olmuştur.

Eş seçiminde özgürlük fikirlerinin getirdiği serbestlikle birlikte, kadının eğitim, çalışma vs. yoluyla sosyal hayata dâhil olması ve mesire yerleri, tiyatrolar, düğünler vb. yerlerde kızla erkeğin bir arada bulunabilmesi ile aşk evlilikleri daha mümkün hale gelmeye başlamıştır. Tüm özgürlükçü söylemlere ve büyük bir okur kitlesi bulan romanlardaki aşk mevzularına rağmen genç bir erkekle genç bir kızın bir aşk macerası yaşayıp evlenmeleri henüz olağan değildir. Bu aşk evlilikleri de ancak ailenin izni dâhilinde gerçekleşebilirdi. Evlilik iki ailenin de katılımıyla düzenlendiği için henüz tamamen bireysel bir seçim meselesi değildir.²

Evlilik tarzlarıyla ilgili her ne kadar uygulamada yaygınlık kazanmasa da en azından zihniyetteki değişim, sadece ailenin oluşum safhasını etkilemekle kalmamış, aile içinde ve nesiller arasında farklılaşma ve çatışma ile gelenekselden olandan büyük bir kopuş meydana getirmiştir. Söz konusu değişimi gözler önüne sermesi bakımından II. Meşrutiyet döneminde gazetelere verilen evlenme ilanları oldukça dikkat çekicidir. Bu ilanlar aynı zamanda erkek ve kadının evlilikte kendi tercihlerini yaptıklarının ve üstelik bunu gazeteye ilan verme yoluyla aleni bir şekilde göstermekten çekinmediklerinin ilanıdır.

Romanlarda karşımıza çıkan aşk evliliklerinde dikkati çeken en önemli özellik ise aşk evliliklerinin çoğunluğunun sonunun, eşlerin başka birine âşık olması üzerine mutsuzluk ve yıkım olmasıdır. Bir taraftan aşk evliliği savunulurken bir taraftan da sonu mutsuzluk ve yıkım olan evlilik örneklerinin verilmesi, ahlaki problemler ve gayri meşru ilişkilerle toplumun karşı karşıya kaldığı çıkmazın bir yansımasıdır.

1 Serpil Çakır, a.g.m., Cilt 1, s.241, 242

2 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s.113- 115

Ailede Kadın

Osmanlı'da hem geleneksel ailede hem de modernleşen ailede en önemli aile üyesi kadındır. Ona bu itibarı kazandıran ise çocukların yetiştirilmesi sorumluluğunun anneye ait olmasından ve dolayısıyla neslin yetişmesinin de büyük oranda annelere bağlı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Kadın toplumu yetiştiren ve değiştirebilecek olan unsurdur. Bu yüzden toplumlara yön vermek isteyenler, toplumu değiştirme projeleri öncelikle kadının değişimini hedef almaktadırlar. Kadın aynı zamanda kılık kıyafetleri, toplum içindeki konumu ile toplumun görünen yüzü, değişimin sembolik ifadesi olmak gibi bir hüviyete de sahiptir. Dolayısıyla kadının her iki açıdan da önemini fark eden Osmanlı yöneticileri ve modernleşmeci aydınlar Batılılaşma sürecinde kadının konumunun değişmesine, eğitimine çok önem vermişlerdir.

Tanzimat döneminde kadınlar, memleketin terakki ve selametinin sebebi olarak görülmüştür. Kadınların terbiyesi neslin terbiyesi demek olacağından, terbiyeli, eğitimli bir kadın kocasını, ailesini ve haliyle toplumu mutlu edeceğinden dolayı kadınların ahvalinin ıslah edilmesi, tahsil görmeleri, hür olmaları, erkeklerle eşit konumda olması gerektiği düşünülmüştür.¹ Bu dönemden itibaren kızların eğitim olanakları artırılmış ve modern eğitimle birlikte kadın modern kamusal hayata girmeye başlamıştır.

Meslekî ve kültürel alanda eğitim alan kadınlar, Meşrutiyet döneminden itibaren gazete ve dergiler vasıtasıyla basın hayatında, bir takım dernekler vasıtasıyla da sosyal hayatta yer almaya başlamışlar ve kalemleriyle ve yardım faaliyetleriyle cephe gerisinden mücadeleye verdikleri desteklerle de milli meselelerde aktif rol almışlardır.² Bu dönemde hayır derneği niteliğindeki derneklerin yanında kadınları eğitmeyi, onların yaşam biçimlerini, giyim kuşamlarını modernleştirmeyi, onlara iş imkânı yaratmayı, sanat vb. şeyler öğretmeyi hedefleyen kadın dernekleri de kurmuşlardır.³

Milli Mücadele yıllarında erkeklerin savaşa katılmalarıyla boşalan devlet dairelerindeki memurluklara kadınlar istihdam edilmiştir. Ayrıca erkek işçilerin azalması ve ekonomik sıkıntının yaşandığı dönemde erkekleri savaşa giden kadınların geçimlerini sağlama çabası Türk kadınının sanayi alanına da girmesine yol açmıştır.⁴

Tüm bu değişimler aynı zamanda ailenin de değişmesi anlamına gelmektedir. Ancak aile kurumundaki değişimler yapısal olmaktan çok bireylerinin rol ve işlevlerinde –en çok da kadın ve çocuk üzerinde- olmuştur.⁵

1 Şemsettin Sami, Kadınlar, iç.Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 3, s.1027-1030

2 Şefika Kurnaz, a.g.e., s.38

3 Zafer Toprak,a.g.m., s.231

4 Şefika Kurnaz, a.g.e., s.125

5 İsmail Doğan, , Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 1 , s.197

Kadının modernleşmesini savunanlar, Osmanlı kadının esaret altında olduğu, toplumsal hayata hiçbir şekilde dâhil olmadığı, kafesler arkasında yaşadığı, tesettürüyle de büyük bir yük altında olduğu şeklinde bir ön kabulle hareket etmişlerdir.¹ Oysaki geleneksel Osmanlı kadını, kendisi üreten ve kendi ürettiğini tüketen ailenin ekonomik yapısı içinde üretkeni ve ayrıca gerek tarım gerekse el sanatları alanında yüksek düzeyde üretim faaliyetinde bulunuyordu. Akrabaları ve komşularıyla sosyal ilişkileri çok kuvvetliydi. Bu durumda kadının üretken olmadığından, toplumsal hayatın dışında olduğundan söz etmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte şehirlerde yaşayan kadınların ev dışında ekonomik faaliyette bulunmadığı ve kadının ekonomik hayata katılması tartışmalarının da daha çok şehir hanımları için geçerli olduğu söylenebilir.² Ancak modern değerlerle çelişen geleneksel değerlerin, örf ve adetlerin yaratılmak istenen modern, sosyal kadın tipi için baskı unsurları ve engeller oluşturduğu da bir gerçektir.

Kadınların sosyal hayata dâhil olması anlayışı, sadece eğlence yerlerine, gezmelede daha rahat bir şekilde gidebilmek, başı açık bir şekilde dolaşabilmek, daha serbest flört ilişkileri yaşamak şeklindedir. Modern kadın yaratma idealiyle edebini korusun diye kızın evden çıkartılmaması, kızların eğitimsiz olması, eşlerini seçebilme hakkının olmayışı, ev işlerine gömülen, dış dünyayla ilgilenmeyen geleneksel kadın tipi eleştirilirken; kadın ev işleri, çocuk bakımı gibi rollerini terk etmiş, mesire yerlerinde dolaşmaktan, giyinip süslenmekten, eğlenmekten başka bir meşguliyeti olmayan, modern kocanın modern süsü haline getirilen hem kocası tarafından aldatılmaktan kurtulamayan hem de kendisi gayri ahlakî ilişkiler içinde bulunan kadın prototipi ortaya çıkmıştır. Romanlardan anlaşıldığı üzere hem erkekler hem kadınlar gayri meşru ilişkiler yaşamakta, fakat bu ahlaksızlığı erkek yaptığına namussuz sayılmazken, kadın yaptığına namussuz olarak nitelenmesine binaen, çözüm olarak sunulan ise kadının bu şekilde hor görülmemesi, suçlanmamasıdır. Bunun en göze çarpan örneği Hüseyin Rahmi'nin Şıp Sevdî romanında görülür. Yani erkeklerin yaptıkları ahlaksızlıkları kadının da aynı rahatlıkla yapabilmelidir. Oysa bu, ahlaksızlığın daha rahat bir şekilde ve daha geniş bir alana yayılmasını sonucu ortaya çıkarmıştır. Kadınların özgürleşmesi, kadın erkek ilişkilerinde serbestlik söylemleri neticede kadınlara refah getirmekten ziyade felaket getirmiştir. Hal böyle olunca bir taraftan da yanlış Batılılaşma anlayışı eleştirilmeye başlanmış, ailenin ahlakî değerlerini koruma çabası ortaya çıkmıştır.

Kadın her dönemde toplumsal konumu, eğitim düzeyi vs. açısından toplumların ilerilik düzeyiyle ilişkilendirilmiş ve medenilik ölçütü de çoğunlukla kadınlar üzerinden belirlenmiştir. Gerek Tanzimat dönemi tartışmalarında gerekse daha sonra-

ki dönemde kadın üzerinden toplumu değerlendirme yaklaşımları ve kadınla aileyi özdeş kabul eden anlayış yaygındır. Bu nedenle değişim sürecinde üzerinde en fazla durulan konu kadın meselesi olmuştur. Kadının önemi üzerinde bu kadar çok durulması biraz da gelişen Batılı yaşama biçimlerini ahlakî planda değerlendiren anlayış içinde kadının aileyi ve onun şahsında toplumu bozulma ve çözülmeden kurtarabilecek varlık olarak görülmesinden ileri gelmektedir.¹

Ailenin Ahlak Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler

Alafranga yaşama biçimi, kadın-erkek ilişkilerinin değişmesi, kılık kıyafetin tesettürden uzaklaşan bir şekil alması bir kesim tarafından normal telakki edilirken ve gayri ahlakî bir durum olarak görülmezken, diğer kesim tarafından da bunun bir ahlakî dönüşüm, erozyon olduğu savunulmuştur. Toplumsal alanda ve fikri tartışmalarda ortaya çıkan bu çatışma dinin ve ahlakî değerlerin korunması ve aktarılması işlevine sahip olan aile kurumunu da etkilemiştir. Eski ahlak/yeni ahlak, eski aile tipi/yeni aile tipi, eski terbiye/yeni terbiye gibi ayrımlar ortaya çıkmıştır.²

Tanzimat'tan itibaren yapılan köklü değişikliklerle birlikte dönemin yazarlarınca toplumun ahlakî erozyona uğramaya başladığının sinyalleri verilmiştir. Toplumun gidişatının olumsuz bir yönde olduğu, ailenin çözülmeye başladığı düşüncesiyle, ailenin çöküşünün toplumun çöküşü demek olduğu uyarıları yapılmaya başlanmıştır. Bu düşünce daha çok İslamcılar tarafından dile getirilmekle birlikte, milliyetçiler de aynı tehlikenin altını çizmişlerdir.

İkinci Meşrutiyet öncesi tehlike sinyallerinin verildiği çözümlenme durumu, II. Abdülhamit'in istibdat döneminden sonra ortamın daha da rahatlaması üzerine kriz boyutunda görülmeye başlanmış ve öncesinde daha çok kadın üzerinden konuşulan ahlakî değişim, artık doğrudan aile ve aile ilişkileri üzerinden konuşulmaya başlanmıştır. Bu dönemde ve savaş yıllarında varılan durum 'aile buhranı' olarak ifade edilecek kadar ciddi boyut kazanmıştır.³ Aile kurmak milletin istikbaliyle bütünleştirildiği için aile fertlerinin özellikle çocukların yetiştiricisi olan annelerin eğitilmiş olması daha bir önem kazanmış ve milletin devamını sağlamak için herkes evlenmeye teşvik edilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde evliliğe teşvik için çeyiz, başlık gibi ağır gelen uygulamalarda düzenlemeler yaparak evlilik kolaylaştırılmıştır.⁴

Söz konusu ahlakî çalkalanmanın büyük oranda üst sınıf zengin aileler, Batılılaşmadan ilk olarak doğrudan etkilenen memuriyet ve ticaretle uğraşan aileler için

1 bkz. Tüccarzade İbrahim Hilmi, a.g.m.

2 Şefika Kurnaz, a.g.e., s.115

1 İsmail Doğan, a.g.m., s.198

2 Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, I.Cilt, İletişim Yay., İstanbul, 2002., s.23

3 Alan Duben & Cem Behar, a.g.e., s.214

4 Zafer Toprak, a.g.m., s. 232

geçerliydi. Yazarların çoğu bu tür ailelerden geldikleri için büyük bir olasılıkla kendi sınıflarından ailelerin durumunu yansıtmaktaydılar. Ancak azınlığın çoğunluğu yönlendireceği ve kötülüğün yaygınlaşabileceği nedeniyle uyarılar yapılmıştır.¹

Söz konusu edilen ahlaki değişimin ne boyutlarda olduğu ile ilgili dönemin romanları ipuçları sunmaktadır. İlk romanlarda toplumun yapısına, kadın erkek ilişkilerinin izin verdiği ölçüye uygun olarak, erkekler ancak gayri müslim kadınlarla ve fuhuş yapanlarla gayri meşru ilişkiler yaşayabilirken, daha sonraki romanlarda eşlerin birbirlerini aldatması çok yaygın bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu durum toplumun ne denli büyük bir dönüşüm geçirdiğinin ve büyük bir çözülme ile karşı karşıya kaldığının bir belgesidir aslında. Romanlar da bu ilişkilerin mevcudiyetini, ailenin karşı karşıya kaldığı sorunları gözler önüne sermekle birlikte, kadın erkek arasında yaşanabilecek aşk maceraları örnekliği sunarak bir yandan da bu dönüşümde etkili olmuştur.² Gerçekte toplumda bunların yaşanıp yaşanmadığının dışında, romanlarda bu konuların bu kadar sıklıkla işleniyor olması ve bu romanların o dönemin toplumu tarafından okunuyor ve tepkiyle karşılanmıyor olması bile zihniyetteki değişimi göstermek için yeterlidir.

Bu dönüşümün en önemli sebebi flört etmenin, karşı cinsle rahat ilişkiler kurmanın ve nihayetinde eşlerin birbirlerini aldatmasının modernlik olduğu şeklindeki zihniyet biçimidir.* Erkeklerde zaten var olan ahlaksızlık, kadınlara da yayılmış durumdadır ve böylece aile hayatı ve tüm toplum ahlaki yozlaşma içine düşmüştür.

Ahmet Mithat'ın Felatun Bey, Hüseyin Rahmi'nin alafranga düşkün karakterleri için nikâhsız birliktelikler çok normaldir. İlk romanlarda eşlerini terk edip başka kadınlarla gayri meşru ilişki yaşayan erkek örnekleri varken, artık kadınların da bu tip davranışlarda bulunabildiği dikkat çekicidir. Ayrıca Hüseyin Rahmi'nin nikâhsız ilişkiler yaşayan kadınların namussuz olarak nitelendirilerek, kadınlara adaletsiz davranıldığı şeklindeki durumun da değiştiğini, II. Meşrutiyet dönemi romanı Halide Edip'in Seviyye Talip'inde Seviyye ile Cemal'in birlikteliğinin normal karı koca ilişkisi gibi kabul edildiğini görmekteyiz. Gayri meşru ve gayri ahlaki olan ve aileleri yıkan evlilik dışı ilişkiler Numan'a göre eşinden tamamen ayrılmayı engelleyecek ilişkilerdir. Yani bu tip ilişkiler olmasa evlilikler yürümeyecek, ayrılmalar olacaktır. Bu şekilde düşünen bir adam haliyle karısını rahatlıkla aldatabilmektedir.

Halide Edip gerek Seviyye Talip gerekse Handan romanlarında yasak aşkları vicdani rahatsızlık ile meşrulaştırır. Handan romanında Refik Cemal ile Handan'ın imkânsız ve yasak aşkını çok ajite ederek anlatır. Handan'ın çok sevdiği kuzeninin kocasına ve Refik Cemal'in karısının çok sevdiği kuzenine âşık olması, aynı evde yaşayan bir akrabaya, üstelik evli olan bir kadına âşık olması kabul edilemeyecek ah-

laksız bir davranış iken; ilişkinin fizikî boyuta dönüşmemesi, bu yanlış aşktan dolayı rahatsız olmaları, üzülmeleri ile bu ahlaksız ilişki meşrulaştırılmakta ve Handan'ın hastalanıp ölmesi, Refik Cemal'in acı çekmesi ile kahramanlar acınacak bir hale büründürülmektedir. Öyle ki Halide Edip, romanda hem okuyucuya hem romandaki diğer şahıslara 'vah zavallı Handan, çok zavallı Refik Cemal' dedirtir.

Romanda Handan, Refik Cemal ve Neriman hepsi de iyi karakterlerdir ve böyle bir çıkmaz aşkın içine düşmüşlerdir. Bu karakterlerin iyi insanlar olması, fiziki bir ilişkiye dönüşmeyen, bir anlamda kirlenmeyen bu aşkın çaresizliği içinde acı çekmeleri ve böyle bir aşka istemeden düşmüş olmaları, nedamet duymaları gibi faktörler okuyucunun zihninde başkalarıyla evli olduğu halde yaşanan bir aşkı meşrulaştırmakta, romanda dramatik bir anlatımla okuyucunun bu şahıslara merhamet duyması sağlanmakta ve bu yolla ahlaksız bir ilişki zihinlerde normalleştirilmektedir.

Abdülhamit döneminin kibar beyefendisi Naim Efendi için saygı, itaat ve hürmet başlıca terbiye ve ahlak düsturu iken, torunu Seniha ise tam tersine saygısız, itaat ve hürmetten çok uzaktır. Naim Efendi torunun bir adamla olan nikâhsız ilişki yaşamasının zina olduğunu ve utanç verici bir durum olduğunu düşünürken, Seniha için bu tarz ilişkiler gayet normaldir. Damadı Servet Bey de alafrangalaşma uğruna tüm ahlaki ve kültürel değerlerini hiçe sayan ve 'harp zenginleri ortaya çıkınca, bu tüccar ve iş adamlarına kızı Seniha'yı sunarak zengin olacak kadar ahlaksız'¹ bir adamdır.

Halit Ziya'nın Aşk-ı Memnu ve Kırık Hayatlar romanlarında ailelerin mutsuzluklarının müsebbibi yaşanan gayri meşru ilişkilerdir. Aşk-ı Memnu'da Bihter'in kocasını aldatıp, yeğeni Behlül'le yaşadığı ilişki; Kırık Hayatlar'da Ömer Behiç'in karısını aldatması ailelerinin dağılmasının temel nedenidir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi hayat anlayışının değişimiyle beraber gelişen ahlak anlayışının da değişmesi, hürriyet ve serbestlik adına ortaya çıkan ahlakî yozlaşma bir problem olarak romanlarda yerini almıştır. Bir tarafta ahlaklı karakterler örnek gösterilmeye çalışılırken, bir tarafta da ahlaksızlık örnekleri sonları yıkım olarak ders amaçlı işlenmiştir.

Bu süreçte ilk romanlarda insanlar ancak ahlaklı olurlarsa doğru yolu bulabilirler mesajı verilirken ve ahlaklı insanların nitelikleri belirtilirken, daha sonraki romanlarda artık ahlaklı karakter örnekleri yoktur; toplum daha büyük bir dejenerasyona uğramıştır. Öyle ki erkeklerde var olan ahlaksızlık kadınlara da sirayet etmiş durumdadır.

Kadın erkek ilişkilerinin serbestliği, kadının hürriyetinden anlaşılanın onun da erkekler gibi gayri meşru ilişkiler yaşayabilme özgürlüğü olması, önceden zina olarak değerlendirilen ve toplumun büyük tepkisiyle karşılaşılan nikâhsız ilişkilerin gayet normal kabul edilmesi şeklinde görülen ahlakî değerlerin değişimi modernleşmenin bir getirisi olarak tezahür etmektedir.

1 Alan Duben & Cem Behar , a.g.e., s.212

2 a.g.e., s.104,105

1 Nüket Esen, Türk Romanında Aile Kurumu, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991 , s.129

Bu ahlakî yozlaşmanın temel saikleri olarak anne babanın çocuklarına iyi bir eğitim vermemiş olması ve alafranga düşkünlüğü olarak ortaya çıkar. Dinin hayatta belirleyici unsur olmayışı çok önemli bir sebep olmasına rağmen, dine hiç değinilmemiş olması dikkat çekicidir. Birkaç romanda dine ilişkin kısmi yaklaşımlar sergilenirken, hayatın içinde din yoktur. Romanların genelinde 'etkin din ögesinin yokluğu' göze çarpar. Kişilerden hiç biri camiye gitmez, namaz kılmaz. 'Dini sessizce geçiştirme eğilimi baskındır.'¹

Romanlarda Batılılaşmanın beraberinde gelen ahlakî değerlerin değişmesi ile birlikte eşlerin birbirlerini aldatması çok sık görülen bir vakıadır. Kadınlara erkeğin rahat bir şekilde ilişki kurmasının, balolarda kendi eşlerinin dışında kadınlarla dans edilmesinin ve flört etmenin serbestliği şeklinde başlayan modernlik anlayışı, devamında nikâhsız birlikte yaşamının, gayri meşru ilişkilerin, eşlerin birbirlerini aldatmasının normalleşmesine doğru evrilmiştir. Geleneksel aileler için çok utanç verici olan bu ilişkiler alafranga düşkünü tipler için modern olmanın bir şartıdır. Ancak modern olanlar bile çok büyük bir sorunla karşılaşmakta ve durum karşısında çözümsüz kalmaktadır. Bu gayri ahlakî ilişkiler aileleri yıkmakta, doğmadan çocuklar öldürülmekte, var olan çocuklar ortada kalmakta ve kadınlar çaresiz durumda bırakılmaktadır.

Boşanma

Boşanma Osmanlı toplumunda hoş karşılanmayan ve nadiren görülen bir durumdur. Müslüman Osmanlı erkeklerin eşlerini boşamaları hukuken kolay olmakla birlikte sebepsiz kadın boşamak, dinen uygunsuz bir davranıştır ve cemaat tarafından tasvip edilmezdi.² Ancak zina, şiddetli geçimsizlik gibi zaruri hallerde görülür, zina haricindeki boşanma sebepleri toplum tarafından kötü karşılanırdı. Karısını boşayan adam kadına mehrini ve nafakasını vermek zorundaydı.³

Romanlarda da buna uygun bir tablo ortaya çıkmaktadır. Ailelerin çözülmesi, hemen hemen tüm örneklerde boşanmayla değil, eşlerden birinin ya da ikisinin ölümlüyle neticelenir. Bu durum büyük oranda boşanmanın o dönemde yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Erkeğin karısını boşaması örneğiyle hiç karşılaşmazken, gayri meşru ilişkiler yaşaması sıklıkla görülür. Bununla beraber boşanan kadına namussuzluk sıfatı yüklenirken, kadın kocası namussuz da olsa çocuğunun hatırına kocasının onu aldatmasına razı olur ve yuvasının yıkılmaması için boşanmaz. Kadınlar eşlerinden ayrılmamak için uzun süre sabrederler, başka çıkar yol bulamadığında ayrılığı seçerler.

1 Robert P. Finn, a.g.e., s.119

2 İlber Ortaylı, a.g.e.,s.74

3 Saim Savaş, a.g.m., s.524,525

Alafrangameşrep karakterlere göre boşanmak çok normaldir. Ona göre evlenmekte boşanma olabileceği gibi sevgi ilişkisinde de boşanma mümkündür, sevenlerden biri ayrılmak istediği zaman diğerinin ayrılmama hususunda ısrar etmesi arsızlık, yüzsüzlüktür.

Modern kadın Seviyye kocasına rahatlıkla ondan boşanmak istediğini söyleyebilir. Her ne kadar kocası onu boşamasa da Seviyye onu terk eder. Modern kadında kocasından ayrılma, boşanma korkusu ya da boşanmama uğruna evliliğini sürdürme çabası yoktur.

Boşanan kadına toplum tarafından hoş bakılmadığı için, bu toplumsal baskı boşanmalarda caydırıcı bir unsur olmaktadır. Boşanmayı engelleyici diğer önemli faktör de çocuktur. Eşler çocuklarının hatırına, onlar zarar görmesin diye boşanma yolunu tercih etmezler. Boşanma eşler arasında en son düşünülen, başka bir alternatifin olmadığı durumlarda son çare olarak başvurulmuş bir durumdur.

Romanların hemen hemen tamamına yakınında yıkılan aileler, mutlu olup da bu mutluluğu bozulan aileler konu edilir. Bu durum Batılılaşmayla birlikte toplumsal değişimin aileye yansmasıyla ailede huzursuzlukların, problemlerin artmış olması ihtimalinden ve siyasi ve toplumsal bunalımın yazarlara karamsarlık olarak yansımış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada incelenen romanların birkaç mutlu evlilik dışında hemen hemen tamamında konu edilen mutsuz aile örnekleri üzerinden giderek ailenin mutlu olmasında etkili olan bir takım özellikler tespit edilebilir. Mutlu bir evliliğin ilk şartı eşlerin birbirlerini severek evlenmeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak sadece aşk mutlu olarak başlayan bir evliliğin mutlu bir aile şeklinde devam edebilmesi için yeterli değildir; zira başka bir kadına da aşık olunması aileyi yıkıvermektedir. Bu nedenle eşlerin ahlaklı ve iyi terbiye almış olması, eşler arasında ortak bir kültür paydası, bir dava arkadaşlığının olması önemli görülür. Aile hayatına renk katan, aileyi birbirine daha güçlü bir şekilde bağlayan çocuk ise ve evliliklerin sürdürülmesinde en önemli unsurdur.

Ailelerin dağılmasının temel nedenleri ailede güçlü bir reisin yokluğu, anne babanın çocuklarını yanlış eğitimi, eşlerin birbirlerinin beklentilerini karşılayamamaları, ahlaksız, kötü eş faktörü, eşlerin sadakat, vefa gibi duygulardan uzak olması, eşlerin birbirlerini aldatması ve Batılılaşmayla birlikte gelen özgürlük akımının normalleştirildiği gayri meşru ilişkilerin yaygınlaşması olarak ortaya çıkmaktadır. Batılılaşma akımının dönüştürücülüğü ailenin dönüşümüne ve dağılmasına etki ederken, ailenin sağlam bir yapıda ve bu değişime karşı dirençli olamayışı da aileyi koruyamamaktadır.

Sonuç

Toplumların değişimi hedeflendiğinde, her dönemde, öncelikle aileye ve aileyi aile kılan değerlere nüfuz edilmeye çalışılmaktadır. Zira aile gelenekleri, toplumun manevi değerlerini, dini koruyucu ve sonraki nesle taşıyıcı bir niteliğe sahiptir. Ailenin bu muhafazakâr niteliği ile toplumsal alanda meydana gelen değişimlere karşın ailenin kendisini korumaya alması ile birlikte toplumun korunması sağlanırken, ailenin değişmesiyle de toplumsal değişim çok büyük bir ivme kazanır.

Toplumumuzun aile yapısı ve aile yapısında meydana gelen değişimleri araştırırken, gelenekselden moderne geçiş sürecinde en önemli kırılma noktasını oluşturan Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma süreci ve bu dönemdeki toplumsal değişimin incelenmesi, tarihsel ve toplumsal süreklilik arz eden bir sürecin temellerinin aydınlatılması noktasında çok önemlidir.

Söz konusu dönemde toplumun değişimi hedeflenirken, bu yöndeki çabalar büyük oranda aile üzerinden yürütülmüştür. Osmanlı'nın 19.yüzyıl düşünsel alandaki tartışmalarının ve toplumsal alandaki değişimlerinin merkezinde aile vardır. Aile kurumunun oluşumunu sağlayan evlilik müessesesi, görücülük geleneği, çok kadınla evlilik, geleneksel ailede bireylerin birbirleriyle ilişkileri, eşlerin rolleri ve görevleri, kadınların hakları ve kadınlara boşanma hakkının tanınması gibi meseleler dönemin en çok tartışılan konuları olmuştur. Dönemin en önemli yazınsal kaynaklarından romanlarda da bu konuların yoğunluklu olarak işlendiğini, topluma yön verme amacıyla yazılan dönemin romanlarının modernleşme yönündeki değişime ön ayak olduklarını ve değişimin ne boyutlarda yaşanabildiğini gözlemlemekteyiz. Geleneksele alabildiğine eleştiri yapılırken, Batılı ve modern olanın 'özgürlükçü' söylemlerle yüceltiği bu süreçte, yapılan düzenlemelerle birlikte de insanların zihinlerindeki aile mefhumları ve toplumun aile yapısı büyük bir değişime uğramıştır.

Tabii bu dönemde bahsedilen değişim henüz İstanbul ve diğer merkez şehirler için ve yine Batılılaşmayla ilk elde temas eden kesim ile toplumun üst ve orta sınıf aileleri için geçerlidir. Değişim buralardan başlamış, daha sonraki yıllarda diğer şehirlere yayılmış ve bilinçli bir politikayla zorunlu bir değişim projesi yürütülmüştür. Ayrıca kaynak olarak aldığımız romanları yazan yazarların da Batılılaşma temayülü ile ilk ve doğrudan muhatap olan kesim içinde bulduklarını, yazdıkları romanlarda kendi içinde buldukları çevreyi ve sorunları konu edindiklerini ve yine dönemin karamsar havasından etkilenerek olumsuz örnekleri sıklıkla işlediklerini de ilave etmek gerekir. Bu durumda yazıda bahsedilen ailenin özellikleri ve değişimi meselesinin sözünü ettiğimiz kesimle ilgili bilgiler olduğunu, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan Anadolu halkı hakkında bilgilerin elimizde bulunmadığını akıldan tutmalıyız. Bu durumda söz konusu değişimin belli bir kesimde yaşandığı, ancak basın, hikâye ve romanlar yoluyla bugününün televizyon programlarının etkisi gibi topluma sirayet etmeye başladığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Adivar, Halide Edip; Handan, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1978
- Adivar, Halide Edip; Mevut Hüküm, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1968
- Adivar, Halide Edip; Raik'in Annesi, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967
- Adivar, Halide Edip; Seviyye Talip, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967
- Ahmed Rıza, Vazife ve Mesuliyet –Kadın-, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993
- Ahmet Mithat Efendi, Bekarlık Sultanlık mı Dedin, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993
- Ahmet Mithat Efendi; Felatun Bey ile Rakım Efendi, Akçağ Yay., Ankara, 2000
- Ahmet Mithat Efendi, Jön Türk, Akçağ Yay, Ankara, (tarihsiz)
- Arı, Halûk Sena; Osmanlı'da Aile Hayatı, Nesil Yay., İstanbul, 2000
- Baykara, Tuncer; Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992
- Çakır, Serpil; Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Arayışı, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992
- Doğan, İsmail; Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992
- Duben, Alan & Behar, Cem; İstanbul Haneleri, Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940, İletişim, İstanbul, 1998
- Esen, Nüket; Türk Romanında Aile Kurumu, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991
- Fatma Âliye Hanım; Muhadarat, Akçağ Yay., İstanbul, 1996
- Finn, Robert P.; Türk Romanı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2003
- Gökalp, Ziya; Aile Ahlakı, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; Metres, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1965
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; Mürebbiye, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1965
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; Şıp Sevdî, Özgür Yay., İstanbul, 2005
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; Kiralık Konak, İletişim Yay., İstanbul, 1997
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; Sodom ve Gomora, İletişim, İstanbul, 2000
- Kurnaz, Şefika; Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1990
- Mizancı Mehmet Murat Bey; Turfanda mı, Turfa mı?, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1980
- Moran, Berna; Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim, İstanbul, 2002
- Nabizade Nazım; Zehra, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969
- Namık Kemal; İntibah, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971
- Namık Kemal, Aile, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993
- Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yay., İstanbul, 2001
- Ortaylı, İlber; Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yay., İstanbul, 2004
- Parla, Jale; Babalar ve Oğullar, İletişim Yay., İstanbul, 1990
- Parla, Jale; Tanzimat Edebiyatı'nda Siyasi Fikirler, iç. Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, İstanbul, İletişim, 2001
- Samipaşazade Sezâi; Sergüzeşt, Akçağ Yay., Ankara, 2000
- Savaş, Saim; Fetva ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992
- Şemsettin Sami; Kadınlar, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993
- Şemsettin Sami; Taaşuk-ı Talat ve Fitnat, Morpa Kültür Yay., İstanbul, 1992
- Toprak, Zafer; II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992
- Tüccarzade İbrahim Hilmi, Aile Hayatımızda Avrupalılaşmanın Tesiri, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türkiye, Cilt 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1993
- Uşaklıgil, Halit Ziya; Aşk-ı Memnu, Özgür Yay., İstanbul, 2002
- Uşaklıgil, Halit Ziya; Kırık Hayatlar, I-II Cilt, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1968
- Uşaklıgil, Halit Ziya; Mai ve Siyah, Özgür Yay., İstanbul, 2005
- Yüksel, Hasan; Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile, iç. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992

4.OTURUM: AİLENİN GELECEĞİ

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Bedri Gencer

Osman ıtlak
Yürürlükteki Aile Hukuku ve
Ailenin Geleceği

Necla Koytak
Sevgi ve Erdem Toplumu için Temel Eğitim Modeli:
“Her Anne Bir Okul”

Prof. Dr. Mustafa Aydın
Ailenin Geleceği

Abdurrahman Arslan
Yeni Bir Sosyal Dünya İçin; Eve Dönüş

YÜRÜRLÜKTEKİ AİLE HUKUKU VE AİLENİN GELECEĞİ

Av. Osman Çıtlak

Prof. Dr. Bedri Gencer

7 Nisan 1968'de Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1991'de Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1993'de Marmara Üniversitesi'nden iktisat tarihi yüksek lisans, 1998'de İstanbul Üniversitesi'nden uluslararası ilişkiler doktora derecesi, 2004'de siyaset bilimi doçenti unvanını aldı. 2009'da Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nde profesör oldu.

Halen adı geçen üniversitede Sosyoloji Bölümü başkanlığını yürütmektedir. Profesyonel yazı hayatına 1986'da zamanın önde gelen dergisi İlim ve Sanat'ta başlayan Gencer'in birçok popüler ve akademik dergide Türkçe ve İngilizce makaleleri yayımlandı. Öğrencilik yıllarında İngilizce ve Arapça'dan makale ve kitap tercüme yaptı. 1986'da Argos dergisinde yayınlamaya başladığı, belli başlı antolojilere giren şiirlerini kitaplaştırmadı. İslam'da Modernleşme, 1839-1939 (Ankara: Lotus, 2008) ile Hikmet Kavşağında Edmund Burke ile Ahmed Cevdet (İstanbul: Kapı, 2011) adlı iki eseri yayımlandı. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Av. Osman Çıtlak

1966 yılında Giresun/Tirebolu'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini doğum yeri olan Tirebolu'da tamamladıktan sonra, 1983 yılında İstanbul Ümraniye lisesinden mezun oldu. 1988 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1989 yılında avukatlık stajını tamamladı. 1989 yılından bu yana Trabzon Barosu üyesi olarak avukatlık yapmaktadır.

Büyük birlik partisinde merkez ilçe Başkanlığı ve il Başkanlığı yaptı. Daha sonra siyaseti bıraktı.

28 Şubat sürecinde farklı dünya görüşünden arkadaşları ile empati grubunu kurarak darbeye karşı bilinç oluşturmak için çalışmalar yaptı.

Yerel televizyonlarda, hukuk ve siyaset içerikli programlar yaptı.

Halen Trabzon'da avukatlık mesleğini ifa etmekle birlikte, AKV Trabzon şubesinde yönetim kurulu üyeliği ve Trabzon Cezaevi izleme kurulu üyeliğini devam ettirmektedir.

Evli ve 4 çocuk babasıdır.

I-GİRİŞ

İnsan, yaratılışı gereği hayatını toplum içinde sürdürmek zorundadır. Toplum içinde yaşamının tabii yolu da aile halinde yaşamaktır. Ancak, gerek toplumda gerekse ailede birlikte yaşayan insanların bencil ve çıkarıcı duygularının içinde buldukları yapıya etkilerini kontrol altına almak için, kuralların konulması zaruridir.

“Mutlak İyi” yi hedefleyen din kuralları, “Toplumsal Yarar” ilkesinden kaynaklanmış olan örf ve adet kuralları, “İyi” fikrinin gerçekleşmesine çalışan ahlâk kuralları ve “adalet”i gerçekleştirmeye çalışan hukuk kuralları toplumsal yaşamı düzenleyen kurallara örnek olarak sayılabilirler.

Hukuk, çok farklı tanımları yapılmış bir terimdir. Sosyal bilimler ve konuların terimleri için geçerli olan tanım zorluğu hukuk için de geçerli olup, kuşatıcı ve dolayısıyla yenisine ihtiyaç hissedilmeyen bir tanıma sahip olamamıştır. Ancak buna rağmen elbette ki yaygın kabul görmüş tanımları da vardır.

Son derece genel yaklaşımla yapılmış şu tanımı bu kategoride değerlendirebiliriz: *Hukuk, fertlerin ve toplumun ortak menfaatini sağlamak amacıyla konulan ve kamu otoritesi tarafından güvence altına alınan kaide ve kurallar bütünüdür.* Bu tanımın yanı sıra hukukla ilgili birçok yayında kolaylıkla bulunabilecek şu tanım da ,eksiklerine ve eleştiriye açık yönlerine rağmen yaygın olarak bilinen ve kabul görmüş tanımlardan birisini oluşturmaktadır: *Hukuk, belirli bir zamanda, belirli bir toplumdaki ilişkileri düzenleyen ve uyulması devlet zoruna bağlanmış kurallar bütünüdür.*

Bilindiği gibi ahlak kuralları da uyulması gereken kurallar bütünüdür. Ancak ahlak kurallarına uyulmaması halinde devlet gücüne bağlı bir müeyyide ile karşı-

laşılmaz. Genel bir ifadeyle, ahlâkın daha çok *değer*, hukukun ise *norm* karakterli olduğunu söyleyebiliriz. Esasında her ikisi de toplum içinde işleyen ve değerlemlerde kullanılan standartlardır. Fakat değerler belli durum ve şartlarda arzulanı gösterirken, normlar ise değerlere oranla oldukça emredici ve zorlayıcı tarzda nelerin yapılabileceğini ve nelerin yapılamayacağını göstermektedir.

Ahlâk gücünü daha çok vicdandan alır ve bu itibarla bireysel karakterlidir. Hukuk ise devletin maddî ve zorlayıcı müeyyideleriyle gücünü gösterir ve kolektif karakterlidir. Ahlak kurallarına uymayan birey, kendi vicdanının veya toplumun müeyyidesi ile karşı karşıya kalır. Vicdan azabı hissetmek, kınanmak, sosyal dışlamaya uğramak söz konusu müeyyidelerin en sık karşılaşılan örnekleri arasında yer alır. Dolayısıyla bu müeyyideleri önemsemeyen bir kimse için ahlak kurallarının zorlayıcı bir etkisi olmayacaktır.

II-AİLENİN DÜZENLENDİĞİ KANUNLAR

Bu yazının en genel manada konusunu aile kurumu oluşturmaktadır. Aileyi, aile kurumunun yapısal ve işlevsel açıdan korunmasını dikkate alarak hukuk ve ahlak karşılaştırması yapılacak olursa söylenebilecek en kısa yargı şundan başkası olmayacaktır: Bireyin sosyalleştirip topluma uygun bir üye haline getirilmesinde ve toplumun sürekliliğini sağlamada muadili olmayacak kadar önemli ve değerli bir sosyal kurum olan ailenin korunup geliştirilmesini sadece ahlak kurallarına havale etmek doğru bir yaklaşım olamaz. Kamu gücünü arkasına almış pozitif hukukun öncelikle ve özellikle devrede olması ve ailenin korunup geliştirilmesini güvence altına alması zorunludur.

Elbette ki her hukuk sisteminin genel ve özel amaçları vardır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki mevcut hukuk sisteminin aileyi korumak gibi bir amaca sahip olma iddiasında olduğunu tespit edebiliyoruz. Bu aile kurumunun birey ve toplum için önemi dikkate alındığında olması gereken bir durumdur.

Aile ilgili mevzuat incelemesine öncelikle anayasa ile başlamak gerekir şöyle ki: Anayasa'nın 41. maddesinde : *Devlet Türk toplumunun temelidir, eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ananın ve çocukların korunması... için gerekli tedbirleri alır*,demektedir. Anayasanın 20. maddesinde ise, *Herkes aile hayatının gizliliğine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz* denilmek suretiyle aileyi koruma amacı biraz daha ayrıntılı şekilde ifadesini bulmuştur.

Anayasanın bu düzenlemesinin yanında aile ile ilgili olarak Medeni Kanunda Aile Hukuku düzenlenmiş, 4320 sayılı Ailenin korunmasına dair kanun çıkarılmıştır. Medeni Kanunun yanında, TCK'daki zinayı suç kabul etmeyen anlayış da aileyi ilgilendirmektedir.

Bu yazıda yukarıda sözünü ettiğimiz mevzuat yani Anayasa TMK ,KCK ve 4320 sayılı Ailenin korunmasına dair kanun ele alınarak, mevcut düzenlemelerin aileyi koruma amacına hizmet edip etmediği, "koruma" amacına yönelik düzenlemelerin yeterlilik düzeyi, mevcut mevzuatın uzun yıllar uygulanması durumunda ailenin yapısal ve işlevsel özelliklerinde, sosyal yapıda, aile değerlerinde, kişilerin hak-yükümlülüklerinde ne gibi değişikliklere ve oluşumlara yol açabileceği üzerinde durulacaktır. Tüm bunların üstünde cevaplanmaya çalışılacak en temel soru ise Anayasada mevcut hukuk düzeni aileyi korumak iddiasında olduğunu söylemesine rağmen,*Mevcut mevzuatla aile korunabilir mi?* sorusu olacaktır.

III- ESKİ TMK İLE YENİ TMK'NİN MUKAYESESİ

Bilindiği gibi 743 sayılı Türk Kanun-u Medenisi, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile değiştirilip 22.11.2001 tarihinde kabul edilmiş ve 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Şu anda yürürlükte bulunan 4721 sayılı TMK'nın genel gerekçesinde farklı yerlerde ısrarla vurgulandığı gibi TMK'da en esaslı değişiklikler Aile Hukukunda yapılmıştır.

Aile Hukukunda yapılan bu geniş çaplı değişikliğin gerekçesi TMK'nın genel gerekçesinde ise şu şekilde ifadesini bulmuştur: *Aile Hukukunda yapılan değişikliklerle kadın erkek eşitliğini zedelediği iddia edilen hükümlerde önemli değişiklik yapılmış, modern hukuk sistemlerinde benimsenmiş olan eşitlik ilkesi yeni düzenleme ile daha da pekiştirilmiş, bu ilkeye ters düşen düzenlemelerin hepsi değiştirilmiştir.* Yine aynı genel gerekçenin hemen girişinde, yürürlükten kaldırılan 743 Sayılı TMK'nın gerekçesini kaleme alan dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un yazdığı metin sadeleştirilerek genel gerekçenin bir bölümü olarak iktibas edilmiştir.

Bu gerekçede Mahmut Esat Bozkurt dönemin şartları içerisinde yeni bir TMK'nın yapılmasının ve/veya bunu yabancı bir ülkeden almanın gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir: *Türk Medeni Kanun tasarısı yürürlüğe konulduğu gün ulusumuz on üç yüzyılın kendisini çeviren hastalıklı inançlarından ve kargaşadan kurtulmuş, eski uygarlığın kapılarını kapayarak yaşam ve verimlilik getiren çağdaş uygarlığın içine girmiş bulunacaktır.* Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, TMK ile bir toplum mühendisliği amaçlanmıştır. Hedeflenen toplum mühendisliğinin gereği olarak da toplumu geleneksel kültüründen, hayat tarzından, kökleşmiş inanç sisteminden koparmaktan bahis açılmış ve bunun sağlanmasıyla *çağdaş uygarlık* gibi tarifi herkese göre değişen bir hedef için yabancı kanunu iktibas edilmiştir.Burada amacın Batı Kültürünü egemen kılmak olduğu açıktır. Bu hiç kuşku yok ki bir başka söyleyişle amaçlanan şey, bir medeniyet havzasından diğer medeniyet havzasına geçmektir. Değişimi gerçekleştirmek için çıkarılan 743 sayılı yasadaki düzenlemeleri dahi yeterli bulmayan

kanun koyucu, tüm çabalara rağmen Batı kültürünü topyekûn kabul etmeyen topluma *modern hukuk sistemlerinde benimsemiş* ilkeleri dayatmaya yönelik yeni bir düzenleme daha yapmıştır. Düzenlemede en büyük pay ise aile hukuku aittir.

Aile hukukunda yapılan değişikliklerin gerekçesinde dazenlemelerde dikkate alınan en önemli unsurun, kadın-erkek eşitliği olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bu kapsamda olmak üzere yapılan en önemli ve dikkat çekici değişiklik ise mal rejiminde yapılan değişikliktir. Yapılan düzenleme ile mal rejimi değiştirilmiş, eskiden *mal ayrılığı* esas alan mal rejimi *edinilmiş mallara katılıma dönüştürülmüştür*. Hukuk değişir ve değişmelidir de. Yeni şartlar hukukun değişmesinde temel belirleyicidir. Ancak değişimin genel ilkelere, toplumun temel değer ölçülerine aykırı olması beklenemez. Bu dikkate alınarak mal rejiminde yapılan değişikliğin nedeni araştırılacak olursa, ilginç bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır.

Görülen o ki değişikliğin gerekçesi mevcut şartlarda bir değişim değil, yürütülmekte olan toplum mühendisliğinin bir sonucudur. Şöyle ki; bilindiği gibi 743 sayılı TMK İsviçre'nin Nöchatel Kantonundan iktibas edilmişti. Son yıllarda İsviçre kendi medeni kanunu değiştirmiştir. Bu durum Türkiye'deki Medeni Kanun ile model alınan İsviçre Medine Kanunu arasında farklılığa yol açmıştır. Genel gerekçede de belirtildiği gibi mal rejimine ilişkin düzenlemeler küçük bazı farklılıklara rağmen esasen yine İsviçre'den alınmıştır. Yani Türkiye'nin toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik şartlarında gerçekleşen bir değişikliğin sonucunda mal rejiminde değişikliğe gidilmemiş, sırf İsviçre medeni kanunu ile uyumlu olma çabasıyla söz konusu değişiklik gerekli bulunmuştur.

İşte bu aşamada sosyal şartları, sosyal gerçekliğin gereklerini dikkate alarak sormak gerekiyor: Mahmut Esat Bozkurt'tan bu yana hiçbir şey değişmedi mi? Hala, sosyal gerçekliğe aykırı bir yaklaşımla kanunlarımızı yabancılardan iktibas ederek medenileşmeye mi çalışıyoruz? Kanunlarımızı madem tercüme ile oluşturacağız o halde bunca hukuk fakültesine, bunca öğretim üyesine ne gerek var? Yoksa milletin içinden çıkan hukukçulara güven mi yok?

TMK'da yapılan değişiklik aile kurumu açısından dikkate alındığında, sosyal şartların farklılığı gibi reddi mümkün olmayacak bir olguyu da dikkate alarak *Tercüme kanunlarla ailenin korunması mümkün müdür?* gibi sosyal gerçekliğe vurguda bulunan soruyu sorma zorunluluğu vardır. Üzerinde kolaylıkla ittifak yapılacak bir durum olarak ifade etmek gerekirse, bir başka toplumun hukuk sistemini olduğu gibi iktibas etmek sosyal gerçeklikle, bu gerçekliğin gerektirdiği toplumların farklılığıyla çatışır ve dolayısıyla hukuku işlevini yerine getiremez olur. Ancak şurası son derece açıktır ki, Aile Hukuku hiçbir şekilde iktibasla düzenlenebilecek bir alan değildir. Zira toplumun yapıtaşı aile olduğu gerçeği ışığında ifade edilecek olursa, aile

kurumunun yapısında ve işlevinde gerçekleştirilecek değişim ve dönüşümler tüm toplumsal yapıyı sıkıntıya sokar. Üstelik toplumların farklılığında en temel ayrıştırıcı unsur aile yapısının, aile kurumunun işlevinin ve aile değerlerinin farklı oluşudur. Her milletin örf, adet, inanç ve tarihsel tecrübesine göre aile hukukundaki uygulamaları da farklı olacaktır. Buna rağmen hukuk iktibas yoluyla oluşturulursa, o hukuk vatandaşların gönül rahatlığı ile uydukları bir kurallar bütünü değil, arkasından dolanılmaya çalışılan angarya olarak algılanacaktır.

Medeni hukuk profesörü Mustafa Dural Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku (Filiz kitapevi İstanbul 2011) kitabının 6ve 7.sayfasında aile hukukunun devrimci niteliğinden bahseder ve bu niteliği açıklarken: *"Medeni Kanun aileyi dinin otoritesinden çıkarmıştır. Aile Hukukumuzun en devrimci yanı budur . Anayasanın 174. maddesi bu hususu bir inkılap hükmü olarak korumaktadır.*

Birinci önemli husus nikahın geçerli olması için dini nikah zorunluluğunun ortadan kaldırılması, ikincisi ise dini nikahlı evliliklerin serbest birleşme, çocukların evlilik dışı sayılmasıdır" demektedir.

Bu ifadelerden de anlaşılacaktır ki, aile hukukunun amacı aileyi toplumsal bağlarla birbirine bağlamak değil toplumsal dini bağlardan koparmak için devrim yapmaktır.

Aile kurumunun toplumdan topluma farklı oluşu Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini belirleyen Lozan Anlaşmasında kabul görmüş ve anlaşma metninde açıkça ifadesini bulmuştur. Lozan Anlaşmasınının 42. Maddesinde aynen şu hüküm yer almaktadır: *Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla (statüleriyle, aile hukukuyla) kişisel durumları (statüleri, kişi halleri) konularında, bu sorunların adı geçen azınlığın görenek ve geleneklerine göre çözülmesine elverecek tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Avrupa hukukçuları arasından birlikte seçecekleri bir hakemi, üst hakem olarak atayacaklardır. Türk Hükümeti sözün geçeri azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara her türlü korumayı sağlamayı taahhüt eder. Aynı azınlıkların halı hazırda Türkiye'de bulunan vakıflarına, dini ve hayır kurumlarına her türlü kolaylık sağlanacak ve izin verilecektir. Ve Türk Hükümeti yeni dini kurum ve hayır kurumu kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgeme-yecektir.*

Bu hükümlerle gayr-i Müslimlere özellikle aile hukukunda kendi örf adet gelenek ve göreneklerine göre uygulama yapılması hakkı verilmiştir.

Sözleşme maddesi, özellikle aile hukukunun milliğinin ne kadar önemli olduğu-

nun ve bir ülkenin azınlık vatandaşları için bile hâkim kesimin kanununun uygulanmasının amaçlanan dışında sonuçlara neden olabileceği gerçeğinin tescilinden başka bir şey değildir. Bir ülkedeki alt kültür mensuplarının aile hukuklarının bile farklılığının sosyal gerçekliğin gereği olarak kabul edilmesine karşılık, hâkim/çoğunluk kesimin kanunlarının iktibas yoluyla oluşturulması en iyimser ifadeyle bir çelişkidir.

Tarihsel bir gerçeklik olarak ifade edilecek olursa konu bağlamında ilginç bir durumda yaşanmıştır. Lozan antlaşmasının 42. Maddesi ile özel hakka sahip olan azınlıklar 1926 yılında İsviçre'den alınan 743 sayılı MK'dan sonra bu haklarından vazgeçerek hâkim millete dayatılan kanuna tabi olmayı tercih etmişlerdir. Mecelle yürürlükte iken hâkim milletin Aile Hukukuna tabi olmayan azınlıklar şimdi niçin hâkim milletin hukukuna tabi olmuştur?

Bu noktada şunu vurgulama ihtiyacı hissediyorum. Genel olarak 743 sayılı kanunun da aileyi koruduğunu, güçlendirdiğini söylemek mümkün değildir. Bu nedenle değiştirilmesi bir zorunluluktan ancak bu şekilde değiştirilmemesi gerekirdi. Zira gerçekleştirilen değişiklik öncekine ilaveten yeni problemlere zemin hazırlamış, aile kurumunu daha geniş ve kapsamlı olumsuz etkilerin muhatabı haline getirmiştir. Son yıllarda evliliklerin azalması, boşanmaların artması, evlilik dışı beraberliklerin meşru görülmeye başlaması ile uygulanan kanunun olumsuz etkileri arasında çoğu zaman doğrudan ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere tek tek MK'nun aile hukuku ile ilgili maddelerinin değerlendirilmesine geçmeden bir hususa daha dikkat çekmekte yarar vardır.

Kanunlar sadece kural koyma işlevini gerçekleştirmezler; konulan kurallar yıllar içinde uygulandıkça giderek bu kanunlara göre hayatı tanzim edip insanların zihinlerini de şekillendirirler. Yürürlükteki kurallara göre hayatını şekillendiren insanlar ister istemez hayata, olaylara, insan ilişkilerine mevcut hukuka göre bakacaktır. Mesela 1000 yıl İslam hukukuna göre yaşayan bir toplumun İslam'ı dikkate alarak hayata, olaylara, insan ilişkilerine bakacağı kesindir. Kendisi İslamlaşmayan bu topluma ait fertler dahi sosyal bir aidiyetle bu kurallara göre düşünecektir. Bu nedenle yabancı bir medeniyet havzasındaki milletlerin hukukunun iktibas uzun yıllar içinde toplumumuzun zihniyetinin bir başka medeniyet havzasındaki insanlarınki gibi çalışması sonucunu doğuracaktır. Bu aşamada sorulması gereken soru şudur: Mevcut kanunun uygulanması durumunda milletimizin bir kuşak sonraki gençleri acaba hayata nasıl bakacaktır? Metnin ilerleyen aşamasında bir başka misalle zihni dönüşüme dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Aileyi konu edinen konuşmalarda sıklıkla dile getirilen bir ön kabul vardır. Bu, batı toplumlarında aile kurumunun çöktüğü ancak bizde hala ailenin sağlam ve ayakta olduğu kanaatidir. Acaba gerçekten öyle mi? Öncelikle Batı toplumlarının bu

hale nasıl geldiği sorgulanmalıdır. Zira Batının kadim kültüründe de aile kutsaldır. O halde niçin Batı toplumlarındaki aile kurumu bir problemler yumağına dönüşmüştür. Bunun sadece ahlaki değerlerin zayıflaması ile açıklanması mümkün müdür? Yoksa gerçekleştirenlerin asıl sorumlusunun yüz yıllardır uygulanan hukuk sistemi olduğunu mu söylemek gerekmektedir. Bu husus bildiğimiz kadarıyla üzerinde inceleme yapılmış bir alan değildir. Ancak kanaatimiz Batının bu günkü durumunda mevcut hukukun etkisi küçümsenemez derecededir.

Toplumsal kurumlar ile bu kurumlardan birisi olan hukuk arasındaki güçlü ilişki dikkate alındığında bu tespitin hiçte sübjektif bir yargı olmadığı anlaşılacaktır. Birde biz gerçekten iyi miyiz? Görünen o ki hiçte iyi durumda değiliz. TÜİK'in istatistiksel tespitleri bunun her gün yeni bir alandan hareketle cevabını vermektedir. Üstelik İsviçre'den iktibas edilen TMK'nın 75 yıllık uygulamasının toplumun aile değerlerine etkisi araştırılmamıştır. Bu gün bizim toplumumuzda da ailede meydana gelen çözülmeye ilişkin şikâyetlerde kanunların zihniyetimize etkisini görmezden gelmemeliyiz. İsviçre'den iktibas edilen ve aileyi bir ekonomik ortaklık olarak gören kanunla ulaşılabilecek sonucun sağlıklı olmayacağı, ciddi düzeyde değerler çatışması yaşanacağı, aile kurumunun işlevinde radikal değişikliklere ve dönüşümlere yol açacağı kolaylıkla bilinecek hususlardır.

Yürürlükteki medeni kanunu aileye bakışını maddeler üzerinden ele almaya başlamadan birde bugün üniversitelerimizin hukuk fakültelerinde okutulan bir evlilik tarifi üzerinde durmak istiyorum. Medeni hukuk profesörü Mustafa Dural Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku (Filiz kitapevi İstanbul 2011) kitabının 153.sayfasında evliliği: "*Evlilik birliği eşitliğe, ortak görevlere ve karşılıklı saygıya dayalı; temelde eşlerin ortak ve bireysel yaşam alanları arasındaki sınırların kişilik değerlerine esaslı bir koruma sağlayacak şekilde belirgin olarak ayrıldığı eşlerin manevi-duygusal bağlılığının arka plana itildiği, tüzel kişilikten yoksun bir "hukuksal-ekonomik ortaklıktır"* şeklindeki tarifi Öztan ve Ayandan iktibas etmektedir.

Bu tanımda dikkate alınacak husus, eşitlik ve hukuksal- ekonomik ortaklık ile manevi duygusal bağların arka plana itilmesidir. Burada aileye bakış bir ekonomik çıkar birliği olduğu açıktır. Yani aile hukukunun devrimci karakteri görevini yapmış ve aile artık dinin hakimiyetinden kurtularak hukuksal –ekonomik ortaklığa dönüşmüştür.

Yürürlükte bulunan TMK ailenin temeline adaleti değil eşitliği koymuştur. Eşlerin aile bütçesine yapacakları ekonomik katkıların dahi kanunla düzenlendiği bir hukukta eşler artık birbiri için fedakârlıkta bulunmayacak, eşini işletme ortağı veya ekonomik rakibi olarak görecektir. Eşler adaleti değil eşitliği esas aldığı bir başkası için fedakârlık yapmak adeta angarya haline gelecektir. Yaptığı fedakârlığın

karşılığını eşinden ekonomik bir katkı olarak bekleyecektir. Oysa bizim medeniyetimizde hayat sadece eşine karşı değil tüm topluma karşı karşılıksız fedakârlıkla anlam kazanır. Yapılan fedakârlığın karşılığı ise huzurlu bir ailedir.

Kanun koyucu kanunun genel gerekçesinde evliliğin genel hükümlerinde yapılan değişikliklerin büyük çoğunluğunun kadın-erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla yönelik olduğunu söylemektedir.

Bu haliyle Medeni Kanun aileyi bir bütün olarak ele almayı, kadın ve erkek olarak evliliğin taraflarını ele almakta ve tüm düzenlemelerini bu şekilde yapmaktadır. Kanunun referansı eşitlik olduğundan, zaman zaman yaşanabilecek olan eşitsizliklere rağmen adalet temelinde ailenin devamını amaçlamayıp, her aşamada eşitliğin korunmasını amaçlamıştır.

Yapılan düzenlemelerde ,evlilik akdinin taraflarının eşitliğinin sağlanması ,evlilik birliğinin yıkılması pahasına en önemli unsur olarak kabul edilmiştir.TMK'nın evliliğin genel hükümleri bölümünü 743 sayılı kanundaki aynı hükümlerle mukayeseli olarak incelediğimizde görmekteyiz ki,İsviçre'den alınan kanundaki düzenlemeler değiştirilmiştir.

Mesela MK 186 maddesi ile aile konutunun seçimi, evlilik birliğinin yönetimi, giderlere katılma konuları düzenlenirken eski kanundan uzaklaşarak eşitlik ilkesine göre düzenleme yapılmıştır.

Bu düzenlemelere göre; eşler aile konutunu birlikte seçerler, birliği beraberce yönetirler, birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıkları ile katılırlar. Elbette ki hiçbir tartışma, ihtilaf çıkmadan bunlar sağlanabiliyorsa ailede niza çıkmıyorsa buna kimsenin itirazı olamaz. Ancak eşler bu hususta ihtilaf etmişlerse ne olacaktır?

Sorunun cevabından önce, bu konulardaki eski kanun ile yeni kanunu arasındaki düzenlemelerin mukayeselerini yapmakta yarar var. 743 sayılı MK 152.maddesinde müşterek evin seçimi kocaya ait idi. Yine aynı maddeye göre evin reisi erkektir, çocukların ve eşin iâşesi kocaya aittir. 154.maddede ise evlilik birliğini koca temsil eder, kadın da evin ihtiyaçlarında evlilik birliğini temsil eder.

Eski düzenlemelere bakıldığında ailenin geçiminden koca yükümlülük altına sokulmuş ve kadın kendisinden beklenilmeyecek yükümlülüklerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ancak yeni MK eşitlik adına yukarıdaki değişiklikleri yapmıştır. Aile konutunun koca tarafından seçilmesi sebebi ile ne gibi bir problem yaşanmıştır da tarafları karşı karşıya getirecek bir düzenlemeye gidilmiştir, bu belli değildir. Ayrıca eğer eşler aile konutun seçmekte ihtilafa düşerlerse bu ihtilafı kim giderecektir?

Birliği beraberce yönetmek ifadesi ise tamamen aile kurumunun ruhuna aykırıdır. İyi bir ailede tabiatı gereği yapılacak işler zaten birlikte yapılır. Ancak fikir ayrılığı

ortaya çıktığında yönetimin etkisi görülmeye başlar. Burada mutlaka son bir karar merciine ihtiyaç vardır. Kanun koyucu bunu ortadan kaldırmıştır ve ihtilaf halinde ne yapılacağı sorusunu genel kurallara bırakmıştır. Bu husus ise ilerde belirteceğimiz gibi ailenin korunması, geliştirilmesi amacı ile çelişkilidir.

Kanun koyucu kötü örnekleri emsal olarak tüm aile kurumunu tehlikeye atacak bir düzenleme yoluna gitmiş ve sevgi, saygı esasına dayanan aileyi bir arenaya çevirmiştir. Evin giderlerine birlikte katılma kuralı da güya eşitliği sağlamak için getirildiği iddia edilmektedir, fakat maddede katılmanın eşlerin maddi güçleri oranında olacağını söyleyerek bir sınırlama getirmiştir. Bu düzenleme ile kanun koyucu eşitlik ilkesinden ayrılıp adalet ilkesine yaklaşmaktadır.

Sadece bu husus bile ailenin temelinde eşitliği koymanın aile birliğinde eşler için adil bir sonuç doğurmayacağını ispatıdır. Kanun koyucu bu sınırlamayı yaparak zımnen ailenin temelinde adaleti koymanın gerektiğini kabul etmiştir. Bu düzenleme edinilmiş mallara katılımı kanuni mal rejimi olarak kabul eden mevcut sisteme göre tutarlı bir düzenleme olsa da örf ve adetlerimize ve toplum yapımıza aykırı neticeler doğuracaktır.

Bir örnekle açıklamak gerekirse; bir kadına üç kardeşi ile birlikte muristen bir daire kalsa ve bu kardeşlerden biri ekonomik olarak mağdur olsa kardeşler bu dairenin kirasını bu mağdur kardeşlerine bırakmak isteseler, bu bayanın eşi *kanun gereği evlilik birliğine gücün oranında katkıda bulunman gerekiyor* diye itiraz ettiğinde bu mağdur kardeşe yapılmak istenen yardım yapılamayacaktır. Bu kadın mağdur kardeşine yardımda ısrar ederse evlilik birliğine gücü oranında katılmayıp gücünü evlilik birliği dışında kullandığından eşi tarafından tasarrufundan vazgeçirilemezse hakim kararı ile kira payını evlilik birliğine aktarmak zorunda kalacaktır.

743 sayılı MK'nun 159.maddesinde kocasının zımni veya açık müsaadesi ile kadın bir iş veya sanatla iştigal etmekte idi. Anayasa mahkemesi bu maddeyi 29.11.1990 tarihinde eşitlik ilkesine aykırı bulduğundan iptal etti. Yasa koyucu yeni kanunun 192. maddesinde Anayasa Mahkemesi'nin bu iptal kararını dikkate alarak kadının çalışmasında özgür olduğunu ve dilediği mesleği ve işi seçmekte tamamen serbest olduğu düzenlemesine gitmiştir. Ancak kanun koyucu maddenin ikinci fıkrasında, *seçilecek meslek veya işin seçiminde ve yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur* şeklinde bir sınırlama getirmiştir.

Gerek Anayasa Mahkemesinin kararı gerekse kanunun düzenlemesinde ailenin bir birlik olarak devamı, korunması kaygısı yoktur. Tek kaygı vardır taraflar arasında eşitliğin sağlanması. Eşitlik sağlansın fakat evlilik birliği yıkılsın mı sorusunun cevabı askıda kalmaktadır? Kanun koyucu da Gerçekleştirilen düzenlemenin sakıncalarını görmüş olmalı ki 192/2 maddesi ile muğlakta olsa eşlerin tek başına ve eşinin ka-

naatini dikkate almadan meslek ve iş seçiminin ailenin huzuruna ve yararına zarar getireceğini kabul etmiştir. Ancak bu sınırlamanın bir müeyyidesi olmadığından denetlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle de varlığı ile yokluğu arasında bin fark yoktur. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, kanun koyucu *meslek veya iş seçiminde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur* demektedir. *Ya tutulmaz ise* sorusunun cevabı kanunda yoktur. O zaman genel düzenlemeye göre eğer koca evlilik birliğinin huzur ve yararı bu meslek ve iş seçiminde dikkate alınmadığı kanaatinde ise o zaman TMK 195.maddesi gereği hakime müracaat ederek bu meslek veya işin yapılmasının engellenmesini isteyecektir. Bunun dışında ise eşler arasında çıkan tartışmalar evlilik birliğini temelinde sarsmış ise boşanma yoluna gidilecektir. Aile Hukukunu düzenleyen bir kanunun tedbiri baştan alıp boşanmaları en aza indirmeyi amaçlaması şart değildir? En küçük ihtilafı evlilik birliğinin boşanma ile ortadan kaldırılmasını çözüm olarak kabul eden bir anlayış aileyi koruyabilir mi?

İlginç ve önemli olan bir başka nokta da şudur: Taraflar boşanma yolunu değil de hâkime müracaat ederek kadının seçtiği meslek veya işin evlilik birliğinin huzur ve yararı dikkate alınarak bir karar vermesini isteyeceklerdir. Bu durumda kadının çalışmasına hâkim karar vermiş olacaktır. Kadının kocasından muvafakat alması eşitliğe aykırı bulunuyor da niçin evliliğe dışarıdan müdahale ile hâkimden izin alınması özgürlüğün kısıtlanması olarak kabul edilmiyor?

Bu düzenleme dahi evliliğin eşitlik temelinde ele alınmasının yanlışlığı ortaya koymaktadır. Evlilik birliğinin temeli adalet olan bir düzenlemenin kaçınılmazlığı ele alınan her madde ile dahi iyi anlaşılmalıdır kanaatindeyiz.

TMK 197. maddesinde *eşlerden biri ortak hayat sebebi ile kişiliği ekonomik güvenliği veya ailenin huzurunu ciddi şekilde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir* hükmünü getirmiştir. Bu hükme göre ortak hayat sebebi ile ekonomik güvenliği ciddi şekilde tehlikeye düşen eş ayrı yaşama hakkına sahiptir.

Ortak hayat sebebi ile ekonomik güvenliğin ciddi şekilde tehlikeye düşmesi ne demektir? Ekonomik çıkarların tehlikeye düşmesi niçin ayrı yaşama hakkını versin? Aile bir feragat, fedakârlık ve dayanışma kurumu olduğuna göre tam da ekonomik sıkıntılarının olduğu, ekonomik çıkarların tehlikeye düştüğü, ekonomik sıkıntılarının baş gösterdiği bir ortamda eşlerin dayanışmaya ve desteğe ihtiyaçları yok mudur? Bu sıkıntılı dönemde eşlerin ayrı yaşamaları evliliği bir çıkar ortaklığı olarak gören bir anlayışı işaret etmemekte midir?

Bu düzenleme ile ekonomik açıdan iyi günlerde evliliği birlikte sürdürülen ancak yine ekonomik açıdan sıkıntılı günlerde çıkarı tehlikeye düşen eşin diğer eşi yalnız bırakması bir vefasızlık olarak değerlendirilmesi yerine bir hak olarak görülmüştür.

743 sayılı TMK'nın karı-koca arasında cebri icra yasağı vardı. Yeni kanunla bu

kaldırılmıştır. Cebri icra yasağı bir aile olmanın en önemli unsurudur. Zira ailede eşlerin birlikteliği esastır, ayrı gayrıları yoktur.

Kanuni mal rejimi gereği eşlerin malları ayrı da olsa evlilik birliğinde bir eşin diğerinden var olan alacağı için cebri icra serbestisi getirilmesi evlilik birliğinin tabiatına aykırıdır. Bir an için düşünün eşinizden alacağınız var ve eşiniz ödemedi. İcra takibi yapıp eşinizin mal rejimi gereği edinilmiş mal statüsünde olmayan şahsi mallarına haciz koyarak alacağınız tahsil cihetine gidiyorsunuz. Bu durumun aileyi koruma amacına uygun olduğu söylenebilir mi? Bu durumda bu aile birliği sürdürülebilir mi? O zaman kanun koyucunun görevi bu evlilik birliğinin korunması için kanuni sınırlama getirmek midir, yoksa kanuni serbesti ile bir ailenin bir an önce sona ermesini mi sağlamaktır? Elbette olması gereken ikincisidir.

743 sayılı TMK'nın 169.maddesinde kadının şahsi malları ve mal ortaklık rejimine tabii mallarda karı koca arasındaki hukuki tasarruflar Sulh hakiminin iznine tabidir. Bu düzenleme ile kadının korunması amaçlanmışken yeni kanunda bu hüküm kaldırılmıştır. Bu hüküm ile kadına ait taşınmaz malların kocanın aldığı kredilere ipotek edilmesi, kadının eşine kefil yapıp borç altına sokulması engelleniyordu. Bu yasadaki kaynaklanan bir engel olduğundan eşler bu durumu anlayışla karşılıyordu. Şimdi ise bu engel kaldırılmıştır. Ailenin miras kalan bir taşınmazın kocasının borcu için ipotek etmeye mecbur kalan ancak ipotek etmek istemeyen kadın ile kocası arasında ister istemez problemler ortaya çıkacaktır. Yani yine vurgulamak gerekirse eşitlik olsun, sonu ne olursa olsun anlayışı ile yapılan düzenleme kanaatimizce aile birliğinin selametine aykırıdır.

Ayrıca dikkatleri çekmiştir; eşlerin meslek ve iş seçimiyle ilgili nihai düzenlemede hâkimin müdahalesi gerekiyorsa buradaki müdahale niçin kabul edilmemiştir? Müdahale kötü ise birincisine niçin izin verilmiştir, iyi ise niçin burada kaldırılmıştır?

Girişte de belirtildiği gibi yeni MK ile yapılan en önemli değişiklik eşler arasındaki mal rejiminde yapılan değişikliklerdir. TMK'nın 202.maddesinde yapılan değişiklik ile yasal mal rejimi değiştirilmiş ve edinilmiş mallara katılım yasal mal rejimi olarak kabul edilmiştir.743 sayılı TMK'da yasal mal rejimi mal ayrılığı mal rejimidir. Genel gerekçede de belirtildiği gibi İsviçre'de de MK'da yapılan değişiklik ile mal rejimi değişmiş 1 Ocak 1988 de yürürlüğe giren yasa ile edinilmiş mallara katılım yasal mal rejimi olarak kabul edilmiştir. Genel gerekçede açıkça belirtildiği gibi kaynak kanununun 196-220 maddeleri küçük değişiklik ile bizim kanunumuza aynen alınmıştır.

Bu düzenleme ile kabul edilen yasal mal rejimi de aileyi bir bütün olarak korumayı geliştirmeyi hedeflememektedir. Bu düzenlemeler aileyi bölerek ailenin taraflarını bağımsız olarak dikkate almaktadır. Bu bağımsız ele alış tarzı giderek ailenin başından itibaren her iki tarafın kendi ekonomik çıkarlarını düşünerek hareket

etmekte oldukları kabulüne dayanmaktadır. Uygulamada gördüğümüz örnekler açıkça göstermektedir ki eşler malları başkaları üzerine kaçırarak uygulamayı geçersiz hale getirmekte ve yeni problemlerin oluşmasına neden olmaktadır. Birbirinden ekonomik çıkar için mal kaçırmak ve bunun hukuki bir mecburiyet altında kalmamak için yapmak aileyi koruyan bir düzenlememidir? Bu konuda bir örnek :**Yargıtay 6'ncı Hukuk Dairesi evli iken eşinin yazılı izni olmadan bozdurulan takıların boşanma durumunda karşı tarafa iadesi yönünde karar aldı. Karara göre, evli iken bozdurulan altınların eşin rızası ile bozdurulduğu ispat edilemediği takdirde boşanma durumunda altınların karşı tarafa faizi ile ödenmesi gerekiyor. Yargıtay Genel Kurulu'nun gerekçeli kararı şöyle: "Davada kadının rızası ile, katkı amacıyla bozdurulmak üzere ziynet eşyalarının verildiğine dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Evin ihtiyacı için bozdurulan ziynet eşyalarının rıza ile ve iade şartı olmaksızın verildiğini davalı koca ispatlamak zorunda olup, somut olayda davalı koca bu durumu ispat edemediğinden dava konusu ziynet eşyalarının davacıya iadesi ile mükelleftir."**

Aile içinde bir ihtilaf çıkıp boşanma ihtimali belirdiğinde evlilik boyunca daha fazla mal edinmiş olan taraf boşanma sonucunda ne kadar zarar edeceğini diğer taraf ise ne kadar kazançlı çıkacağını hesap etmektedir bu mal rejiminde. Bu ise ihtilaf halinde evlilik birliğinin devamı için girişimlerde bulunmak yerine en az zararla bu süreci atlatmak için yapılan girişimlere kapı açmaktadır. Mal ayrılığı rejiminde boşanma sonucunda meydana gelecek ekonomik kazanç veya kayıp ihtimali olmadığından mal ayrılığı rejimi toplumumuzun aile yapısına ve anlayışına daha uygundur. Bu sebeple mevcut kanuni mal rejiminin ailenin korunması amacına hizmet edeceği kanaatinde değilim.

Bu aşamada birde boşanma esnasında hükmedilen yoksulluk nafakası üzerinde durmakta yarar var. Zira meslek hayatım boyunca birçok kez tanık olduğum üzere yeni bir aile kurma düşüncesini özellikle ikinci evliliğini yapanlarda engelleyen koulardan biri de budur.

Zira TMK'nın 175.maddesinde yoksulluk nafakasını düzenlemiş ve boşanma sebebi ile yoksulluğa düşen tarafa diğer tarafın geçimi için verdiği *süresiz* katkı olarak tanımlanmıştır. Bu nafakadaki süresizlik ciddi bir problemdir. Şöyle ki, bir kez evlenip bu evliliği yürütemeyip boşanan ve eşine nafaka ödeyen kişi yeniden evlenmekte ciddi tereddütler geçirmekte ve nafaka adeta mali bir yük olarak kalmaktadır. Bu hüküm yeniden aile kurmak isteyenleri bu karar ve isteklerinden vazgeçirici bir fonksiyon icra etmektedir. Oysa kanunun amacı aileyi korumak ise aile kurmayı kolaylaştırıcı ve teşvik edici düzenlemelere gitmesi gerekir. Bu haliyle bu hükmün de aileyi korumadığı açıktır. Bireyleri evlilikten kaçınır hale getirmekte veya yasal olma-

yan birlikteliklere zemin hazırlamaktadır. Şöyle ki, bu düzenleme suiistimale de son derece açıktır. Zira lehine nafaka takdir edilen eşin evlenmesi halinde nafaka sona ereceğinden nafaka alan eş resmi nikâh yapmadan nikahsız birlikte yaşamaktadır. Nafaka ödeyen eşin yapması gereken hafiye gibi çalışıp bu durumu ispat etmektir aksi takdirde ömür boyu nafaka ödemek durumunda kalacaktır. Bu durumda nafaka alabilmek için nikâhsız birlikte yaşamı teşvik edici bir fonksiyon icra etmektedir.

SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU İÇİN TEMEL EĞİTİM MODELİ “ HER ANNE BİR OKUL”

Necla Koytak

Necla Koytak

Erzurum’ da doğdu. İlk, Orta ve Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesindeki yüksek öğrenimini Erzurum’ da tamamladı. 5 yıl Ankara’ da Devlet Su İşleri genel Müdürlüğü’ nde, Etüt ve Plan Mühendisi olarak çalıştı. Daha sonra, İstanbul Edebiyat Fakültesi’ nde Pedagoji (Eğitim Bilimleri) okudu. Özel ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik ve idarecilik yaptı.

1988 yılından bu yana, kendisiyle aynı düşünce ve idealleri paylaşan eğitimci arkadaşlarıyla birlikte oluşturduğu “Kadınlardan Topluma Eğitim Grubu” ile “HER ANNE BİR OKUL” adı altında, geniş kapsamlı ve bütünlüklü bir müfredat çerçevesinde genç kız ve kadınlara yönelik eğitim programları düzenlemektedir.

Necla Koytak , toplumun yarı nüfusunu oluşturmalarına ve toplumun tümünü yetiştirmelerine rağmen neredeyse “tarih dışı” kalmış kadınların, aile içi işlevlerde ve toplumsal alanda etkili ve dönüştürücü özne konumlarını destekleyici kapsamıyla bu eğitimin, kadınlara, hayata, topluma ve tarihe müdahale gücü ve yeteneği kazandırdığı ve onları tarih yapan özneler olmaya isteklendirdiği yönündeki gözlemlerinden ve bunları destekleyen bilimsel gerçeklerden yola çıkarak “toplumu kucaklayan temel bir eğitim” olarak yerleşik hale gelmesi için çaba göstermektedir.

Bu cümleden olarak, hem “Eğitim üretim içindir” düşüncesinin temellendirdiği modern eğitim anlayışıyla insanı öteleyen ve yalnızca profesyonel eğitime kilitlenmiş olan Milli eğitim sistemindeki hem de giderek aynı anlayışın hükmü altına giren ana babaların çocuk yetiştirme sistemindeki “İnsanlık Eğitimi” ne dair boşluğa dikkat çekerek, bunun yanında “insan gelişimi ile toplumsal gelişim arasındaki dinamik ilişki” ye işaret ederek, “Eğitimli kadınlar” eliyle fertlerin, giderek toplumun, “insani çerçevede” çok yönlü ve güçlü bir gelişim seyrine girmesi , SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU’ nun insan gelişimi düzeyinde yapılandırılması yönünde farkındalık ve sivil inisiyatif oluşturma çalışmalarını her zeminde sürdürmektedir. Uçurtma Yayınevi’nden çıkan iki kitabı var : “ Her Anne Bir Okul” , “Ben Bana Verilenim”

Dünyamız güvenli ve yaşanabilir olmaktan hızla uzaklaşıyor. İnsanca ve barış içinde yaşamının temel unsurları olan **sevgiye ve erdeme** dayalı bir gelecek için bu yönde köklü bir toplumsal değişime ihtiyaç var.

“**HER ANNE BİR OKUL**” programı bu amaçla, insan gelişimi ile toplumsal gelişim arasındaki dinamik bağdan yola çıkarak ve “elbirliğiyle gerçekleştirilecek köklü bir sosyal,kültürel,siyasal ve ekonomik değişim için en elverişli başlangıç noktası erken çocukluk eğitimidir” gerçeğine dayanarak geliştirilmiş bir toplumsal değişim projesidir.Program özellikle genç kızlar olmak üzere bütün kadınlar için geliştirilmiş, ilmi ve irfani referanslı, aile merkezli ve toplum temelli bir eğitim programıdır.

Temel Çıkış Noktası:

Toplumda **sevginin ve erdemin** kuşatıcılığı, kurumsal pratiklerle, yani siyasetle değil bu özellikler üzerine kurulmuş şahsiyet yapılarına sahip öznelerle mümkündür.Sevgi ve erdemin fert düzeyindeki temelleri olan içsel özgürlük, sevgi, güven, iç denetim, adalet v.b. davranış özelliklerinin, her alanda toplumsal yaşamı şekillendirici iç dinamikler haline gelebilmeleri için bu ve benzeri şahsiyet özelliklerinin, fertlerin erken gelişim sürecinde davranışlarının temel nitelikleri olarak benliğe male edilmesi gerekir.

Sağlıklı ve güçlü şahsiyetler ancak mutlu ve huzurlu ailelerde yetişir.

Aileyi bir arada tutma ve düzenlemede,çocuk gelişimi ve eğitimi yönlendirmede en etkili kişi annedir.

Bu gerçeklerden yola çıkarak sağlıklı,mutlu ve sürdürülebilir ailelerin kurulması; olumlu özellikler itibariyle güçlü şahsiyetlerin yetiştirilmesi ve artan kadınlık bilinci ve gücüyle kadınların toplum hayatında daha etkili varlık gösterebilmeleri için her kuşağın genç kızlarına, belirtilen amaca yönelik ileri bir formasyon kazandıran bir eğitim verilmesi, toplumda yatay ve dikey doğrultuda değişim yaratacaktır.

“HER ANNE BİR OKUL” Programı bugün, öncü bir sivil toplum çalışması olarak 23 yıllık deneyimden devşirdiği inanç ve güvenle yoluna devam etmektedir.

A) PROJENİN KAPSADIĞI SORUN ALANI:

Ontolojik bağlamından kopartılarak tanımlanan insan ve hayat anlayışından yola çıkan, fertlerde sınırsız heva, heves ve çıkar merkezli bir nefis örgütlenmesi ile temelendirilen, bu çerçevedeki iç dinamikler doğrultusunda şekillenen modern kapitalist kültür ve toplum örgütlenmesi, küresel ölçekte yaygınlaşmakta, bizim toplumumuz ve kültürümüz de bu yönde dramatik bir hızla değişime uğramaktadır. İnsanlık onuru ve ortak esenliğini tehdit eden; çıkara dayalı, rekabet, baskı, çatışma, sevgisizlik, bencillik, zulüm, sömürü ve başkalarının acılarına duyarsızlık üreten sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekanizmaları ile bu kültür ve yaşam çevresi, projenin yöneldiği temel sorun alanıdır.

B) SORUN ALANINA DAİR GENEL TESBİTLER ve TEMEL YAKLAŞIMLAR:

İnsan aklının bilimsel başarısı ve ahlaki değerlere duyarsız teknolojik medeniyet, bir yandan atomu parçalama ve yeryüzündeki yaşamı yok edebilme gücüne ulaşırken, öte yandan şaşırtıcı bir paralellikle ulaşım ve iletişim araçlarının küçültüğü dünyada, insan – evren bütünlüğünü bozduğu gibi toplumsal ve kültürel bütünlükleri de parçalamakta ve alt üst etmekte.

Bu parçalanmanın tüm sonuçlarını kavrayabilmekten henüz uzak olsak ta fert ve toplum temelinde en göze çarpan sonucu, insanın doğa ile, eşya ile, insan ile ve toplum ile ilişkilerinin oluşturduğu canlı bütünlüğün uyum ve ahenginin giderek bozulması, toplumsal uzlaşmanın ortadan kalkmasıdır.

İnsanın mahiyeti, varlık gayesi, kainattaki konumu, rolü ve sorumluluğuna ilişkin anlamlandırma ve tanımlamalarda vahyi bilgidен kopuk bir tasavvur üzerinde kurgulanan modern süreçte vahyi öğretiyile bağlantının kesilmesi insanı tevhidi mihriverinden kopardı. Bu kopuş insanın özünden kopuş anlamına gelmekte ve fertlerde, kendine ve çevresine yabancılaşma, boşluk, boşunalık ve anlamsızlık duyguları şeklinde ruhsal yakınmalara yol açmaktadır.

Öte yandan, varlık yapısı itibariyle özünde çok boyutlu bir bütünlük arzeden insan, modern belirlenme çerçevesinde, yalnızca maddi boyutunu hesaba katan, sekü-

ler değerlerle örülü kültür ortamıyla kuşatılmaktadır. Bu ortamda insanın aşkınlık, ruhsal tekamül v.b. temel eğilimleri budanmakta, bireyselliği ve bağımsızlığı vurgulanan, hazza odaklı, tek kutuplu bir benlik yapısı kazanılmaktadır.

Toplumsal uyum ve ahengi temin etmek üzere, bencilliğin aşılmasına temel oluşturacak, sevgi merhamet, diğerkamlik, yardımseverlik v.b. yüksek insani duyguların; hak, adalet, sorumluluk, dostluk, kardeşlik v.b. özgürleştirici ve bütünleştirici erdemlerin ve yüce insanlık ideallerinin yok olmasıyla ferdin içsel örgütlenmesinde hakim duruma geçen “nefs merkezlik”, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapılanmanın da belirleyici ana dinamiği olmaktadır.

Neticede, sevgisizlikten beslenen bencilliğin sınır tanımaz vahşi doğası, tabiatın tahribine; zulüm, sömürü, şiddet, açlık, yoksulluk ve ahlaki çöküntünün çeşitli boyutlarıyla toplumsal çözümlere; yabancılaşma, kimlik duygusundan yoksunluk, sağlıksız ve mutsuz ilişkiler, ruh hastalıkları, intiharlar ve uyuşturucu bağımlılığıyla gelen bireysel çöküntülere kaynaklık etmektedir.

C) PROJENİN GENEL PERSPEKTİFİ ve TEMEL AMACI:

Modern kapitalist verili sistemin insani değerlerden arındırılmış temel dinamiklerinin kaçınılmaz sonucu olan söz konusu sorunlar, sistemin mantığı çerçevesinde, insanı dünya ile sınırlandıran dar ufku içerisinde köklü bir çözüme ulaşamaz.

Aslında sorunların kaynağında, insana, hayata ve varlığa dair tasavvurun hakikatten ciddi bir sapma içinde olmasıdır. Hiçbir mesele varlık meselesi çözülmeden köklü bir çözüme kavuşamaz.

İnsanı ontolojik bağlamından kopartarak anlamaya çalıştığı için modern Batı, “insan” konusunda kriz yaşamaktadır.

Bu krizin sonuçlarından etkilenmekte olan toplumumuzda giderek yaygınlaşan sevgisizlik, bencillik, sorumsuzluk ve değerler erozyonuna son vermek hiçbir siyasal, kamusal, hukuksal düzenleme ve yasal yaptırımla sağlanamaz; sevginin, adaletin ve faziletin kuşatıcılığı kurumsal pratiklerle temin edilemez. Bu yöndeki köklü, kapsamlı ve kalıcı çözüme ancak sevgiyi, adaleti ve fazileti ferdi davranışların temel niteliği haline getirmekle ulaşabiliriz.

O halde çözümü şahsiyet inşası planında ele almak gerekir. Bunun yolu ise SİYASET DEĞİL EĞİTİMDEN geçer !

Bunun için, fertlerin iç dünyalarında, ömür boyu davranışların karar ve icra organı olan benlik sistemi, şahsiyet ve karakter yapılarında, SEVGİ, MERHAMET, VİCDANİ SORUMLULUK, ADALET ve FAZİLETİN kurucu öğeler olarak geniş yer aldığı bir ruhsal örgütlenmeyi temin etmeye odaklanan bir TOPLUMSAL EĞİTİM DÜZENLEMESİ yapılmalıdır.

D) PROJENİN UZUN VADELİ (NİHAİ) HEDEFİ :

Ferdi davranışların temel dinamikleri olarak sevgi, mermamet, ,adalet v.b. ahlaki motivlerin şekillendirdiği insani ve sosyal ilişkilere, ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenlemelere dayalı toplumsal örgütlenme ve kültürel yenilenme ile SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU' na ulaşmak, sözü geçen kapsamlı ve karmaşık sorunların kökten çözümü için projenin yöneldiği nihai hedefdir.

E) PROJENİN ORTA VADELİ (ARA) HEDEFLERİ :

1-Yeni bir Çocuk Eğitimi Sistemi Yapılandırmak : İnsan gelişimi ile toplumsal gelişim arasında dinamik bir ilişki vardır. Bu ilişkinin “insan gelişimi” noktasında, eğitim yoluyla ana babaların inisiyatifini harekete geçirmek ve “Çocuklar ve gençler bir medeniyetin fideliğidir” gerçeğinden yola çıkarak SEVGİ ve ERDEM MEDENİYETİ' nin temel kodlarını yetişen kuşakların benlik ve şahsiyet örgüsüne yerleştirmeyi önceleyen yeni bir çocuk yetiştirme sistemi yapılandırmak ve yaygınlaştırmak projenin hedeflerinden biridir.

Daha adil ve insanca bir geleceğin öznelere için güçlü ve sağlıklı bir şahsiyet inşasından söz ediyoruz. Bunun için önce, vahyi bilgiye dayalı bir varlık tasavvuru, hakikat anlayışı ve anlamlandırma sistemi ile değerler sistemi üzerine bina edilen sağlıklı ve güçlü şahsiyeti yapılandıracak sağlam muhtevaya ve etkili yöntemlere sahip bir çocuk yetiştirme sistemi geliştirmeye ihtiyaç var. Merkezinde, muhteşem potansiyelinin son sınırlarına kadar gelişmesi için destek bekleyen; toplumdan ve insanlardan yalıtılmış, salt kendi mutluluğuna kilitlenmiş bireyin değil, “başkasıyla” ilişkileriyle tanımlanan, sevgi, güven ve özgürlük kadar sınırlara da ihtiyacı olan insan anlayışının yer aldığı bir çocuk yetiştirme sistemi..

2- “Değişimi Kendinden Başlat!” Yaklaşımının Benimsetilmesi: Eğitimin temin ettiği zihinsel ve duygusal formasyon, eğitime katılanlarda, daha adil ve güvenli bir gelecek inşası gibi büyük ve anlamlı bir projenin bir parçası olma heyecanını alevlendirmekte; bundan da önemlisi, çocuklarının daha mutlu, başarılı , erdemli ve etkili insanlar olmasına daha güçlü destek vermek için sahip oldukları motivasyonu harekete geçirmek suretiyle, eğitimin hedefleri doğrultusunda kendilerini, davranışlarını değiştirmeğe istekli hale gelmektedirler.

3- Toplumda,“SEVGİ” nin , değiştirici, dönüştürücü bir “güç”; kişinin kendisini ve çevresini geliştirici bir “enerji” olarak tanımlanması ve yeniden üretilmesi çerçevesinde ortak bir bilinç ve tutum oluşturulması.

4- Kadın, erkek cinsiyete dayalı toplumsal kimliklerinin, her bir cinsin fitri özellikleri ve toplum-aile-fert bütünlüğü içindeki rolleri dikkate alınarak yeniden tanımlanması

5- Kadın – erkek ilişkilerinde :

- Yetenek ve rol önceliklerinde *farklılıkların kabulüne,*
- Haklarda, imkan ve fırsatlarda *eşitliğe dayalı,*
- Karşılıklı “*tamamlayıcılık*” , sevgi, hakkaniyet ve dayanışma kültürünün yapılandırılması.

6- Aile yapısının güçlendirilmesi

7- Sivil inisiyatifin ve örgütlenme bilincinin geliştirilmesi, demokratik katılımın ve gönüllü sosyal çalışmanın yaygınlaştırılması, sivil toplumun güçlü ve etkili bir dinamizme kavuşturulması.

8- SEVGİ ve ERDEM odaklı bir medeniyet bilinç ve tasavvuru yönünde, seferberlik anlayışı içerisinde, toplumu içten şekillendirecek bir *birlik ruhu* ve ortak aksiyon iradesinin yaratılması.

F) PROJENİN YAKIN HEDEFLERİ :

1- Önce Eğitilmiş Kadınlar ! : Yukarıda belirtilen ara hedefleri gerçekleştirmek üzere ve tüm toplumu yatay ve dikey doğrultuda, zincirleme reaksiyon tarzında etkileyecek bir toplumsal eğitim sürecini, sistemli bir şekilde, toplum genelinde hayata geçirmek için en elverişli başlangıç noktası, tüm toplumu yetiştiren kadınların eğitilmesi olacaktır. Her kuşağın kadınlarını içine alacak, yerleşik, örgün ve formel bir eğitimin, tüm yerleşim birimlerinde “ilköğretim” benzeri “temel” bir eğitim olarak düzenlenmesi.

Kadınlar, yeni kuşakların şahsiyet gelişiminde ve kültürün geleceğe aktarılmasında , anne olarak kilit noktada ve derinden etkileyici bir rol ve işleve sahiptirler. Sistemli bilgilere dayalı, çok yönlü ve kapsamlı bir program çerçevesinde eğitilen kadınlar, “insanı anlama” ve “yaşadığı dünyayı doğru okuma” çerçevesinde geniş bir entelektüel donanım, derin bir duyarlılık, zengin ve yetkin yaşam becerileriyle, geleceğe sahip çıkma konusunda özel bir misyon bilinci, toplumsal değişimi yönetme konusunda güçlü bir irade geliştireceklerdir.

Kadının kilit konumundan aileye, yetişen nesillere ve topluma yayılacak bu bilinç ve irade, kendi iç dinamiklerimizi de harekete geçirerek, sekülerizmden arındırılmış bir varlık tasavvuru ve değer anlayışını yeni nesillere ulaştırma, kültürü yüksek

insani değerler ve erdemler yönünde dönüştürme çabasında sürekli bir seferberlik, yepyeni bir toplumsal dinamizm yaratacaktır.

2- Bu eğitimin devlet tarafından değil özellikle SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI tarafından uygulanması esastır. Bunun için, ülkenin her köşesindeki sivil toplum kuruluşlarının belirtilen amaçlar etrafında ortak bir irade geliştirmeleri ve eğitim düzenlemesi için imkanlarını birleştirmeleri için seferber edilmesi. Gerektiğinde devlet ve özel sektörle işbirliği yapılacaktır.

3- “Davranış Sanatları Akademisi” : Kadınlarda, yukarıda belirtilen çerçevedeki zihinsel ve duygusal inşayı gerçekleştirecek ileri ve güçlü eğitim formasyonuna sahip eğitimciler yetiştirmek üzere bir eğitim akademisi kurmak.

4- “ANNE- ÇOCUK İLİŞKİLERİ” ni konu alan bir “Ana Bilim Dalı” nın tesis edilmesi: İnsanın şahsiyet, karakter, benlik ve ruh sağlığı gibi davranış yapıları üzerinde derin izler bırakan anne- çocuk ilişkisinin kritik önemi göz önüne alınarak, üniversitelerin ilgili bölümlerinde bu konuda daha derin araştırmalara dayalı olarak daha ayrıntılı bilgi üretecek ve topluma ulaştıracak bir bilim dalının tesis edilmesi için çalışmalar yapmak.

G) ÇÖZÜM İÇİN KURAMSAL FORMÜLASYON ve

TEMEL ÇIKIŞ NOKTALARI:

I- MANTIKİ ve ETİK ÇERÇEVE :

1-Dünyamız güvenli ve insanca yaşanabilir olmaktan hızla uzaklaşıyor. Biz ise üç güçlü inanca sahibiz:

- ✓ Öznesi insan olan hiçbir sistem donmuş, statik ve seçeneksiz değildir.
- ✓ Daha onurlu ve adil bir geleceği kuracak olanlar mevcut dünyaya itirazı olanlardır.
- ✓ İnanan insanlar olarak, yeryüzünü adil ve güvenli bir düzene kavuşturmak gibi temel bir sorumluluğa sahibiz.

2- Çağın sorunlarının niteliği insan üzerinde yeniden düşünmeyi gerektiriyor:

- ✓ Çatışma, rekabet, baskı ve tehdit üreten haz kültürü, kendi insan tipini üretiyor.
- ✓ Sorunların kaynağı, ne pahasına olursa olsun güç ve refah arayışına kilitlenen insanın bencil ve sorumsuz davranışları.

3- Değişim mümkün mü ?

- ✓ İnsan davranışlarını değiştiren ve denetleyen temel faaliyetlerin biri siyaset, diğeri ise eğitimidir.
- ✓ Siyaset, kamusal düzenleme, kurumlar kurallar aracılığıyla, dış dinamiklerle, zorlamayla yapar bunu.
- ✓ Eğitim ise, ferdi davranışların temel niteliklerinde, içsel yaşantı yoluyla değişime yol açar, iç dinamikler yaratır.
- ✓ Adalet ve erdemün kuşatıcılığı siyaset ve kurumsal pratiklerle sağlanamaz.
- ✓ Adalet ve erdem, ferdi davranışların temel niteliği, içsel dinamiği olmalı.
- ✓ Yeni bir düşünce, duygu ve davranış sistemi, yeni bir şahsiyet örgüsü için başvuracağımız araç, eğitimidir.
- ✓ Toplum insanla, insan eğitimle inşa olur.
- ✓ Özneyi inşa etmeden toplumu inşa edemeyiz.
- ✓ **O halde, iktidar olmadan toplumu değiştirmek, SİVİL ZEMİNDE, EĞİTİM YOLUYLA, gücün yerine SEVGİYİ ve ADALETİ egemen kılmak, bu noktada toplumsal ve kültürel bir irade oluşturmak gerekir ve biz bunu yapabiliriz !**
- ✓ İnsanlığın geleceği, onu kuracak çocukların şahsiyet ve karakter özellikleriyle şekillenecek.
- ✓ **ÇOCUK YETİŞTİRME SİSTEMİ**, ya mevcut toplumsal sistemin yeniden üretildiği, ya da, yeni bir medeniyetin filizlendiği en otarşik ve sivil fırsat alanıdır.

4- Tarih boyunca toplumlar, kendilerini yetiştiren kadınlara sahip çıkmamış, onlara bu rolleri için psikolojik, sosyal, ekonomik ve eğitim anlamında hiçbir destek vermemişlerdir.

- ✓ Özellikle modern kapitalist süreçte, piyasa mantığı ile ekonomik bir sektör haline getirilemeyeceği için “annelik” söylem dışıdır. E.Fromm’un ifadesi çok açıklayıcıdır: “Kapitalist sistemin temel dinamikleri, bencilik ve çıkar duygusudur; sevgi, şefket, özveri ve diğergamlığa dayanan ve neredeyse adanmayla eş anlama gelen annelik ise, sistemin dinamikleriyle çelişir. Bu yüzden sistemimiz anneliği yok sayıyor, anneleri yalnız ve desteksiz bırakıyor.” Aslında, -ekonominin kavramlarıyla ifade edersek- insanlığın üretebileceği en müstesna ve eşsiz değerdeki varlığın, “ İNSAN”ın üretiminde temel rolü üstlenmenin yanı sıra, ürettiği **SEVGİ ve ERDEM** gibi paha biçilmez değerlerin eşliğinde, dünyanın en yoğun ve kıymetli, kişiye özel olduğu için de kıt kaynaklı emeğine mal olan “annelik” rolü görmezden gelinmektedir.
- ✓ Kadınlar ise, önemsenmeyen bu toplumsal rol ve hedeften, bir bakıma da bü-

tünden koparak kendi haklarının ve çıkarlarının ardına düşmek zorunda kalmışlardır. (Feminizm ve kadın hakları mücadelesi)

- ✓ Çocuk yetiştirme alanında destek bulamamış ve zayıf bırakılmış kadınlara, onlara bağımlı olan ve kendi haklarını arayamayan çocuklara her türlü desteği vermek, ödenmesi hayli gecikmiş bir insanlık borcudur.
- ✓ EĞİTİM ise en temel ve hayati öneme sahip olan destektir.

5- Modern kapitalist sistem, cinsiyetsiz bir toplum yapısı öngörür.

- ✓ Fıtrattan gelen, beyin örgütlenmesindeki cinsiyete bağlı farklılıkların tezahürü olan farklı özellik ve duyarlılıkların yok sayılması ve bu farklılıkların, kadın erkek arasındaki güçlü yaşam birliğini ve ortak esenliği temine dönük “tamamlayıcı” fonksiyonunun hiçe sayılması, insan doğasına karşı bozucu bir müdahale, cinsler arasında tatminkar, adil ve sürdürülebilir ilişkiyi baltalayıcı bir anlayıştır.
- ✓ Kadınların zihinsel ve duygusal eğilimlerindeki temel farklılıkları dikkate alan ve destekleyen bir EĞİTİM, hayatı, aileyi, cinsler arası hakkaniyeti, toplumsal yapıyı ve ortak huzur ve mutluluğu da destekleyecektir.

6- Modern eğitim paradigması şudur: “Eğitim üretim içindir.” Bu paradigmaya dayanan ve pozitivist anlayış üzerine bina edilen modern eğitim sisteminin hedefi, yalnızca mesleki formasyon kazandırmaktır.

- ✓ Bu eğitim, hiçbir aşamasında, yeni kuşakların çok yönlü gelişimini destekleme, varlıklar elemine ve varoluş gayesine dair bir tasavvur geliştirme, ahlaki tekamül için değerler benimsetme, insan ilişkilerinin daha sağlıklı, gerçek ve tatminkar olması, sorun çözüme ve hayatı kolaylaştırma bağlamında gereken yaşam becerilerini kazandırma amacı taşımadığı gibi bu çerçevede bütünlüklü bir anlamlandırma ve değerler sisteminden de arındırılmıştır.
- ✓ Postmodern süreçte, hakikat anlayışı ve değerler alanında yaşanan odaksızlaşma ve kayganlaşma, keyfi ve sınır tanımaz bireysel kabullerin yüceltilmesi, giderek, insanlığın beslendiği ortak manevi damardan gelen temel anlamlandırma (varlık tasavvuru) ve değerler sisteminin bağlayıcılığını yitirmesine yol açmakta.
- ✓ Oysa, insanın sağlıklı, güçlü ve güvenli bir benlik yapısı geliştirebilmesinin temel dayanağı,

Hakikatin doğru temsiline tekabül eden bir varlık tasavvuruna ve bu tasavvurla uyumlu ve tutarlı bir değerler sistemine sahip olmaktır.

7- Bizim gibi kendi kültürleriyle bağları koparılmış toplumlar, kendi kültürlerini yeniden üretecek araçları da kendileri icat etmek zorundadırlar.

- ✓ Yakın tarihte, toplumumuz, travmatik düzeyde yaşanan kültürel kopuş nedeniyle, yetişen kuşakların zihin ve gönüllerinde, Hakikatin doğru bilgisine (Vahy'e) dayalı bir varlık tasavvuru ve değerler sistemi inşasına hizmet edecek, “anlam sağlayıcı” geleneksel kurumlar ve toplumsal- kültürel mekanizmalardan mahrum bırakılmıştır.
- ✓ Benliğin inşasında ve hayata anlam sağlayıcı eğitim anlamında olsun temel iletişim ve sosyal ilişki kalıpları v.b. temel yaşam becerilerinin kazanılmasında olsun, en kritik dönem çocukluk dönemi ve en etkili eğitim aşaması aile eğitimi sürecidir.
- ✓ Aile, aynı zamanda her türlü ideolojik ve resmi dayatmalara en dirençli ve sivil alandır. Bu özellikleriyle aile, yeni bir medeniyetin hayatıyet kazanması için elverişli bir fırsat alanıdır.
- ✓ Çocuklarımızı, anaokulundan başlayan seküler eğitimin şekillendirmesini istemiyorsak, **SİVİL İRADENİN** harekete geçmesi ve **EĞİTİMLİ KADINLAR** öncülüğünde, aile eğitimini güçlü ve etkili hale getirmek üzere bir seferberlik başlatması mümkündür.
- ✓ Bilimsel bilgiler ışığında hazırlanan BM Çocuk Hakları Bildirgesi: “Çocukların çok yönlü gelişmelerin sağlıklı, normal, onurlu ve özgürce gerçekleşmesinin en temel koşulu olarak çevre şartlarının uygun şekilde düzenlenmesi zorunluluğu vardır.” der.
- ✓ Çocuklarda gelişimi hem doğrudan etkileyen hem de çevreyi düzenlemede en önemli rolü üstlenen özne **ANNEDİR**.

8- Yukarıda işaret edilen hususların tümü dikkate alınarak; ailenin odak kişisi ve tüm toplumun en etkili eğiticisi olmaya aday olmaları hasebiyle öncelikle genç kızlar olmak üzere tüm gençler için temel bir örgün eğitim düzenlemesi yapılmalıdır.

- ✓ Bu eğitim özetle, mevcut eğitim sisteminin eksik bıraktığı, yukarıda sözü edilen alanlarda gençlerin kendilerini geliştirmelerine rehberlik etmenin yanı sıra onlara, mutlu bir evlilik, sağlıklı, huzurlu ve etkili bir aile kurmak ve sürdürebilmek için; mutlu, başarılı, erdemli çocuklar yetiştirmek için gereken zihinsel, duygusal ve davranışsal formasyon kazandırmalıdır.
- ✓ Bunun için bilginin, kişiyi özgürleştirecek, şahsiyet tekamülünü destekliyecek, yaşamı kolaylaştıracak, daha anlamlı, daha adil ve onurlu, bir hayatın kurgulanmasına hizmet edecek şekilde örgütlenmesi ve –profesyonel kullanım için değil !- kişinin kendini değiştirmek üzere, bizzat kendisine uygulayabilmesi için dolaşıma sokulmasını temin edecek bir eğitim planlanmalıdır.

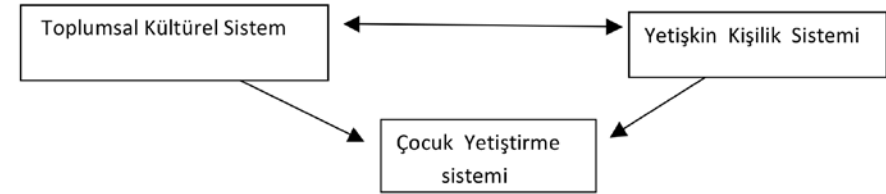
- ✓ “Kendini değiştirmek” ifadesiyle, yerleşik algılayış, duyuş ve davranış kalıplarının gözden geçirilmesi ve gerçekle uyumlu ve sağlıklı yönde değiştirilmesine işaret ederken hemen akla gelen şey, “kişilik değişmez !” ifadesidir. Bu ifade, ancak kişinin kendini değiştirmeye niyet etmesi ve kararlılıkla çaba göstermesi dışındaki genel ve yaygın gidişat için doğrudur.
- ✓ Bu noktada gereken şey, eğitim yoluyla fertleri, kendini değiştirmeye, geliştirmeye istekli hale getirmek, bu yönde motivasyon yaratmaktır.
- ✓ Nitekim Kur’an’ın ortaya koyduğu en önemli teklif, hatta temel teklif, özünde bir “Şahsiyet tekamülü Programı” çerçevesinde ferdin kendini geliştirmesidir. Bu programla Kur’an, benliği ve kişiliği oturmuş yetişkin fertlerde benliğin /öznenin yeniden inşasına odaklanır.
- ✓ Demek ki, kişi kendini yeniden kurgulamakla sorumlu zaten.
- ✓ Eğitim muhtevasına temel teşkil edecek bilgi, anlam ve değerlerde referanslarımız:
  - İnanç ve irfan kaynaklarımız,
  - Medeniyet birikimimiz
  - Modern “insan ve davranış bilimleri” dir.

TEMEL ÇIKIŞ NOKTALARI : II- BİLİMSEL ÇERÇEVE :

- 1- İnsan davranışlarının temel niteliklerini, benlik, şahsiyet (kişilik), karakter ve kimlik gibi psikososyal yapılar belirler.
- 2- İnsanın beyin ve zihin gelişiminin 2/3 ü , (0-4) yaş döneminde tamamlanır.
- 3- Zihin ve psikososyal özelliklerin gelişimi 2/3 oranında ilk 6 yaş döneminde gerçekleşir.
- 4- Zihin gelişimi ve psikososyal özelliklerin oluşumu öğrenmelere dayanır; ilk 6 yıldaki etkileşim süreçleri içinde gerçekleşen öğrenmeler, temel davranışsal özelliklerin şekillenmesinde kilit öneme sahiptir.
- 5- O halde, iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz davranış nitelikleri, özellikle ilk çocukluk yılları olmak üzere kişinin ailede yaşadığı gelişim, etkileşim ve eğitim sürecinin niteliği ile bağlantılıdır.
- 6- Mutluluk, başarı ve insani tekamülün temeli olan şu davranış özellikleri (ki eskilerin “karakter” diye adlandırdıkları bu özellikler 1990 lı yılların ortalarından itibaren “Duygusal Zeka” şeklinde kavramsallaştırılmaktadır) ailede kazanılan şahsiyet vasıflarıdır:
  - ✓ Özgüven, Olumlu benlik algısı
  - ✓ İrade, Özmotivasyon

- ✓ Sorumluluk, Özerklik (bağımsız düşünebilme, bağımsız davranabilme)
- ✓ Sevgi, Sevecenlik, Dostluk
- ✓ Özdenetim ve duygularını yönetebilme
- ✓ Empati, Derinden duyma
- ✓ Adalet, Hakkaniyet, Dürüstlük
- ✓ Açıkyüreklilik, Saygı, Nezaket
- ✓ Umut ve iyimserlik
- ✓ Merak, azim, Şevk, Hedefe kilitlenme, Sabır, Sebat
- ✓ Sosyal ilişki, iletişim v.b. yaşam becerileri

- 7- 0-6) yaş dönemindeki eğitim eksikliğinin veya yanlışlığının telafisi neredeyse imkansızdır.
- 8- Toplum genelinde erken çocukluk gelişimine verilen destek, toplumsal gelişme için en etkili ve kapsamlı erken müdahale çalışmasıdır.
- 9- Gelişim psikolojisi alanından uluslararası toplumsal gelişme programlarına katkılarıyla öne çıkan bir isim Prof. Robert Mayers’in ifadesiyle: “Elbirliğiyle gerçekleştirilecek sosyal kültürel ve siyasal değişim için en elverişli başlangıç noktası erken çocukluk (0-7) yaş eğitimidir.
- 10- Toplum örgütlenmesinin ve kültürün aktarılmasını kilit elemanı çocuk yetiştirme sistemidir.

- 11- Ana baba yönelim ve tutumları değişime dirençli kültürel bağlamlardır. Ana baba tutumlarının kaynağında:
  - İnanç ve değer sistemleri
  - Çocuk tabiatı hakkındaki bilgi ve kanaatler
  - Çocuğun değeri ve çocuktan beklentiler yer alır.
 Ana babaların bu konulardaki zihinsel çerçeveleri eğitimle doğru bilgi ve kanaatler yönünde değiştirilebilir.

Ör. : Beklentilerle ilgili geniş çaplı bir araştırmaya göre:
Doğu Toplumlarında: Batı Toplumlarında

Söz dinlesin Özgüven sahibi olsun
İtaatkar olsun Bağımsız düşünsün, bağımsız davransın
Sadık olsun Girişimci ve cesaretli olsun

12- Genel olarak ana baba tutumlarına hakim olan temel özelliklere göre çocukta gelişen davranış nitelikleri şöyle olmaktadır:

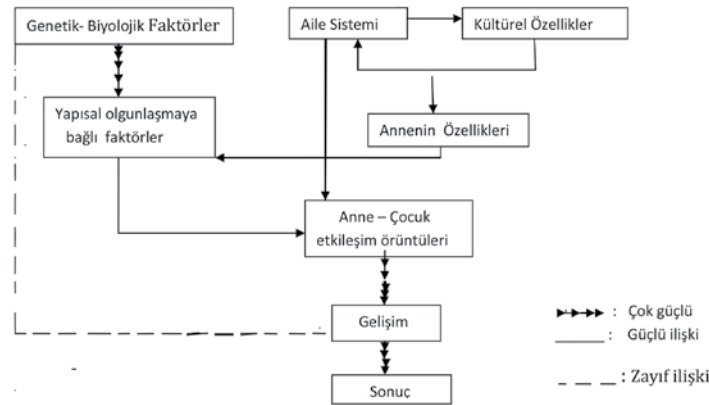
Baskı- Korku hakim ise :

İnsanda tehdit
Algılaması---->Nevrotik Algılama---->Potansiyellerin gelişmemesi---->Sağlıksız ve Güvensiz
Davranış:
Savunma
Saldırma veya
Sinme davranışı

Sevgi ve Denetim Dengesi Hakim ise :

İnsanda sağlıklı, objektif algılama---->Gelişimin Desteklenmesi ----> Sağlıklı Davranış
Güvenli, etkili ve
Özgün Davranış

13- (0-3) yaş döneminde gelişimi etkileyen faktörler içerisinde en etkili olanı anne- çocuk ilişkisidir: Stanford Üniversitesinden Stanley Greenspan, 30 yıl sürdürdüğü araştırmaların sonucunda bu tesbiti şöyle formüle ediyor:

Görüldüğü gibi hem tüm faktörlerin etkilerini çocuğa taşıyan hem de çocukla arasındaki etkileşimi yönetme inisiyatifi elinde tutmakta olan “ anne “ bu yaş çocuğunun psikososyal gelişiminde en etkili rolü oynamaktadır.

14- Sağlıklı, mutlu ve etkili çocuklar ancak sağlıklı, mutlu ve etkili ailelerde yetişir.

15- Erken çocukluk gelişimini yönlendirmede, aileyi bir arada tutma ve düzenlemede en etkili rolü oynayan kişi kadındır.

16- Ailede -etkili konumdaki -bir kişinin değişmesi ve ardışık etkileşimlerle

aile, ailelerin değişmesiyle daha büyük sistemler değişebilir. (Genel Sistem Teorisine dayanarak-S.Minuchen)

17- C.Lewis Strauss'a göre kültürlerin dönüşümünde etkili faktörler:

- Mal, hizmet ve bilginin dolaşımı
- Sembollerin dolaşımı
- Kadın ve ailenin durumu

18- Toplumların değişimi konusunda İbn-i Haldun'un tesbiti:

- A) Yukarıdan aşağıya, dıştan içe doğru değişim: çabuk, parlak,gösterişli fakat kısa süren, genellikle yozlaşma yönünde
 B) Aşağıdan yukarıya, iç dünyalardan dış doğru değişim: yavaş, gösterişsiz, kalıcı, genellikle ıslah yönünde.

19- Aile ideolojik dayatmalara ve devlet totalitarizmine karşı en otarşik ve korunaklı kurumdur. (Kur'an'da, Fravun'un kuşatması altındaki Hz. Musa'nın kavmine “Evlerinizi karargahlar edinin” buyrulur. Yunus 87) Kültürel ve siyasal sistemin temel davranışsal kodları, sevgi, merhamet, özgür irade, adalet v.b. ahlaki değerler; korku, baskı, boyun eğme, şiddet, ayrımcı önyargılar v.b. ailede üretilir.

O halde, aile, sivil inisiyatife dayalı bir toplumsal değişme için en elverişli fırsat alanıdır.

20- AİLE EĞİTİMİ SÜRECİNDE ÇOCUKLARA SEVGİ, ÖZGÜRLÜK, İÇ DENETİM, AHLAKİ SORUMLULUK, HAKKANİYET, DÜRÜSTLÜK, V.B. DAVRANIŞ NİTELİKLERİNİN KAZANDIRILMASI , SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU VE KÜLTÜRÜNÜN YAPILANDIRILMASININ EN GÜÇLÜ VE SAĞLAM ZEMİNİNİ OLUŞTURACAKTIR.

21- BU EĞİTİMİN, DEVLET TARAFINDAN DEĞİL, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ELİYLE UYGULANMASI , DAYANDIĞI TEMEL FELSEFENİN ZORUNLU KILDIĞI, VAZGEÇİLMEZ İLKE OLMALIDIR.

Ek:

EĞİTİM MODELİ İÇİN BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ :

Bir sivil toplum kuruluşu olan “Kadınlardan Topluma Eğitim Grubu” nun 1988 yılından bu yana İstanbul’ da (oldukça sınırlı şartlarda) yürüttüğü ve 9500 genç kız ve kadınla gerçekleştirdiği “Her Anne Bir Okul” Programı, daha daraltılmış çerçevede de olsa , özellikle uygulamaya dair yönleriyle, yukarıda tüm toplum için önerilen eğitim modeli hakkında, aydınlatıcı bir örnek oluşturmaktadır.Bu itibarla ekte, bu programın içeriğini ve uygulama şeklini ortaya koyan projeye yer vermek yararlı olacaktır.

AİLENİN GELECEĞİ

Prof. Dr. Mustafa AYDIN

Prof. Dr. Mustafa Aydın

1950 yılında Konya Hadim'de doğdu. İlk ve orta öğretimden sonra 1974 yılında Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. Bir süre basında çalıştı. Beş yıl lise öğretmenliği yaptıktan sonra üniversiteye geçti ve 1985 yılından beri Konya Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Halen aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölüm başkanıdır. Kognitif alanı oluşturan bilgi, inanç ve değer (Din,

Siyaset ve Bilgi) sosyolojileri ile ilgilenmektedir. Yayınlamış bir çok eseri ve makaleleri mevcuttur.

Aile ile ilgili tartışmalardan birisi de şüphesiz ailenin geleceğidir. Özellikle de ailenin geçirdiği değişim ve dönüşümler karşısında soru güncelliğini korumaktadır. Gelecekte aile ne olacak, ortadan kalkacak mı, ya da kendisi olmaktan çıkıp bambaşka bir şey mi olacak, değişimler bizim ailemizi ne derecede etkileyebilecek? Gerçekten bu sorulara kehanete kaçmadan belli mevcut nesnel verilere dayalı olarak nasıl bir cevap verilebilir? İşte kısa bir zaman aralığında sunacağım tebliğ bu sorulara bir makul cevap arama abasını ihtiva etmektedir.

Bu gün aile ile ilgili olarak hemen pek çok kimsenin kaygıları ve endişeleri var. Yani pek çok kişi ailenin kötüye gittiğini düşünmektedir. Şüphesiz bu durum aileye verilen önem ve duyarlılıktan kaynaklanıyor ve tabii ki bu hassasiyeti saygı ile karşılamak gerekir. Ancak değişip dönüşen aile konusunda olumlu ve olumsuz çizgiler vardır ve bunları daha bir gerçekçi yaklaşımla birbirinden ayırmak gerekir.

Şüphesiz aile bir değişim geçiriyor. Ancak bu değişimi bütünüyle olumsuz saymak mümkün değildir. Her şey değiştiği gibi aile de değişiyor ve bu kaçınılmaz bir şeydir. Herhangi bir şeyin değişmemesi beklenemez. Yaratılış, yaşama ve nihayet yok olma yasaları her şeyi içine alır. Aile de bunun dışında değildir.

Ailedeki Değişimin Mahiyeti

Burada değişimi genel olarak olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayırmak gerekir. Ayrıntıya girmeden söylemek gerekirse olumlu değişme her hangi bir varlığın kendi iç dinamikleriyle, yaratılışının tabii olduğu ilkeler çerçevesindeki değişmedir. Buna karşılık olumsuz değişiklikler genelde, değişen nesnenin tabiatına zıt olarak birilerinin de yönlendiriciliğiyle meydana gelen değişmedir. Kur'an buna tabii düzen hilafına bozmak anlamına gelecek şekilde fesat adını vermektedir. Bu anlamda aile uzun bir zamandır, ifsatla ifade edilebilecek bir süreç yaşamaktadır.

Bu bağlamda, eskiden beri ailenin ortadan kalkmasını veya tabiatından çok farklı bir biçim almasını savunan marjinal diyebileceğimiz kesimler buluna gelmiştir. Sosyalist, ibahatçı akımlar bunun tipik örnekleridir. Ama özellikle modern kültür dönemi adı verilen son bir kaç yüzyıldır buna yenileri eklenmiştir. Modern kültür çevrelerinde, beklentilerinde bazı küçük farklılıklar bulunsa bile Marksist, materyalist, evrimci pozitivist, katı feminist gibi bazı kesimler ailenin ortadan kalkacağı veya en azından doğasına aykırı bir durum kazanacağı noktası üzerinde durmuşlar ve hatta böylesi bir beklentinin içinde olmuşlardır. Modern kültür de bu bağlamda bazen planlı bazen plansız aileye bir erozyon süreci yaşatmaktadır.

Bunlardan Marksistler, ailenin insanlığın başlangıçlarında olmadığını, daha sonra ekonomik alt yapı temelinde, özel mülkiyetin ortaya çıkışına bağlı olarak doğduğunu ve egemen sınıfların yararını sağlama ve haksızlıkları pekiştirme işlevini yerine getirdiğini düşünmüşlerdir. Buna bağlı olarak da bekledikleri proletarya devrimi ile birlikte ortadan kalkacağını varsaydıkları devlet, hukuk ve din gibi ailenin de sona ereceği iddia ve beklentisinde ola gelmişlerdir. Gerçi ailesizlik dönemi için örnek gösterdikleri ve Altın çağ adını verdikleri hayali geçmişi açıklayacak bir tarihsel veri bulamadıkları gibi onun gelecekte ortadan kalkacağına ilişkin bir izah da getiremişlerdir.

Çin ve SSCB devrimleriyle yaşanan fiili süreçte de bekledikleri olmamıştır. Bu iki sistemde de kendiliğinden kalkmayan ve tarihsel bir burjuva kalıntısı saydıkları ailenin yapay ve zorlayıcı bir yolla tasfiyesine girişmişlerdi. SSCB de 1927- 1930 arasında Kolhoz Projesi, Çin'de 1948- 1960 yılları arasında Komün Programı çerçevesinde kadın ve erkekleri düzenli karı- koca ilişkilerinin dışında rastgele cinsel ilişkiye götürerek babalık, doğan çocuklar da hemen annelerinin elinden alıp sıradan emzikli kadınlara vererek annelik olgusunu ortadan kaldırmayı düşünmüşlerdi. Böylece anne- baba- çocuk ilişkileri gibi en önemli öğelerini yok etmek suretiyle aileyi ortadan kaldırmış olacaktı. Akrabalık soy gibi diğer ailesel öğelerin tasfiyesi bunları izleyecekti. Ama başaramadılar, gerilimler yaşandı ve gizlice anne, baba çocuk ilişkileri kurulmaya çalışıldı. Rusya da 3, Çin'de 12 yıl zorlamadan sonra bu insanlık dışı uygulamalardan vazgeçildi. 1970 sonrasında bu iki ülkenin de anayasalarında "Aile toplumun temelidir" ilkesi yer almaktadır.

Materyalist Pozitivist Yaklaşım

Materyalist/pozitivist bilimci çevreler de zımnen ailenin kalkacağı beklentisi içinde oldular. Evrimsel bir gelişme sürecine bağlı olarak ailenin bitmesini düşlediler. Ailenin bitebileceğine ilişkin en önemli argümanları her sosyal kurum gibi ailenin de toplumsal gelişmelere paralel olarak değiştiği, bu çerçevede sanayi toplumunun aileyi ufaladığı idi. Bir atomizasyon süreci yaşanmaktaydı ve bu durum ailenin or-

tadan kalkabileceğinin en önemli delili sayılmıştı. Bu arada atomize aile örnekleri kabul edilen, tamamlanmamış, parçalanmış ve çözülen aile tipleri bu beklentinin en belirgin örnekleri kabul edilmişti. Yani başından itibaren aile oluşturmamış, bir erkek -çocuk ve daha çok da kadın- çocuk halinde ortaya çıkan ve tamamlanmamış aile adı verilen tip veya öncesinde bir aile oluşturmuş bulunan ama herhangi bir nedenle bir araya gelemeyen eşlerden birisinin çocukla sürdürdükleri parçalanmış veya çözülen aile örnekleri ailenin gidiciliğine ait dayanaklarıydı.

Aslında bu yaklaşımda ciddi yanlışların olduğunda şüphe yoktur. Bir küçük aile tipi olan çekirdek aile bir son olmadığı gibi atomizasyona örnek verilen aile tipleri de insanlığın ilk karşılaştığı tipler değildir. Ancak demografik yoğunluğun da etkisiyle artış gösterdikleri söylenebilir.

Pozitivist yaklaşımın ailenin erozyonuna ilişkin en çarpıcı delillerinden birisi akrabalık ilişkilerindeki gevşemelerdir. Sosyal bilimciler arasındaki genel bir kanaate göre akrabalık gibi ailesel ilişki ağları modern kültür karşısında her geçen gün erozyona uğramaktadır ve bu kaçınılmaz doğal bir süreçtir. Aile ve ailesel olguların erozyona uğradığına ilişkin yargı doğru olabilir ama bunun doğal bir süreç olduğuna ilişkin iddia gerçek dışıdır. Çünkü yakınlık kültürüne karşı açılmış ciddi bir savaş vardır. Bu kültürde kandaşlık ikellik olarak tahkir edilmekte, evlilik bağlamında akrabalarla kurulan evlilik hiçbir ciddi veriye dayanmaksızın ruhsal ve bedensel rahatsızlıkların sebebi gösterilmektedir.

Katı Feminist Yaklaşım

Maalesef bir katı feminist kesim de aileye karşıt bir tavır sergilemektedir. Genel olarak kadın sorunlarının çözümünün, kadını ailenin içinden çıkarmakla sağlanabileceğini iddia etmektedirler. Yani buna göre bu katı feminist çevreler aileyi erkeğe özgü bir kurum olarak ele almakta ve kadının orada her halükarda ezilmekte olduğunu düşünmektedirler. Buna bağlı olarak da kadının sorunlarının çözülmesinin özgürleşmesine, özgürleştirilmesinin ise aile denen ortaklıktan ayrılmasına bağlamaktadırlar. Erkeğin kadını metalaştıran cinsel sömürüsüyle mücadele yerine, kadının da erkeğin bu anormal konumuna getirilmesini savunmaktadırlar. Tabi bu süreç erkekle karşılaştırıldığında doğası itibarıyla zaten edilgin olan kadını daha bir sömürü malzemesi, daha kolay temin edilebilir bir tüketim maddesi haline getirmektedir. Tabi burada aile şöyle ya da böyle zarar görmektedir.

Bu noktada feministlerin kullandıkları ve çözümleyici olarak ileri sürdükleri argümanların büyük bir kısmı sorunludur. Mesela kadın erkek eşitliği böylesi bir söylemdir. Aile bağlamında kadın erkek eşit değil, artıları ve eksileri olan varlıklardır, bir birlerini tamamlayan eşlerdir. Esasen sosyolojik bir gerçektir ki hangi gruplaşma olursa olsun, eşitliğin bozulması üstüne oturur. Önemli olan eşitlik değil, eşitsizlik

ortamında karşılıklı olarak birbirine bağımlı olan, bunun bilincini taşıyan birlikler oluşturabilmektir. Aile içinde taraflar için kullanılan eşin de böylesi bir anlamı vardır. Günlük hayatta da mesela bu mal ile fiyat arasında muadelet anlamına bir eşleştirme vardır ama eşitlik yoktur. Eşler de eşler arasındaki ilişki de böyledir. Gerçi son zamanlarda aklı başında bir feminist kesim de sorunları artık eşitlik değil, hak bağlamında ele almaktadırlar. Sözgelimi Sosyal güvenlik yasasındaki “kadın erkek 65 yaşında emekli olur” maddesine haklı olarak itiraz etmişlerdir. Çünkü bu eşitlik bir birine eş değildirler. Doğum ve benzeri şartlara bağlı olarak kadınlar daha çok yıpranmakta ve daha erken bir yaşta emekli olması hakkaniyete daha uygun düşmektedir. Unutulmamalıdır ki adalet bağlamında var olmak ayrı bir beşeri ve sosyal olgudur.

Ailenin Bütünsel Yapısı Bozulmaya Çalışılıyor

Bu gelinen noktada denebilir ki bir kurum olarak aile kalkmadı ve kalmayacaktır. Çünkü insan fitratında onun temelleri vardır. Bir başka kuruma devredilemeyen en temel işlevlere sahiptir. Şüphesiz bu işlevler varlığını sürdürüyor ama onu olumsuz etkileyen bir ilişki ağı da gerçekleşiyor. Her beşeri oluşum gibi farklı şartların bileşkesinde aile de bir dönüşüm yaşıyor ve bundan doğan ciddi sorunlar vardır. Dolayısıyla da burada önemli olan bu sürecin iyi değerlendirilebilmesi; kaygılara bir cevap bulunabilmesi, yeni durumlara yeni çözümlerin üretilebilmesidir.

Bilindiği üzere aile birbirini tamamlayacak şekilde yaratılmış bulunan iki ayrı cinsin insan soyunu da sürdürmek üzere cinsel ve kültürel bağlardan oluşan evlilikle cinsel hayata da meşruiyet sağlayan en deruni bir birincil ilişki sistemidir. Aileyi en iyi anlatabilecek kavramlardan birisi eş kavramıdır. Eş birbirine denk düşen bira başka deyişle muadeleti bulunan taraflardır.

Esasen sosyologlara göre ailenin temel fonksiyonları birincil ilişki adını verdikleri en derunu dostluk ilişkisi, neslin devam ettirilmesi ve cinsel hayata meşruiyet kazandırmadır. Bunlar ayrı düşünüldüğünde bile bu işlevlerin en deruni gerçekleştirim alanı ailedir. Hiçbir dostluk grubu, aile düzeyinde birincil ilişkiyi gerçekleştirme şansına sahip değildir. Mesela çok deruni gözüken nişanlılık dönemi bile, bu ikincilliği ortadan kaldıramamaktadır. Sağlıklı bir cinsel hayat aile içinde olabileceği gibi, insan soyunun sürdürülmesi ise zaten aile dışında mümkün değildir. Ancak burada önemle belirtmeliyiz ki bunların aile için önemi bir organik bütünlük içinde gerçekleştirilmeleridir. Bunlar, yani dostluk, cinsellik ve çocuk birbirlerinden koparıldıkları zaman aile dışı ve sağlıklı hale gelirler.

Ne var ki modern kültür bunları birbirinden ayıştırmaktadır. Ailenin geleceği ile ilgili kaygıların önemli bir kısmı, ailesel olguların ayrışarak bunların ayrı ayrı başka biçimlerde ve yerlerde gerçekleşebileceğine ilişkin düşünce ve pratiklerin oluşması-

dır. Gerçekten de burada modern kültürün önümüze koyduğu sorun aileyi meydana getiren unsurların ayrıştırılması, onun tevhibi niteliğinin bozulmasıdır. Gerçekten de bu gün modern kültür paganist karakterine uygun olarak aileyi dönüştürmekte değersiz, bir tüketim alanı haline getirmektedir. Aileye, cinsellik, evlilik, neslin devam ettirilmesi gibi unsurların ve bunların birliğini sağlayan önemli işlevlerin çözülmesini getiren, bir kısmı planlı bir süreç yaşatılmaktadır.

Unutulmamalıdır ki aile, bunlardan herhangi birisine değil, bunların bütünlüğüne verilen bir addır. Yukarıda da belirtildiği üzere burada mesela eş (zevc- zevce) kavramı bile fevkalade anlamlıdır. Eş, bir ortaklığın eşit üyeleri değil, ruhsal, sosyal, cinsel çok yönlü ilişkilerin muadil taraflarıdır.

Yalnız modern kültür Marksist yaklaşımda olduğu gibi ailenin kendiliğinden bitmesini beklemekle yetinmemekte aygıt ve örgütleriyle aileyi ayrıştırmaya çalışmaktadır. Modern kültür bu çerçevede aile ile cinselliği, cinsellik ile çocuğu, çocukla evliliği birbirinden ayırmakta buna karşılık aile yerine birlikteliği, evlenme yerine sapkın bir cinsel ortaklığı ikame etmek için uğraşmaktadır. Aile, çocuk, evlilik gibi olguların bileşkesinde mahremiyetin de katkısıyla bir derinliğe sahip olan cinsel hayat, salt organik bir eyleme, Anthony Giddens’in deyimiyile bir plastik cinselliğe dönüştürülmektedir. Buradaki plastik cinsellik, sorumlulukları olmayan bir ilişki biçimidir. Kırdaki birleşen iki hayvanın birbirlerine ödeyecekleri bir diyetin olmaması gibi.

Günümüzde pratikte ailenin aşılmasını düşleyen çevrelerin en çok kullandıkları argümanlardan birisi “birliktelik” adı verilen yaşam olgusudur. Aynı veya ayrı cinsler arasında cinsellik konusunda oluşturulan ortaklık ailenin yerine geçen veya geçebilecek olan bir olgu olarak takdim edilmektedir. Burada sorun aile olmayan bir şeyin aile olarak takdim edilmesidir. Birliktelik, sapkın ve meşruiyet dışılığını görmezlikten geldiğimizde bir gruplaşma biçimidir. Alış-veriş grubu, din grubu, eğitim grubu gibi. Ne var ki özellikle Batı dünyasında birileri bunu ısrarla ailenin yerine kaim bir oluşum olarak takdim etmekte ve çoğu eşcinsel bazıları bir fantezi olarak kilisede nikâh kıydırmaktadırlar.

Aile Yapımızın Geleceği

Bu genel söylenenler açısından dönüp baktığımızda şüphesiz ailemiz de değişip dönüşmekte olumlu olumsuz durumlar yaşanmaktadır. Ailemizin bugünkü durumu ve geleceği üzerinde dururken daha gerçekçi bakmamız ve konuşmanın başında söz konusu ettiğimiz olumlu olumsuz durumları daha sağlıklı bir biçimde belirlememiz gerekmektedir. Aile adına bir şeyler yapacaksak bu mutlak gereklidir. Bu açıdan bakıldığında bazı fevri yaklaşımlardan da uzak olmamız gerektiğini söyleyebiliriz.

Aile yapımızın gidişiyile ilgili, birbirine zıt iki genel kanaat vardır. Bunlardan birisi ailemizin çok sağlam olduğu, ikincisi ise kötüye gittiği, geleceğinin hiç de iyi gö-

rünmediği görüşleridir. Hemen belirtelim ki bu görüşün ikisi de eksiktir. Topyekûn toplumsal sıkıntılarının yaşandığı savrulan bir dünyada ailenin çok sağlam olduğunu ve sırtımızı gönlümüzce dayayabileceğimizi düşünmek sağlıklı bir yaklaşım olmadığı gibi belli açık verilere dayanmadan ailenin her haliyle kötüye gittiğini söylemek de doğru olmaz. Hatta bu noktada bazı karşılaştırmalarda bulunmak ve mesela dünün veya geleneksel ailenin her haliyle iyi olduğunu bu günkü halin her haliyle hatalı olduğunu ileri sürmek de sağlıklı bir görüş olmaz. Bu işin artıları eksileri vardır ve tabii ki modern kültür etkisindeki süreçte bir yığın eksi vardır.

Bu durumu dünden bugüne işleye gelen aile içi ilişki ağında görmek mümkündür. Ama iyi geride kalmıştır, gidiş kötüyedir, en azından mevcut korunmalıdır, temel esprisinde toplanabilecek muhafazakâr refleks hemen her çağda var olagelmıştır. Bu çerçevede daha önceki dönemde aile yapısının şimdikinden daha iyi olduğunu ilişkin bir kanaat ileri sürüle gelmiştir.

Tabii ki benim burada anlatmak istediğim şey mevcut gidişin mutlak iyiye yönelik olduğu değil; olumsuzluk ile ilgili noktaların ve bunların sebep ve sonuçlarının neler olduklarının ve çözümünü için neler yapılabileceği konusunda daha net görüşlere sahip olmamız gerektir. Bunu bir örnekle anlatmak gerekirse modern kültürün de etkisiyle İslâmi olduğunu düşündüğümüz geniş ailemizin küçülmesinden duyduğumuz hayıflanma böylesi bir iştir. Yani Müslüman ailesi, mutlaka anne-baba, evlenene kadar kız çocuklar, erkek çocuklar eşleri ve çocukları ve büyük ebeveynlerin ve yerine göre eşlerin kardeşlerinin yer aldığı aile demek olan büyük aile değildir. Burada kastedilenin iyi bir ilişki ağı olduğunu anlamada zorlanmayız ama bizim için sorun büyük ailenin çözülmesi değil, büyük- küçük ilişkiler ağının yozlaşması olmalıdır.

İşin gerçeği İslâm'ın bir geniş aile önerisi yoktur. Bildiğimiz kadarıyla sahabe aileleri, yine tarihsel bir uygulama biçimi olarak Osmanlı ailesi büyük şehir merkezlerindeki konakta yaşayan esnaf ailesinin dışındakiler küçük aile idi. Şer'îye sicillerinden anladığımıza göre çok eşlilik yaygın olmadığı gibi çocuk sayısı da ortalama iki- üç civarında idi. Tabii ki bu aile çizgisi, özel yüklemelere sahip olan çekirdek veya modern aile değildi. İslâm açısından önemli olan ailenin büyük veya küçüklüğü değil, yakınlık kültürünü üretip sürdürebilecek şekilde fonksiyonel olmasıdır. Bu fonksiyon kazandırmadığı takdirde büyük aile küçükten daha fazla sorunlu olabilir. Dolayısıyla ailenin küçülmesinden şikâyetçilik muhafazakâr bir refleksten, çözümler de gerçekçi olmayan önerilerden ibaret kalabilir.

Esasen sosyolojik bir ifadeyle ailemiz önemli bir yapısal çizgide belirgin bir değişikliğe uğramamıştır, ama fonksiyonel olarak ilişkiler ağında çok ciddi bir değişiklik yaşanmaktadır. Sağlıklı olmayan bir toplumsal dönüşüm aileye indirgenmeye çalışılmaktadır. Bir kesim siyasal muhalefetini din karşıtlığına dökmekte, bunu da

muhafazakârlık üzerinden yürütmektedir. Kadın –erkek arasındaki ilişkiler başta olmak üzere sosyal davranış örüntüleri erozyona uğratılmaya çalışılmaktadır. Sözün kısası bunlar aile dışı tortulardır. Çokça tartışılan ve adı aile dizisine çıkmış bulunan TV dizilerinin “aile dizileri” olarak nitelendirilmesi de gerçekten manidardır. Maa- lesef bugün aile yapımız işlevsel değişim bakımından Batının 80 yıl önce yaşadığı süreci yaşıyor. Aileyi aşağılayan çıkışlar var, bir kesim ideolojik politik tavrını dinin ve ailenin karşısına dikiyor.

Geleceğe Yönelik Ailesel Sorunlar ve Çözümler

Burada önce bir şeye dikkatinizi çekmek isterim. Ailesel olarak görülen sorunların önemli bir kısmı sırf ailesel sorunlar değil, toplumda başlayan ve ailenin içerisine kadar giren toplumsal sorunlardır. Şüphesiz sosyal hayatın bir bütünlüğü vardır, her şey her şeyle ilgilidir. Ailesel sorunlar topluma, toplumsal sorunlar aileye geçmektedir. Ama yer yer ailenin özel olarak hedef alındığını söyleyebiliriz. Mesela değişik toplumsal sorunlar, ailesel sorunlar olarak gösterilmektedir ki son zamanlarda sıkça tartışılan “Birliktelik” bunun tipik bir örneğidir. Birliktelik olarak nitelenen sorun sırf bir ailesel sorun değildir bir toplumsal çözülme sorunudur. Ama bunu birileri bir aile sorunu olarak görmekte biz de öyle algılamaya çalışmaktayız.

Ailesel sorunlar, toplumsal sorunlardan ayrı düşünülemez. Bundan dolayıdır ki aileyi tüm toplumsal şartlardan soyutlanmış bir güvenlik kalesi olarak düşünemeyiz. Çünkü bir süre sonra aile bunu çekemediği zaman bu bizi hayal kırıklığına uğratabilir. Esasen çözümlerde de benzer bir durumla karşı karşıyayız. Mesela dışarıdaki çalışma düzeni aile düzeninden soyutlanamaz. Sözelimi bu gün kadın dışarıda çalışmadığında da sorun hemen çözümlenecek değildir.

Ailenin bugününü göz önüne alan ve geleceğe yönelik çözümler üretmeliyiz. Üstelik bu çözümler kendi ailemize yönelik olmalıdır. Ailenin daha iyi bir geleceği için Batıda da yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Ne var ki modern kültürünün paradigmaları sağlıklı bir çözümlemeye fırsat vermediği için bu çözümlerin önemli bir kısmı yeni sorunlar doğurmaktadır. Eşitlikçi yaklaşımlar, aile malını eşler arasında ortak hale getiren yeni mal rejimleri, boşanma zorluğu, bunlardan bazılarıdır. Eşitlik kışkırtması karşılıklı çatışmaları, mal rejimi erkeklerin getirdikleri malı ortak kılmasından dolayı nikâh altına girmemeyi getirmekte, boşanma zorluğu aileyi bir cendere görüntüsüne sokmaktadır. Tabii burada bazı söylemlerin özel olarak kışkırtıcı bir nitelik taşıdığını ifade edebiliriz. Mesela aile üyelerinden kadın haklarının öne çıkarılması şüphesiz çözülmesi gerekli bir sorundur ama aileyi çözücü bir başka işlevi de yerine getirmektedir.

Yine Batıda ortaya konan bazı çözüm önerilerinin önemli bir kısmı bizim kültürel dünyamızla örtüşmemektedir. Mesela Amerika'da uzmanların gözetiminde gerçek-

leştirilen deneme evliliği böylesi bir şeydir. Onun için ailenin gelecek tasarımında önerilen çözümler kendi kültürel değerlerimizle uygunluk arz etmelidir.

Aile toplumlara göre bir değişim geçire geldi. Bu çerçevede mesela genelde tüccar toplumlarda küçük, tarım toplumlarında büyük, arazi şartlarının çetin olduğu yerlerde daha tutkun, düzlüklerde daha gevşek dokulu bir yapı taşıya geldiği kabul edilmiştir. İlahi dinler bu doğal mekanizmayı değiştirmekten çok ilişkiler ağını düzenlemenin yollarını göstermişlerdir. Esasen erdemler güzellikler biraz da iradi benimseyişleri gerektirir. Din ve aile bu alanların başında gelmektedir. Aile sorunlarının çözümünde dine büyük ihtiyaç vardır. Ancak bu çözümlemede dini genellemelerden, indirgemeciliklerden uzak olmak gerekir. Mesela İslâm'a göre yapısal çerçevede formel bir aile modeli çizmek sorunlu bir iştir. İslâm tüm kurumsal yapılarımızda bir değersel işleyiş ve fonksiyon olarak devreye girer. Önemli olan işleyiştir.

Aile dinin yanında önemli bir sosyal kontrol kurumudur. Bu bilindiği için bazı çevreler din karşıtlıklarını aileye de yansıtmaktadırlar. Ülkemizde tipik bir süreç işlemekte, siyasal tavır din karşıtlığına, dine karşı tavır da aileye karşı tavra dönüşmektedir. Daha sade bir anlatımla politik bağlamda dine tavır koyuş, aileye tavır koyuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli bir kısmı kadınlardan oluşan bazı (aile) platformlar(ın)da belirttiğimiz bu tabloyu açıkça görmek mümkündür.

Sonuç olarak denebilir ki bir kurum olarak aile devam ediyor ve edecek, ama normal sayılabilecek değişimin ötesinde bir dönüşüm de yaşıyor. Dolayısıyla yeni şartları gözetken yeni önerilere ihtiyaç vardır. Nasıl olumsuz yönlendirilebiliyorsa aile süreci olumlu da yönlendirilebilir. Her değişim bir yapılanma ile biter. Söz konusu çözümler ve yeniden yapılanma sürecinde İslâmi değerlerin işleyiş mekanizmaları olarak devreye girmesi gerekmektedir. Yoksa ailesel olguların tevhide bütünlüğünü kurma şansımız yoktur. Sözün kısası biz de bu dönüşüm sürecinde değer yargularımıza ters düşmeyen çözümlerle yönlendirici katkılarda bulunabiliriz.

YENİ BİR SOSYAL DÜNYA İÇİN; EVE DÖNÜŞ

Abdurrahman Arslan

Abdurrahman Arslan

1947 yılında Van'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı şehirde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Yazıları Bilgi Hikmet, Gelecek, Umran, İlim ve Sanat, Köprü ve Birikim dergilerinde yayınlandı. Serbest çalışmaktadır.

İnsan hakları Batının 19. Asırdaki sorunuydu. 20. Asırdaki ise erkek karşıtlığı üzerine kurulu, ifadesini feminizmde bulan kadın sorunu oldu. Modern batı düşüncesi köken itibariyle karşıtlıklar üzerine kuruludur; karşıtlıklar hâsıl ederek sorunları kategorize eder, sonrada bunlar arasındaki çatışmadan bir senteze ulaşılacağını varsayar. Emek-sermaye, burjuva-işçi sınıfı ya da insan-tabiat karşıtlığında olduğu gibi, kadın-erkek karşıtlığı da sahici olmadığı halde bu paradigmanın temel aldığı karşıtlıklardan biri oldu. 20. Asrın muhayyilesi sorunu kadın ile erkek arasındaki eşitsizlik meselesi olarak gördü. Bu yüzden eşitliği temel alan özgürleşme süreçleriyle kadın sorununun çözüme kavuşturulacağını varsaydı. Ne var ki erkek karşıtlığı üzerinden kendi sorununu tanımlayan kadının, erkek karşısındaki eşitlik talebi aynı zamanda onu bedenini reddeden, cinsiyetinden bağımsız bir kimlik arayışına sevk etti.

Ne var ki, 21. Asra geldiğimizde meydana gelen paradigmatik değişimler sebebiyle doğru kabul edilmiş birçok şeyin doğruluğu tartışılır. Bununla beraber sorunları açıklamada imkân olarak kabul edilen birçok kavram ve kategorinin işgal ettiği imtiyazlı mevki çöktü. Günümüzün felsefi/kültürel kabulleri bu nedenle geçen asrın kurucu temel saydığı karşıtlıkların meşruiyetini sorgulayarak sorun olmaktan çıkarmaya başladı. Bu değişimin hâsılası olarak, kadının erkek karşısındaki eşitlik meselesinin yerini bu defa bireyin “özgünlük” arayışı almaya başladı.

Modern zihniyetin karşıtlığa dayalı açıklama ve bu yolla sorunları çözme modeli yanında karşıtlığın temel aldığından hareketle doğru olduğu varsayılan birçok kabul meydana gelen bu değişimle beraber artık doğru ve anlamlı olma vasfını kaybetme sürecine girdi. Müslümanların kadın meselesini tartışma konusu yaparken temel aldıkları kabullerini de bundan sayabiliriz. İslam'ın hükümlerinin esas alınarak ge-

liştirildiği varsayılan, fakat özünde modernist varsayım ve hedeflere dayalı kadın hakkındaki sorunlar üzerinde bugün yeniden düşünmek, söz konusu ettiğimiz sebeplerden dolayı zaruret haline gelmiştir. Zira değişim bir yandan mecburen modern eğitim süreçlerinden geçen Müslüman genç kızların eşitlikçi ideolojiye dayandığı halde İslami olduğuna inandıkları erkek karşısındaki “hak arama” taleplerinin meşruluğunu ortadan kaldırmakta, diğer yandan da ortak paydanın belli olmadığı yeni bir hümanist anlayışa Müslüman’ın muhayyilesini fazlasıyla istekli hale getirmektedir. Kadının erkek karşısındaki eşitlik arayışının yerini bugün unutmamak gerekir ki bireyin toplum ve aile haricinde sadece kendine ait “özgünlük/tekillik”e dayalı bir hak arayışı alıyor. Kadın ve erkek olarak günümüz insanı özgürlüğü, sadece bu tekilliği gerçekleştirme imkânında bulabileceğine artık inanmaktadır.

II

Üyeleri arasındaki ilişkiler farklı da olsa, geniş veya dar bir model de olsa, kendini meydana getiren insanların sayısı değişiklik gösterse de nihayetinde aile yeryüzünün bütün farklı coğrafyalarındaki toplumların ortak hususiyetlerini teşkil etmekte. Aile beşerin bölünmesi mümkün olmayan en küçük sosyal dünyası ve var oluşunun gerçek alanıdır. Köken itibarıyla Arapçadan gelen aile kavramının iki anlama geldiği söylenir. Bunlardan biri “farklı insanların meydana getirdiği topluluk” diğeri de “ihtiyaçların giderildiği yer” anlamına geliyor. Aile hem beşeriyetin ortak formu hem de kadın ile erkek arasındaki ilişkinin kurallar temelinde ilk tanzim edildiği yerdir. Sosyal hayatta geçerli olan ilişkileri, mahiyet itibarıyla bu ilişkinin geniş bir açılımı olarak nitelendirmek mümkündür. Aileyi esas önemli kılan modern sosyolojinin “sosyal” dediği “beşeri olanın” ilk nüvesini teşkil etmesidir. Öyle görünse de bu yüzden onu sadece bir kadın ve erkek ilişkisine indirgemek imkânsızdır; zira aile taşıdığı kendine has hususiyetiyle bütün bunları aşan bir boyuta sahiptir. Vahiy kaynaklı din(ler) ailenin kökenine – ki bu aynı zamanda insanın kökenidir- açıklık getirerek onun “verili” olduğunu söyler. Çünkü Hz. Âdem ve Havva’nın dünyaya gönderilmeleri bir aile formu içinde gerçekleşmiştir.

Aile başlangıçta bir kadın ve erkek olarak, daha sonra da çocuk ve yaşlı arasındaki belli kural ve ilkelere göre tanzim edilmiş bir cihetten verili ilişkilerin dünyasıdır. Aile dediğimiz formun sağlıklı bir şekilde hayatiyetini sürdürebilmesiyle bu kural ve ilkeler arasında uyum sağlayacak şekilde birbirlerini destekleyen bir münasebet bulunur. Zira söz konusu form nihayetinde bu münasebetlerin çizdiği hudutların ifadesi sayılır. İnsanlar arasındaki tabii , sıradan gibi görünen beşeri ilişkiler aslında her zaman bir inanma biçiminin, dünyayı anlamlandırma tarzının taşıyıcısı olmak gibi bir içerikle yüklüdürler. Bunu en açık biçimde ifade eden kadın ve erkek arasındaki ilişkidir. Kadın ve erkek arasındaki kurulu ilişkilerin kendi paradigmasının

dışına taşarak değişmesi demek aslında o topluma hâkim dünya görüşünün, beşeri ilişkilerin, yaşama tarzının değişmesi demektir.

Modern sosyal bilimler toplumu meydana getiren en küçük unsurun birey olduğunu kabul eder. Oysa İslam insanın içinde var olup sosyalleştiği bir cemaat olarak bunun aile olduğunu söylemektedir. Semavi dinlere göre insan yeryüzüne tek başına değil bir aile formu içinde gönderilmiştir. Kültürden, ideolojiden, siyasetten, sosyo-ekonomik şartlardan elbette ki etkilenir, bazen değişimlere uğrar ama bütün bunlara rağmen aile bu nedenle aynı zamanda “mitolojik” bir karakter taşır. Çünkü o verilidir. Bir kadın ve bir erkek olarak Hz. Adem ve Havva’nın sonradan deneme yoluyla dünyada buldukları ve/veya icat ettikleri bir beraberlik biçimi değildir. Bundan dolayı aile aynı zamanda kadın-erkek ilişkilerinin ilk tanzim edildiği ve birbirlerine helal kıldıkları yerdir. İnsanın kendisine takdir edilmiş meşru ilişkilerin küresinde dünyaya gelmesine vesile olan, insanları yaşayabilir bir topluluk haline getiren ve bir cemaat olma hususiyeti taşıyan sadece ailedir. Daha sonra inen bütün kitaplar, gönderilen bütün peygamberler aileyi esas almış, bunu temel yapıp kurmak istedikleri siyasal/sosyal bir Dünya/düzen hakkında önerilerde bulunmuşlardır.

İnsan biri biyolojik biri de sosyal olmak üzere iki “rahim” içinde şekillenir; annenin insanın biyolojik gelişmesinin rahmi olurken, aile de insanın sosyal gelişmesinin rahmini teşkil eder. İnsan kendini aile içinde “tamamlar”; Cennetteki Adem’in, Havva’nın yaratılmasıyla kendini bulduğu ve tamamladığı gibi, insan hayatın içindeki değişen rolünü burada öğrenir. Yani anne, baba, çocuk, dede ve nine olmayı burada yaşayarak tecrübe eder. Her aile modeli içinde kendini düzenlediği dine ve/veya dünya görüşüne dayalı bir hayat tarzını, bir sosyalleşme süreci olarak yine içinde barındırdığı yeni nesillere aktarmaya aracılık eder. Hayat tarzı ile aile modeli arasında bu nedenle her zaman ayrıştırılması mümkün olmayan bir ilişki bulunur. Aile hem inanmanın, hem bu inancın yaşam biçimine dönüştürüldüğü, hem de yeni nesillere aktarıldığı yerdir. Aile de bilgi bir hayat tarzı şeklinde yaşanarak aktarılır. Dini hükümlerin, ahlaki değerlerin, mahremiyetin, hiyerarşinin, modern bireyciliğin hâkim kültürüne ve onu yeni yeni içselleştirmekte olan modern Müslümanların zihniyet dünyalarına ters düşse de itaatin, güvenin, başka insanlarla kurulan ilişkilerin, dünyayı anlama biçiminin, siyasal olanın ve ona hâkim hayat tarzının belirlediği bir üretim/tüketim, yani iktisat telakkisinin birbirine içkin dünyasını temsil eder.

Aile kendisi hakkında çok şey söylenecek hususiyete sahip bir sosyal dünyadır. Ama ailenin ilk defa mahiyet itibarıyla tartışma ve eleştirinin konusu olmaya başlaması Rönesans sonrası tarihe dayanır. Zira bu dönemden aile itibaren ilk defa dinin konusu ve ilgi alanı olmaktan çıkartılarak modern devletle beraber siyasetin konusu yapılmış, siyasetin kendi “nesnesi” olarak üzerinde konuştuğu bir “yapı/kurum” haline getirilmiştir. Modern devlet birçok şeyde olduğu gibi onu da sözüm ona kendi

koruyucu kanatları, açıkçası hegemonyası altına alarak kontrol etmeye başlıyor. Sosyolojinin ajanlık yaptığı büyük yardımla muhtemelen tarihte ilk defa aile siyasetin nesnesi olmak üzere bilim ve modern devlet tarafından “toplum” denen yeni icat içindeki sosyal bir kuruma indirgenerek tanımlanıyor. Yine tarihte ilk defa aile bu dönemde planlanabilecek bir “şey” olarak görülmeye başlıyor; çekirdek aile modeli bu tasavvurun bir ürünü olarak ortaya çıkıyor. Çekirdek aile bu nedenle sadece aile fertlerinin sayısı bağlamında tanımlanamaz bir model hususiyeti taşır. Sosyal ilişkileri cihetinden ele aldığımızda çekirdek aile özel bir dünya olarak kendini topluma karşı kapalı tutar; bu onun yapısal hususiyetini teşkil eder. Kendini kamusal alanda sürekli görünür kılar, bu haliyle aşırı şeffaf sayılır. Fakat sosyal ilişkileri, duygusal bağları cihetinden aynı zamanda kendi içine kapalı bir dünyayı temsil eder.

Her ideoloji gibi sosyoloji de; başlangıcından itibaren İslam’a göre bir meşruiyeti olmayan, bugün ise açıklama hususiyetini varsa bile yitirmiş bir kategori olarak aileyi “ataerkil” şeklinde tanımlamıştır. Hatta artık açıklayıcı işlevini kaybetmiş olsa bile günümüzün liberal demokratik zihniyeti bireyin özgürlüğü bağlamında bu ataerkilliğe karşı çıkararak sorun çözücü bir siyasal araç olarak kullansa da Müslümanların buna şaşmaması gerekiyor. Zira Müslümanlar yaşananlardan ders çıkartacak kadar yeterli bir tecrübeye artık sahip durumdadırlar. Bugün “Tanrının ölümü” ya da “ataerkil ailenin” dağılmasının insanı daha özgür ve bağımsız hale getirmediğini yaşanan uzun ve yoğun bir tecrübenin neticesinde öğrenmiş bulunuyoruz. Yine biliyoruz ki, dinin hayattan çekilişi insanı bilim uzmanlarının parçalanmış dünyasında yaşamaya mahkum ederken aynı zamanda aileyi de iki asırdan beri “şifa” bulmak üzere yeni tüketim nesnelere tecrübe alanı haline getirdi. Bu dünyanın içindeki Müslümanlar şimdi hakkında fazla tefekkür etmedikleri ve bilgiye sahip olmadıkları bir “kişilik geliştirme ibadetinin” mahpusu haline geldiklerini bu nedenle görmekte ne yazık ki zorlanıyorlar. Bizim için Dr. Spock’un çocuk ve aileyle alakalı verdiği uzmanlık bilgisinin ışığında şekillenen aile ve yetişen çocuklar hakkında artık konuşmak ve bu hususta yine yeteri kadar tecrübe kazanılmış haldedir.

Bunun yanında Freud’cu aile paradigmasını aynı bağlam içinde söz konusu etmemiz lazım. 19. Asrın ikinci yarısından itibaren bilim adına genel kabul gören bu paradigma fertlerin birbirine karşı sorumlu olduğu aile anlayışını berhava eden varsayımlarıyla yeni bir zihniyet dünyası inşa etti. “Oedipus Kompleksi”ni temel alan bu anlayış en başta baba otoritesine karşı açılmış bir mücadeleyi ifade ediyor. Buna göre erkek çocuğun babayı kendine rakip gördüğü bu hastalıklı paradigma, ebeveynin sorumluluğunu esas alan bir aile telakkisinin gelişim ve meşruiyetini ortadan kaldırdı. Modern toplumun bireyci kültürüyle birleşen bu anlayış, ailede her biri kendisi için ayrı bir gelecek, bir başına buyrukluk talep eden ve bu yüzden de en başta itaati reddeden fertlerin yetişmesine sebep olmaktadır. Bu zihniyet aynı zamanda kuşak çatış-

ması gibi bugün Müslümanlara gayet tabii gelen yeni bir icat ortaya çıkardı. İslam’a göre asla sahici temelleri olmayan bu kabul, bizi her defasında yeni sorunlarla karşı karşıya bırakan bir felaketi temsil etmektedir.

Ne var ki, artık bugün 20. Asırdan kalma açıklama modellerinden olan, ailenin iktisadi ilişkilerin bir hâsılası ya da tarihsel bir kategori sayıldığı bir dönemin çoktan sonuna geldiğimizi ama bunu anlamakta zorlananların bu modelleri daha açıklayıcı bulmalarını hoş karşılayabiliriz. Hatta aileyi ataerkillikle özdeşleştiren “aydınlanmış” tesettürlü “baş”ların geç kalmış bir modernliğin emansipasyoncu naralarıyla kendilerini erkekle karşıtlık içinde konumlandırarak, Fransız devriminin meşruiyetini çoktan yitirmiş “eşitlikçi” ideolojisiyle aileyi yargılamalarını da hoş görmek mümkün. Bütün bunlar hoş görülebilir; Ama felsefi kabulleri, işleyişine temel sldığı mantık farklı olan yeni bir asırda yaşadığımızı, bu asrın getirdiği yeni tehditlerle yeni imkânları görmek ve anlamak istemeyen Müslümanları hoş görmek kabul etmek lazım ki fazla sabır gerektiriyor.

III

Bugün sadece modernleşme ve kentleşme süreçlerinden geçmiyoruz, bunların yanında bir de iletişim devrimi yaşıyoruz. Her şeyi yerinden eden, bütün ilişki biçimlerini ve ağlarını çözerken kendine göre düzenleyen bu değişim süreçleri bizi yeni sorunlarla ve önceliği değişen yeni tercihlerle karşı karşıya getiriyor. Bunlar içindeki temel sorunlardan biri belki de en önemlisi cinsler arasında, dolayısıyla da insanlar arasındaki ilişkilerin nasıl yeniden kurulacağı, bunu yaparken hangi değerlerin/ölçülerin temel alınacağıdır. Aslında bu arayış kadın için olduğu kadar erkek için de bir aidiyet meselesini gündeme getirmektedir. Zira cinsler arasındaki ayrımcı hudutların belirsiz hale geldiği, bu yüzden de kadınlık mı, yoksa annelik mi sorusunu sorduran bir politik kültür ortamında bulunuyoruz.

Bilhassa 1980’lerden itibaren yeni iletişim araçlarının oluşturduğu şartlar, toplumlarda hızlı siyasal kültürel değişim süreçleri yaratan yeni dinamikleri temsil ediyor. Eğer modern zamanların kutsayıp insanlara sunduğu “değişim” dediğimiz hadise tarafsız, yani herhangi bir amaç ve değerden bağımsız hususiyet taşımış olsaydı endişelenmeye mahal olmadığını, açıkça bunu tabii karşılamamız gerektiğini söyleyerek rahatlayabilirdik. Ne var ki hiçbir sosyal değişim insan iradesinden ve onun zihniyet dünyasından bağımsız ve tarafsız cereyan etmiyor. Değişim bu nedenle kendine göre her türlü değer ve amaç yüklü süreçler olarak doğup gelişmekte. Zira aksi varit olsaydı bu durumda insan için herhangi bir sorumluluktan bahsetmek mümkün olmazdı. Dolayısıyla değişim kaçınılmaz şekilde kendinde içkin bir amaçla ortaya çıkar; bu yüzden değişimi tahlil etmek hatta bazen onun değiştirmek istediklerini ona rağmen muhafaza etmek gibi bir zaruret de karşı karşıya kalmak mümkündür. Bugün yaşa-

makta olduklarımızı muhtemelen bu tür bir değişim kategorisinden sayabiliriz. Birey ve toplumu kendine göre yeniden şekillendirmekte olan, bu yüzden de yeni bağ-lamlar içinde yeniden kendi nesnesi haline getiren bir değişim içinde bulunuyoruz. Küresel ölçekte hüküm süren bu değişim ister istemez Müslümanları da etkilemekte; kendisinin meydana getirdiği en başta mantıksal karmaşıklık Müslümanlarda da zi-hinsel bir karmaşıklığa sebep olmaktadır.

Aile her zaman toplumların maruz kaldığı değişim karşısında en fazla direniş gösteren unsurdur. Fakat aynı zamanda her türlü siyasi otorite karşısında insani var oluşun ortak temelini teşkil etmiş olmasından gelen nispeten dokunulmazlık zırhıyla korunan imtiyazlı bir hususiyetin de sahibidir. Fakat buna rağmen aile günümüzde cereyan eden değişimlerden fazlasıyla etkilenmekte ve ciddi rahatsızlıklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu bize hüküm sürmekte olan değişimin en başta mahiyet itibarıyla farklı bir kuvveti olduğunu işaret ediyor. İçinden geçmekte olduğu değişimle beraber bugün Müslüman aile giderek devletin müdahalesine açık hale getirilmektedir. Değişimin getirdiği yıkımın yanında Müslümanların tarihlerinde asla yaşamadıkları yeni bir tecrübe olarak, bu müdahale doğrudan doğruya aileyi ve mahremiyeti tehdit etmektedir. Bu nedenle insanın gerçek sosyal dünyasını temsil eden ailenin cereyan eden değişim ve buna eşlik eden devlet müdahalesi karşısında nasıl korunacağı meselesi ister istemez önemli bir hal alıyor. Kabul etmemiz gerekir ki artık aile dediğimiz sosyal dünyanın içyapısında, onu oluşturan aktörlerin ilişkilerinde ve bu ilişkilerin işleyişinde bugün mahiyet olarak dünden farklı önemli rahatsızlıklar söz konusudur. Erkek ve kadındaki tezahürlerine baktığımızda değişimin meydana getirdiği kırılmaları görmek mümkün. En azından kentleşme ve yeni iletişim kültürünün oluşturduğu süreçlerle beraber aile bir değişimden geçerken yapısal olarak çözülmektedir. Bununla ilgili olarak başta kadın ve erkeğin rolünde cereyan eden bir değişimi söz konusu edebiliriz. Ailenin temelini teşkil eden bu iki aktör artık ailenin dışına çıkarak birbirinden bağımsız şekilde kendilerini yeniden tanımlama gayreti içinde bulunmaktalar. Bu tanımlama aynı zamanda cinsiyetten bağımsız yeni rollere talip olmayı beraberinde getirirken cinsiyet eksenli “geleneksel” ailede ciddi kırılmalara kapı açıyor. Kadının anneliğe, erkeğin de babalığa talip olmak istemedikleri bir kırılmaya bu işaret etmektedir.

Bu durum en başta kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkileri düzenleyen değer ve hükümlerin değişmekte olduğuna işaret ediyor. Kadın-erkek arasındaki ilişki aslında bir toplumun dünya görüşünü doğrudan doğruya yansıtan bir mahiyete sahiptir. Bu ilişkiyi değiştirmek aynı zamanda o toplumun dünya görüşünü, yani inanma ve yaşama biçimini değiştirmek demektir. Ayrıca buna bağlı olarak ev dediğimiz mahremiyetin yaşanarak yeni nesillere aktarıldığı “yer”inde anlamı değişiyor. Evler giderek akşamları toplanma ve uykunun uyunduğu “otel” odalarına dönüşmekte.

Buna karşılık gündelik hayatın büyük bir kısmının artık orada geçirildiği, taşıdığı aldatıcı cazibeden dolayı geçirilmek için özel zaman ayrıldığı, hüküm süren değişimin rahmi olan “kamusal alan” sınırları olmayan bir mabede dönüşerek daha çok önem kazanıyor. İnsanlar giyimlerini olduğu kadar tüketimlerini de dinlerine göre değil kamusal alanda geçerlilik kazanan ve tercih edilen değer ve ölçülere göre düzenlemekte. Bu değişim süreçlerinde Müslüman erkek kapitalizme Müslüman kadın da feminizme yavaş yavaş teslim oluyor. Kapitalizm İslam’ın helal/haram anlayışına, feminizm de kadının evdeki rolüne ve İslam’ın adalet ilkesinin aksine kadın-erkek ilişkisine eşitlikçi ideolojisiyle meydan okumaktadır.

IV

Gönderilen her peygamber Hz Adem ve Havva’nın bıraktığı miras olan “aile geleneği”nin devamı olarak kendi aileleriyle insanlara örneklik yaptılar. Bununla, içinde yaşadıkları toplumun “yürürlükte” olan aile telakkisini ve ilişkilerini zımnen de olsa ya onaylamış ya da restore etme yoluna gitmişlerdir. Günümüzün artık genel kabul görmüş modern aile modelinden, benzerlikleri yanında nicelik ve nitelik olarak taşıdığı farklılığa işaret etmek üzere, peygamber mirası kabul ettiğimiz bu aile modeline “geleneksel aile” diyoruz. Belirtmemiz gerekir ki aslında aile alternatifi olan ya da alternatifi bulunabilecek bir sosyal birliktelik modeli değildir. Bu nedenle onu tanımlarken “geleneksel” tabirini kullanmak ne doğru ne de açıklayıcıdır. Burada söz konusu kavramı meramımızı anlatmak üzere kullandığımızı belirtmemiz gerekiyor. Modernleşmeyle beraber giderek geçmişte bırakılmaya çalışılan geleneksel dediğimiz bu aile modeli bir zamanların müşrik Mekke’sinde taşıdığı sıcak ilişki ve dayanışma ağları sayesinde öksüz ve yetim “birini” her şeye rağmen seve seve yaşatıp büyütüştü. Merhameti unutmuş, özel mülkiyetçi, bu yüzden de her türlü akrabalık bağlarını ve bağlılık biçimlerini terk etmiş bugünün modern toplumu böyle birine sorumsuzca “kimsesiz” diyebilmektedir.

Çağdaş toplumda kabul edelim ki akrabalık bağlarını artık insanlar bir yük olarak görmekte dirler. İnsanın insana yabancılaşmasının, içine düştüğü kahredici yalnızlığın sebebini burada aramamız gerekirken bunun yerine kurumsal dayanışma türleri oluşturularak çokta farkında olmadan rasyonel ilişkilerin dünyasına kendimizi hapsetmekteyiz. Bunun bir hâsılası olarak artık geleneksel dediğimiz aile kadim görevini yerine getirmekte zorlanıyor. Tabii bir değişim şeklinde vasıflandırılrsa da, aslında ailenin dolayısıyla insani ilişkilerin çözülmekte olduğuna işaret eden bu süreçler bize; aile ile ailenin içinde yer aldığı sosyal gerçeklik arasında olması lazım gelen uyumdan çok, çatışma yaratan dışlayıcı ilişki üzerinde durmamızı zaruret haline getiriyor.

Müslümanları ilgilendirdiğinden söz konusu ettiğimiz Müslüman aile modeli ya-

şadığımız zamanlarda birbirini besleyen iki taraflı bir tehdit altında bulunuyor. Bunlardan biri aşırı bireyciliktir; ve bu bireyciliğin hâsıl ettiği kültürün ailenin akrabalık bağlarını esas alan dayanışmacı/cemaatçi ilişkilerinin dokusunu hızla çözmesidir. Kendine has bir zihniyet dünyası inşa eden bu bireycilik, geleneksel aileye hâkim değerlerin ahlak ve amel olarak insanı sınırlandırdığına, bu yüzden de baskıcı bir role sahip olduklarını eleştiri konusu yaparak kendini gösteriyor. İkincisi de ilkiyle alakalı olarak insanı hem kendi beni'ne hem de bu benin haricindeki bir çok şeye karşı sorumlu tutan, bu yüzden de insana vazife yükleyen İslam'ın dayanışmacı/cemaatçi değerlerinin Müslüman'ın eliyle içlerinin boşaltılması, anlamsız ve işlevsizliğe terk edilmesidir. Açıkçası bundan sünnetin artık hayatımızda ve zihniyet dünyamızda fazla yer tutmadığını dolayısıyla amellerimize rehberlik yapmadığı gibi bir netice çıkarabiliriz. Bu sebeple bugün aileye ait geleneksel miras; her şeyden evvel baskıcı, bunun yanında insan kişiliğini sınırlayıcı ve körletici olarak görülebilmektedir. Fakat şu da var ki modern bireyin kişilik telakkisiyle birbirine karıştırıldığı için bu Müslüman kişiliğin ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı hususunda ciddi şüpheler bulunduğunu belirtmekte fayda var. Bunun doğru olmadığı ifade edildiğinde ise, İslam adına ya modern kültür temel alınarak kavramsallaştırılan bir "kişilik" tanımı üzerinden savunma yapılmakta veya psikolojik olarak her insanın özel hayatı kendine aittir gibi bireyciliğe dayandırılan bir savunmayla karşı çıkılmaktadır. Aslında söz konusu etmeye çalıştığımız ve yaşamakta olduğumuz bu durum ne Müslüman'ca bir kişiliğin ne de Müslüman'ca ilişkilerin bir savunması değil, bu daha çok modern kültürün ve hayatın çekilemez bir yük şeklinde algılamamıza sebep olduğu Müslümanların emansipasyoncu isteklerini ifade etmektedir.

Şehirleşme değil, ama modern dönemin kentleşme ve sanayileşme süreçleri bu isteği kışkırtan bir kültürü hâsıl eden rahmi temsil eder. Ayrıca yeni bir iletişim toplumu olma yolundaki evrilmeye beraber Müslümanlara ait temel değerlerin zaafa uğraması başta olmak üzere, kadın ve erkeğin rollerindeki hızlı değişimle beraber ortaya çıkan yeni belirsizlikler de buna eşlik etmektedir. Bu süreçlerde "aile-içi" ilişkiler çatışmacı bir karakter kazanmakta, eşitlikçi ideoloji ve buna bağlı bireyciliğin içselleştirilmesi ailede giderek maddi değerler üzerine kurulu bir hayat tarzının hakim duruma geçmesine sebep olmaktadır.

Tüketim kültürü içinde cereyan eden ve şekil bulan bir aile-içi ilişki türü artık söz konusudur. Bu İslam'ın önem verdiği akrabalık bağını şiddetle aşındıran bir ilişki tarzı olma hususiyeti taşıyor. Kadın ve erkek arasındaki ilişki bütün bu etkenler sebebiyle yaşadığımız toplumda yeniden belirlenmekte, bunun hâsılası olarak ebeveynin rolü ve otoritesi, ebeveynliğin yeniden tanımlanmasıyla beraber değişimden geçmektedir. Erkek baba olmaktan çok aile için "iktisadi" faaliyette bulunan bir aktöre, kadın da artık evlat büyüten, "evin sahibi" olan bir anne olmaktan çok evde sarf ettiği

emeğin değersizleştirildiği bir "hizmet ehli"ne indirgenmektedir. Boşanmaların artışı, evlenme yaşının giderek yukarılara çıkması, çocuk sayısının azalmasını da sayabiliriz bunların yanında. Sabrın, itaatin, sevgi ve merhametin, en önemlisi insanları birbirlerine bağlayan aile ve akraba ilişkilerinin yerini, belirli bir kültürün tanzim ettiği yeni ilişki biçimleri almakta. Dolayısıyla bu durum dayanışmacı akrabalık ilişkilerini esas alan sosyal bir dünyanın çözüldüğü ve insanın artık sığınabileceği bir yerinin kalmadığı anlamına geliyor.

V

Modern zamanlardan itibaren aile anti-sosyal bir yapı şeklinde resmedilmeye başlıyor. Dinin öngördüğü insan modeli olan mümin/müminenin aksine yeni bir insan modeli olarak ortaya çıkan "birey" in özgürlüğünü yapısal olarak kısıtladığı varsayımından hareketle, aile yoğun eleştirinin konusu yapılmıştır. Bu çizginin devamı olarak daha sonraları feminist fikirlerin bilhassa 20. asırda kuvvet kazanması ve eşitlikçi ideolojinin zihinler üzerinde egemenlik kurması aileye yönelik eleştirilere süreklilik kazandırdı. Dünya genelinde hüküm süren bu kültürel/ideolojik etkileşimden tabii olarak Müslümanlar da paylarını almaktadır. Bugün modern eğitim süreçlerinden geçen Müslüman kesimin aileyi hedef alan bu temele dayalı eleştirilerinde giderek artan bir yaygınlık gözlenmektedir. Bilhassa kadının evdeki "geleneksel rolü" iyileştirme adına eleştiri konusu yapılırken, çok farkında olmadan modern aile/kadın telakkisi de aynı zamanda İslamileştirilmeye çalışılıyor. Ancak ister aile isterse kadın ve erkeğin rolleriyle alakalı öne sürülen fikirler berrak olmadığı gibi, feminizmle olan benzerlikleri de dikkat çekicidir. Kadın adına yapılan eleştiriler daha çok kadının baskı altında tutulduğu yer olarak görülmeye başlanan ailenin kendisine yönelik olmaktadır. Batıda gördüğümüz gibi bu "aileden kaçışı" beraberinde getirmekte, neticede "birlikte yaşamayı" teşvik etmektedir. Modern kültürün ve modern kamusallığın aileyi aşındıran ve mahremiyeti çürüten mantığına rağmen aile her zaman insanın fakat bilhassa Müslümanların hususen günümüzde sığınacakları bir yer olarak görülmesi gerekiyor. Çünkü aile yapısal olarak her türlü anlamda insan için güvenlik üreten ve güvenlik sağlayan bir "dünya" olma hususiyetine sahiptir.

Müslüman ailenin cereyan eden değişimlerden dolayı gelecekte nasıl bir şekil alacağı bugün bizi her zamankinden daha fazla ilgilendiriyor. Zira kaygılandırıcı sebepler günümüzde giderek artmaktadır. Hatta denebilir ki biz bugün bir cihetten ailenin "ölümü"ne şahitlik yapmaktayız. Karşı karşıya olduğumuz, küresel boyutlu hususiyet taşıyan bu meseleyi kabul edelim ki sosyolojinin/psikolojinin kavram ve kalıpları içinde anlamaya ve açıklamaya çalışmamız mümkün değil. Şurası bir gerçek ki modern bilim/bilgi olduğu kadar bunların kavram ve kalıpları da Müslümanların

ve onların sorunlarına yeteri kadar nüfuz etme kapasitesine sahip değillerdir. Farklı bir paradigmaya aidiyetin getirdiği yetersizlikten dolayı bu bilginin aracılığıyla kendi sorunlarını anlamaya çalışan Müslüman zihnini de bu bilgi biçimi yanlış yönlendirmektedir. Ne şekilde ve nasıl bir model olursa olsun, aileyle alakalı tahlil ve değerlendirmeler dinden/İslam'dan bağımsız şekilde ele alınmaz ve değerlendirilemez. Ailenin köken itibarıyla “dine ait” olması bunun en büyük sebebidir; bu yüzden o siyasetin değil dinin dünyasına aittir ve bu hususiyetiyle yeryüzüne gönderilmiştir.

Ancak Müslümanların bugün büyük bir dönüşüm yaşamakta oldukları elbette ki görmezlikten gelinemez. Bu süreçler her şeyi kendi hâkim mantığına göre değiştiriyor; kendine göre şekillendirip her şeye bir yön, bir amaç ve bir anlam yüklemektedir. Alt-üst edici bu değişimden geçenlerden biri günümüzde Müslüman'ın zihniyet dünyasıysa, diğeri de hiç şüphe yok ki ailenin kendisidir. Eğer cereyan eden ve yaşanan her sosyal değişim tarafsız, yani değerden bağımsız nötr bir süreç olsaydı endişe etmeye gerek olmadığını, bu akışı kabullenmemiz gerektiğini söyler, Müslümanların da böylece çok rahatlayacağından emin olabilirdik. Oysa karşı karşıya bulunduğumuz meselenin bu kadar basit olduğunu söyleyemeyiz.

Kabul edelim ki hiçbir sosyal değişim evvela tarafsız olmak gibi bir imkân ve hususiyete sahip değildir. İnsanın içinde yer aldığı her sosyal değişim kendinde içkin bir amaç ve anlam taşır. Meseleyi bu şekilde ele aldığımızda bizim de içinde yaşayarak tecrübe ettiğimiz değişimi tahlil etmek zorunluluğuyla yüz yüze geliriz. Hatta bazen bu süreçlerin değiştirmeye çalıştıklarının değişmemesi için muhalefet etmek ve kendi değişmez sabitelerimizi muhafaza etmek ve savunmak gibi bir mecburiyetle de karşı karşıya kalmak söz konusudur. Muhtemelen bugün bu tür bir değişim ve buna karşı yapılacak bir muhalefet süreci içinde bulunduğumuzu söyleyebilirsiniz. Elbette ki bunun bir kader olduğu söylenemez; fakat Müslüman'ın “akletme” kabiliyeti zayıfladığında bunun kader olması da kaçınılmazdır. İnsanın gerçek sosyal dünyası olan aile muhalefet etmemiz gereken bu değişim türünün getirdiği tehditlerle karşı karşıya bulunuyor. Onu nasıl muhafaza edeceğimiz bugün bizi her şeyden çok ilgilendiren bir meseledir. Böyle durumların yaşandığı zamanlarda artık aileyi kadın ve erkek üzerinden konuşamayız ve konuşulmaması gerekir. Tersine kadın ve erkeği aile üzerinden, aile içinde üstlenmiş oldukları rolleriyle beraber konuşmamız daha ufuk açıcı olacaktır. Bu kadın ve erkeğe ilişkin her türlü meselede ailenin eksen alınması ve bu şekilde çözüme çalışılması demektir. Unutmamak lazım ki, aile bir cihetten kadın ve erkeği aşan bir anlamın ve rahmetin dünyasıdır.

Aileyle alakalı yeni sıkıntıların kökeninde, harici sebepler yanında Müslüman kadın ve erkeğin artık dönüşen zihniyet yapısı önemli bir role sahiptir. Bugün Müslüman erkek evin geçimini bahane ederek kapitalizme, Müslüman kadın da haksızlığa uğradığını bahane ederek feminizme ve bunların yürürlüğe soktuğu değerlere

zihniyet ve amel olarak tedricen teslim olmaktadır. Kapitalizm İslam'ın ısrarla vurgu yaptığı helal rızık anlayışına, feminizm de kadının cinsiyet bağımlı evdeki rolüne meydan okuyor. Unutmamak gerekir ki evde sarf edilen emek endüstriyel toplumun değer verdiği bir meta üretimini içermez. Bu haliyle kapitalizm feminist söylemi destekler; bu ev kadınlığının ve çocuk büyütmenin hor görüldüğü bir iktisadi ilişkiler dünyası demektir. Bu mekânda harcanan ve kadın emeğine dayanan her türlü faaliyet; ev işlerinden çocuk eğitimine ve mahremiyet ilişkilerine kadar her şeyin hor görülmesi demektir. Ailenin mahremiyet üzerine kurulu dünyası ve ilişkileri böyle bir tutum karşısında evde bulunan kadının bu mekândaki varlığını anlamsız ve değersiz hale getirmeye çalışır. Günümüzün Müslüman kadınları için endüstriyel ilişkilerin meta üreten dünyasında tesettürüyle yer almak arzusunu kışkırtan daha çok modern eğitim olmaktadır. Bu eğitim süreçlerinden geçen genç kızların kamusal talebi, önelerine konan her türlü engeli aşma kararlılıkları düşünüldüğünde daha iyi anlaşılabilir. Ne var ki bu kuvvetli ve oldukça sabırsız talep genç kuşağın katılmak istediği modern kamusalın nasıl bir dünya olduğunu aynı zamanda tahlil etmelerine de engel olmaktadır. Kamusal alana tesettürlü Müslüman kadının duyduğu kışkırtıcı talep göz önüne alındığında bunun iki eğilime işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri ve muhtemelen en önemlisi Müslümanların özel yaşamlarına nasıl bir anlam verecekleri hakkında daha bir karara varamamış olmalarıdır. Diğeri de daha iyi ve rahat bir hayat sürme adına sınıf değiştirme isteğiyle yüklü olduklarına işaret etmesidir. Unutmamak lazım ki sınıf değiştirmenin ailede sebep olduğu dönüşümler kadın ve erkek olarak Müslümanları da yeni sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Hatta ailenin yaşadığı sorunların kısmen de olsa sınıf değiştirmenin getirdiği çözümlerle alakalı olduğunu belirtmemiz lazım.

Kamusal alanın düzenleniş biçimi neredeyse her zaman ve her kültürde modern zamanlara kadar özel alandan bağımsız düşünülmemiştir. Kemalist modernleşmeye tesettürüyle renk katmak isteyen Müslüman kadının unutmaması gerekir ki modern aile ve kamusal alan endüstri devrimiyle beraber birbirlerinden iki ayrı dünya olarak kesin sınırlarla ayrıştırılmıştır. Ancak aileyi koruma adına yapılan bu ayırıma rağmen mahremiyet ya da özel alan tabiatı gereği kendi “dil”i içinde kamusal ve siyasal olan ile özel bir ilişki taşır. Kendinin onlardan soyutlanarak düşünülmemeyeceğini ve onlarsız var olamayacağını bilir. Bu şu demektir; Her ne sebeple olursa olsun mahremiyet, kamusal ve siyasal birbirlerinden ayrıştırılarak kavramsallaştırılmazlar. Müslüman kadının bu ayrıştırılmış dünyada yer almaya çalışması, tesettürünün “zaferi” değil sekülerleştirilmesidir. Çünkü tarihsel tecrübe içinde gördüğümüz gibi aile emek düzeyinde önce üretici sonra da tüketici olarak kamusal alan tarafından içi boşaltılmaktadır. Kamusal alanın insan emeğini sadece kendi üretim dünyasında harcamayı meşrulaştırması, kadın ve erkeğin katılımıyla beraber ailede “anne ve baba boşluğu” gibi yeni ve ciddi bir sorun ortaya çıkarmaktadır.

VI

İnsanların beraberliği nasıl ki bir ilişki biçimini zaruret haline getiriyorsa, aileden bahsettiğimizde “ev”i de onunla birlikte düşünmek mecburiyeti var. Aile nasıl ki sadece bir insan topluluğu değilse, ev de duvarlardan oluşmuş, bu insan topluluğunun içinde bulunduğu bir mekân sayılamaz. Her şeyden evvel aileyi güvenlik sağlayan bir “cemaat”; evi de bu cemaatin özel alanı olmaktan çok, mahremiyetin dünyası olarak görmemiz gerekiyor. Bugün ailenin yukarıda da söz konusu ettiğimiz gibi çeşitli sebeplerden dolayı artık güvenlik ve mahremiyet sağlama ve bunlara ilişkin kültürünü yaşayarak üretme hususunda iç dünyası giderek fakirleşmekte ve İslam’ın değerlerini ve sözünü ettiğimiz kültürü yeni kuşaklara aktarmada başarısız kalmaktadır. Evler yeni hayat tarzının öngördüğü eşyalarla dolarken itaat, mahremiyet, edep, muttakilik, görgü ve sünnet kapı dışarı olmaktadır. Müslümanların hayat tarzında ciddi bir kırılma söz konusudur. Bu durumda biz güvenliğimizi nerede arayacağız; banka cüzdanlarında mı, kreşlerde mi, yoksa huzur evlerinde mi? Sormamız gereken soru kanımca şu olmalıdır: Güvenlik üreten bir aile ve güvenli bir toplum nasıl mümkündür.

Şahsi muhayyiledeki güvenli Müslüman aile; çocuklarını kreşlere, yaşlılarını huzur evlerine, eli iş tutan kadın ve erkeklerini de endüstrinin üretim dünyasına, bürokratik işlere gönderen bir aile değildir. Ne böyle bir aile ne de böyle bir toplum sağlıklı bir Müslüman toplum olabilir; zaten bugün de sağlıksız olduğunun açık semptomlarını artık görmekteyiz. Bu modern toplum ve onun aile modelidir. Bu aile modeli tecrübesini edindiğimiz gibi güvenlik değil haz ve kendi başına buyruk insanlar üretmektedir. Eğer huzur evlerinde ölmek istemiyorsak; eğer güvenliğimizi kredi kartlarından, banka cüzdanlarından evvel bir cemaat olarak ailede arayacaksak, bunun nasıl bir aile modeli olduğu hususunda düşünmemiz gerekiyor. Tabii ki bunu önce de söz konusu ettiğimiz gibi kendi yetimine kimsesiz demeyen müşrik Mekke’yi hatırlayarak düşünmemiz gerekiyor. Kendi verili yapısının tabii neticesi olarak bu kadın ve erkeğin en başta “eve dönüşü”nü gerekli hale getiriyor. Kadının ev kadını, erkeğin de ev erkeği olması bu nedenle zaruret halini almıştır. Çocukları da sadece çocuk olarak değil bir anne ve bir baba adayı olarak görmek ve eğitmek gerekiyor. Bunları söylerken şahsen Hz. Adem ve Havva’dan miras “geleneksel” dediğimiz, yani her şeye rağmen bizi sağlıklı bir şekilde yaşatıp büyüten ve ruhsal sağlığımızla bugünlere getiren aile modelimizin restore edilebileceğine, yeniden neşvü nema bulacak hale getirebileceğimize inanıyorum. Zira ailenin şartlara göre değişen herhangi bir alternatifi olmadığı için,bugünün şartlarına uygun bir aile modeli de aramaktan vazgeçmeliyiz. Değişmesi gereken aileyi kuran kadın ve erkeğin kendisidir.

Biz Müslümanlar bugün modernliğin sağladığı “avantajlarla” kültürel ve geleneksel geçmişimizin korunması arasında bocalamaktayız. Aile yapımız hızlı bir değişimden geçmekte ve yeni bir form kazanmaktadır. Ne var ki bu, bizim kendi değer ve şartlarımızın yaşanmışlığının doğurduğu bir değişim ve onun meydana getirdiği bir şekillenme değil. Biz düzenleme ve kullanma anlamında kendilerine ait zamanın ve mekanın ellerinden alındığı insanlarız. Bu nedenle aile yapımız ve bu yapı içindeki ilişkilerimiz kendimiz tarafından seçilmiş olmaktan ziyade, hariçten elde edilmiş bir modeldir. Biz bu modele göre aile anlayışımızı anne-baba-çocuk-yaşlı ilişkilerimizi düzenliyoruz ve ailemiz de tabii olarak buna göre şekilleniyor.

Yaşadığımız şehrin içinde, kendi mahremiyetini sürdürdüğü evin konumunu ve mimarisini sorgulamayan; her bulduğu mekânın içine girmeyi bir marifet sayarak kendi ilişkilerini, mahremiyetini ve ailesini ona göre şekillendiren bir Müslüman tipiyle bugün karşı karşıyayız. Bu Müslüman eline geçirdiği, özellikle yerel bazdaki iktidarın imkânlarıyla İslam’ı yaşama ve yaşatmaya savaş açmış bir belediyeçilik, bir yapılandırma ve “kentsel dönüşüm” denilen gayri insani ve gayri İslami bir anlayışla kentleri yeniden şekillendirmekte, bunu yaparken bütün sosyal dayanışma ağlarını ve ilişkileri ortadan kaldırmaktadır. İnsanların sosyal dünyalarını, mahremiyetlerini, aidiyetlerini yıkararak evsizleri ev sahibi yaptığını iddia etmektedir. Dolayısıyla kadın ve erkek ilişkilerini bu yeni mekâna, zamana ve kültüre göre düzenlemeye çalışan, bu düzenlemeyi yaparken de hayata dair iddialarından tek tek vazgeçen bu tipi sorgulamaktan kaçınan Müslümanların gösterdiği suskunluğa katlanmak hoşgörüyü fazlasıyla aşmakta; açıkçası hadiste buyrulduğu gibi insanı haksızlık karşısında susan dilsiz şeytan konumuna düşürmektedir.

SAVRULAN DÜNYADA AİLE
SONUÇ BİLDİRGESİ

SONUÇ BİLGİRGESİ

Aile kurumumuzun yapısal ve işlevsel özelliklerini, maruz kaldığı etkilerin yol açtığı durumları ve problemleri, oluşmuş problemleri aşmaya yönelik görüş ve teklifleri konu edinen “Savrulan Bir Dünyada Aile” sempozyumunda dile getirilen tespitler ve teklifler şunlardır:

Aile, toplumun devamını sağlayan; bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında, toplumsallaşıp topluma uygun üyeler haline gelmelerinde alternatifi olmayan önemli bir kurumdur. Bireyin toplumla teması, doğuşuyla katıldığı ailesi aracılığıyla ve ailesinde başlamaktadır. Çocuk ile ailesi arasında başlayan etkileşim çocuğun o topluma uygun bir üye oluşuna imkân sağladığı gibi, bireyin ailesi tarafından eğitip-öğretilmesi de toplumun sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ve yaygın olarak bilindiği üzere aile, bireyin kişiliğinin inşa olunduğu yerdir ve toplumun yapıtaşısıdır. Bu nedenle, eğer bir toplumdaki aile kurumu kendisinden beklenen işlevleri yerine getirememeye başlamışsa, orada bireysel ve toplumsal ciddi problemlerin görülmesi kaçınılmazdır.

Aile kurumu hem yapısal ve hem de işlevsel olarak tarihin bazı dönemlerinde bazı önemli ve olumsuz etkilere maruz kalmış ve hatta radikal sayılabilecek değişikliklerin nesnesi olmuştur. Modern zamanlar ise son derece kapsamlı ve derinlikli etkilere maruz kaldığı bir dönemi teşkil etmektedir. Bu dönemde baş döndürücü hızda gerçekleşen iç göç ve kentleşme ile sanayileşmenin dayattığı bazı değerler ve yeni yaşama biçimleri aile kurumunu büyük oranda dönüşüme uğratmış, aile kurumunun yapısal olarak küçülmesine ve geleneksel temel bazı işlevlerini yerine getirmesinde zorlanmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak ailenin bölünmesi, parça-

lanması, tek ebeveynli ailelerin giderek artması, boşanma oranlarının yükselmesi, evlilik dışı beraberliklerin çoğalması, nesebi gayr-i sahih çocukların artması, kültürel ve ahlaki değerlerde yozlaşma, toplumsal anomi, suç oranlarının artması, uyuşturucu kullanımı, bireysel ve toplumsal şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, psikolojik rahatsızlıklar, tatminsizlik vb. gibi bireyi ve toplumu tehdit eden problemler baş göstermiştir. Türkiye ise modern zihniyetten ve yaşama biçiminden aldığı paya paralel bu ve benzeri problemleri her geçen gün artan bir ivmeyle yaşamaktadır.

Aile kurumu, tarihin farklı zamanlarında ve farklı toplumlarda karşılaştığı yeni ve olumsuz şartlara karşı kendisini yeniden yapılandırmayı ve kendisinden beklenen işlevleri yerine getirmeyi hep başarabilmiştir. Bunu, çok zorlandığı yerlerde diğer bazı toplumsal kurumların desteğini alarak mümkün kılabilmektedir. Genel olarak siyaset ve hukuk, özel olarak da devlet karşılaştığı problemleri çözmede aile kurumunun desteğini aldığı kurumlardır. Ancak ne var ki Türkiye'deki mevcut aile politikaları ve bu politikaların uygulamaları zayıf, dağınık ve bütünlükten yoksun bir görünüm arz etmekte; daha da önemlisi, aile, Türkiye şartlarında toplumsal mühendisliğinin bir nesnesi olarak görülmektedir. Mevcut anayasa, geleneksel kökleri olan ve olması da gereken aile yapısını korumayı ve işlevlerini yerine getirmesinde güçlendirmeyi değil, nüfus planlamasıyla yapısal ve işlevsel açıdan daha da derinlikli bir şekilde dönüştürmeyi hedeflemiştir. Dönüşümün hedefini ise yapısal açıdan küçültmek, işlevsel açıdan sığlaştırıp-daraltmak oluşturmaktadır. Bu da aile yapımızın problemlerini derinleştirmiş ve mevcutlarına ilave problemler getirmiştir. Mevcut hukuk sistemi ise bir çok bakımdan ailenin geleneksel yapısıyla ve işlevleriyle ya uyumsuz ya da bunları olumsuz etkileyecek mahiyettedir. Zina konusundaki düzenlemeler bunun somut örneklerinden birisidir.

Ailedeki çocuk sayısı, sadece bireyleri veya aileleri ilgilendiren bir konu değil, çok daha fazlasıyla toplumu ilgilendiren bir konudur. Mevcut Anayasa'da nüfus planlaması devletin bir sorumluluğu olarak dile getirilmiş, ama maalesef uygulamada nüfus planlaması toplumun sürekliliği hiç dikkate alınmadan az çocuk olarak anlamlandırılmıştır. Böyle giderse Türkiye nüfus yaşlanması ve takiben nüfus kaybı problemiyle yakın tarihte yüzleşme aşamasındadır.

Toplumun temeli olan aile, her toplumda ve her zaman bir erkek ve bir kadının evlenme kararıyla/anlaşmalarıyla başlamıştır. Evliliğin, toplumca belirlenen kurallar içinde iki ayrı cinsin birlikteliği olduğu göz önüne alınırsa nikâh, toplumun onayladığı bir birlik akdi ve ilanı demektir. Günümüzde bazı kesimlerce kuralsız ve daha da önemlisi toplumsal değerlerin devre dışı bırakıldığı nikâhsız birliktelik savunularak nikâhın önem ve işlevini reddeden anlayış ve uygulama egemen kılınmaya çalışılmaktadır. Bir çok TV dizisi nikâhsız birlikteliğin toplumsal algıda ve bireysel zihniyette normalleşmesine ve yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Ailenin eşlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılama ve üreme gibi biyolojik işlevi vardır. Her toplumun dini, kültürü ve hukuk sistemi o toplumdaki fertlerin cinsel ihtiyaçlarını tatmin etmelerinin yol ve yöntemini belirlemiştir. Cinsel ihtiyaçların belirlenmesine ilişkin bazı ölçülerin belirlenmesi, toplumdaki değerlerin korunması açısından son derece önemlidir. Ancak modern/seküler değerlerin her geçen gün daha da yaygınlaştığı dünyamızda evlilik öncesi cinsel ilişki şiddetle yasaklanan bir sapma olarak algılanmamakta ve hatta evlilik öncesi cinsel ilişkilerin bir tecrübe unsuru olarak kabul edilmesine ilişkin konuşmalara veya yazılara sıklıkla rastlanabilmektedir.

Son zamanlarda sıklıkla sözü edilen nikâhsız yaşama veya birliktelik bir doğal aile gelişmesi değil, modern Batı kültürünün gereğiymiş gibi empoze edilmeye çalışılan bir sapmadır. İşin gerçeği bu durum bir aile gelişmesi olmadığı gibi modern kültürün de idealize edip onayladığı bir durum değildir. Çünkü Batıda hala iyi bir siyasetçinin itibar ve güven ölçüsü iyi bir aileye sahip olmasıdır.

Aile değerlerine ilişkin toplumsal duyarlılık zayıflamakta, geleneksel aile değerlerini alt-üst eden konulu diziler sözlü itirazlara rağmen izlenme rekorları kırmaktadır. Toplumun uyarılması ve eğitilmesinde kanaat önderlerine, sivil toplum örgütlerine büyük sorumluluk düşmektedir.

Boşanma, günümüzde, genel olarak dünyada ama özellikle de Türkiye'de gittikçe artan bir sosyal probleme dönüşmektedir. Boşanmanın hızla artmasının birçok nedeni vardır. Toplumsal ve kültürel değişmeler, hızlı ve sağlıksız kentleşme, kadının iş hayatına atılmasıyla ortaya çıkan rol çatışmaları bu sebepler arasında sayılabilir. Özellikle kısa tanışmaların ardından aile, akraba ve genellikle yakın çevrenin onayı olmadan başlatılan evliliklerin büyük engellerle karşılaşması sonucu evliliğin başarı şansı azalmakta ve bu da boşanmalara neden olmaktadır. Boşanmaları besleyen sebepler üzerinde daha çok durularak bu konuda eğitsel, ekonomik, sosyal, kültürel projeler üretilmeli ve uygulanmalıdır.

Gerçekleştirilmiş araştırmaların bir tespitine göre eşlerin baskın çoğunluğu eşinden memnun olduğunu, eşiyle ilgili hayal kırıklığı yaşamadığını ifade etmiştir. Bu ise eşle ilgili başlangıçtaki kararın isabetli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak eşler arası iletişim bakımından mevcut aile yapımızda problem bulunduğu da tespit edilmiştir. Çalışma hayatındaki değişmeler, kitle iletişim araçlarının etkisi ve popüler kültürün her geçen gün yaygınlaşması özeld e eşler, genelde ise aile bireyleri arasındaki iletişimi zayıflatmakta, evin otelleşmesine katkı sağlamaktadır.

Eşler arası sağlıklı iletişimin en temel şartlarından birisini niteliği her ne olursa olsun problemleri görüşüp, konuşmak ve birlikte çözüm çabasına girmek oluşturmaktadır. Aralarında olması gereken iletişimi küçük problemlerin çözümünde dahi gerçekleştirilemeyen, gerekli yardımlaşmayı sağlayamayan eşler büyük problemler karşısından kolaylıkla pes ederler. Bu açıdan eşler arası iletişim kanalları sürekli açık

olmak zorundadır. Söz konusu özellikler bağlamında mevcut aile yapımızda eşler arasında önemli bir problem bulunduğunu söylenebilir.

SEKAM'ın ve Aile Araştırma Kurumunun gerçekleştirdiği araştırmaların bulgularına göre toplumumuzda her üç kişiden birisi bir şekilde fiziksel şiddetin mağdurudur. Fiziksel şiddetin faileri ise daha çok baba, anne ve öğretmendir. Yapılan araştırmalar aile içi şiddetin, bulaşıcı bir nitelikle ailenin üyeleri arasında yaygınlık kazanma eğiliminde olduğunu ve kuşaklar arasında devamlılık gösterdiğini açığa çıkarmıştır. Şiddetin çoğu zaman bir problem çözme aracı olarak görülmesi, toplumsal hayatta ve aile içi şiddetin yaygınlığında etkin olmaktadır.

İnsanımız, diğer pek çok alanda göstermediği dini duyarlılığı dini nikâh konusunda göstermekte, resmi nikâhın varlığına rağmen dini nikâh olmadan yapılacak cinsel ilişkinin meşruiyet eksikliği taşıdığına, bu ilişkinin zina sayılabileceğine inanmaktadır. Araştırma bulguları bunu ortaya koymaktadır.

Kitle iletişim araçlarının ailedeki değer ve ahlak anlayışları açısından olumsuz roller oynadığı, aile içinde ve toplumdaki değer yargılarını çözdüğü anlaşılmaktadır. Bu olumsuzlukta televizyon dizilerinin hatırı sayılır bir rolü olduğu görülmektedir.

Medeni hukuk açısından da son düzenlemeleri takiben ailemiz reissiz hale getirilmiştir. Bu durum toplum mühendisliğinin bir gereği ve beklentisi gibi durmaktadır. Zira lidersiz grup olmaz ve aile en temel gruplardan birisidir. Hukuk aileyi lidersiz kabul etse bile, her aile yapısının kendi liderine sahip olacağına bilimsel bir tespit olarak ifade edebiliriz. Çünkü lidersiz grup olmaz ve aile en temel gruplardan birisidir. Önemli olan kimin lider olması veya olmaması değil, liderin olması gerektiğidir.

Anne ve babaların mevcut çocuk yetiştirme tarzları bir çok bakımdan sorunludur. Bencil, başkalarını rakip olarak gören, toplumsal sorumluluğu zayıf, doyumsuz bireyler yetiştirilmektedir. Anne ve babaların sosyo-ekonomik koşullarındaki hızlı değişim bunun en önemli nedenleri arasındadır. Tüketimin, hazcılığın, gösterişin arttığı bir dünyada çocuklara din, ahlak ve kişilik eğitimi verilmesine öncelik tanınmalıdır.

İnternet aile değerleri ve kişilik gelişimi açısından bir çok problemlere kaynaklık yapacak özelliktedir. Araştırma bulguları bunu açıkça ortaya koymaktadır. İnternetin devlet/hukuk aracılığıyla denetlenmesi kadar, anne-babaların çocukların internete ilgilerini kontrol altına almaları zorunludur.

Günümüzde kadınlar artan bir oranla çalışma hayatına katılmaktadırlar. Hızlı değişen toplum ve ailede meydana gelen rol çatışmaları eşler arasındaki ilişkileri bozabilmektedir. Kadın ev ve iş hayatında üstlendiği yük ile fitratının tersine zorlanarak ruhen ve bedenen daha yorgun hale gelmektedir. Ev ve iş hayatı yeniden düzenlenirken, gerekirse kadınlar için yarı zamanlı çalışma hayatı oluşturulmalıdır. Böylece fitratının gerektirdiği ve toplumun sürekliliği için önemli olan annelik rolünü sağlıklı bir şekilde yerine getirebilir.

Aile yapımız altı ayrı evreden oluşmaktadır. Çocukların iş veya evlilik nedeniyle evden ayrılarak eşlerin baş başa kaldığı veya eşlerden birisinin ölmesiyle diğer eşin yalnız kaldığı son iki devrenin ortalaması 20 yılın üzerindedir. İnsanımız bu uzun dönemi planlamamakta ve o dönemleri yaşamaya başladığında ciddi psiko- sosyal sorunları yaşamaya başlamaktadır.

Ne kadar iyi düzenlenmiş olursa olsun huzur evi bir aile ortamının sağladığı psiko-sosyal şartları bütün boyutlarıyla ve bütün derinliğiyle karşılayamamaktadır. Bu nedenle insanımız huzur evinde yaşamayı olumlu bulmamaktadır. Eğer yaşlandığımızda huzur evinde yaşamak istemiyorsak çocuklarımızı yetiştirme tarımımızı gözden geçirmek zorundayız. Kreş eken huzur evi biçecektir.

Çocuklarını kreşe, yaşlılarını huzur evlerine, gençlerini fabrikalara gönderen bir toplumda aile de diğer toplumsal kurumlar da sorunludur. Ekonomik kazanımların neleri kaybettirdiğini düşünmek ve düşündürmek zorundayız. Çocuklarıyla ve yaşlılarıyla bir arada, bir çatı altında yaşayan aileler sağlıklı bireylerin doğru yetişmesi ve sağlıklı toplumsal yapı için zorunludur. Konut planlaması bu durum dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. Küçük konutlarda büyük aileler olamaz.

Literatürümüze giren töre cinayeti önemli bir problemdir. Ancak konunun sadece katil açısından ele alınması en azından konuya eksik bir bakıştır. Özellikle üzerinde durulmayan ve geri plana itilen şey zihniyet değişiminde yaşanan problemdir. Bireylerden her ikisinin de mağdur olmasını sağlayan zihniyet değişimini gerçekleştiren faktörler iyi tespit edilmeli ve dikkatler buraya çekilmelidir. Yoksa problem tam ve doğru anlaşılacak ve doğru çözüm de gerçekleştirilemeyecektir.

Kadın ve erkeğin, ruhsal, bedensel vb. açılardan birbirlerinden farklı olduğu bilinmektedir. Farklılık, bir üstünlük ya da altlık-üstlük meselesi değildir. Farklılık fitrat düzeninde birbirini tamamlayıcı bir unsurdur. Dolayısıyla erkek ve kadın, nikah ile birbirlerini tamamlayıp bütünleşeceklerdir. Ev, iş ve gündelik hayatı planlarken buna dikkat etmelidir.

Ailenin sadakat, paylaşım, sevgi ve saygı gibi temeller üzerinde sarsılmaz bir şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Fakat günümüzde kariyer ve iyi yaşam kavramlarının bu manevi temellerinin önüne geçirilerek belirleyici olduğu görülmektedir. Evlilik ve hayatın idamesinde maddi boyut hiç şüphesiz önemli olmakla birlikte, gittikçe maddileşen, dünyevileşen hayatta ailenin manevi ve değerler boyutunu daha çok öne çıkarmak gerekmektedir.

“Eşitlik” modern ideolojinin bir kabulüdür. Eşitlik, görünüşteki tüm olumluluğuna rağmen birilerini mağdur eden bir anlayışı temsil etmektedir. Eşitlik çatışmaların da kaynağıdır. Önemli olan eşitlik değil adalettir. Aile bireyleri arasındaki ilişkilerde ve aile rollerinde eşitlik değil, adalet esas olmak zorundadır.

“Savrulan Bir Dünyada Aile” Sempozyumu İzleme Komitesi

SAVRULAN DÜNYADA AİLE 2-3 NİSAN 2011

1. OTURUM: PROBLEMLER VE TESPİTLER

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez

Prof. Dr. Celalettin Vatandaş

SEKAM Araştırması Bağlamında Türkiye’de Aile yapısı ve Problemleri

Doç. Dr. Ayşen Gürcan

ASAGEM Araştırmaları Bağlamında
Ailenin Gidişatı, Sorunları ve Önlemler

Ali Bulaç

Modern Dünyada Aile

Doç. Dr. Mustafa Tekin

Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın

2. OTURUM: DİNLERDE AİLE

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer Torlak

Prof. Dr. Şinasi Gündüz

Ehli Kitap’ta Aile

Doç. Dr. Kadir Canatan

Müslüman Toplumlarında Aile Değerleri ve Çocuk

Prof. Dr. Burhanettin Can

Fitrat Ekseninde Ailenin Yeniden İnşası

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Osmanlı Hukuk Sisteminde Aile

3. OTURUM: BİREY VE AİLE

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ulvi Avcıata

Prof. Dr. Kemal Sayar

Modern Çağda Ailenin Dönüşümü

Prof. Dr. Yaşar Düzenli

İslam’da Aile

Doç. Dr. Şuayip Özdemir

Türkiye’de Aile Yaşam Dönemleri ve Özellikleri

Seyhan Yaman

Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Ailesinin Değişimi
(Romanlar Üzerinden Bir İnceleme)

4. OTURUM: AİLENİN GELECEĞİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bedri Gencer

Osman Çıtlak

Yürürlükteki Aile Hukuku ve Ailenin Geleceği

Necla Koytak

Sevgi ve Erdem Toplumu için Temel Eğitim Modeli:
“Her Anne Bir Okul”

Prof. Dr. Mustafa Aydın

Ailenin Geleceği

Abdurrahman Arslan

Yeni Bir Sosyal Dünya İçin; Eve Dönüş

SONUÇ BİLDİRGESİ